

Eevi Jaakkola

Yhteisöllisyys syrjäisellä maaseudulla asuvien ikääntyneiden arjessa

Akateeminen väitöskirja,
joka Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan suostumuksella
esitetään julkisesti tarkastettavaksi Lapin yliopiston luentosalissa 3
syyskuun 11. päivänä 2015 klo 12

Lapin yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Copyright: Eevi Jaakkola

Taitto: Taittotalo PrintOne

Jakelu: Lapin yliopistokustannus
PL 8123
FI-96101 Rovaniemi

puh. + 358 (0)40 821 4242
julkaisu@ulapland.fi
www.ulapland.fi/lup

Painettu
Acta Universitatis Lapponiensis 307
ISBN 978-952-484-838-1
ISSN 0788-7604

Pdf
Acta electronica Universitatis Lapponiensis 175
ISBN 978-952-484-839-8
ISSN 1796-6310

Työn nimi: Yhteisöllisyys syrjäisellä maaseudulla
asuvien ikääntyneiden arjessa
Tekijä: Eevi Jaakkola
Koulutusohjelma/oppiaine: Yhteiskuntatieteet/Sosiologia
Työn laji: Väitöskirja
Sivumäärä: 234 sivua, 4 liitettä
Vuosi: 2015

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa selvitetään ikäihmisten kokemuksia yhteisöllisyydestä voimavarana. Siinä pohditaan niitä sosiaalisia voimavaroja ja vahvuuksia, joita kolmannen iän taivalkoskelaisilla on mahdollisuus yhteisöllisyyden kontekstissa saavuttaa. Tutkimus on kvalitatiivinen, ja sen toteuttamisessa käytettiin teemahaastattelua. Tutkimuksen keskiössä ovat pienen pohjoisen ja syrjäisen paikkakunnan paikalliskulttuurissa kolmatta ikäänsä elävät vuosina 1935 - 1936 syntyneet taivalkoskelaiset. Haastateltavaksi valikoituivat satunnaisotannalla 20 henkilöä, joista naisia oli 11 ja loput miehiä.

Tutkimuksen tuloksena saatiin monipuolista tietoa kolmatta ikää Koillismaalla lapsuuteensa ja nuoruutensa kasvaneiden henkilöiden kokemuksista. Kulttuurisena perintönä omaksutut toimijuus ja pärjäämisen eetos sekä asenteet ja arvot ovat vielä vahvasti mukana ikääntyvän arjessa elämäntapaa ohjaavina ja siihen sisältöä antavina vahvuuksina. Tutkimukseen osallistuneiden mukaan on tärkeää, että ikääntynyt kokee olevansa hyväksytty, arvostettu ja kuuluvansa joukkoon. Kun tähän yhteisöön kuulumiseen ja hyväksytyksi tulemiseen liittyy tunne siitä, että yksilö on tullut kuulluksi, sen merkitys sosiaalisen tuen perusfunktiona vahvistuu, ja se aktivoi jakamaan yhteisössä vastavaroista tukea. Tämä ilmenee yhteisöllisiin asioihin vaikuttamisena ja yksilön vapautena valita toimijuutensa yhteisöissä.

Kolmatta ikää elävän taivalkoskelaisen yhteisöissään kokemaan tyytyväisyyteen ei vaikuta itse yhteisö vaan säännölliseen tapaamiseen liittyvä samoin ajattelevien joukko, sosiaalinen verkosto ja oma motivaatio sekä niiden välillä vallitseva vahva interaktio. Yhteisölliset voimavarat ja yksi-

öllinen tyytyväisyys syntyy, jos ikääntyvä kokee tässä kontekstissa olevansa hyväksytty ja arvostettu yhteisön jäsen. Kun ihminen voi toiminnassaan kokea kuuluvansa johonkin laajempaan ”meihin”, joka on innostunut samasta asiasta ja innostunut myös tämän henkilön mukana olosta, se on inhimillisen toiminnan kaikkein eniten voimavaroja antavista ja palkitsevista kokemuksista ja yhteisöllisyydestä. Haastateltavien vastauksista ilmeni, että syrjäinen, harvaanasuttu Taivalkoski on vielä hyvä paikka asua tosin määrätyn reunaehdoin. Reunaehtoina syrjäkylällä asumiselle nähtiin kohtuullisen terveyden ja toimintakyvyn säilymisen, naapuriavun saamisen sekä tarvittavat kulkumahdollisuudet. Syrjäkyläisten autioituessa kuntataajaman infrastruktuuria tulisi vahvistaa.

Eksistentiaalinen kokemus elämästä, aktiivinen toimijuus ja huolenpito itsestä sekä erilaisista verkostoista syntynyt yhteisöllisyys kannattelee ikääntyneitä myöhäisvanhuuteen. Nämä kolmannen iän koillismaalaiset ovat oivaltaneet, että jokainen ihminen on aina viime kädessä vastuussa siitä, mitä hän tekee edistääkseen omaa terveyttään ja toimintakykyään. Fyysinen aktiivisuus, elämäntapana liikkuminen, on erityisesti sellainen keino, jota kukaan ei voi tehdä toisen puolesta. Kokemus elämönhallinnasta voimavaroja ja hyvinvointia vahvistavana elementtinä rohkaisee heitä olemaan edelleen aktiivisena osallistuvana toimijana ja myös toiminnan kohteena. He tiedostavat, että heidän tulevaisuuteensa liittyy sopeutumista, luopumista mutta myös uusien mahdollisuuksien avautumista.

Väitöskirjani yksi osa-alueista on haastateltavien myöhäisvanhuuteen liittyvät tulevaisuudenkuvat. Toivottavana ja todennäköisenä pidetään, että tulevaisuudessa he haluavat asua omassa kodissaan myös syrjäkylällä mahdollisimman pitkään lisääntyvistä vaivoistaankin huolimatta. Heidän tulevaisuuden suunnitelmiinsa liittyy arkielämän sujumiseen kohdistuvat odotukset sekä avun ja palvelujen saanti tarvittaessa. Mahdollisina uhkina he ilmensivät kulkemiseen ja arkipäivän liikkumiseen liittyvät ongelmat sekä oman autonomian menettämisen pelon. Asuminen syrjäisen Koillismaan maaseutualueella, pitkät välimatkat, ilmastollinen erilaisuus vaihteluineen, etäisyydet, palvelujen saatavuus ja maaseudun kulttuurin muoto aiheuttavat erityismuotoja ikääntyneiden sosiaaliseen osallistumiseen, heidän kokeensa yhteisöllisyyteen ja sosiaalisen pääoman kertymiseen.

Yhteiskuntapolitiikassa ikääntyminen tulisi nähdä jatkumona, jossa työntekijöiden ikääntyminen, kolmas ikä ja myöhäisvanhuus nivELYTYSIVÄT yhteen, ja eläkkeelle jäävien liikuntaa elämäntapana korostavat yksilölliset hyvinvointisuunnitelmat vahvistetaan käyttöön. Tutkimuksessa tuotetulla tiedolla laajennetaan yhteiskunnallista, sosiaali- ja terveystieteistä sekä gerontologista tietoperustaa.

Avainsanat: yhteisöllisyys, yksilöllisyys, yhteisö, paikallisuus, arki, sosiaaluminen, sosiaalinen tuki, sosiaalinen pääoma, ikääntyminen ja ikääntymisympäristö.

Eevi Jaakkola

Communality in the everyday life of aged subjects living in
a remote countryside

Rovaniemi: University of Lapland, 2015, 234 pp.,

Acta Universitatis Lapponiensis 307

ABSTRACT

This study addresses the experiences of communality as a resource among aged persons. The study considers the resources and strengths which the Third Age community dwellers of Taivalkoski have the possibility to achieve regarding communality. Theme interview was used in conducting this qualitative study. In the center of the study are subjects born in 1935 to 1936 in a northern and remote small locality of Taivalkoski, Finland. The interviewees were selected randomly. Altogether 20 subjects were interviewed, including 11 women and nine men.

In the study, versatile information was obtained concerning the experiences of the aged subjects that had spent their childhood and adolescence in Koillismaa. The ethos of operatorship and coping, attitudes and values – adopted as cultural inheritance – are still strongly present, guiding the ways of living and as strengths providing contents of life in the everyday life of aging subjects. According to the participants it is important that everyone has the feeling of being a member of the community voluntarily participating in the shared communal activities. When this feeling of belonging and acceptance is joined with the perception of being heard, its importance as an elementary function of social support is strengthened, and it will activate reciprocal support in the community. This voluntary principle is expressed as the freedom of a subject to choose his/her operatorship in the communities and to influence communal issues.

The satisfaction experienced by a Third Age Taivalkoski dweller is not influenced by the community itself but a group of like-minded subjects meeting regularly, the social network and the subject's own motivations and a strong interaction between these. Communal resources and indi-

vidual satisfaction evolve if the subject feels that he/she is an approved and appreciated member of the community. One of the most resourceful and awarded experiences are born in the context of a subject having a feeling of belonging to a larger "us" sharing interests and being interested also in the individual subjects and their personal involvement.

It came out in the interviewees' answers that Taivalkoski, an isolated and sparsely populated town, is still a good place to live, however on some particular conditions. It was noted that the prerequisites for living in an outlying village were moderate health and ability to function, getting help from neighbors, and access to some means of transportation. As outlying villages are becoming depopulated, the infrastructure of the municipal center should be strengthened.

An existential experience of life, active operatorship and taking care of oneself as well as the communality developed in different networks carries aged subjects in the late age. These Third Age Koillismaa dwellers have realized that every subject is responsible for the actions taken in order to promote one's health and functional ability. Physical activity especially is something that has to be performed by oneself. The perception of life control as an element strengthening resources and well-being encourages them to stay as an active part-taking operator and also as a subject to action. They are aware that their future will include adjusting, giving up but also new possibilities.

One element/part of the thesis consists of the future expectations of the interviewees concerning very late age. It was considered desirable and likely that in the future aged subjects would want to stay in their own home also in remote areas, as long as possible and despite increasing difficulty and physical discomfort. Their future plans were associated with expectations concerning coping in the everyday life and also being able to get help and services if needed. The problems associated with daily moving and the fear of losing autonomy were expressed as possible threats. Living in the remote country area of Koillismaa, long distances, the changing climate, availability of services and the characteristics of the culture in the country side result in special forms in the social participation of aged subjects, the communality they experience and the accumulation of social capital. Because of this,

the ability to understand geography and distances is needed in the policies concerning aged subjects in Koillismaa. In this way the importance of distances is expressed also for different operators to understand. Likewise, it should be assessed how far an aged subject in need of help can live from the center of the community. This will challenge also the persons in charge of the policy for the elderly to consider how an objective well-being measure can be created that can indicate how well the societal policy takes the aged subjects into account.

Ageing should be seen as continuity in social policy, where the aging of the working subjects, the Third Age and the late age would be integrated, and individual welfare plans emphasizing exercise as a way of life among retiring subjects. The information produced in the study adds to the information basis of societal, social and health policy as well as gerontology. This information can be used by the professionals, citizen organizations and political decision makers working among aged subjects as a basis for planning, decision making and action.

Keywords: communality, community, every-day life, individualism, be socialized, localism, social support, social capital, ageing, ageing environment

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	16
2 MATKAOPAS YHTEISÖLLISYYTEEN	24
2.1 Yksilön sosiaalistuminen yhteisöön.....	25
2.2 Yhteisö, yhteisöllisyys ja yhteisöllinen arki	27
2.3 Yhdistystoiminta ja yhteisöllisyys.....	33
2.4 Sosiaalinen tuki ja yhteisöllisyys.....	38
2.5 Sosiaalinen pääoma ikääntyvän arjen voimavarana	45
3 KOLMAS IKÄ JA PAIKALLISUUS	53
3.1 Ikääntyminen kolmannen iän kontekstissa	54
3.2 Yksilölliset ja yhteisölliset voimavarat kolmannessa iässä.....	59
3.2.1 Ikääntyvän persoonallisuus voimavarantona	60
3.2.2 Yksilöllisen minän suhde yhteisöön ja yhteisöllisyyteen	62
3.2.3 Ikääntyvän terveys hyvinvoinnin osatekijänä	67
3.3 Ikääntyvän vuorovaikutteinen toimijuus ja yhteisöllisyys	72
3.4 Sosiaalinen ikääntymisympäristö syrjäisellä maaseudulla	76
3.4.1 Taivalkoski ikäihmisten arjen asuinpaikkana	77
3.4.2 Paikallisuus taivalkoskelaisen ikääntyvän arjessa	79
4 TUTKIMUSMATKAN TOTEUTUS	87
4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	87
4.2 Tutkimuksen metodologiset perustelut	91
4.3 Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä	93
4.4 Tutkimusaineiston kuvaus ja keruu	95
4.5 Tutkimusaineiston käsittely ja analyysi.....	98

5 YHTEISÖLLINEN ARKI KOLMANNESSA IÄSSÄ	103
5.1 Haastateltavien lapsuus – yhteisöön sosiaalistuminen	103
5.2 Eläkkeelle jääminen – yhteisöön kiinnittyminen	108
5.3 Elämänkulku vuorovaikutteisen toimijuuden kehässä	113
5.4 Haastateltavien arki kulttuurin ja paikallisuuden kontekstissa	116
5.5 Paikallinen kulttuuri ja ikääntyvän toimijuus	123
5.6 Uskonto ja yhteisöllisyys	142
5.7 Kokemuksia oman elämänsä hallinnasta	150
5.8 Kolmannesta iästä kohti myöhäisvanhuutta	159
6 YHTEISÖLLISYYDEN PAIKALLISUUS KOLMASIKÄLÄISTEN ARJESSA	172
6.1 Kolmas ikä taivalkoskelaisittain.....	172
6.2 Kolmannen iän paikallisia erityispiirteitä	179
6.3 Yhteisöllisyys ikääntyvän arjen rakentajana.....	185
6.4 Uskonnon merkitys yhteisöllisyydessä.....	190
6.5 Näköaloja taivalkoskelaiseen myöhäisvanhuuteen	193
6.6 Sosiaalisen pääoman läsnäolo yhteisöllisessä arjessa	202
7 TUTKIMUSMATKAN PÄÄTTYESSÄ	206
7.1 Tutkimusanalyysin arviointia	206
7.2 Tutkimustulosten yhteiskuntapoliittinen merkitys	209
7.3 Jatkotutkimushaasteet	211
LÄHTEET	215
LIITTEET	228
Liite 1. Tutkimuslupa-anomus	229
Liite 2. Haastattelupyyntölomake	231
Liite 3. Haastattelulomake	232
Liite 4. Taivalkosken kunta karttaliite	234

EPILOGI

Hemuli muisti muumilaakson. Siitä oli kamalan kauan kun hän oli käynyt siellä, mutta yhden asian hän muisti ihan selvästi. Nimittäin eteläisen vierashuoneen ja miten mukavaa siellä oli herätä aamuisin. Ikkuna oli auki ja lempeä kesätuuli liikutti valkeaa verhoa, ikkunan haka kilkkui hiljaiseen tuuleen. Hän muisti kärpäsen joka napsahteli katossa. Ja sen ettei ollut kiire. Kahvi odotteli kuistilla, kaikki järjestyi, kaikki oli yksinkertaista ja sujui itsestään. Oli siellä joku perhekin, mutta sitä Hemuli ei muistanut kovin selvästi. Perhe tassutteli hiljaiseen siellä täällä ja piti huolen omista asioistaan, jollakin tapaa ystävällisen epämääräisesti – se nyt vain ylimalkaan oli perhe. Muumipapan Hemuli muisti hieman selvemmin ja kenties papan veneen. Ja venelaiturin. Parhaiten kumminkin sen miltä tuntui herätä aamuisin ja olla iloinen. (Tove Jansson: Muumilaakso marraskuu 1970.)

Muumilaakson idea: Muumilaakso on yhteisö, jossa vallitsevat rauha, luottamukseen perustuva vuorovaikutus, toisista välittäminen ja kiireettömyys. Siellä tapahtuu kokoajan. Asukkaat toimivat yhdessä ja erikseen, mutta aina he löytävät toisensa. Vaikka yhteisö on näennäisesti suljettu ja asustaa laaksossa, sieltä matkustetaan pois, sinne tullaan takaisin, vieraat tulevat sinne ja heidät oitis hyväksytään. Muumilaakso on salliva yhteisö. Voisi sanoa, että Muumilaakso kasvaa välittämisestä ja luottamuksesta yhdistäen siellä asuvia hyvinvoivaksi yhteisöksi.

Tulin syrjäiseen maaseutuympäristöön Taivalkoskelle 1960-luvun puolivälissä sairaanhoitajaksi ja terveysisareksi. Rokotus ja neuvontamatkat monesti tiettömien taipaleitten taakse perheisiin kuuluivat työhön ja terveysisaren arkeen. Tunsin olevani tarpeellinen ja odotettu työntekijä myös lähim-

mäisenä ja kanssakulkijana, mutta kuitenkin ulkopuolisena asiantuntijana arvostettu, Hemulina.

Terveyssisar haettiin kesällä järvien yli veneellä, kun hän heilutteli valkoista lippua rannalla. Asukkailla ei ollut kiirettä, ja terveyssisarta haluttiin pitää vieraana, jolle voi puhua niin ilonsa kuin surunsakin. Kotikäyntimatkat venyivät usein pitkälle iltaan, minkä lisäksi kaikki toimenpiteet sekä kodin asukkaiden huolet ja toivomukset oli kirjattava neuvolassa perhekorttiin. Vuodenaikojen vaihtelu koillismaalaisessa maisemassa, muuttolintujen tulo, viipyminen ja lähtö sekä porot ja muut metsäeläimet tulivat tutuksi ja osaksi myös mielenmatkaani. Näiden vuosien aikana kiinnyin tähän kansaan, sen elämäntarinoihin, kulttuuriin ja Koillisen luontoon. Katselin tätä ulkopuolelta, mutta elin myös sen keskellä yhteisöllisyydessä, johon koin kuuluvani. Kuivalla lakeudella syntyneenä ja kasvaneena opin myös uusia taitoja, kuten kalastusta kesällä ja talvella sekä tietenkin veneen käsittelyä työmatkoja tehdessä. Nämä ovat olleet minulle voimavaraa, josta vieläkin saan innostusta ja motivaatiota jatkaa opiskelua sekä elämänkorkeakoulussa että elämänikäisenä opiskelijana ja nuorempien opiskelijoiden mallina. Tavoitteenani on viedä viestiä eteenpäin: Luonnonkaunis ja kulttuuristaan rikas Taivalkoski on hyvä paikka ikääntyä. Tämä on yhteisö, jossa vallitsee vielä rauha, luottamukseen perustuva vuorovaikutus sekä toisista välittäminen ja kiireettömyys.

Noin puolet tutkimukseeni osallistuneista haastateltavista asuu edelleen syrjäkylillä jopa työssäkäyntialueeni ääri-laidoilla yli 50 km päässä taajamasta. Vuosien kuluessa syrjäisiin taloihin on tehty autoteitä, joten haastattelumatka lyheni ajallisesti huomattavasti aiempiin kotikäyntimatkoihin verrattuna. Työssäni näin tämän alueen asutuksen kasvun ja ajan kuluessa poismuuton vuoksi varsinkin syrjäkylien autioitumisen. Taivalkosken syrjäkylillä asuvat ikäihmiset elävät sekä omasta vanhenemisesta että syrjäisestä asuinympäristöstä johtuvien haasteiden keskellä. Tutkimusprosessin aikana tutkimastani ilmiöstä on tullut samalla omakohtainen matka elämäni, etsimään ja saavuttamaan siihen uusia tulkintoja.

Tämän väitöstutkimukseni ohjaajina ovat toimineet professori Asko Suikkanen ja yliopistolehtori Jari Lindh Lapin yliopistosta. Askoa kiitän lämpimästi avoimesta asenteestasi ja osoittamastasi mielenkiinnosta

tutkimusaiheittani kohtaan. Kiitän myös niistä osuvista kommenteista ja esille nostamista uusista näkökulmista, jotka ovat rikastuttaneet työtäni. Jaria kiitän kannustavasta yhteistyöstä ja kärsivällisyydestä. Olet jaksanut tukea, ohjata ja paneutua tutkimusprosessiin niissäkin vaiheissa, jossa esitin käsikirjoitustani uusina kierroksina tarkasteltavaksesi. Kiitän molempia keskusteluistamme, jotka ovat hyvällä tavalla haastaneet, rohkaisseet ja vahvistaneet käsityksiäni. Olen saanut tehdä tutkimustani työyhteisössä, jossa olen saanut kokea myös arvostavaa työtoveruutta ja yhteisöllisyyttä. Työni esitarkastajina ovat toimineet dosentti Silva Tedre ja dosentti Anni Vilkkonen, joiden tarkkanäköiset ja rakentavat korjausehdotukset kannustivat minua paneutumaan yhä uudelleen käsikirjoitukseeni. Kiitän heitä lämpimästi saamastani palautteesta, joka auttoi minua vielä hiomaan tutkimusraporttiani ja karsimaan sieltä tarpeetonta tekstiä kokonaisuutta tiivistäen. Kiitän tekstin kieliasun tarkastuksesta suomenkielen lehtoria Hanna Ampulaa.

Kiitän omaa perhettäni, aviomiestäni Veikkoja, lapsiani Helenea, Ailaa ja Elinaa kuuntelemisesta, kannustavasta suhtautumisesta ja rakentavasta kritiikistä. Arvostettavaa on ollut myös lapsenlapseni Visan (11 vuotta) teknillinen tuki mummulleen tietotekniikan käyttöönotossa ja hyödyntämisessä. Omistan tämän kirjan tyttärilleni ja heidän kauttaan lapsenlapsilleni. Kiitos vierelläolosta, tuesta, kannustuksesta ja rohkaisusta. Kiitos, että saan elää myös tätä väitöstyön valmistumisen hetkeä kanssanne!

Taivalkoskella toukokuussa 2015
Eevi Jaakkola

1 JOHDANTO

”Eikö ihminen olekin onnekas silloin, jos elämä antaa hänelle mahdollisuuden tutkia ja toteuttaa sitä, mitä hän suuresti haluaa.” Yhdyn tässä Irmeli Järventien (1993, 46) näkökulmaan tutkijan vapaudesta tehdä tutkimustyötä. Ikääntyvänä tutkijana koen olevani onnekas, sillä olen saanut mahdollisuuden tutkia itseäni suuresti kiinnostavaa asiaa sillä vuorovaikutteisella tavalla, jolla olen aina halunnut toimia. Elämäni varrella saadut kokemukset yhteisöllisyydestä ja yhteisöllisistä voimavaroista tekevät minulle läheiseksi tutkimusaiheen, jossa tutkitaan yhteisöllisyyden ilmenemistä ja merkitystä kolmannessa iässä olevien taivalkoskelaisten hyvinvoinnille ja selviytymiselle heidän omassa elinympäristössään. Tämän tutkimuksen lähestymistapaan kytkeytyy taivalkoskelaisen kolmatta ikäänsä elävän ihmisen eletyn elämän kokemusten ja tapahtumien kirjo, joka ilmentää ikääntyvän arkea hänen kerrontansa rakentamana elämän kokonaisuutena. Tutkimukseni suurena linjana on yhdistää toisiinsa yhteisöllisyys, ikääntyminen ja paikalliset erityispiirteet.

Tulin lähes 50 -vuotta sitten paikkakunnalle terveysisareksi. Kunnan syrjäisen aseman vuoksi valtio maksoi palkkani syrjäseutulisineen, ja kunta antoi polkupyörän ja sukset käyttööni. Vastualueenani oli kolmasosa laajan kunnan pinta-alasta, kuusi koulua ja kaikki alueella asuvat ihmiset ”vauvasta vaariin”. Työni oli pääasiassa ennaltaehkäisevää terveydenhuoltotyötä kodeissa ja neuvolassa. Olen työurani aikana nähnyt ja kokenut tämän alueen kasvun ja myös asutuksen hiipumisen. Käsitän, että väestön vähentyminen ja etenkin syrjäkylien autioituminen aiheuttaa täällä asuville ikäihmisille asuinympäristön- ja paikallisen kulttuurin muutoksesta sekä omasta vanhenemisestä johtuvaa sopeutumistarvetta.

Kiinnostukseni paikalliseen yhteisöllisyyden syntyyn ja siitä juontavaan perinteeseen heräsi tehdessäni teologian pro gradu -tutkielmaa uskon-

tososiologian aihepiirissä ”Jokijärven kappeliseurakunnan synty” (2005). Tutkimukseni osoitti, että vuosisatojen saatossa laajojen erämaa-alueiden asuttaminen Pohjois-Suomessa onnistui vain ihmisten yhteen liittymisen, yhteisen kielen, vuorovaikutuksen ja hyötyperiaatteella toimijuutta toteutetun elämäntavan ansiosta. Yhteiskuntatieteiden pro gradu -tutkielmassani (2002) ”Tutkimus ikääntyvien pitkäaikaistyöttömien selviytymisprosessista Taivalkoskella”, tutkin ikääntyvien arkea kontekstissa, jossa heidän selviytymisensä työttömyyden kriisistä vaati samanlaisia arkipäivän rutiineja ja yhteisössä tapahtuvia sosiaalisia kontakteja, joita oletan tutkimukseeni kuuluvillakin esiintyvän. Lisensiaattitutkimuksessani (2011) nämä aspektit olivat yhteisöllisyyteen johtavan tutkimuksen keskiössä. Edellä olevien tutkimusten viitekehyksessä tutkin, miten Taivalkoskella asuvan ikääntyvän jokapäiväinen arkielämä rakentuu syrjäisellä paikkakunnalla, ja minkälaisena nykyisin yhteisöllisyys näyttäytyy asukkaiden kokemusten perusteella

Ikääntymisen tarkastelu yhteisöllisyyden kontekstissa tutkimuksellisin keinoin on paikallaan yhteydessä, jossa yksilöllisyys nivoutuu nykyaikaiseen ja paikalliskulttuuriseen elämäntyyliin maaseutumaisessa kontekstissa. Kerronnallista tutkimusta kuvaa elämänläheisyys. Tarinoitunut elämä voi rakentua uudelleen monin myönteisinkin merkityksin kuitenkin säilyttäen yhteyden juuriinsa. Oma tarinani taivalkoskelaisesta yhteisöllisyydestä syrjäisen maalaiskunnan Taivalkosken kuntayhteisön jäsenenä avartaa näkökulmaani tutkittavaan asiaan. Kokemukset paikkakunnalla asuvista ihmisistä ja heidän yhteisöllisyydestään tekivät minuun syvän vaikutuksen. Matkaan siis tässä tutkimuksessa samojen teemojen äärelle. Tutkimustapana on kulkea näiden ikäihmisten matkassa haastattelemalla, tarkkailemalla ja vierelläkulkijana; kuunnellen ja kysellen.

Yhteisöllisyys, kolmas ikä ja paikallisuus ovat tämän tutkimuksen keskeisiä käsitteitä. Yhteisöllisyys on perinteisesti nähty yhdeksi ihmiseksi kasvamisen ja hyvän elämän rakennuselementiksi. Ihmisellä on tarve liittyä toisiin ihmisiin ja olla osana yhteisöä. Yhteyden kokeminen ja sen toteutuminen ikääntyvien arjessa voi olla merkittävä voimavara heidän elämässään. Sen odotetaan lisäävän ikääntyvän fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia ja vahvistavan sosiaalisen pääoman kontekstuaalista kertymistä yhteisöön ja yksilön kulttuuriselle kentälle. Yhteisöistä ja yhteisöllisyydestä on tehty

useita tutkimuksia, joista esitän tässä muutamia kootakseni niistä vertailukohtaa oman tutkimukseni mahdollisimman monipuoliseen tarkasteluun.

Tämän tutkimuksen kannalta merkittävä kotimainen yhteisöllisyystutkimus on Markku T. Hyypän (2002) tutkimus, joka perehtyy suomenruotsalaisten yhteisöllisyyden syntyyn. Heille on historian saatossa kehittynyt sosiaalisesti toisiaan kannatteleva yhteisö, joka vaalii yhteenkuuluvuuden tunnettaan omilla perinteillään. Tutkimuksen mukaan sosiaalinen pääoma on yhteisön ominaisuus. Se vaikuttaa hyvinvointiin ja terveyteen luottamusta luovien verkostojen ja keskinäisen vuorovaikutuksen välityksellä. Hyypän mukaan sosiaalinen pääoma merkitsee yhteishenkeä, joka innostaa ja elähdyttää ryhmää yhteiseen toimintaan. Yhteisön me-hengellä on elämää ylläpitävä vaikutus. Hyypä (2013) on myös todistanut, että aktiivinen kulttuurin harrastaminen tuo lisää elinvuosia. Kulttuuri saa hänen mukaansa monia ulottuvuuksia. Korkeakulttuurin lisäksi hän määrittelee kulttuuriksi esimerkiksi puutarhan hoidon, kahvittelun ja ruokailutavat. Kyseessä on itselle iloa tuottava tekeminen, johon liittyy yhteisöllisyys (ks. Hyypä 2002, 2005, 2013).

Hyypä selittää tutkimuksessaan suomenruotsalaisten parempaa fyysistä ja psyykkistä terveyttä heidän joukossaan vallitsevalla voimakkaammalla yhteisöllisyydellä; sosiaalisen tuen kautta jäsenet saavat vastustusvoimavaroja, jotka auttavat yksilöä tai ryhmää hallitsemaan stressiä. Yhteisöllisyyden mahdollisuus ja muutokselle altistava vaikutus piilee siinä, että yhteisöön liittyvä yksilö omaksuu yhteisön normit ja arvot, joista tulee osa hänen identiteettiään ja sisäistettyjä voimavarojaan. Yhteenkuuluvuuden tunne ja yhdessä tekemisestä koitua ilo luovat turvallisuutta ja lisäävät elämän hallittavuuden kokemusta. Seurauksena on lisääntynyt hyvinvointi ja luottamus selviytymiseen, vaikka välillä olisi vaikeitakin aikoja. (Vrt. Hyypä 2002, 99 - 120.)

Syrjäisessä maalaiskylässä asuvan ikääntyneen henkilön arkea kuvaa Lapin yliopiston poikkitieteellinen KyläELVI - Elämisen välineitä ikääntyjille -hanke. Tutkimuksen mukaan pitkä asumishistoria samalla paikkakunnalla on tärkeä voimavara lappilaiselle ikäihmiselle. Ympäröivä luonto ja luontoon liittyvät aktiviteetit sekä agraarisen elämäntavan jatkuvuus osoittautuivat hyvän elämän ja hyvän ikääntymisen tekijöiksi. Myös toimiva sosiaalinen

suhdeverkosto, erityisesti suhteet omiin, apua tarjoaviin lapsiin, muodostaa maaseudulla asuvan ikäihmisen arkielämää helpottavan tukipilarin. (Ks. KyläELVI -hankkeen raportti 2000.) Oletan, että pitkä asumishistoria Koillismaalla muodostuu myös ikääntyvien taivalkoskelaisten voimavaraksi. Samoin luonto ja siihen liittyvät harrastukset tukevat tutkimukseeni osallistuneiden ikääntyvien elämänlaatua sekä antavat heidän arkeensa sisältöä.

Taivalkosken ikäihmisten kannalta merkittävä tutkimus ikääntymisestä suhteessa ympäristöön ja siellä yhteisöllisyyden ilmenemiseen on Jyrkämän (1995) väitöstutkimus, ”Rauhaisesti alas illan lepoon? Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä” Tutkimuksessa haastateltiin 76-vuotiaita kotona asuvia taivalkoskelaisia. Jyrkämä vertailee tutkimukseen ikääntymistä neljässä ympäristössä ja selvittää ympäristöjen paikallisten piirteiden merkitystä ikääntymiskokemukselle. Aineistonkeruu on toteutettu neljällä paikkakunnalla, joista kahta voi luonnehtia maaseutumaiseksi. Maalaispaikkakunnat ovat Parikkala ja Taivalkoski. Jyrkämän tutkimuksen perustehtävänä oli selvittää, miten erilaiset ja eritasoiset yhteiskunnalliset tekijät muovaavat ja rakenteistavat vanhenemistä sosiaalisena prosessina. Jyrkämä toteaa ”sosiaalisen vanhenemisen olevan ajallis-paikallinen prosessi, joka muotoutuu ja rakenteistuu ympäristön ja yksilön välisenä ulkoisena vuorovaikutuksena”. (Jyrkämä 1995, 8, 223 - 227.)

Yhtenä keskeisenä havaintona Jyrkämän tutkimuksessa on paikallisten tekijöiden merkitys sosiaalisessa vanhenemisessä. Paikkakuntien välillä on löydettävissä niin eroja kuin yhtäläisyyksiäkin. Esimerkiksi kahdella maaseutumaisella paikkakunnalla, Parikkalassa ja Taivalkoskella, ikääntymistä leimaavat erilaiset piirteet. Jyrkämän mukaan parikkalalainen ikääntyminen koetaan iloiseksi ja turvallisuudentuntoiseksi, kun taas Taivalkoskella ikääntyminen on kaksijakoista, mikä juontuu paikkakunnan lestadiolaisuudesta. Jyrkämän tutkimuksen keskiössä ovat ajalliset ja paikalliset tekijät eli ikääntyminen suhteessa ympäristöön ja vanheneminen sosiaalisessa kontekstissa. Jyrkämä toteaa, että paikkakuntien vertailu on ryhmien vertailua eikä se pureudu ryhmien sisäisiin eroihin. Hän pitää tarpeellisena jatkotutkimusta paikallisyhteisöjen sisäisistä rakenteista ja eroista (Jyrkämä 1995, 210 - 232).

Jyrkämän väitöstutkimus on kvantitatiivinen. Sen avulla ei yleensä saada yksittäisistä tapauksista kattavaa syvällistä tietoa. Siinä ei paneuduta

ikäntyvien ihmisten omaan toimintaan ja sen subjektiiviseen merkitykseen ikääntymiskokemuksessa. Hän jäsentää yksilön saamaa sosiaalista tukea vuorovaikutteisesti, jolloin sosiaalinen, kulttuurinen ja materiaallinen tuki ovat yksilölle ulkoisia elementtejä. Ikääntyminen kuvataan lestadiolaisuuden vuoksi kaksijakoisena, johon sisältyy tutkittavien yksinäisyyttä sekä iloisuuden ja turvallisuudentunteen puuttumista. Kysymykset on suunnattu laajoille ryhmille, eikä niissä ole otettu huomioon eri puolella Suomea sijaitsevien tutkimuspitäjien kulttuurisia ja sosiaalisia eroja; Parikkala sijaitsee lähellä Savonlinnaa. Karjalaisessa kulttuurissa tapa ilmoittaa iloisuuttaan ja turvallisuuttaan voidaan ilmentää eri tavalla kuin Taivalkoskella. Tutkimukseni ei ole edelliseen nähden jatkotutkimusta.

Norah Keatingin (2008) Kanadassa tehty tutkimus ikääntymisestä maaseudulla kuvaa nimensä, ”Rural Ageing. Good Place to Grow Old”, mukaisesti elämänpiirin merkitystä ikääntyjän hyvinvoinnille ja yhteisöllisyyden ilmenemiselle maaseutumaisessa kontekstissa. Maaseudun hyvyys ikääntyjälle riippuu kuitenkin hänen elämäntilanteestaan, ympäristön piirteistä ja siitä, millaiseksi ikääntyjän ja ympäristön välinen suhde rakentuu. Tutkimus kuvaa kiinnostavasti maaseutuyhteisöjen stereotyyppistä suhtautumista ikääntyneisiin joko idyllisenä ja kannustavana tai eristävänä ja sosiaaliseen syrjäytymiseen johtavana. Tutkimus tarjoaa teoreettisen ja empiirisen tutkimuksen keinoin sekä käytännön esimerkkien valossa kuvauksen siitä, mitä on vanheta maaseudulla. Samalla välittyy malli siitä, kuinka luodaan maaseudun identiteettiä, jossa esiintyy perustavanlaatuisia eroja kaupunkimaiseen ympäristöön. Maaseutuympäristö tarjoaa ikääntyjälle sosiaalista tukea, yhteisöön kuulumisen kokemuksen ja mielekästä tekemistä (Keating 2008, 11 - 21).

Keating tutki ihmisten ja yhteisöjen vuorovaikutusta ympäristönsä kanssa maaseutumaisessa kontekstissa ja näiden tekijöiden vaikutusta ikääntyvien elämäntilanteeseen, yhteisöihin, yhteisöllisyyteen ja vapaaehtoistoimintaan sekä sosiaalisen tuen saatavuuteen. Syrjäisellä maaseudulla liikkumisen ongelmat, palvelujen puute ja yhteisön ulkopuolelle ajautuminen johtavat tutkimuksen mukaan ikääntyvän ihmisen eristymiseen ja yksinäisyyteen. Tutkimuksessaan hän on myös selvittänyt, mitä ilmastollinen erillaisuus, etäisyydet ja maaseudun kulttuurin muoto merkitsevät ikääntyneiden yhteisössä tapahtuvaan

sosiaaliseen osallistumiseen, joka on välttämätöntä heidän hyvinvoinnilleen. Jyrkämän (1995) tutkimuksessakin yksi tärkeimmistä havainnoista on paikallisten tekijöiden merkitys sosiaalisessa vanhenemisessä. (Ks. Jyrkämä 1995, 211; Keating 2008, 11 - 21, 97; Vuorinen 2009, 19.)

Tutkimukseni tavoitteena on yhdistää toisiinsa yhteisöllisyys, ikääntyminen ja paikalliset erityispiirteet kontekstissa, jossa kaikkien näiden välillä on vahva vuorovaikutteinen yhteys. Tutkimuksessani tarkastelen ikääntyvää ja hänen arkeaan paikalliskontekstissa, joka nivoutuu yhteisölliseen ja kulttuuriseen teemaan. Yhteisöllisyyden mahdollisuus ja muutokselle altistava vaikutus piilee siinä, että paikalliseen yhteisöön liittyvä ikääntyvä omaksuu yhteisön normit ja arvot, joista tulee osa hänen identiteettiään ja sisäistettyjä voimavarojaan. Yhteenkuuluvuuden tunne ja yhdessä tekemisestä koitua ilo luovat turvallisuutta ja lisäävät elämän hallittavuuden kokemusta. Tähän matkaan sisältyy myös ikääntyvän sosiaalistuminen paikallisen yhteisön jäseneksi. Paikallisuuteen liittyvät monet ikäihmisten vuorovaikutteiset sosiaaliset tukiverkostot, joissa ikääntyvälle vahvistuvat yhteenkuuluvuuden tunne ja yhteisöllisyyden kokemus. Tärkeäksi tutkimuksen teoriaperustassa nousevat myös sosiaalinen tuki ja sosiaalisen pääoman käsitteistö, etenkin Putnamin luottamuksen käsite.

Yhteiskuntatieteisiin kuuluva tutkimukseni on sisällöltään monitieteinen sisältäen yhteisöllisyys-keskustelua eri tieteenaloilta mm. filosofia, kasvatustiede, uskontososiologia, hoitotiede ja sosiologia. Tutkimukseni sijoittuu yhteisöllisyystutkimuksen traditioon ja tiivistyy sen ydinsanomaan: yhteisöllisyyden paikallisuuteen kohderyhmän, ikääntyvien arjessa. Tutkimustehtävä on empiiris-teoreettinen, eli sen tekijänä analysoin itse valittua ja koottua empiiristä tutkimusaineistoa aikaisempaan yhteisöllisyysteemaan liittyvän aihepiirin tutkimukseen ja teoreettiseen viitekehykseen kytkeytyvän kysymyksenasettelun läpi.

Tutkimukseni kohteena olevista haastateltavista suurin osa on syntynyt, kasvanut ja tehnyt elämäntyönsä Taivalkoskella tai lähi kunnissa. Tutkimuksessa mukana ovat kolmatta ikää elävät taivalkoskelaiset eli vuosina 1935 - 1936 syntyneet henkilöt, joiden 75-vuotissyntymäpäivää vietettiin haastatteluaikoihin. Olen työskennellyt Taivalkoskella 60-luvulta lähtien eläkeikään saakka terveydenhuollossa kenttätöntekijänä ja -hallinnossa,

joten osaan haastateltavista oli vuosien kuluessa ollut asiakassuhteita. Tutkimustapaan vaikuttaa myös oma kokemukseni ja siitä muotoutunut elämäntarinani. Vuosikymmenten jäsenyys tähän syrjäiseen, kulttuuririkkaaseen paikkakuntaan johtaa ikääntyvien haastateltavien kanssa samojen teemojen äärelle. Haastavaa on esittää tutkimusaineisto lukijoille ”tilkkuina” ja oma intentioni ”tilkkutäkiksi” koottuna (ks. Anni Vilkkio 2001). Mielestäni yksittäisten ihmisten omaelämäkerrat ilmaisevat ja edustavat itseymmärrystä, joka asettuu toisten nähtäväksi ja luettavaksi. Tuotannon ja luennan vuoropuhelusta uskon nousevan esiin omaelämäkertaa ja yhteisöllisyyden kokemusta koskevaa näkemystä, jolla teoreettisessa ja metodologisessa mielessä olisi merkitystä tämänkaltaisessa tutkimuskäytössä. Tutkimukseni peruslähtökohta on näillä tavoilla ikääntyvän itsensä näkyväksi tekeminen toimivana, omaa elämäänsä ja ikääntymistään rakentavana yhteiskunnan jäsenenä

Tutkimus rakentuu siten, että toinen luku sisältää matkaoppaan ikääntyvän yhteisölliseen arkeen. Esittelen luvussa yhteisöllisyyteen liittyviä tutkimuksia ja haen niistä ikääntyvän yksilön näkökulmasta mahdollisia yhtymäkohtia tutkimukseeni. Pohdin yhteisöllisyyden käsitettä yleensä ja yksilön sosiaalistumista yhteisöön. Yhteisöllisyyden ulottuvuuksissa pohdin sosiaalisen tuen merkitystä ikääntyvien hyvinvoinnille sekä yhteisöllisyyden ja sosiaalisen pääoman välistä yhteyttä. Tarkastelen tässä luvussa myös kansalaisyhteisön ominaispiirteitä ja yhdistyksiä yhteisöllisyyden kotina.

Kolmannessa luvussa liitän ikääntymisen ja paikallisen yhteisöllisyyden toisiinsa. Kuvaan luvussa kolmannen iän käsitteellä ajanjaksoa, joka sijoittuu työelämän ja myöhäisvanhuuden väliin. Pohdin ikääntyvän elämänkulkuun vaikuttavien persoonallisuussidosten merkitystä kolmatta ikää elävän yksilön inhimillisen pääoman vahvistumiselle. Tutkimuksessa on vahvana läsnä toimijuuden käsite, jonka monimuotoista sisältöä sovellan ikääntyneiden vuorovaikutteeseen toimijuuteen. Selkiinnytän ja määritän myös käsitettä ikääntymisympäristö. Siinä kuvataan Taivalkoskea ja taivalkoskelaisuutta historiallisia, kulttuurisia ja nykyiseen taajamarakentamiseen liittyvien ehtojen ja mahdollisuuksien kontekstissa. Analysoin eri tekijöiden ja niistä tekijöistä muotoutuvan kokonaisuuden vaikutusta ja merkitystä ikääntymisessä ja ikääntyjälle. Jakso ohjaa kohti tutkimuksen empiiristä osaa.

Neljännessä luvussa tutkimustehtävän pohjalta paneudun metodologiseen työskentelyyn ja aineistonkeräämiseen. Luku rakentuu niin, että aluksi esittelen haastatteluun valittujen taustatekijöitä paikkasuhteineen. Analyysi on sosiaalitieteelle tyypillinen temaattinen deskriptiivinen analyysi, joka ohjautuu aineistosta käsin ja jossa aineiston tulkintaa tuetaan aiempien tutkimuksien tuloksilla ja käsitteistöllä. Vaikka haastattelujen painopiste on haastateltavien eläkeläistymisen jälkeisessä ajassa, omaelämäkerronnaisuudella on vahva sija sovelletun teemahaastattelun toteuttamisessa. Reflektoin myös työskentelyäni ja omaa positiotani haastateltavien keskuudessa. Pohdin, millainen vaikutus omalla persoonallani on ollut aineiston muotoutumiseen ja muotoon.

Viides luku sisältää haastatteluaineiston ja sen analysointia. Empiirisessä osassa kokoon kolmannen iän taivalkoskelaisten elämäntarinoittensa pohjalta. Tähän kuuluu myös haastateltavien näkemys siitä miten nämä kolmanteen ikään kuuluvat suhtautuvat tulevaisuuteensa ja millaisia myöhäisiän hyvinvointia tukevia ratkaisuja he esittävät. Kokoon osiossa haastatteluaineiston yhteisöllisyyttä kuvaavaksi ”tilkkutäkiksi”, jossa asetelen Vilkon sanoin ”tilkut pohjakankaalle toistensa viereen sattumusten summaksi - joskin vähän auttaen ja ohjaillen sattumaa”

Kuudes luku sisältää yhteenvedon tuloksista. Siinä kuvaan taivalkoskelaisessa kontekstissa kolmatta ikää eläviä koillismaalaisia haastatteluaineistosta tekemääni analyysiin nojautuen. Yhteisöllisyyden kontekstissa selvittelen empiirisestä aineistosta esille nousseita mahdollisia taivalkoskelaisia kolmannen iän erityispiirteitä suhteessa aikaisemmista tutkimuksista piirtyneeseen ikäkuvaan. Tarkastelen myös niitä tulevaisuudenkuvia, joita kolmannesta iästä neljänteen ikään lähitulevaisuudessa siirtyvät haastateltavat nostavat esille.

Seitsemännessä luvussa pohdin tutkimustulosten merkitystä ja tuon esille näkökulman yhteisöllisyyden merkityksestä ikääntyvien hyvinvoinnille, elämänhallinnalle ja elämää kannatteleville voimavaroille. Pidän tärkeänä selvittää, mitä merkitsee ikääntyä syrjäisellä maaseudulla. Katson myös, että jatkotutkimuksen kannalta on tarpeellista tarkastella niitä argumentteja, jotka tästä tutkimuksesta nousevat esille.

2 MATKAOPAS YHTEISÖLLISYYTEEN

Tutkimuksen tavoitteena on kuvata yhteisön ja yhteisöllisyyden merkitystä yksilön arjen rakentumisessa paikallisuuden kontekstissa. Yhteisöä, yhteisöllisyyttä, sen muotoja ja moninaisia merkityksiä yksilön sosiaalisena tukirakenteena käsitellään tässä luvussa, ja siihen sijoittuu työn varsinainen teoriakeskustelu. Tarkoituksena on avata yhteisöllisyyden monimuotoista keskustelua ja tarkastella yhteisöllisyyteen liittyviä tutkimuksia ikääntyvän yksilön näkökulmasta. Tämän tutkimuksen kannalta kaikkein hyödyllisimmät ja tarkoituksenmukaisimmat yhteisöllisyyttä ja yhteisöllisyyden kontekstiin liittyviä käsitteitä ovat; Yhteisöllisyys, yhteisö, yhteisöön sosiaalistuminen, yhdistystoiminta, vuorovaikutteinen sosiaalinen tuki ja sosiaalinen pääoma. Nämä käsitteet olen kuvannut tämän luvun alaluvuissa.

Matkaan sisältyy kuvaus sosiaalistumisesta yhteisöön, yhteisö ja yhteisöllisyys käsitteineen ja niiden varaan rakentuva teoriaperusta, jota hyödynnän tutkimukseni analyysissä. Matkaopas yhteisölliseen arkeen johdattaa tutkimaan yhteisön ja yhteisöllisyyden välistä suhdetta, johon kiinnittyy ikääntyvän vuorovaikutteisen sosiaalistumisen konteksti. Tarkastelen tässä luvussa myös kansalaisyhteisön ominaispiirteitä ja yhdistyksiä yhteisöllisyyden kotina. Selvitän ikäihmisten vuorovaikutteisia sosiaalisia tukiverkostoja, joista ikääntyvät ammentavat itselleen inhimillistä pääomaa. Tärkeäksi tämän tutkimuksen teoriaperustassa nousevat sosiaalinen tuki ja sosiaalisen pääoman käsitteistö, etenkin Putnamin luottamuksen käsite. Oma positioni tässä tutkimuksessa on näiden ikääntyneen voimavararessurssien merkittävyyden ymmärtäminen ja näkyväksi tekeminen.

2.1 Yksilön sosiaalistuminen yhteisöön

Yhteisöllisyysmatkan alkuun kuuluu ikääntyvien arkeen vaikuttavien yhteisöllisten tekijöiden muotoutumisen tarkastelu. Yksilön kasvua vuorovai-
kutteisella matkalla yhteisöön ohjaa sosiaalistuminen, jonka toteutuminen on merkittävää yksilön yhteisöön liittymisessä ja yksilön sosiaalisen iden-
titeetin muotoutumisessa ja kehittämisessä. Yhteisöllisyyden mahdollisuus ja muutokselle altistava vaikutus piilee siinä, että paikalliseen yhteisöön
liittyvä ikääntyvä omaksuu yhteisön normit ja arvot, joista tulee osa hänen
identiteettiään ja sisäistettyjä voimavarojaan. Yhteenkuuluvuuden tunne
ja yhdessä tekemisestä koitua ilo luovat turvallisuutta ja lisäävät elämän
hallittavuuden kokemusta. Tähän matkaan sisältyy myös ikääntyvän sosi-
aalistuminen paikallisen yhteisön jäseneksi. Sosiaalistumisella tarkoitetaan
prosessia, jossa yksilöstä tulee yhteisön jäsen.

Oma kokemukseni sosiaalistumisesta yhteisöihin ulottuu ylivieskalaisesta
lapsuudesta taivalkoskelaiseen kulttuuriin. Muotoutuminen uuteen yhtei-
söllisyyteen on edelleen läsnä myöhäisvanhuuteeni saakka. Sosiaalistuminen
yhteisöön on siis merkittävä tekijä tutkittaessa ikääntyvän arkea ja siinä
toimimista. Ikääntyminen erilaisina prosesseina sekä oma ikääntymiseni
herättivät mielenkiintoni siihen, miten ikääntyvät kuvaavat omaa sosiaa-
listumistaan yhteisöihin.

Yhteisöön sosiaalistuminen on yksilön prosessi, jossa ryhmän jäsen oppii
toimimaan ryhmän määräysten mukaan. Varhaislapsuus on ihmissuhteisiin
kasvamisen aikaa ja vaatii luottamusta. Yksilön oma inhimillisen pääoman
perusta muodostuu varhaislapsuudessa, kun vauva varttuu turvallisessa il-
mapiirissä ja kehittää kiintymyssuhteet lähimpiinsä. Yksilön näkökulmasta
sosiaalistuminen on minän kehittymistä. Yhteisön näkökulmasta siinä ihmi-
nen kehittyy ryhmän jäseneksi, oppii yhteisön kielen ja kulttuurin. Kehitys-
vaihetta myöten yksilön ja yhteisön välillä on eriasteinen riippuvuusuhde.
Siinä perhe on keskeinen osa yhteisöä ja yksilöä sitova sosiaalinen yksikkö.
Ikääntyvän yksilön kohdalla tapahtuu murros, jossa tämä riippuvuusuhteen
muoto muuttuu. Luopumisen ja uudelleen orientoitumisen kautta joko
rakennetaan uutta yhteisöllisyyttä tai eristäydytään. (Ks. Takala 1964, 668;
Hyypä 2002, 131.) Yksilöiden välinen yhteys yhteisössä voi syntyä vain

vuorovaikutuksellisen toimijuuden tuloksena, ja yhteisöllisyyttä ei voi olla ilman yhteisöä.

Ikääntyvän ihmisen taustalta hahmottuu joukko hänen oman elämänhistoriansa ja kulttuurinsa siirtämiä ja välittämiä peruslähtökohtia. Kotkavirta (1998) tuo esille yksilön sosiaalistumisessa yhteisöön riippuvuussuhteen, jota määrittelee yksilön omistama inhimillinen pääoma. Hän toteaa, että yksilöllä on inhimillistä pääomaa, joka on hänen elämänsä aikana lisääntynyt. Inhimillisen pääoman aspekteja ovat yksittäisen ihmisen ominaisuuksien kirjo eli tiedot, sosiaaliset taidot, pätevyudet, motivaatio, luovuus, kykyä oppia uutta sekä omistaa fyysistä ja henkistä vireyttä. Inhimillinen pääoma on yksilön ominaisuus, jolloin pitkä ikä merkitsee persoonallisuuden rikastumista eli rikkaasta yksilöllisyyttä. (Ks. Kotkavirta 1998, 20; Jyrkämä 2007, 104.) Ikääntyvän yksilön kohdalla rikas yksilöllisyys ohjaa yhteisöön sosiaalistumista, jossa riippuvuussuhteen muoto muuttuu. Luopumisen ja uudelleen orientoitumisen kautta joko rakennetaan uutta yhteisöllisyyttä tai eristäydytään.

Yhteisössä vallalla oleva arvopohja on yksilöä yhteiskuntaan sitova sosiaalinen kiinnike. Kun Risto Eräsaari (2000) määrittelee sosiaalipoliittista viitekehystä ajan yhteiskunnan ja yhteisömaailman kontekstissa, hän toteaa, että yksilön elämään vaikuttavat niin yhteiskunnan kulttuurin rakenne, paikallisuus, arvot, elämäntapomus, sosiaalinen vuorovaikutus kuin myös monet muut tekijät. Arvot voivat olla yhteisössä yleisesti ja yhteisesti hyväksytyjä, niin sanottuja ydinarvoja. Arvopohja on yksi elämäntapaan liittyvä kiinnikekohta, jonka kanssa yksilö käy sisäistä vuoropuhelua. Lapsuuteen pohjautuva arvosidonnaisuus, jota vielä paikalliseen kulttuuriin liittyvät arvot vahvistavat, voivat joko tukea tai vaikeuttaa ikääntyvän henkilön arjen valintoja. (Ks. Rose 1996, 331; Eräsaari 2000, 49.) Ihminen kasvaa kulttuuriin ja on riippuvainen siitä. Mari Kattilakoski (2011) tuo esille yksilön sosiaalistumisessa yhteisöön kulttuurisen riippuvuussuhteen. Se on monimutkainen kokonaisuus, joka sisältää tiedon, uskon, taiteen, moraalien, laite, tavat sekä kaikki muut ihmisen yhteiskunnan jäsenenä omaksumat taidot ja tottumukset eli sosiaalisesti välitetyt käyttäytymismuodot. (Myös Keesing 1981, 52; Kattilakoski 2011, 8 - 10.)

Anna-Liisa Hännikäinen-Uutela (2004) on väitöskirjassaan pohtinut mielenkiintoisella tavalla ihmisen kasvua sosiaalisuuteen. Ihmisen kasvua ei tapahdu pelkästään biologiselta pohjalta, joten häntä on kasvatettava sosiaalisuuteen. Koska ihmisen minuus muotoutuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, yksilöiden on kyettävä jatkuvasti kasvamaan ja kehittymään sopeutuakseen yhteisönsä. Hän tarkastelee sosiaalistumista myös sellaisena interaktiona, jossa joudutaan tekemisiin erilaisten kulttuuristen ja yhteiskunnallisten merkityssisältöjen kanssa, mihin enemmän tai vähemmän sosiaalistutaan. Tässä toteutuu sosialisaation vuorovaikutteinen luonne. Vertauskuvallisesti yksilön sosiaalistuminen on kaksisuuntaista ja tapahtuu kontekstissa, johon yksilön sisäiset ja ulkoiset vuorovaikutteiset tuet vaikuttavat. Subjektiivinen todellisuus voi myös muuttua, ja täydellinen muutos merkitsee uudelleen sosiaalistumista. Tällöin kyse on aiemmin sisäistetyn subjektiivisen todellisuuden purkautumisesta, esimerkiksi uskonnollisesta kääntymyksestä.

Hännikäinen-Uutelan mukaan ihmisen sosiaalistuessa yhteisöön, se vaikuttaa myös siihen, millaiseksi yhteisö muotoutuu. (Ks. 2004, 31, 35; myös Bauman 2002, 37 - 38.) Ikääntyneiden henkilöiden yhteisön kontekstissa tapahtuva kasvu sosiaalisuuteen voi siis muuttaa yhteisön kuvaa ja päinvastoin. Kokemukseni mukaan taivalkoskelaisia yhdistää vahva toiminnallinen ja symbolinen yhteisösidos, johon jäsenyys rakentuu kulttuurisen perinnön ja sosialisaation kannattelemana. Oma sosiaalistumisprosessini taivalkoskelaiseen yhteisöön on edelleen läsnä, mutta olenko itse muokannut yhteisöä johonkin suuntaan, sitä on vaikea todeta.

2.2 Yhteisö, yhteisöllisyys ja yhteisöllinen arki

Yksilön ja yhteiskunnan suhde pohjautuu yhteisyyden tunteelle. Yhteisöt, yhteisöllisyys ja yhteisöllinen elämä ovatkin välttämättömiä yhteisöön sosiaalistuneen yksilön olemassaololle ja toiminnalle. (ks. Lehtonen 1991). Ikääntyvä henkilö on aina osa yhteisöään ja yhteiskuntaa. Hän toimii vuorovaikutuksessa lähiympäristönsä ja ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Jyrkämän (1995) on määritellyt yhteisöllisyyttä paikallistasolla tapahtuvaksi

sosiaaliseksi vuorovaikutukseksi. Se on vapaaehtoista, epävirallista tekemistä naapureiden kanssa sekä kiinnostusta siitä, mitä omassa elinympäristössä tapahtuu. Hän on tutkimuksessaan todennut, että positiivista yhteisöllisyyttä on normaali kiinnostus ihmisten arkeen ja puuttuminen arjen poikkeukselliseen toimintaan. Monet ihmiset kaipaavat yhteisöllisyyttä, joka koostuu yhdessä olemisesta ja tekemisestä, vuorovaikutuksesta, henkilökohtaisesti merkittävistä suhteista, luottamuksesta ja yhteenkuuluvuudesta. Yksilöillä on tällöin mahdollisuus tehdä valintoja, olla aktiivinen tietyissä tilanteissa, irtautua toisissa ja jatkaa siinä mitä haluaa. (Jyrkämä 2005, 211 - 214.)

Yksilöllisyyttä ja yhteisöllisyyttä ei yhteisössä voi asettaa vastakkain, vaan ne toteutuvat suhteessa toisiinsa. Yksilöt tarvitsevat yhteisöjä kasvaakseen yksilöiksi ja toteuttaakseen yksilöllisyyttään. Yhteisö on ihmisryhmä, jonka jäsenet ovat keskenään vuorovaikutuksessa ja joita yhdistää jokin yhteinen tehtävä, päämäärä tai muu tarkoitus. Jussi Kotkavirta (1998) on pohtinut yhteisöllisyyteen liittyviä aspekteja todeten, että yhteisöt koostuvat yksilöistä ja ovat enemmän kuin yksilöt yhteensä eli molemmat edellyttävät toistensa olemassaoloa. Yhteisöä ja yhteisöllisyyttä Kotkavirta (1998) määrittelee kokonaisuutena, jossa yhteisö on ihmisten välisten suhteiden sosiaalinen järjestelmä ja yhteisöllisyys taas pysyvä pitkäkestoinen kuuluminen johonkin ihmishuhdeverkostoon. Sosiaaliin verkostoihin kuuluminen muodostaa ihmisen identiteetin ja sosiaalisen olemassaolon perustan. Yhteisöllisyys on perinteisesti nähty yhdeksi ihmiseksi kasvamisen ja hyvän elämän rakennuselementiksi. Yhteisön jäsenyys perustuu vapaaehtoisuudelle, tosin poikkeuksiakin on. Esimerkiksi oma perhe on yhteisö, vaikka sitä ei voikaan valita. Pienten lähiyhteisöjen, kuten työyhteisöjen ja harrastuspiirien, lisäksi yhteisö voi olla myös ei-paikallinen, laaja ja löysästi rajojaan hakeva. (Ks. Kotkavirta 1998, 72 - 80.)

Tarkasteltaessa yksilöä yhteisössä ja edelleen yhteisöä yhteisöllisyyden kotina käsitteistöä on vaikea tutkia erillisinä, koska yksilöiden välinen yhteys yhteisössä voi syntyä vain vuorovaikutuksellisen toimijuuden tuloksena ja yhteisöllisyyttä ei voi olla ilman yhteisöä. Yhteiskuntafilosofi Hegel näkee yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kuuluvan yhteen ja on yhdistettävissä, jolloin rikas yksilöllisyys edellyttää monella tavoin yhteisöllisyyttä. Aito yhteisöllisyys taas voi syntyä vain yksilöllisesti vapaiden ja yhdenveroisten

persoonien yhteenliittymänä. Teoria vastavuoroisuuden rakentumisesta etenee Kotkavirran (1998) mukaan rakkaussuhteen ja perheen vuorovaikutuksen tuottamasta luottamuksesta täysivaltaiseksi kansalaiseksi ja poliittiseksi toimijaksi kasvamiseen. (Ks. Hegelin Oikeusfilosofia; mm. Pulkkinen 1990, 165 - 199; Kotkavirta 1998; Nivala 2008.) Perusteltaessa yksilöiden yhteisöllisyyttä ja rakennettaessa siltaa yksilöstä yhteisöihin on paikallaan lähteä liikkeelle siitä tosiasiaa, että ihmisellä on tarve liittyä toisiin ihmisiin ja olla osana yhteisöä (ks. Maslow 1943; Tarvehierarkia). Aiemmin 1900-lukua leimannut yksilöllisyyden ihannoiminen ja perinteisten yhteisöllisten elämänmuotojen rapautuminen ei ole voinut muuttaa tätä tosiasiaa. Vaikka ihminen haluaisi selviytyä omillaan, kaipaa hän silti yhteisön antamaa suojaa ja turvaa epävarman maailman keskellä (ks. Maffesoli 1995, 123).

Tarkastelen seuraavaksi yhteisöihin ja yhteisöllisyyteen liittyviä teorioita vuorovaikutuksellisuuden ja alueellisen yhteenkuuluvuuden kehyksessä. Elina Nivalan (2008) väitöstutkimuksen mukaan ihmiset kaipaavat yhteisöllisyyttä, joka koostuu yhdessä olemisesta ja tekemisestä, vuorovaikutuksesta, henkilökohtaisesti merkittävistä suhteista, luottamuksesta ja yhteenkuuluvuudesta. Yhteisöjen jako erilaisiin luokkiin voi tapahtua niiden yhteisyydelle antamien merkitysten mukaan. Nivala (2008) jakaa väitöstutkimuksessaan yhteisöt kolmeen luokkaan.

1. Muodollisen yhteisön esimerkkinä on rekisteröity yhdistys. Yhteisön jäsenillä ei välttämättä ole yhteenkuuluvuudentunnetta. Esimerkkinä ovat hyötyä itselleen tuottavat rekisteröidyt yhdistykset.
2. Toiminnallisessa yhteisössä toteutuu keskinäistä vuorovaikutusta, ja sen jäsenillä on kokemus ”meistä” ja tähän yhteisöön kuulumisesta.
3. Symbolinen yhteisö muodostuu jäsenistä, jotka jakavat saman aatteellisen ajatusmaailman. Jäsenyys siihen rakentuu kulttuurisen perinnön ja sosialisaaation kannattelemana ja vahvistuu aatteen sisäistämisen ja siihen sitoutumisen kautta. Nivala muistuttaa kuitenkin, että kaikki toiminnallisesti aktiiviset ja kokemuksellisesti vahvat yhteisöt eivät tuota hyvinvointia. Yhteisö

voi olla yksilölle vahingollinen, jos se tukahduttaa ja kontrolloi. Yhteisön päämäärät voivat olla myös ympäristölle vahingollisia, kuten rasistisia päämääriä kannattavat yhteisöt. (Nivala 2008; 89, 179; ks. myös Hyyppä 2002, 2005; Pursiainen 1990.)

Anna Metteri (2004) määrittelee yhteisöllisyyttä, joka kiinnittyy paikkaan ja myös ajalle tyypilliseen toiminnan tapaan. Yhteisöllisyydessä on läsnä aina kokemuksellisuus, joka vahvistaa käsitteen määrittelyä. Sukuun perustuvien yhteisöjen rinnalle perustettiin 1900-luvulla sopimuksellisia yhteisöjä. Täten yhteisön muodostamisen perusteet laajenivat, samalla kun myös ihmisten rooli määritti yhteisöllisyyttä aiempaa vahvemmin. Yhteisöllisyyden määritelmässä korostettiin yksilön toimijuutta, joka määritti läsnä olevan toimijuuden yhteisön olemisen edellytyksenä. (Ks. Metteri 2004, 55; Jyrkämä 2008, 192.)

Sosiologisen yhteisötutkimuksen näkökulmina ovat alueellinen suuntaus ja vuorovaikutukseen perustuvaa sosiologinen suuntaus. Heikki Lehtosen (1991) mukaan yhteisö voidaan nähdä sosiaalisena ilmiönä, joka perustuu toisaalta säännölliseen kohtaamiseen ja toisaalta kulttuuriin perusteisiin. Alueellinen yhteisötutkimus rajaa kohteeksi esimerkiksi kylän, kaupungin tai sen osan ja yhdyskunnan tai muun alueellisesti rajatun tutkimuskohteen. Vuorovaikutusta korostavan yhteisötutkimuksen kohteena ovat ryhmämuodostelmat ja niiden ilmentämä vuorovaikutus. Siinä yhteisökäsite yleisimmillään viittaa ihmisten välisen vuorovaikutuksen tapaan, yhteisyyteen, ihmisten väliseen suhteeseen tai siihen, mikä on tietylle ihmisryhmälle yhteistä. Nämä voidaan paikantaa alueeseen, mutta alueellisuus ei ole kuitenkaan vuorovaikutteisen yhteisötutkimuksen keskeinen piirre (ks. Lehtonen 1991, 16 - 17, 242 - 243).

Sosiologian klassikoiden piirissä tunnetaan kaksi keskeistä yhteisöteoreetikkoa, saksalainen Ferdinand Tönnies (1887) ja ranskalainen Emile Durkheim (1897). Yhteisön käsitteeseen Tönnies on antanut omaleimaisen muodon. Hän on jakanut yhteisöt kahtia käsitteillä *Gemeinschaft* eli yhdessäoloyhteisö ja *Gesellschaft* eli asiayhteisö. Ensimmäinen kuvaa perinteistä yksilöiden ja ryhmien välistä yhteisöä, jota luonnehtii sitoutuminen ja solidaarisuus ja jota pitävät koossa perinne ja jäsenten arvokkaana pitämät

sisäiset normit. Asiyhteisö on yhteisöllisyyden moderni muoto, joka perustuu niihin hyötyihin, joita yhteisön jäsenet toistensa kautta tavoittelevat. Siinä solidaarisuuteen perustuva sidos on vähäisempi, ja sitä luonnehtii rationaalisuus ja yhteiselämää säätelevät lait. (Ks. Asplund 1991, 30; Leh-tonen 1991, 16 - 17.)

Yhteisön yhtenäisyys perustuu yksilön ja ryhmän vuorovaikutukseen. Kaj Ilmonen (2007) on pohtinut suomalaisten yhdistysten merkitystä jäsenistön yhtenäisyydelle. Vapaaehtoinen järjestö- ja seuratoiminta sekä harrastustoiminta tapahtuvat parhaiten yhteisöissä, jotka eivät yhdenmukaista liikaa. Toimissaan yhteisöissä jäsenet integroituvat ihmisyyhteisöihin ja tyydyttävät inhimillisiä tarpeitaan. Yhteisö vahvistaa suotuisaa käyttäytymistä, ja jos yhteenkuuluvuus jakautuu kaikille, se johtaa helposti yhteisiin arvoihin. Yhteisön luonne ratkaisee, minkä merkityksen yksittäiset ihmiset yhteisölle antavat. Johonkin kuulumisen tunne luonnehtii yhteisöä, ja tämän tunteen voimakkuus määrittää sen, miten tiukat siteet yhteisöön syntyvät. (Ks. Ilmonen 2007, 4 - 18; Putnam 2000, 273 - 274.)

Yhteisön siteet voivat voimakkuudeltaan vastata traditionaalista yhteisöä eli ryhmää. Mark Gottdiener (2005) määrittää yhteisön ryhmäksi, joka tiedostaa olemassa olevat voimakkaat ja kestävät siteensä varsinkin silloin, jos ryhmä on maantieteellisesti samassa paikassa. Yhteisöä voidaan määritellä myös jäsenten säännöllisellä osallistumisella yhteisön aktiviteetteihin, yhteisön jäsenten identifioitumisella vahvasti ryhmän sosiaalisiin siteisiin sekä ryhmän alueeksi yleisesti miellettyyn fyysiseen tilaan ja sijaintiin. Merkinä siitä ovat yhteisön jäsenten ilmaisemat voimakkaat tunnesiteet. Yhteisöä on usein kuvattu kokonaisuudeksi, jossa yksilöillä on vuorovaikutteiset siteet yhteisöön ja toisiin yksilöihin sekä kontekstuaalisesti kokoava sijainti. Yhteisön käsite sisältää näin syvän emotionaalisen ja psykologisen suhteen ilmentymiä (Gottdiener 2005, 11 - 15).

Luterilaisella kansankirkolla on suomalaisessa yhteiskunnassa avainrooli myönteisen yhteisöllisyyden ja myös myönteisen yksilöllisyyden tukemisessa. Hannu Rantalan (1987) mukaan mikään uskonnollinen ajatus ei voi elää historiassa yksittäisenä ilmiönä, vaan yleensä kaiken uskonnollisen toiminnan kotina on yhteisö. Yksilön ainutkertaisuuden korostaminen on kristillisen uskon ja elämän ytimessä samoin ihmisen autonomian kunnioittaminen

(ks. Rantala 1987, 102 - 103). Terho Pursiainen (1990) on seurannut myös yhteisöllisyydestä käytyä arvokeskustelua. Korostuneesti on noussut esille näkökulma, jonka mukaan kaikki yhteisöllisyys olisi myönteistä. Yhteisöllisyys voi kuitenkin olla myös kaunaista, ahdistavaa ja rajaava. Hyypän (2002) mukaan yhteisöllisyyden käänköpuolena on syrjäytyminen. Uskonnollinen yhteisö voi olla fundamentalistinen, varsinkin, jos yhteisössä on vallalla ns. oikeaoppisuus eli ainut oikeassa olemisen harha. Kielteisinä yhteisöllisinä reaktioina hän mainitsee myös erilaisuuden aiheuttaman kärsimyksen ja vieraan pelon sekä siitä syntyvän vieraan vihan. Kriittisistä mielipiteistään huolimatta Pursiainen tunnustautuu kuitenkin yhteisöllisyyden kannattajaksi. Myönteisen yksilöllisyyden hän määrittelee vastuun hyväksymiseksi omasta elämästään. Jos näin määritelty yksilöllisyys on individualismia, sanoo hän tahtovansa puolustaa individualismia. (ks. Pursiainen 1990, 29 - 32).

Käsitteenä yhteisöllisyys on haastava, moni-ilmeinen ja moniulotteinen. Päivi Thitz (2006) toteaa, että yhteisöllisyyden käsite on jossain määrin ambivalentti sisältäen samanaikaisesti sekä paikallisuuden ja osallisuuden ajatuksen että universaalien yhteisöllisyyden. Yhteisö antaa mahdollisuuden löytää oman äänensä ja rakentaa identiteetin suhteessa toisiin. Koska ympäröivästä maailmasta ei löydy kiinnekohtaa minuuden rakentumiselle, paikalliset yhteisöt on nähty tärkeinä välittäjinä tasapainon saavuttamisessa persoonallisen identiteetin ja yhä moniäänisemmän sosiaalisen maailman välillä. (Ks. Delanty 2010, 15; Thitz 2006, 96.)

Yhteisöllisyyden näyttäytyminen riippuu pitkälti paikallisesta arjen kulttuurisuudesta ja toimintatavoista. Arto Haverin (2000) mukaan yhteisöllisyys alueen ominaisuutena viittaa siihen tapaan, jolla ihmiset identifioituvat alueeseensa ja tuntevat yhteenkuuluvuuden tunnetta. Organisaatioissa tai ihmisissä se saattaa ilmetä suurempana innostuksena ja sitoutumisena silloin, kun tarvitaan toimintaa alueen puolesta. Yhteisöllisyys näyttää tällöin muodostuvan symbolisen yhteisyyden ja konkreettisen, vuorovaikutussuhteissa tapahtuvan toiminnan kautta. Yhteisön olemassaolo ja jatkuvuus tarvitsee yhteisiä puheenaiheita, symbolista yhteisyyttä, tapahtumia ja tilanteita, joissa jäsenet kokevat kiintyvänsä yhteisöön ja joissa he pystyvät rationaalisesti edistämään erilaisia palkitseviksi kokemiaan tarkoituksiperiä ja päämääriä. (Ks. Haveri 2000; Nivala 2008; Kilpeläinen 2012, 15.)

Suomalaisen kulttuurin arvokeskustelussa on erikoisesti korostettu yhteisöllisyyttä. Reijo Wilenius (1991) toteaa, että yhteisöllisyyden rakentamisessa on tärkeää, että jokaisella yhteisön jäsenellä on mahdollisuus esittää omat yhteisöä koskevat sekä positiiviset että negatiiviset näkemyksensä. Samoin jokaisella jäsenellä tulisi olla mahdollisuus vaikuttaa yhteisön ilmapiiriin, toiminnallisiin päätöksiin ja tulevaisuuden tavoitteisiin (Wilenius 1991, 111). Yhteiskunnassa tarvitaan sekä yksilökeskeisiä arvoja virittämään ja ylläpitämään muutosvalmiutta että yhteisöllisiä arvoja, perinteitä, järjestystä ja turvallisuutta pitämään yhteiskunta koossa. Klaus Helkama (1998) kysyykin, onko arvojen muuttuminen yksilökeskeisemmäksi mennyt Suomessa jo liian pitkälle. Tästä voi olla seurauksena ihmisten yksinäisyyden lisääntyminen, vapaa-ajan vieton yksityistyminen ja ystävyysuhteiden vähentyminen. Mikäli suomalaisten arvot ovat muuttuneet yksilökeskeisemmiksi, on yhteisön uudelleen orientoitumisen aika, sillä yhteiskunnan hyvinvointi on riippuvainen yksilöllisten ja yhteisöllisten arvojen herkästä tasapainosta (Helkama 1998, 34). Käsitykseni mukaan yksilön kokemaa yhteisöllisyyttä kumuloituu yhteisön tavoitteita vahvistavassa toimijuudessa. Kun käytetään Nivalan (2008) tutkimuksen mukaista luokittelua, se toteutuu ehkä parhaiten toiminnallisessa ja symbolisessa yhteisössä.

2.3 Yhdistystoiminta ja yhteisöllisyys

Yhdistystoiminnan näkökulma avaa uusia väyliä selvittää ikäihmisten toimijuutta järjestöissä. Syrjäisen, harvaanasutun Taivalkosken kontekstissa yhdistystoiminta liittyy suurelta osin taajaman alueelle. Poikkeuksena ovat kyläyhdistykset, joita kunnassa on yhteensä seitsemän taajama mukaan luettuna. Kyläyhdistystoiminnan keskeisenä tavoitteena on pitää kylät elävinä, jotta vakituinen ja vapaa-ajan asuminen kylissä on mahdollista. Tässä tutkimuksessa haastateltavilta kysyttiin heidän yhdistyksiin tai järjestöön kuulumistaan sekä heidän arviotaan yhdistyksen merkityksestä heille ja lähiympäristölle.

Gemeinschaft eli yhdessäoloyhteisö on Peter Backan (2009) näkemyksen mukaan edelleen olemassa ja tulee jatkossakin olemaan tärkeä. Kiinnostavana

nykysuomalaisena ilmentymänä tästä on kylätoimintaliike, jossa näkyvinä piirteinä korostuvat yhdessäolonyhteisön piirteet. Kylätoimintaliike voi ilmentyä ryhmänä tai yhteisönä, jonka toiminta perustuu kylän yhteishenkeen, ja se on osa kolmatta sektoria ja kansanliikkeitä. Siinä solidaarisuuteen perustuva sidos saattaa olla vähäisempi, ja sitä luonnehtii rationaalisuus ja yhteiselämää säätelevät lait. Nykyisin tämä liike on yleensä merkitty yhdistysrekisteriin kyläyhdistyksenä, joka toteuttaa toimintaansa rekisteröinnin edellyttämien sääntöjen sekä kokoustekniikan muodossa. Sääntöihin kuuluu, että yhdistys asettaa toimintasuunnitelmassaan yhdistykselle tavoitteet ja vuosikertomuksessaan arvioi niiden toteutumista. Yhdistyksen perusta ja voima on ihmisten yhteenkuuluvuudessa ja yhteisissä intresseissä. (Ks. Backa 2009, 34 - 39.)

Yhdistymisvapaus kuuluu Suomen perustuslaissa turvattuun oikeuksiin. Patentti- ja rekisterihallituksen ylläpitämässä yhdistysrekisterissä oli 2000-luvun alkupuolella noin 160 000 yhdistystä. Toimivia niistä on noin 80 000. Periaatteisiin kuuluu, ettei kerran perustetun yhdistyksen toimintaa lakkauteta, vaikka toimintaa tai jatkajia ei enää olisikaan (Siisiäinen 2002, 96 - 97). Oma positioni taivalkoskelaisessa yhdistystoiminnassa liittyy pitkäaikaiseen puheenjohtajuuteen sydänyhdistyksessä ja eläkeliitossa sekä jäsenyys näissä ja muissakin rekisteröidyissä yhdistyksissä. Kaikki paikkakunnan yhdistykset ovat rekisteröityneet yhdysrekisteriin, jolloin yhdistys on velvollinen pitämään yhdistystoiminnalle määrätyn kirjanpidon. Ryhmät ovat rekisteröinnin ulkopuolella.

Suuriin ikäluokkiin kuuluvat kansalaiset ovat jäämässä sankoin joukoin eläkkeelle. Eino Heikkisen (2008) mukaan vuoteen 2020 mennessä Suomessa on jo noin 1,3 miljoonaa yli 65-vuotiasta henkilöä. Monet heistä ovat toimineet erilaisissa yhdistyksissä tai ainakin jäsenmaksulla tukeneet näitä järjestöjä. Koska nykyiset eläkeläiset ovat yleensä hyväkuntoisia ja aktiivisia, heidän toimeliaisuutensa jakaantuu useille elämänalueille. Ammattijärjestöjen kautta yhdistystoiminta on tullut monille tutuksi ja turvalliseksi eturyhmäksi. Eläkeikään tultaessa järjestöissä aktiivisesti toimineet jatkavat niissä edelleen usein vapaajäseninä tai etsivät itselleen uuden sopivan eläkeläisjärjestön, johon samaistuvat. Yhdistysten, joiden kotipaikka on maaseutumaisessa ympäristössä, on nykyisin kuitenkin sopeutettava ja motivoitava

toimijuutensa vastaamaan niihin haasteisiin, jotka ovat olennaisia alueellisen hyvinvoinnin edistämiseksi (ks. Heikkinen 2008, 80).

Ideologiset ja poliittiset yhdistykset ovat Martti Siisiäisen (2002) mukaan menettäneet asemiaan 1990-luvulta lähtien. Vapaa-aikaan ja elämäntyyliin liittyvien yhdistysten määrä on sen sijaan kasvanut. Ideologisten ja poliittisten yhdistysten kasvun heikkenemisen syitä ovat esimerkiksi muutokset työelämässä ja talouden globalisoitumiseen liittyvä epävarmuus, joka näkyy näiden painoarvon vähenemisenä. Nykyisessä tilanteessa monet eläkeläisyhdistykset, kylätoimikunnat, kotiseutuyhdistykset, asukas yhdistykset sekä sosiaali- ja terveydenhuoltoalan järjestöt saavat yhteiskunnalta vahvaa ymmärtämystä ja sosiaalista tukea, mutta sosiaalisen pääoman alueellista kasvua se ei kuitenkaan ilmennä (ks. Siisiäinen 2002; Heikkinen 2008). Monet ikääntyneet henkilöt ovat kiinnostuneet yhteiskunnan kehittämisestä ja seuraavat niin kunnallisella kuin myös valtiollisella tasolla tehtävää arkipäivän politiikkaa. He haluaisivat liittyä järjestöön, jossa heidän asiantuntemustaan voitaisiin hyödyntää, mutta jäävät tai haluavat jäädä syrjästäkatsojiksi, koska tunnistavat aktiivista ikääntyjää kohtaan piilevää ikärasismia. (Vrt. Jyrkämä & Nikander 2008.)

Siisiäinen (2002) on tutkinut yhdistyksiä kolmannen sektorin toimijoina ja toteaa, että yhdistyksen toimintaa ja sen yhteisöllisyyttä korostavan imagon luomiseen vaikuttaa merkittävästi yhdistyksen johto tai muut vastuunkantajat. Syrjäseutujen yhdistyksissä johdon vetovastuu koetaan usein liian vaativana ja uusia yhdistysvetäjiä voi olla vaikea saada varsinkin eläkeläisjärjestöihin. (Vrt. Delanty 2003, 195.) Siisiäisen mielestä järjestöjohtoon ja vastuunkantajien pitäisi olla tarpeeksi rohkeita tekemään muutoksia ja asennoitumaan toimintaan toisin, jos toiminta halutaan pitää vetovoimaisena ja yhteisöllisyyttä tukevana. Kun toimintatavat on keksitty esimerkiksi eläkeläisjärjestöihin vuosikymmeniä sitten, ne eivät välttämättä enää palvele nykyihmistä. Lisäksi valtakunnalliset ja jopa kansainväliset yhtiöt ovat heikentäneet paikallisten toimijoiden asemaa, jolloin kolmas sektori on joutunut sopeutumaan tilanteeseen, jossa yleishyödylliseksi yhdistykseksi rekisteröitynyt järjestö on tiukentuneen tulkinnan myötä muuttunut kilpailulainsäädännön alaiseksi. (Ks. Siisiäinen 2002, 95; Ilmonen 2007, 17; Pihlaja 2010.)

Kansalaisyhteisössä tarkastelukulma laajenee paikallisuuden lisäksi kunnan rajat ylittävälle toimijuudelle. Ikääntyvien kokemuksia kansalaisyhteisöistä, ja heidän mahdollisesta toimijuudestaan mainituissa yhteisöissä, on paikallaan selvittää. Kansalaisyhteisö voidaan määritellä jotain yhteistä omaavien henkilöiden muodostamaksi kokonaisuudeksi. Hyypä (2002) määrittelee tällaista kokonaisuutta yhteisöksi, joka voi perustua paikallisuuteen tai paikan rajat ylittävään yhteiseen ominaisuuteen. Niitä ovat esimerkiksi rotu, kieli, uskonto, harrastukset, historia, sosiaalinen tai taloudellinen asema. Inhimilliset vuorovaikutussuhteet ja niiden sidonnaisuudet ovat tärkein yhteisöjä kuvaava seikka. Hyypä korostaa, että ne ovat tärkeämpiä kuin alueelliset rajat, joilla myös yhteisöjä erotellaan. Yhteisöön kuuluva on yhteisönsä jäsen. Jäsenyys tuottaa johonkin kuulumisen tunnetta ja merkitsee henkilökohtaisia suhteita muiden ryhmän jäsenten kanssa. Koettu jäsenyys muodostaa rajan yhteisöön kuulumattomiin. Tämä erottelu tuo usein rajan sisällä oleville yksilöille turvallisuuden tunnetta. (Vrt. Hyypä 2002, 25; Jyrkämä 2005, 104.) Näillä tekijöillä on merkitystä pohtiessani miten ja miksi alueelliset rajatkin ylittävä jäsenyys tuottaa yhteisöllisyyttä ja voi olla samalla turvallinen yksilön oman inhimillisen pääoman kartuttaja.

Aaro Harju (2013) toteaa kansalaisfoorumissa, että kansalaisyhteisöissä yhtenäistäminen on vähäistä, toisin kuin esimerkiksi uskonnollisissa tai poliittisissa yhteisöissä. Yhteisöissä toimiessaan jäsenet integroituvat ihmisyhteisöihin ja tyydyttävät inhimillisiä tarpeitaan. Jos yhteisössä vallitsee hyvä yhteishenki, joka vahvistaa suotuisaa käyttäytymistä, se puolestaan johtaa yhteisiin arvoihin. Yhteishenki perustuu yhteiseen historiaan, johon on mahtunut epäonnistumisia ja onnistumisia. Historialla tarkoitetaan tässä yhteistä kulttuuritaustaa, jota kaikkien ei ole välttämättä tarvinnut elää, vaan pelkkä tietoisuus yhteisistä kokemuksista riittää. Kansalaisyhteisön ydin eli taustakulttuuri näkyy yhteisön jäsenten ajattelussa, tunnekokemuksissa ja käyttäytymisessä, joilla ne eroavat muiden yhteisöjen kulttuureista. Yhteisön jäsenten toimintaa ohjaavat kulttuuritaustan muodostavat kertomukset, muistot ja käytännöt. (Ks. myös Hyypä 2002, 26; Harju 2013.) Esimerkkeinä kansalaisyhteisöstä ja siihen liittyvästä toiminnasta löytyy tutkimusalueeni historiasta, Sydänliiton ja Punaisen Ristin vapaaehtois-toiminnasta sekä nykyisestä Suomen sotaveteraanien yhdistystoiminnasta.

Sodan kokeneilla haastateltavilla viimeksi mainittu yhdystoiminta lienee hyvin merkityksellistä.

Saman elämäntilanteen kokeneiden vertaistuki on tärkeä osa kansalaisyhteiskunnan järjestöjen toimintaa (ks. Harju 2013). Vapaaehtoisten jäsenten tietotaito on käytössä palkattujen ammattihenkilöiden osaamisen rinnalla. Hiljainen ja ”kova” tieto, kokemus ja ammattitieto täydentävät toisiaan. (Ks. Himanen 2007.) Kansalaisyhteisön moraali voi säilyä vain, mikäli vapaaehtoisuuden periaatetta noudatetaan ja mikäli kansalaistoiminta suuntautuu yleiseen hyvään. Kansalaisyhteiskunnan vapaaehtoistoimintaa kuvataan aatteelliseksi ja voittoa tavoittelemattomaksi yleishyödylliseksi toiminnaksi. Yleishyödyllisyyden käsitteessä voi nähdä antiikista saakka periytyneen moraalisen elementin säilymisen kansalaistoiminnan ja -yhteiskunnan ymmärtämisen tavassa. Tähän kokonaisuuteen kuuluvat myös kansalaisryhmien sisäinen ja ulkoinen julkisuus. (Ks. Holmila 2001; Rannikko 2009, 5 - 19; Harju 2013.) Kansalaisyhdistykset opettavat jäsenilleen yhteistyön tapoja, solidaarisuutta, sosiaalista luottamusta ja yhteismieltä. Tässä yhteisöllisyys sisältää sosiaalisen elämän dynamiikkaa, joka sekä hillitsemällä että kiihdyttämällä sääntelee elämän käytäntöjä (ks. Eräsaari 2002, 12; myös Harju 2013).

Tässä yhteydessä on paikallaan pohtia kansalaistoimintaa, demokratiaa ja yhteisöllisyyttä yhteisön kontekstissa. Demokratiassa on kysymys siitä, että ihmiset voivat vaikuttaa omaan elämäänsä ja yhteisöjen ja yhteiskunnan kehittymiseen. Kansalaistoiminta tarkoittaa sitä, että yhteisön (yhteiskunnan) jäseniä eri syistä askarruttavia asioita nostetaan esille keskusteltaviksi ja ryhdytään toimeen asioissa, joissa koetaan toiminnan tarvetta. Yhteisöllisyys mahdollistaa sen, että kaikki voivat kokea olevansa osallisia siinä, mitä tapahtuu. Yhteisö, jossa useimmilla jäsenillä on aktiivinen rooli ja missä voi saada äänensä kuuluville ja vaikuttaa, koetaan myönteisenä. Demokratia luo yhteisöllisyyttä ja yhteisöllisyys edistää demokratiaa. Demokraattinen toimintakulttuuri on osallistumisen kulttuuria. Yhteisössä järjestetään tapaamisia tai kokouksia, joissa asioista voidaan valmistellusti ja järjestyneesti keskustella ja päättää. Näin jokainen voi kokea olleensa mukana rakentamassa yhteistä elämää. (Vrt. Eräsaari 2000, 49; Hautamäki 2009; 2010.)

Kansalaisyhteiskuntaa koskevan mielenkiinnon kohteiksi ovat viime vuosina nousseet muun muassa valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteet ja raja-alueet sekä toisaalta vapaaehtoissektorin ja yritystoiminnan suhteet. Myös järjestötoiminnan sisäiset muutokset, kuten järjestötyön ammattimaistuminen ja kysymys jäsen demokratiasta, ovat keskustelun kohteena. Kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta suurta rakennemuutosta merkitsee paikallisessa palvelurakenteessa tapahtuvat muutokset (palvelurakennemuutos), kansainvälistyminen sekä uuden kommunikaatioteknologian luomat mahdollisuudet kansalaistoimintaan ja uudenlaisten kansalaiskollektiivien muodostumiseen. (Ks. Eräsaari 2000, 50 - 54; Yeung 2003.)

Ihmiset haluavat asua edelleen maaseudulla (ks. Kattilakoski 2011). Palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden ongelmat ovat kuitenkin jo todellisuutta ja uhkakava monille maaseutualueille. Niiden turvaamiseksi monissa kylissä onkin herätty organisoimaan palveluja itse. Demokratiaa ja palvelurakenteita koskevat muutokset ovat synnyttäneet tarvetta kansalaistoiminnan ja kylien omaehtoisen toiminnan vahvistamiseen. Silloin toiminta ei ole riippuvainen hallinnollisista tai rakenteellisista ratkaisuista. Kansalaistoiminta on kokemassa siirtymistä pitkäaikaisista järjestösitoutumisista lyhytkestoisemman ja projektityyppisen sekä epämuodollisen kiinnostymismallin suuntaan. (Ks. Kattilakoski 2011, 43 - 44.)

Koillismaalta etäisyydet kasvukeskuksiin ovat pitkät. Ne eivät kuitenkaan estä rajat ylittävän yhdistystoiminnan ja yhteisöllisyyden toteutumista, mutta saattavat vaikeuttaa niiden kokemista. Kolmannen iän taivalkoskelaisten palvelujen saatavuuden ongelmat ovat oletettavasti jo nykyisin ilmeisiä ja varsinkin myöhäisvanhuudessa todellisia.

2.4 Sosiaalinen tuki ja yhteisöllisyys

Sosiaaliset suhteet -käsite sisältää ihmisen perustarpeiksi luettavat arvostus-, turvallisuus- ja yhteisyystarpeet. Sosiaalisiin suhteisiin liitetään usein ilmaukset sosiaalinen verkosto ja sosiaalinen tuki, joiden määritelmät ovat tilannesidonnaisuudesta johtuen vaihtelevia. Niillä kuvataan useinkin sosiaalisten suhteiden rakennetta, prosessia ja toimintoja. Yksilön sosiaalisista

suhteista yksilön ympärille muodostuvaa verkostoa Jussi Vahteran (1994) kuvaa sosiaalisen verkoston käsitteellä. Bush Israelin (1982) tavoin hän kuvaa sosiaalisen verkoston rakennetta joko yksilön yhden ihmissuhteen ominaisuuksina tai sitten koko verkoston ominaisuuksina. Kun yhtä ihmissuhdetta analysoidaan, kiinnitetään huomiota siihen, kuinka paljon tukea suhteessa saadaan ja annetaan, kuinka läheiset osapuolet toisilleen ovat ja kuinka monipuolinen suhde toiminnaltaan on. Kun tarkastellaan koko verkostoa, oleellista on verkoston jäsenten samankaltaisuus, yksilön ja verkoston jäsenten kontekstuaalisuus sekä verkoston jäsenten keskinäinen toimijuus. (Ks. Israel 1982, 68 - 70; Vahtera 1994, 28 - 30.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen sosiaalista tukea pääosin yhteisöllisenä elementtinä, jolloin puhutaan sosiaalisesti tukevasta ilmapiiristä ja kulttuurista. Tuula Talvitie-Ryhänen (2000) jaottelee Casselin (1976) tavoin sosiaalisen tuen kolmeen tekijään: Ensimmäiseksi sosiaalinen tuki kuvaa yksilön ja sosiaalisen ympäristön välisiä kiinnikkeitä, jotka kehittyvät vuorovaikutuksessa. Toiseksi se viittaa vuorovaikutuksessa syntyviin ja välittyviin resursseihin, jotka edistävät yksilön hyvinvointia. Kolmanneksi sosiaalisella tuella Cassel tarkoittaa sitä prosessia, jossa tuki syntyy ja jossa sitä välittyy. Sosiaalinen tuki voi liittyä verkostoaseman ylläpitämiseen, yhteisöllisyyden tuntemiseen, tunteiden käsittelyyn, instrumentaaliseen/materiaaliseen apuun ja arviointiapuun (ks. Cassel 1976, 107 - 123; Talvitie-Ryhänen 2000, 278). Tämä näkökulma sisältää tiivistetysti sosiaalisen tuen merkittävyyden tutkimukseni ikääntyville ja heidän hyvinvoinnilleen sosiaalisen verkoston jäsenenä. Yksilön kokeman yhteisöllisyyden ja voimavarojen rakentumiseen liittyvän lähestymistavan olen kuvannut tutkimuksen neljännessä luvussa (kuvio 1).

Sosiaalinen tuki on Esko Kumpusalon (1988) mukaan yksi tärkeimmistä sosiaalista suhdetta yksilöön integroivista tehtävistä. Sosiaalisen tuen käsitettä on määritelty ja mitattu lukuisin eri tavoin. Kumpusalo määrittelee sosiaalisen tuen useimmin ihmisten väliseksi vuorovaikutukseksi, jossa he antavat ja saavat sosiaalista tukea toisiltaan. Näin ollen sosiaalinen tuki on kontekstisidonnaista. Vuorovaikutuksessa toisen ihmisen kanssa henkilö voi testata myös todellisuuttaan. Riittävän vakaa emotionaalinen tila on ehto tiedon vastaanottamiselle ja käsittelylle. Kumpusalo määrittelee sosiaalisen tuen ihmisen sosiaalisten suhteiden ja läheisyyden perusteella primaari-,

sekundaari- ja tertiääritasoon. Primaaritason tukirakenteeseen kuuluvat sen mukaan oma perhe ja läheisemmät ystävät. Sekundaaritasoon kuuluvat ystävät, sukulaiset ja naapuri. Tertiääritasoon sisältyvät tuttavat ja viranomaiset. (Kumpusalo 1988, 49 - 53; Hyyppä 2005, 103.)

Leena Mikkola (2006) katsoo Cohen ja Symen (1985) tavoin sosiaalisen tuen olevan selviytymiskeinoja lisäävä voimavara. Sosiaalisella tuella he tarkoittavat toisilta ihmisiltä saatua erimuotoista apua. Siihen kuuluvat jäsenyys sosiaalisessa verkossa, ystävyudet ja sosiaalinen integraatio yhteisöön. Sosiaalinen tuki käsittää ymmärtävää kuuntelemista, eläytymistä toisen osaan ja rohkaisua. Se tarkoittaa, että yhteisössä on ihmisiä, joihin yksilö voi luottaa ja jotka saavat hänet tuntemaan arvostetuksi, rakastetuksi ja uskomaan, että hänestä välitetään. (Ks. Cohen & Syme 1985, 4 - 11; Jaakkola 1995, 6 - 7; Mikkola 2006, 25 - 26.)

Mikkolan (2006) tekemä sosiaalisen tuen jaottelu on painopistealueiltaan selkeä ja sisältää lähes kaikki vuorovaikuttamisen sosiaalisen tuen määrittelyyn liittyvät elementit, jotka myös tutkimuksessani ovat relevantteja. Tutkimusaineiston analyysissä kokoon nämä elementit kuvaamaan vuorovaikuttamisen sosiaalisen tuen esiintyvyyttä haastateltavan arjessa. Mikkola ja muut tutkijat ovat määritelleet sosiaalisen tuen sisällöllisten funktioiden perusteella eri kategorioihin: (Mikkola 2006, 44 - 45; aiemmin Israel 1982, 65 - 66; Mäenpää 2008, 41 - 44.)

1. Emotionaalinen tuki viittaa viestintäkäyttäytymiseen, joka voi sisältää kuuntelemista, empatian osoittamista, rohkaisua, luottamusta, rakkautta ja tuen tarvitsijan tunteiden oikeuttamista. Emotionaalisen tuen synonyyminä käytetään myös käsitettä henkinen tuki tai psykologinen tuki. Raitasalon mukaan emotionaalinen tuki elämän kriisitilanteissa edistää selviytymisprosessia ja negatiivisten tunteiden käsittelyä (ks. Raitasalo 1995, 42 - 43).
2. Tiedollinen tuki on osoitettu merkitykselliseksi tuen muodoksi elämäntilanteissa, joissa on tiedollisen tuen avulla mahdollista vähentää ja hallita epävarmuutta. Tiedollinen tuki voi kattaa neuvot, ehdotukset ja tiedon, joiden avulla yksilö pystyy käsittelemään ja ratkaisemaan ongelmiaan (ks. Raitasalo 1995, 42).

3. Välineellinen tuki, jolla tarkoitetaan lähinnä materiaalista tukea, resurssien tarjoamista sekä konkreettisen avun tarjoamista. Se voi merkitä työtehtävän jakamista tai tehtävän suorittamista toisen puolesta.
4. Arvioiva tuki liittyy arviointiin ja kytkeytyy sekä emotionaaliseen että tiedolliseen tukeen. Sen perusteella tuen saaja voi arvioida ja kehittää itseään vuorovaikutussuhteistaan saaman rakentavan palautteen ja vahvistamisen avulla. Arviointi voidaan nähdä myös viestintänä, joka vahvistaa yksilön kognitiivista arviota hänen ja ympäristön välisestä suhteesta (ks. Lazarus 1991, 112).
5. Arto Mikkola (2005) on hakenut vanhustyöhön hengellisten tarpeiden toimintamalleja. Hän olettaa, että vanhuksilla on paljon hengellistä pääomaa. Vanhusten niin myönteiset kuin kielteisetkin hengelliset muistot tarvitsevat tunnustettua tilaa, ja niiden kehityksessä vanhusta ja tämän ympäristöä voidaan edelleen rohkaista ja tukea. Hengellinen tuki, jonka Leena Mikkola liittää henkiseen tukeen ovat yhteisen aatteen, uskon ja filosofian ilmentymää (ks. Kumpusalo 1991, 14). Erityisesti hoitotyössä on korostettu vanhusten hengellisten tarpeitten huomioimista, koska esimerkiksi dementoituneen vanhuksen usko on usein paluuta lapsuuden uskoon. Mikkolan mielestä se on regressiivistä ja yksinkertaista uskoa. Jos vakaumus on positiivisesti väritynyt, se säilyy usein merkittävänä voimana dementian edetessä. Ongelmana on, että valmiudet kohdata ihmisten hengellisiä ja uskonnollisia käsityksiä ovat puutteellisia. Perhe, ystävät ja hengellinen yhteisö sekä seurakunta koetaan hengellisen tuen antajina luontevimmaksi ja läheisimmäksi (ks. Mikkola 2005, 7 - 23).
6. Status-tuki, jonka Mari Mäenpää (2008) tuo vielä edellä olevaan jaotteluun mukaan tarkoittaa sosiaalisia suhteita, jotka voivat tukea yksilöä yksinkertaisesti vain olemalla läsnä (ks. Cohen ja Symen 1985). Avioliitto tai kuuluminen erilaisiin yhteisöihin ja organisaatioihin voivat toimia statusta tukevin tekijöinä. Muita statusta tukevia tekijöitä ovat esimerkiksi sukupuoli, uskonto, ammatti, vapaaehtoistyö, harrastukset ja luonne (ks. Vahtera 1994, 30 - 37).

Raimo Raitasalon (1995) mukaan sosiaalisen tuen on havaittu olevan terveyteen voimakkaasti vaikuttava asia. Ihmiset, joilla on riittävän laaja ja hyvin toimiva sosiaalinen verkosto näyttävät olevan, paitsi yleisesti onnellisempia, myös terveempiä kuin yksinäiset tai huonossa verkostossa elävät. Tällöin sosiaalinen tuki koetaan tietona, joka saa yksilöt uskomaan, että heistä pidetään huolta ja että he ovat rakastettuja ja yhteisössään vastuullinen ja arvostettu. Sosiaalinen tuki, joka liittyy ihmisten väliseen vuorovaikutukseen vaikuttaa siihen, miten ihminen kykenee sisäisesti hallitsemaan eteensä tulevia ristiriitoja ja uhkatilanteita. Sosiaalisella tuen saamisella on vaikutusta yksilön selviytymiseen erilaisista häntä kohdanneista vaikeuksista. (Ks. Cobb 1976, 300 - 314; Kumpusalo 1988, 52 - 53; Raitasalo 1995, 42 - 43.)

Sosiaalisella tuella on Vahteran (1994) mukaan sosiaalisiin suhteisiin liittyviä terveyttä edistäviä tai stressiä ehkäiseviä ominaisuuksia. Tästä näkökulmasta sosiaalinen tuki voidaan ymmärtää sosiaalisista suhteista saataviksi voimavaroiksi. Hän on pohtinut myös sosiaalisten suhteiden terveysvaikutuksia, ja toisaalta sosiaalisen tuen käsitteen monimuotoisuutta (ks. Vahtera 1994, 28 - 30). Sosiaalisen tuen tutkimusta ovat usein leimanneet sosiaalisten suhteiden mittauspulmat. On ollut epäselvää, mikä suhteiden sisällössä on terveyden kannalta oleellista ja missä tilanteissa. Kumpusalo (1991) katsoo, että sosiaalisia suhteita pitäisi tarkastella kolmella käsitteellisesti ja empiirisesti erillisillä tasoilla: sisältönsä ja sosiaalisen verkoston rakenteen kannalta sekä sosiaalisena liityntänä. Sosiaalinen tuki riippuu auttajan ja autettavan persoonallisuuden piirteiden, sosiaalisen verkoston rakenteen ja tilanteen välisistä suhteista ja tilannetekijöistä. Näiden suhteiden parempi tuntemus olisi tärkeätä sekä teorian kehityksen että käytännön interventiomahdollisuuksien kehittämisen kannalta. (Ks. Kumpusalo 1991, 15 - 16; Hyyppä 2002, 56.)

Ikääntyvät ihmiset kuuluvat usein johonkin vertaisryhmään esimerkiksi eläkeläisistä koostuvaan yhteisöön. Irja Mikkonen (2009) on väitöstutkimuksessaan pohtinut sosiaalisen tuen alakäsitteeksi kiinnittyvän vertaistuen merkitystä yksilölle. Vertaistuki on Mikkosen mukaan sellaista tukea, jota voi antaa toinen samassa elämäntilanteessa oleva ihminen. Hän kuvaa vertaistukea vuorovaikutteiseksi, vapaaehtoiseksi ja palkattomaksi toiminnaksi, joka lisää yhteisöllisyyttä ja yhteistoimintaa. (Mikkonen 2009, 28 - 30.) So-

siaalisesti suuntautunut ihminen hakee Ofra Ayalon (1995) mukaan apua ja tukea elämänsä vaikeuksissa erilaisista vertaisryhmistä. Tällainen sosiaalinen ihminen voi liittyä johonkin ryhmään tai valita jonkin sosiaalisen tehtävän. Hän ottaa vastaan tukea ja antaa sitä myös itse (ks. Ayalon 1995, 15).

Marja Vuorinen (1995) kuvaa tutkimaansa vajaakuntoisten ihmisten yhteisöä, jonka toimijuus perustuu vertaistukeen: ”Yhteisössä vallitsee keskinäinen, rakentava ja lämmin vuorovaikutus. Yhdessä eläminen, yhdessä tekeminen sekä yhteisten tavoitteiden saavuttaminen antavat yksilöllisyydelle ja itsetunnolle arvokasta tukea.” Tällainen vertaisiyhteisö on paikka, joka tarjoaa tukea elämän kysymyksiin, tekemisen paikkoja, rentoutumista ja mahdollisuuksia sosiaalisten taitojen oppimiseen. Vertaistuen tavoitteena on sosiaalisen verkon vahvistaminen. Vertaisiyhteisö pystyy tuottamaan myös pitkäaikaisia ihmissuhteita ja tarjoaa mahdollisuuden vastavuoroisten ihmissuhteiden syntyyn. Tällöin on mahdollista itse saada tukea ja jakaa sitä toisille, jolloin vapaaehtoinen vertaistuki poistaa rajat autettavan ja auttajan väliltä. Vertaisryhmässä tuki toteutuu ryhmästä itsestään käsin ja saa voimansa ryhmän jäsenten aktiivisuudesta. Vuorinen erottaa vertaistuen muusta vapaaehtoisavusta juuri tämän vastavuoroisen avun antamisen kontekstissa (ks. Vuorinen 1995, 37 - 40). Käsitykseni mukaan moni ikääntyvä henkilö valitsee osallistumisensa vertaisryhmään elämänvaiheessa, jossa vertaistuen tarve nousee ilmeiseksi. Ikääntyneellä se voi olla puolison kuolema, jolloin vertaistuki voi löytyä sururyhmästä.

Ayalon (1995) on pohtinut sosiaalisen tuen saavutettavuutta. Empiiriset tutkimukset viittaavat siihen, että sosiaalisen tuen laadullisilla tekijöillä on enemmän vaikutusta ihmisten hyvinvointiin kuin tuen määrällisillä tekijöillä, esimerkiksi tiheydellä. Laadullisilla tekijöillä tarkoitetaan mm. tunnesiteiden voimakkuutta ja kahdenkeskistä vuorovaikutuksellista tukea. Yksilön hyvinvointiin vaikuttavat myös sosiaalisen tuen lisäksi rasittavat elämäntilanteet, sosioekonominen asema, selviytymistyylit ja sosiaaliset taidot. Sosiaalisten taitojen merkitys korostuu erityisesti sosiaalisen tuen saannissa, verkostojen luomisessa ja ylläpitämisessä. (Alkuperäinen lähde: Israel 1982, 65 - 73; Gothoni 1990, 12 - 13; Ayalon 1995, 36 - 39.)

Barnes ja Duck (1994) ovat tutkineet puheviestinnän alueella tuen antamiseen liittyvien taitojen, motivaatioiden ja tuen vastaanottamiseen liittyviä

asioita. He ovat selvitelleet myös, millaiset sanomat koetaan sosiaalista tukea antaviksi. Nämä tutkimukset ovat osoittaneet, että sosiaalisen suhteen laadulla on merkitystä tuen tehokkuudelle ja sille, millaisia merkityksiä tuki saa erilaisissa vuorovaikutussuhteissa ja kontekstissa sekä kuinka tukea tulkitaan. Merkitykset ovat aina yksilöllisiä, mutta on mahdollista löytää myös sellaisia merkityksiä, jotka ovat yhteisiä tiettyyn kulttuuriin, yhteisöön ja ryhmään kuuluville. Yhteiset kokemukset mahdollistavat myös tuelle annettujen merkitysten lähenemisen ja samankaltaisten merkitysten syntyminen. (Ks. Barnes & Duck 1994, 176; Ayalon 1995, 38 - 40.)

Noora Ellosen (2008) mukaan sosiaalisen tuen määrittelyssä ei voida unohtaa sosiaalisen pääoman ja sosiaalisen luottamuksen käsitettä. Sosiaaliset verkostot toimivat sosiaalisen pääoman ja sosiaalisen tuen lähteinä. Koska yleistynyt luottamus on sosiaalista pääomaa välittävä mekanismi, se kertoo siitä asenteellisesta ilmapiiristä, jossa sosiaalinen tuki toteutuu tai jää toteutumatta. Hän kuvaa mielenkiintoisella tavalla sosiaalisen pääoman mittareita, jotka ovat sosiaalinen kontrolli ja sitäkin yleisempi mittari, sosiaalinen tuki. Sosiaalinen tuki käsittää taas konteksti- ja kulttuurisidonnaisuuden vaihtelun. Sosiaalisen pääoman alkuperästä ja sen vaikutuksista on erotettavissa sekä yksilötason että yhteisötason näkökulmat. Yhteisöllisyyden näkökulma (esimerkiksi me-henki) on suurin sosiaalisen kontrollin ja sosiaalisen tuen välinen ero. Sosiaalinen kontrolli mielletään usein yhteisöllisesti muodostettuna resurssina ja sosiaalinen tuki taas kahdenkeskisen kanssakäymisen toteutuksena ja vaikutuksena. (Ks. Hyyppä 2002, 54; Mäkelä 2006, 12; Ellonen 2008, 40, 51 - 53.)

Viimeisten vuosikymmenien aikana Taivalkoski ja koko Itä- ja Pohjois-Suomen maaseutu on kokenut varsinkin syrjäkylillä väestökadon, väestön ikääntymisen, palvelujen heikkenemisen, työttömyyden ja kaupunkilaisen elämäntavan tunkeutumisen asutustajamiin. Tästä johtuen kylien sosiaaliset tukiverkostot ovat harventuneet, jolloin on mahdollista, että syrjäseuduilla koetaan ihmisten eristyneisyyden ja yksinäisyyden lisääntymistä, joka voi johtua myös vuorovaikutteisen sosiaalisen tuen puutteesta. Todennäköisesti sosiaalisen tuen kokemuksellinen läsnäolo on ollut merkittävä tekijä varsinkin ikääntyvien yhteisöllisyyttä edistävänä aspektina. (Vrt. Kumpusalo 1988, 49 - 53; Jaakkola 2002.)

Sosiaalisen tuen tasoista yksilön hyvinvoinnille erittäin tärkeä on luonnollisesti primaaritason sosiaalinen tuki, johon kuuluu oma perhe ja läheisemmät ystävät. Pohdin myös sosiaalisen tuen ja paikalliskulttuurin suhdetta ikääntyvän toimijuudelle ja elämänlaadulle. Tähän liittyvät yksilön sisäiset vastavuoroiset kokemukset koillismaalaisen kulttuurin kontekstissa saamaansa sosiaalisesta tuesta yhdistyneenä hänen omista resursseistaan saamaansa tukeen. Nämä aspektit tiivistyvät eri tilannesidonnaisten vuorovaikutusten foorumeilla ja muodostuvat yhteisössä jaetun elämän merkityksellisyyden kokemukseksi. Tarkastelen sosiaalista tukea vuorovaikutteisena sosiaalisena prosessina eli pääosin yhteisöllisenä elementtinä, jolloin voidaan puhua myös sosiaalisesti tukevasta ilmapiiristä tai kulttuurista.

2.5 Sosiaalinen pääoma ikääntyvän arjen voimavarana

Yhteisöllisyyden merkitystä yksilölle ja yhteiskunnalle on pohdittu jo pitkään. Parikymmentä vuotta sitten nousi esille Aristoteleen filosofinen ajatus laumahengestä eli ihmisten keskinäisestä yhteenkuuluvuudesta, kommunitarismista. Nyt aristoteelista yhteisöllisyyttä kutsutaan sosiaalisiksi pääomaksi (ks. Knuuttila 1989). Erityisesti Yhdysvalloissa sosiaalisen pääoman käsitteestä on 1990-luvulla tullut erittäin suosittu. Yhdysvaltain tunnetuin käsitteen kehittäjä on Harvardin yliopiston professori Robert D. Putnam. Hän on tutkinut, että riittävä määrä sosiaalista pääomaa ratkaisee koulutukseen, ikääntymiseen, mielenterveyshuoltoon ja pikkukaupunkien väestörakenteeseen liittyvät ongelmat. Yhteistyö ja kollektiivinen toiminta ovat ratkaisevia alueellisessa toiminnassa ja ongelmien ratkaisussa. Yhteistyö on lisäksi helpompaa yhteisössä, jota on ”siunattu runsaalla sosiaalisella pääomalla”. Putnam päättelee, että sosiaalinen pääoma on usein muun sosiaalisen toimeliaisuuden sivutuote. Pääteoksessaan hän kehittäi sosiaalisen pääoman teoriaa teoreettiseksi lähestymistavaksi alueella asuvien ihmisten yhteistyötä ja kollektiivisuutta tutkittaessa. (Putnam 1994, 115.)

Sosiaalinen pääoma ymmärretään Ellosen (2008) mukaan sosiaalisiksi voimavaraksi, joka muodostuu ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Sosiaalisen pääoman alkuperästä on erotettavissa sekä yksilötason että yhteisötason

näkökulmat, joiden mittareina voidaan pitää sekä sosiaalista kontrollia että sosiaalista tukea. Sosiaalinen kontrolli nähdään yhteisöllisesti muodostettuna resurssina ja sosiaalinen tuki kahdenkeskisen vuorovaikutuksen tuotoksena (ks. Ellonen 2008, 40). Sosiaalinen pääoma viittaa Anne Yeungin (2003) mukaan joukkoon yhteisöllisiä ilmiöitä, joita yksilöllinen vuorovaikutus pitää yllä. Yksinkertaistettuna sosiaalinen pääoma tarkoittaa ihmisten välisiä luottamuksellisia ja vastavuoroisia verkostoja, joita muodostavat sosiaalinen konteksti ja sosiaalisten verkostojen elementit kuten normit, sosiaaliset suhteet ja luottamus. Sosiaalinen pääoma on nähty uudenaikaisena yhteisöllisyytenä, josta puhutaan myönteisessä sävyssä, ja se liitetään hyvinvointiin ja terveyden edistämiseen (ks. Yeung 2003, 5).

Siisiäinen (2002) toteaa, että suomalaisessa yhdistystoiminnassa mukana olevat ikäihmiset ovat aktiivisia toimijoita, eivät ainoastaan palvelemisessa, mutta myös palvelusten vastaanottajina. ”He ovat yhteiskuntamme sosiaalisen pääoman lisääjiä ja kansalaisyhteiskuntamme vaikuttajia.” Pohjimmiltaan sosiaalinen pääoma takaa sallivuuden, ihmisoikeudet, oikeudenmukaisuuden ja täydellisen poliittisen ja taloudellisen osallistumisen. Se on laaja-alainen yhteiskunnallinen ominaisuus. (Ks. Siisiäinen 2002, 94; myös Hyyppä 2002, 48.)

Ikääntyvät kolmannen sektorin toimijat ovat Siisiäisen (2002) mielestä merkittäviä sosiaalisen pääoman lisääjiä. Ikääntyvän henkilön elämän aikana muodostuneet yksilölliset ja yhteisölliset voimavarat auttavat häntä selviytymään arjessa ja tuovat elämään merkityksellisyyttä. Ikääntyvän henkilön voimavarat ovat samalla hänen toimintakykynsä tukemisen resurssi. Tämä merkitsee lisäarvoa sosiaalisen pääoman lisääntymisestä yhteisössä, jossa yksilöt toimivat, ja näin he ovat sosiaalisen pääoman lisääjiä ja vaikuttajia. Moneen ryhmään kuuluminen ja aktiivinen yhdistys- ja harrastustoiminta kuvastavat hyvin sosiaalista pääomaa. Sosiaaliselle pääomalle ominaiset löyhät keskinäiset sidokset mahdollistavat ryhmien välisen vuorovaikutuksen ja toiminnan. Sosiaalinen pääoma on siis enemmänkin yhteisössä vallitsevaa luottamusta, vuorovaikutusta ja sosiaalista tukea. Sosiaalisen pääoman lisäksi on tämän tutkimuksen ikäihmisten yhteisöllisten voimavarojen etsimisessä syytä kuvata myös inhimillisen pääoman osuutta yksilöiden henkilökohtaisen, sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvoinnin edistämiseen (ks. Siisiäinen 2002, 118 - 120).

Hyypä (2005) määrittelee sosiaalista pääomaa yhteisöllisenä käsitteenä. Yksittäinen ihminen ei omista sosiaalista pääomaa, vaan sitä on ihmisten muodostamalla yhteisöllä. Sosiaalista pääomaa syntyy ainoastaan silloin, kun ihmiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään eli verkostoituvat toistensa kanssa tehden yhdessä jotakin. Mielenkiintoista onkin se, miten sosiaalisesta pääomasta voi hyötyä, kun yksilönä sitä ei voi saavuttaa. Sosiaalisen pääoman keskeisiä tekijöitä ovat myönteisyys ja kasvuhakuisuus, jolloin siihen on helppo uskoa ja jota on siksi helppo tavoitella. Sosiaalinen pääoma on myös ehtymätön eikä kulu käytössä. Mitä enemmän ihmiset toimivat kansalaisyhteisössä, sitä enemmän keskinäinen luottamus lisääntyy ja toiminnasta tulee kaikkia hyödyttävää. (Ks. Putnam 2000; Hyypä 2005, 15 - 18.)

Putnamin mukaan sosiaalinen pääoma on yhteisön käytössä oleva ei-materiaalinen resurssi, joka voi laajentua koko yhteiskunnan voimavaraksi. Se koostuu sosiaalisesta verkostosta, yleistetystä vastavuoroisuuden normista ja luottamuksesta (Putnam 1994; 2000). Ihmisten välisessä kanssakäymisessä tarvitaan toimintaa ohjaavia normeja eli käyttäytymissääntöjä, jotka ohjaavat palveluksiin vastaamista. Normi on tasapainotettu silloin, kun oletetaan, että palvelukseen tulee vastata heti vastapalveluksella. Yleistettyä vastavuoroisuuden normia noudatettaessa vastapalvelua ei odoteta heti, vaan luotetaan, että palvelus korvataan myöhemmin jossakin muodossa. (Ks. Putnam 1994; Kaunismaa 2000, 15.) Toimivan vuorovaikutuksen ehtona on myös se, että sosiaaliseen verkostoon kuuluvat luottavat toisiinsa. Kun sosiaalinen pääoma hyödyntää koko yhteiskuntaa, on oleellista, että luottamus yleistyy koskemaan myös niitä ihmisiä, jotka eivät kuulu verkostoon ja joita ei tunneta henkilökohtaisesti. Voidaankin kysyä, toimivatko ihmiset yhteisössä yleistetyn vastavuoroisuuden normin periaatteella: ”En ehkä edes tunne sinua, mutta teen tämän sinulle nyt, odottamatta mitään välittömästi takaisin. Luotan siihen, että sinä tai joku muu palauttaa lahjoittamani hyvän takaisin” (ks. Putnam 2000).

Hyypä (2005) luokittelee Gottliebin tavoin sosiaaliset suhteet yksilöiden välisiin siteisiin ja verkostoihin ja myös heidän kytköksiinsä suhteessa sosiaalisiin instituutioihin (Vrt. Gottlieb 1983, 31.) Verkostot voivat olla hyvin erilaisia riippuen siitä, kuinka usein verkostoon kuuluvat tapaavat toisiaan ja millainen suhde heidän välillään on. Niiden yhteydessä sidonnaisuus jae-

taan vahvaan tai heikkoon sosiaaliseen verkostoon. Sukulaisten ja ystävien välisiä suhteita leimaa osapuolten tuttuus, samanlaisuus ja vuorovaikutuksen ennustettavuus, minkä vuoksi ne ovat siteiltään vahvoja. Vahvojen sidosten verkostoja ovat esimerkiksi uskonnolliset yhteisöt, poliittiset puolueet, ammattiryhmät tai etnisyys. Vahvat siteet voivat johtaa suljetun yhteisön muodostumiseen, epädemokratiaan ja ryhmään kuulumattomien syrjintään. Vaikka vahvat siteet ovat esimerkiksi politiikassa tehokkaita päämäärän saavuttamisessa, ne eivät edistä luottamusta ja vähentävät siksi yhteisöllisyyttä. Heikkojen sidosten verkosto luodaan vahvojen verkostojen ylitse. Ihmisten väliset heikot siteet tarkoittavat suhdetta, jossa osapuolet eivät ole liian riippuvaisia toisistaan, vaan heidän vuorovaikutuksensa aktivoituu tarvittaessa. Tuttavien, naapureiden ja erilaisessa järjestötoiminnassa mukana olevien väliset siteet ovat usein heikkoja. Moneen ryhmään kuuluminen ja aktiivinen yhdistys- ja harrastustoiminta ilmentävät hyvin heikkojen sidosten kontekstissa vahvistuvaa sosiaalista pääomaa. (Ks. Putnam 1994; Kaunismaa 2000, 22; Hyyppä 2005, 15 - 19.)

Ihmisten välillä vallitseva vuorovaikutus on horisontaalista, jos he ovat keskenään ainakin muodollisesti tasa-arvoisia ja heillä on suunnilleen yhtä paljon valtaa. Hyyppä toteaa, että sosiaalisessa verkostossa tapahtuvan vuorovaikutuksen pitäisi olla horisontaalista ja ihmisten välisten suhteiden siteiltään heikkoja, jotta verkostossa syntyvä sosiaalinen pääoma olisi siltoja luovaa ja sen myönteiset vaikutukset leviäisivät yhteisöstä muualle yhteiskuntaan. Tällöin verkoston jäsenet auttavat toisiaan ja luottavat toisiinsa. Heidän keskinäinen yhteytensä ei ole kuitenkaan niin vahvaa, että se sulkisi muut ulkopuolelleen. Sosiaalisten siltojen luominen ja sitovuus eivät rajaa toisiaan pois, sillä samassa sosiaalisessa verkostossa voi olla piirteitä molemmista. Sosiaaliselle pääomalle ominaiset löyhät keskinäiset sidokset mahdollistavat ryhmien välisen vuorovaikutuksen ja toiminnan. (Ks. Hyyppä 2005, 16; Ilmonen 2007, 3 - 8.)

Sosiaalisia siltoja luovaa sosiaalista pääomaa katsotaan syntyvän erityisen paljon yleishyödyllisissä yhdistyksissä, koska ihmisten väliset siteet ovat niissä heikkoja ja vuorovaikutus horisontaalista. Yhteisöllisyys edellyttää heikkojen sosiaalisten siteiden verkostoja, sillä heikot siteet eivät rajoita ja ryhmitä, vaan sallivat myönteisen kanssakäymisen ja saavuttavat paremmin yhteisön

tavoitteet. Heikot sosiaaliset verkostot integroivat kansalaisia yhteiskunnan toimintaan ja keskinäisen luottamukseen, jonka täytyy syntyä muusta kuin vahvasta ryhmätunteesta (Hyypä 2002, 50 - 51).

Sosiaalinen pääoma edellyttää ihmisiltä ennen muuta sosiaalista kykyä, joka ilmenee keskinäisenä vastavuoroisena apuna ja solidaarisuutena. Sosiaalisen pääoman tuottamisen tavoite on yhteisön jäsenten solidaarisuuden vahvistaminen. Putnam korostaa ihmisten välistä sosiaalisuutta siinä määrin, että hänen teoriaansa ei sisälly vain sosiaalinen peruspiirre vaan myös sosiaalinen fundamentalismi, syvä usko sosiaaliseen integraatioon, solidarismiin ja yhteistyöhön erilaisempien ongelmien ratkaisukeinona. Yhteistyö edellyttää luottamusta, joka on tavallaan yhteistyön voiteluaine. Yhteistyön määrä kasvaa yhteisössä luottamuksen tason noustessa. Yhteistyö puolestaan synnyttää luottamusta, eli yhteistyö ja luottamus muodostavat spiraalin, joka saa yhteisön toimimaan tehokkaasti ja häiriöttä. Putnamin mukaan sosiaalisen pääoman kyllästävä yhteisö toimii kuin automaattinen kone, joka ylläpitää itse itseään (Putnam 2000).

Sosiaalista luottamusta synnyttäviä tekijöitä on kaksi, ja ne ilmenevät samalla eräänlaisina indikaattoreina:

1. Vastavuoroisuuden normit, joita ylläpitävät sosialisatio, käytäytymismallit ja sanktiot. Tärkein näistä normeista on yleinen vastavuoroisuus, jolle ominaista on odotus, että nyt saatu apu maksetaan takaisin tulevaisuudessa. Yleisen vastavuoroisuuden normi on sosiaalista pääomaa tuottava tekijä, sillä se saattaa sopusointuun itseintressin ja solidaarisuuden. (Putnam 1994, 171 - 172.)
2. Kansalaisosallistumisen verkostot, joilla Putnam tarkoittaa ”ihmisten yhteyksiä yhteisöjensä elämään, ei vain ihmisten yhteyksiä politiikkaan”. Kansalaisosallistumisen horisontaaliset verkostot ovat sosiaalisen pääoman keskeinen konkreettinen muoto. Jos verkostot ovat tiheät, kansalaisten kyky yhteistyöhön on suuri. Tiheät horisontaaliset verkostot ylläpitävät yhteistyötä kunkin ryhmän sisällä, mutta sosiaalisten halkeamien yli leikkaavat verkostot luovat laajempaa yhteistyötä (Putnam 1994, 171 - 172).

Yleisen vastavuoroisuuden normit ja kansalaisosallistumisen verkostot ylläpitävät Siisiäisen (2002) mukaan sosiaalista luottamusta ja yhteistyötä, koska ne vähentävät epävarmuutta ja luovat malleja yhteistyötä varten. Tällaiselle yhteisölle on leimallista sosiaalinen tasapaino, yhteistyön korkea taso, luottamus, vastavuoroisuus, kansalaisosallistuminen ja kollektiivinen hyvinvointi. Sosiaalinen pääoma pyrkii luomaan jatkuvuutta, katkeamattoman kaaren menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välille. Siisiäinen (2002) toteaa, että suomalaisilla ikääntyvillä ihmisillä on sosiaalista pääomaa yhdistysaktiivisuudella mitaten runsaasti. Ikäihmiset tekevät paljon palkatonta auttamis- ja vaikuttamistyötä, joka on elintärkeää yhteiskuntamme toimivuuden kanalta. (Ks. myös Lappalainen 1999, 58 - 61; Siisiäinen 2002, 98.)

Putnam (2000) väittää, että ihmisten yksinäisyys tulevaisuudessa lisääntyy, vapaa-ajan vietto yksityistyy, ystävyyssuhteet vähentyvät ja perheet hajoavat, yhteisön arvot hukkuvat eikä nuorisolla ole normeja. Yhteisöllisyyden rakentamisessa on Pertti Rannikon (2009) mukaan tärkeää, että jokaisella yhteisön jäsenellä on mahdollisuus esittää omat näkemyksensä sekä yhteisössä ilmenneistä positiivisista että negatiivisista asioista. Samoin jokaisella jäsenellä tulisi olla mahdollisuus vaikuttaa yhteisöä koskeviin päätöksiin. Muuttuneista rakenteista huolimatta yhteisöllisyyteen liittyvät sosiaalisen pääoman resurssit eivät välttämättä ole hävinneet, vaikka nykyinen elämäntyyli ei erityisesti tue niiden säilymistä. Kuitenkin sosiaaliseen pääomaan sisältyviä luottamuksellisia suhteita täytyy jatkuvasti huoltaa ja ylläpitää, sillä käyttämättömänä sosiaalinen pääoma heikkenee ja menettää arvonsa. (Vrt. Hyyryläinen & Rannikko 2002, 173; Rannikko 2009, 5 - 9.)

Vapaaehtoisia yhdistyksiä pidetään keskeisinä sosiaalisina tekijöinä sosiaalisen pääoman kasvattamisessa silloin, kun ne ymmärretään luottamuksen vahvistamisena tuntemattomiin ihmisiin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin. Ilmonen (2007) tutkimustulokset osoittavat, että uudentyyppisten yhdistysten jäsenet suhtautuvat tuntemattomiin ihmisiin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin luottavaisemmin. Yhdistyksen luonne vaikuttaa merkittävästi luottamuksen yleistymiseen. Uudet yhdistykset tuottavat yleistettyä luottamusta tehokkaammin kuin vanhat. (Ks. Ilmonen 2007; Karisto & Kontinen 2008, 106.)

Poliittinen luottamus eroaa Ilmosen (2007) mukaan sosiaalisesta luottamuksesta eli luottamuksesta läheisiä ja tuntemattomia kohtaan, mutta nämä kaksi ovat kuitenkin sidoksissa toisiinsa. Jos yhdistys on laaja, ei yleistettyä luottamusta synny edes omia jäseniään kohtaan. Ryhmät, jotka haluavat tukea vain omia jäseniään ovat esimerkki ulossulkevasta, sitovasta luottamuksesta. Yhdistävää eli yleisimmän tason luottamusta on ryhmillä, jotka edistävät kulttuuriset ja sosiaaliset rajat ylittävää avointa suhtautumista. Tähän vaikuttaa luonnollisesti konteksti, jossa ryhmän jäsenet toimivat (ks. Ilmonen 2007, 8). Putnamin (2000) paradoksaalinen johtopäätös on, että niillä, jotka tarvitsevat eniten sosiaalista pääomaa, on sitä vähiten. Niillä, joilla menee elämässään muutenkin hyvin, on sitä kaikkein eniten.

Maailmanpankki otti sosiaalisen pääoman määrittelyn 1990-luvun lopulla käyttöön ja kuvaamaan taloudellisen kehityksen, hyvinvoinnin ja kansalaisyhteiskunnan sosiaalisten suhteitten välistä riippuvuutta. Tässä määrittelyssä sosiaalinen pääoma kuvataan yhteiskuntaa koossa pitäväksi voimaksi: ”Sosiaalinen pääoma viittaa yhteiskunnan sosiaaliseen ja kulttuuriseen kiinteyteen, normeihin ja arvoihin, jotka hallitsevat ihmisten välistä vuorovaikutusta ja niiden instituutioiden vuorovaikutusta, joissa ihmiset ovat uppoutuneina. Sosiaalinen pääoma on liima, joka pitää yhteiskunnan koossa ja jota ilman ei voi olla taloudellista kasvua eikä inhimillistä hyvinvointia” (ks. Kantola & Kautto 2002). Kyseinen määrittely sovitaa käsitteen ainakin yhdeksään yhteiskunnallisen toiminnan alueeseen: perhe- ja nuorisopolitiikkaan, koulutukseen ja opetukseen, yhteiskuntaelämään, työhön ja organisaatioihin, demokratiaan ja hallintoon, rikoksiin ja väkivaltaan, taloudelliseen kehitykseen ja terveydenhuoltoon. Pohjimmiltaan sosiaalinen pääoma on sallivuuden, ihmisoikeudet, oikeudenmukaisuuden ja täydellisen poliittisen ja taloudellisen osallistumisen takaava laaja-alainen yhteiskunnallinen ominaisuus. (Ks. Hyyppä 2002; Yeung 2003.)

Tutkimuksessani selvittelen, missä määrin ikäihmisten kokema yhteisöllisyys lisää heidän fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointiaan, joka lisääntyessään vahvistaa sosiaalisen pääoman kontekstuaalista kertymistä taivalkoskelaiseen yhteisöön ja yksilön kulttuuriselle kentälle. Yhteiskunta ja elämäntyöli ovat muuttuneet monin tavoin viimeisten vuosikymmenten aikana. Sosiaaliset suhteet eivät ole todennäköisesti yhtä kokonaisvaltaisia ja

laajoja kuin viime vuosisadan keskivaiheella taivalkoskelaisissa kyläyhteisöissä. Nykyisin erilaisia sosiaalisia vuorovaikutteisia verkkoja on tarjolla useita, varsinkin asutustaajamissa. Yleistäen voidaan kuitenkin sanoa, että vain sellainen toiminta, joka perustuu avoimeen kommunikaatioon, keskinäiseen luottamukseen ja vilkkaaseen vuorovaikutukseen, voi kasvattaa sosiaalista pääomaa. Sosiaalisen pääoman ja inhimillisen pääoman käsitteet liittyvät läheisesti toisiinsa. Inhimillisen pääoman käsitteellä voi korostaa sellaisia ikäihmisten ominaisuuksia, joilla on merkitystä myös yhteisön sosiaalisen pääoman rakentumiselle. Tutkimuksessani pyrin empiirisesti selvittämään, ovatko nämä elementit mukana taivalkoskelaisten kolmannen iän ihmisten arjessa ja elämänpiirissä.

3 KOLMAS IKÄ JA PAIKALLISUUS

Tämä luku käsittelee ikääntymistä paikallisen yhteisöllisyyden kontekstissa. Kokonaisuuteen kuuluu kolmannen iän käsitteen määrittely yksilöllisten ja yhteisöllisten voimavaralottuvuuksien kehässä. Kolmannen iän käsitteellä tarkoitan ajanjaksoa, joka sijoittuu työelämän ja myöhäisvanhuuden väliin. Tämän luvun tutkimuksellinen painotus on haastateltavien eläkeläistymisen jälkeisessä ajassa.

Tutkimuksen käsitteellisen näkökulman (kuvio 1) verifioimiseksi selkiinnytän ja määritän yksilöllisiin voimavaroihin sisältyvien inhimillisten ja taloudellisten tekijöiden merkitystä ikääntyvän arjessa ja kolmatta ikää elävien yhteisöllisenä voimavarana. Pohdin ikääntyvän elämäntilanteeseen vaikuttavien persoonallisuussidosten merkitystä yksilön inhimillisen pääoman vahvistumiselle. Tutkimuksen käsitteellisessä näkökulmassa tarkastelen myös kolmanteen ikään kuuluvien taivalkoskelaisten sosiaalista ikääntymisympäristöä, johon sisältyy sosiaalista tukea ja tukiverkoston läsnäoloa. Siinä kuvataan Taivalkoskea ja taivalkoskelaisuutta historiallisia, kulttuurisia ja nykyiseen taajamarakentamiseen liittyvien ehtojen ja mahdollisuuksien kontekstissa.

Tutkimuksessa on vahvasti läsnä ikääntyvän vuorovaikutteisen toimijuuden nivoutuminen yhteisöllisyyttä ylläpitäväksi ja lisääväksi elementiksi. Toimijuuden monimuotoista käsitettä tulkitsen aiempien tutkimusten tuloksilla ja käsitteistö-määrittelyillä. Tarkastelen tässä luvussa yhteisöllisyyden kannalta tärkeää ikääntyneiden arjen toimintaa/toimijuutta ja osallistumista tekijänä, jossa ikääntynyt kokee mielihyvää, arvostusta ja yhteisöllisyyttä. Oma positioni tässä tutkimuksessa on näiden ikääntymiseen vaikuttavien fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten tekijöiden laajentaminen arkiymmärrystä käsitteellisemmälle tasolle sekä näkyväksi tekeminen sosiaaligerontologisessa kehityksessä. (Ks. Jyrkämä 1995, 235.)

3.1 Ikääntyminen kolmannen iän kontekstissa

Keski-iän ja vanhuuden välissä on elämänvaihe, joka on tutkimuksellisesti kiinnostava ja jolle on muotoutunut oma nimi, kolmas ikä. Englantilainen sosiaalihistorioitsija Peter Laslett (1989) viittaa muotoilemallaan ”kolmannen iän” käsitteellä työelämän jälkeiseen aikaan, jolloin vanhuus ja sen aiheuttama toimintakyvyn rapistuminen eivät vielä rajoita omasta hyvinvoinnista huolehtimista ja jolloin ihminen on useimmiten vielä hyvin toimintakykyinen. Hän sijoittaa tämän ihmisen elämänvaiheen työiän ja vanhuuden väliin ja luonnehti sitä ihmisen henkilökohtaisen hyvinvoinnin ajaksi. Tässä elämänvaiheessa ihmisen perheveloitteet ovat vähentyneet ja palkkatyö loppunut. Teorian mukaan vanhuuden aika lisääntyneen hoivatarpeen myötä siirtyy ”neljänneksi iäksi”. Nämä kaksi elämänvaihetta on syytä erottaa tulevaisuudessa, sillä juuri eläkkeelle jääneet tai lähivuosina eläkkeelle jäävät eivät ole huollettavia eivätkä myöskään vanhuksia. Neljäs ikä mielletään herkästi kolmatta ikää negatiivisemmaksi elämänjaksoksi. (Ks. Laslett 1989, 192 - 195; Karisto 2002, 2005.)

Käsillä olevassa tutkimuksessa kolmannen iän ajatellaan alkavan eläkkeelle siirryttäessä eli noin 58 - 60 vuoden iästä ja jatkuvan 80 - 85 ikävuoteen. Tähän tutkimukseen kuuluvat haastateltavat olivat haastattelujen tekoaikaan 75-vuotiaita ja edustavat siis kolmannen iän ikäkohorttia. Tästä syystä on paikallaan tarkastella kolmannelle iälle tyypillistä ikääntymistä. Neljännestä iästä käytän nimitystä ”myöhäisvanhuus”. Oma positioni tässä tutkimuksessa on näiden samaa kolmatta ikää kanssani elävien haastateltavien ikääntymisen näkyväksi tekeminen paikallisessa yhteisöllisessä kehityksessä.

Suomessa kolmannen iän elämänvaiheen katsotaan alkavan normaalille työeläkkeelle siirtymiseen jälkeen ja jatkuvan noin 80 ikävuoteen saakka. Varhaiseläkkeelle pääsyn mahdollisuus on lisääntynyt, jolloin eläkkeellä olevien määrä kasvaa myös suurten ikäluokkien tullessa eläkeikään. Kulttuuritarjonnan monipuolistuminen ja matkailun lisääntyminen on avannut uusia näkymiä myös eläkeikäisille, eikä eläkeikää mielletä enää yksinomaan lepäämään vetäytymisen vaan myös uusien mahdollisuuksien aikana (ks. Kärnä 2009, 74 - 76).

Sirpa Kärnä (2009) on väitöstutkimuksessaan selvittänyt ikääntymistä yhteiskunnallisena ilmiönä. Hän yhtyy Laslettin (1996) ajatteluun, jossa

kehittyneiden maiden ikääntyvän väestön taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen muutos tarkentaa kolmannen iän käsittemäärittelyä. Kolmas ikä ilmentää tiettyä väestön elintasoja, kansallisvarallisuutta ja sen oikeudenmukaista jakoa sekä ikääntyvien omia inhimillisiä ja yhteisöllisiä voimavaroja. Jotta kolmanteen ikään liittyvä yksilöllinen hyvinvointi olisi mahdollista toteuttaa suurelle osalle ikääntyvää väestöä, se edellyttää Laslettin mukaan yhteiskunnallisten voimavarojen tasaista jakaantumista. (Ks. Laslett 1996, 177 - 202; Kärnä 2009, 26 - 27.)

Määrittelyongelmista huolimatta kolmannen iän käsite on vakiintunut moneen yhteyteen. ”Kolmannen iän yliopisto” esimerkiksi on käytössä koulutuskäsitteenä niin Suomessa kuin monissa Euroopan maissa (ks. Kärnä 2009, 74). Simo Koskinen (2004) toteaa, että Laslettin merkittävin ansio on kolmannen iän käsitteellistäminen ja uuden elämänvaiheen erottaminen vanhusten pitenevässä eliniässä. Sinikka Riihiaho (2007, 54) katsoo, että kolmannelle iälle on todellisuuspohjaa, sillä yhä useammalla eläkkeelle siirtävällä odotettavissa olevia elinvuosia voi olla 20 - 30 vuotta.

Tutkimustuloksia kolmannen iän sisällöstä on esitetty vasta tällä vuosituonnella (ks. Karisto 2005, 58; Helander 2006, 20; Kärnä 2009, 75). Kolmas ikä on Helanderin tulkinnan mukaan aktiivista, yhteiskunnan tukitoimista riippumatonta, suhteellisen hyväkuntoisen eläkeläisen elämää, jolloin on mahdollista toteuttaa se, mihin aikaisemmin ei ole ollut mahdollisuutta. Kolmannen iän suomalaiset elävät hyvää elämää. He ovat toimintakykyisiä ja kohtalaisen terveitä, joten heillä on mahdollisuus osallistua aktiiviseen toimintaan omassa elinympäristössään. Ikääntyvät ovat elämänsä aikana kartoittaneet sekä aineellisia että sosiaalisia resursseja, jotka muodostavat kolmannessa iässä hyvinvoinnin perustan. Eläkkeelle jäämiseen liittyy yleensä mahdollisuus viettää vanhuuttaan taloudellisesti ja sosiaalisesti turvatummassa yhteiskunnassa. Useimmilla pitkä palkkatyön ura on taannut riittävän eläketulon, joka yleensä mahdollistaa asumisen hyvin varustetuissa, viihtyisissä asunnoissa. (Ks. Karisto 2002, 138 - 140; Riihiaho 2007, 26.)

Kulttuurinen muutos, joka tapahtui Suomessa toisen maailmansodan jälkeen, vaikutti kolmannen iän esiintuloon. Jälleenrakennusajan, maansa menettäneiden uudelleen asuttamisen ja maastamuuton jälkiseurauksina koulutus, vapaa-aika, vapaus, tulot ja sosiaalinen turva lisääntyivät. Samalla

vanhempien koulutus ja asenteet kouluttamiseen vaikuttivat silloin lasten mahdollisuuksiin opiskella. (Muhonen & Ojala 2005, 14 - 15). Kolmannen iän vaihetta on arvioitu Suomen oloissa suureksi muutokseksi, mikäli vain yhteiskunnan taloudelliset voimavarat turvaavat sen sisällöllisen toteutumisen edellytykset, kuten eläkeinstituution, terveydenhuollon, asumismuodot, vanhuspalvelujen järjestelmän sekä koulutuksen (ks. Kärnä 2009, 76).

Kolmannen iän ihminen odottaa, että hän pysyisi tulevaisuudessa suhteellisen terveenä, läheiset ja turvalliset ihmissuhteet jatkuisivat, luonto pysyisi puhtaana ja että itse voisi olla tyytyväinen elämäänsä. Kärnä (2009) tutkimushavaintojen mukaan ne ikäihmiset, jotka arvostavat elämässään sosiaalisia suhteita, haluavat valita itselleen mielekkäimmät tavat toimia. Vapaa-aikaa halutaan käyttää henkilökohtaisten pyrkimysten ja taipumusten toteuttamiseen, kuten elämästä nauttimiseen, terveyden ylläpitämiseen ja luovaan kanssakäymiseen. Vapaa-ajan toiminta saattaa suuntautua erilaisiin kulttuuriharrastuksiin, liikuntaan, järjestötoimintaan ja matkailuun. Mielekäs vapaa-ajan tekeminen ja itsensä toteuttaminen ovat tärkeitä tekijöitä ihmisen hyvinvoinnille. Tämän vuoksi ikääntyvät henkilöt voivat olla merkittävä voimavara perhe- ja asuinyhteisöissä, joissa he usein toimivat järjestöjen vapaaehtoistyössä sekä vertaisohjaajina. (Ks. Jyrkämä 1995, 196 - 198; Koskinen 2004, 41 - 42; Kärnä 2009, 75; Vuoti 2011, 131 - 132.)

Sosiaaliset suhteet ovat kolmannessa iässä eri talouksissa asuvien lasten, sukulaisten ja ystävien kanssa vakiintuneet. Kärnä (2009) selvityksen mukaan ystävien määrä näyttää heti eläkkeelle siirtymisen jälkeen laajenevan, ja ystävyysuhteita ylläpidetään kotona ja kodin ulkopuolella. Iän karttuessa ja toiminnan muuttuessa kotikeskeiseksi ystävien määrä vähenee. Tosin ydinjoukko säilyy ennallaan, mutta aikaisempiin sukupolviin verrattuna tähänkin liittyy sosiokulttuurisia elämäntavallisia muutoksia. (Ks. Koskinen 2004, 32; Kärnä 2009, 21.)

Kolmas ikä on yhteiskunnallisena ja väestörakennetta tarkentavana ilmiönä ajankohtainen kolmesta syystä: (Ks. Karisto 2002, 139 - 140; Koskinen 2004, 40 - 42.)

1. Suomalaisten elämäntavalliset muutokset on pidentynyt työiän ja varsinaisen vanhuuden väliltä.

2. Väestörakenteen muutokset ovat jääneet liian vähälle huomiolle, sillä väestön vanhenemista on katsottu lähinnä sosiaali- ja terveyspoliittisten palvelupaineiden näkökulmasta.
3. Työelämästä siirtyminen eläkeläisiin vapauttaa myös osallistumaan vapaaehtoiseen yhdistys- ja koulutus- ja kulttuuriharrastuksiin.

Karisto (2002) toteaa, että hyvin iäkkäiden ihmisten määrä tosin suhteellisesti eniten lisääntyy, mutta lukumääräisesti heitä on siltäkin vähän verrattuna kolmannessa iässä oleviin. Mahdollisuus viettää kolmatta ikää itseään toteuttaen riippuu oleellisesti siitä, onko yksilöllä tarpeeksi terveyttä ja muita henkilökohtaisia resursseja; fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista tukea sekä yhteisöllisyyttä tukeva kulttuuri. (Ks. Koskinen 2004, 40 - 42.)

Kolmatta ikää voidaan kritisoida siitä, etteivät kaikki kuitenkaan pysty elämään aktiivisesti ja toteuttamaan itseään vapaasti. Koskinen (2005) toteaa, että vanhenemiseen kuuluu myös erilaisten sairauksien kanssa eläminen. Liikuntavaikeudet ja terveysongelmat alkavat ilmetä joillakin jo kolmannessa iässä. Terveyden menettäminen, pienituloisuus, kulkuvaikeudet, yksinäisyys ja suuret elämänmuutokset vaikeuttavat ja estävät osallistumista (ks. Koskinen 2005, 193). Ikä tuo mukanaan luopumista, sosiaalisia menetyksiä ja jopa ikäyrjintää, joista selviytyminen voi edellyttää uudenlaista asennoitumista, sosiaalisen tuen läsnäoloa ja näistä saatua voimavaraa. (Ks. Karisto 2004, 99; Riihiaho 2007, 26; Kärnä 2009, 78.)

Tutkimustulosten mukaan eläkkeelle siirtyneet eivät ole palvelujen suurkuluttajia (ks. Kärnä 2009, 73 - 75). Vuonna 2006 neljättä ikää elävät yli 85 vuotta täyttäneet käyttivät sosiaalipalveluja noin viisi kertaa enemmän kuin kolmannessa iässä olevat. Terveyspalveluissa erot ovat vähäisempiä. Marja Vaarama (2008) katsoo, että yhteiskunnassa tulisi kehittää kolmatta ja neljättä ikää eläville uutta ajattelumallia palvelujen kehittämiseksi ottaen huomioon tutkimusten tuottamaa kokemuksellista tietoa ja todennäköistä väestökehitystä. (Ks. Lasslet 1996, Koskinen 2004, Vaarama 2008, 468.) Koskinen (2013) on Pohjois-Suomen vanhusneuvostopäivillä Oulussa todennut, että viime vuosina vanhusten terveydentila on parantunut 65–80-vuotiailla, mutta ei yli 80-vuotiailla. Tämän vuoksi hän kehottaa kuntia laatimaan

ikäntymisstrategian, koska seuraavien vuosikymmenien aikana vanhuksia on paikoin kolmannes asukkaista.

Ikääntymisen kokemukseen vaikuttavat omat näkemykset itsestä ja iästä yleensä sekä kokemukset ympäröivästä yhteiskunnasta ja maailmasta (ks. Karisto 2005). Maire Vuoti (2011) väitöstutkimuksessaan toteaa, että ikääntyneen oma subjektiivinen kokemus iästä ei ole sidoksissa kalenteri-ikään tai yleiseen mielikuvaan vanhuudesta. Subjektiivinen ikä on kiinteässä suhteessa yksilön henkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin sekä sosiaaliseen asemaan. Se heijastaa niitä arvoja ja normeja, joita yhteiskunta iälle ja ikääntymiselle antaa. Subjektiivinen ikääntyminen on yksilön omakohtainen kokemus omasta ikääntymisestäään. Kolmannen iän ihmisten persoonallisuuksien ja kykyjen kirjo on oletettavasti paljon suurempi kuin nuorten ja keski-ikäisten, jotka yleensä nähdään yksilöinä eikä homogeenisena ikäluokkana. (Ks. Karisto 2005, 17 - 19; Uotinen 2005b, 206.)

Eläkeikään tulevien elinajan odote on pidentynyt, ja se ei kuitenkaan merkitse sairauksien täyttämän vanhuuden pitenemistä (ks. Kärnä 2009, 74). Riihiaho (2007) ennustaa tutkimuksessaan, että kolmas ikä on edelleen jatkuvassa muutoksessa. Eläkeikää pyritään nostamaan, jolloin varsinainen velvoitteista vapaa ajanjakso lyhenee. Nähtäväksi jää myös, lisääkö pidempi työssäoloaika ikäihmisten sairastavuutta ja lyhentääkö se kolmatta ikää myös sitä kautta. Myös toisenlainen suunta on mahdollinen (ks. Riihiaho 2007, 20 - 26). Vuotin (2011) mukaan ikääntyvä voi kokea oman terveytensä ja toimintakykynsä huononemisen luonnollisena jatkumona, johon sopeudutaan. Samalla ikääntyvällä on tietoa siitä, että itse voi suurelta osin vaikuttaa omaan terveyteensä ja siihen, mitä vanhuus tulevaisuudessa merkitsee. (Ks. Karisto 2005, 57; Uotinen 2005, 37; Vuoti 2011, 134.)

Jyrkämä (2005) on todennut, että hyvän vanhuuden yksinkertainen selitys voisi olla mahdollisuus tehdä valintoja, olla aktiivinen tietyissä tilanteissa, irtautua toisissa ja jatkaa sitä, mitä haluaa. Valintoihin tietysti vaikuttavat muutkin asiat kuin omat halut ja mieltymykset. Sellaisia ovat kokemukset hyvästä elämästä kolmannessa iässä, jossa elämä näyttätyy parhaimmillaan välittämisenä, kiireettömyytenä ja pyyteettömyytenä sekä vastavuoroisena toimijuutena. Kolmannen iän näkökulma vahvistaa ikääntyvien ihmisten omaa toimijuutta, jossa aktiivisuus toteutuu jokaisen ihmisen omassa

kontekstissa, omien voimavarojen puitteissa. (Ks. Rubinstein 1988, 135; Jyrkämä 2005, 356.)

3.2 Yksilölliset ja yhteisölliset voimavarat kolmannessa iässä

Persoonallisuutensa ja minätietoisuutensa avulla yksilö tulkitsee ympäristöönsä, jossa hänellä on vapaa tahto ja mahdollisuus valita toimijuutensa ja tulevaisuutensa suhteessa paikallisyhteisöön ja sen kulttuuriin. (Ks. Gothóni 1990, 24; Jyrkämä 2008, 190.) Jyrkämän (2007) mukaan gerontologinen tutkimusote sisältää biogerontologian, joka tutkii ikääntymiseen liittyviä fyysisiä ilmiöitä ja tekijöitä, psykogerontologian, joka tutkii vanhenemiseen liittyviä psykologisia ilmiöitä ja tekijöitä sekä sosiaaligerontologian, joka tutkii ikääntymiseen liittyviä sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ilmiöitä. (Ks. Jyrkämä 2007, 104.)

Voimavaranäkökulmaa Suomessa on nostanut erikoisesti esille sosiaali-gerontologi Simo Koskinen, jonka laajaa tutkimustietoa hyödynnän tässä tutkimuksessani. Koskinen (2005b) on kehittänyt ikääntyneiden voimavaruokituksen, jossa on neljä pääluokkaa:

1. kollektiiviset voimavarat
2. sosiaaliset voimavarat
3. sosiokulttuuriset voimavarat
4. persoonalliset voimavarat.

Elämän tarkoituksellisuus tulee esiin erityisesti persoonallisissa voimavaroissa ja sosiokulttuurisissa voimavaroissa. Persoonallisiin voimavaroihin sisältyvät elämän tarkoituksellisuus, mielekäs elämä ja elämän merkityksellisyys. Sosiokulttuuriset voimavarat sisältävät ikääntyneen kehitystehtävään vaikuttaneet tekijät sekä kulttuurisen generatiivisuuden. Sosiaalista tukea käsittelevässä osiossa olen tutkimukselliseen tietoon perustuen selvittänyt sosiaalisen tuen vaikuttavan siihen, että yksilölle syntyy käsitys omasta merkityksellisyydestään ja yhteenkuuluvuudestaan muiden kanssa. (Ks. Cobb 1976, 300; Koskinen 2005b, 194.)

3.2.1 Ikääntyvän persoonallisuus voimavarantona

Koettu yhteisöllisyys ei Markku Ojasen (2009) mukaan yksin vahvistu yksilön voimavaraksi, vaan siihen vaikuttavat persoonallisuutta ja myönteistä minäkuvaa vahvistavat elementit. (Ks. Ojanen 2009, 3.) Tutkimusten mukaan vahvan vanhuuden eväitä ovat muun muassa omien kykyjen ja potentiaalien käyttäminen, positiivinen käsitys itsestä, optimistinen elämänsenne ja mahdollisuus tulla kuulluksi (ks. Saarenheimo 2003b; Juhela 2006).

Persoonallisuuden tutkimus on ollut paljolti yksilöiden välisten erojen tutkimusta. (Multimäki & Venna 1983, 108 - 109.) Kuvaamalla tässä luvussa yleisiä persoonallisuuden osa-alueita ja siihen kontekstiin liittyviä haastateltavien refleksiivisiä kertomuksia itsestään, pyrin tutkimuksessani syventämään ja laajentamaan haastateltavien analyysissä arkiymmärrystäni käsitteellisemmälle tasolle. Haastateltavien kohdalla voidaan pohtia persoonallisuuden merkitystä yhteisössä, yhteisöllisyyden kokemuksessa ja voimavarana.

Persoonallisten voimavarojen tutkimisessa on hyvä selvittää myös, mitä persoonallisuudella ymmärretään. Marja Saarenheimo (2003b) määrittelee yksilön persoonallisuutta ja sen merkitystä ikääntyneen hyvinvoinnille humanistisen psykologian kehyksessä. Teoria ei niinkään pyri analysoimaan yksilön käyttäytymistä, vaan tämän mahdollisuuksia ihmisenä. Sen mukaan jokaisella ihmisellä on luontainen pyrkimys itsetoteutukseen. Persoonallisuuden avulla yksilö tulkitsee ympäristöään, hänellä on vapaa tahto ja täydellinen vapaus valita toimijuutensa ja tulevaisuutensa (ks. myös Barnes 2000; Kim 2003, 41 - 43). Vaikuttimina toimivat yksilön mahdollisuudet.

Abraham Maslow (1943) ja Viktor Frankl (1994) ovat luoneet aiempien teorioiden rinnalle ns. psykologian kolmannen voiman, joka täydentää tätä kokonaisuutta ihmisen mahdollisuuksista persoonallisena kokonaisuutena. Siinä ihminen unohtaa itsensä, antaa itsestään ja suuntautuu kohti jotakin tai jotakuta itsensä ulkopuolella olevaa. Käytännössä tämä ilmenee jonkin tarkoituksen täyttämisenä tai jonkun toisen ihmisen rakkaudellisena kohtaamisena. Ihminen on aidosti inhimillinen ja tulee aidoksi itsekseen vain siinä määrin, kun hän transsendoi tällä tavalla. Elämän tarkoituksellisuudessa ovat keskeisinä ihmisten tekemät valinnat ja niiden tuottamat vastuut. (Ks. Frankl 2006, 195; Takkinen 2003, 211.)

Tutkimukseni kannalta on tärkeä kuvata ikääntyvän persoonallisuuteen liittyvää inhimillisen pääoman sisältöä. OECD:n (2005) mukaan inhimillinen pääoma koostuu sellaisista yksittäisten ihmisten tiedoista, taidoista, pätevyyksistä ja ominaisuuksista, jotka edistävät henkilökohtaisen, sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvoinnin luomista. Inhimillinen pääoma kattaa myös motivaation, käyttäytymisen ja kyvyn oppia uutta sekä fyysisen ja henkisen terveyden. Toisin kuin fyysinen pääoma, inhimillinen pääoma ei käytössä vähene, vaan päinvastoin kasvaa, mutta käyttämättömänä se vähenee (ks. Ojanen 2009, 2).

Ikääntyvän persoonallisuus ja minäkuva ovat ratkaisevan tärkeitä tekijöitä inhimillisen pääoman rakennusaineina ja yhteisöllisyyskokemuksen saavuttamisessa. Vuorovaikutussuhteissa saadulla sosiaalisella tuella on yksilön minäkuvaan ja persoonallisuuteen myönteinen vaikutus. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toinen toiseltaan saatu verbaalinen tai ei-verbaalinen tieto, neuvo, konkreettinen apu tai toiminta reflektoituu saajan tunne-elämään ja käyttäytymiseen. Sosiaalinen tuki muodostaa yksilöiden ja ryhmän välisen kiinnikkeen, joka auttaa ihmistä oman identiteettinsä muodostamisessa tarjoten mahdollisuuden saada palautetta omasta käyttäytymisestä, auttavat psyykkisten voimien mobilisoimisessa ja henkisten ongelmien käsittelyssä sekä tarjoavat todellista ja/tai kuviteltua apua. (Ks. Gottlieb 1983; Ojanen 2002, 99.)

Koskinen (2005) toteaa, että elämän tarkoituksellisuuden pohtiminen kuuluu oleellisesti ihmisytyteen. Kokemukset elämän tarkoituksellisuudesta vahvistavat ikääntyneiden subjektiivista hyvinvointia. Omien valintojen ja ympäristön antaman tuen avulla elämän tarkoituksellisuuden tunne vahvistuu, se puolestaan lisää elämänhalua, mikä johtaa subjektiivisen hyvinvoinnin tai koetun elämänlaadun paranemiseen. Tämä voi ilmetä esimerkiksi tyytyväisyytenä elämään, minän eheytenä, kypsänä suhtautumisena kuolemaan, elämänhallinnan tunteena, positiivisina tunteina, ulospäin suuntautuneisuutena, hyvänä koettuna terveytenä, hyvänä itsetuntona ja hyvänä psykososiaalisena toimintakykenä. (Ks. Koskinen 2005a; Kauppi 2001, 385; Takkinen 2003, 211.) Anthony Giddensin (1995) mukaan voidaksemme hyvin meidän on voitava toimia yhteiskunnassa omana itsenämme. Meidän on voitava ylläpitää identiteettiämme ja itsekunnioitustamme (ks. Giddens 1995, 115).

Yksilön sosiaalisen identiteetin voidaan ajatella muotoutuvan ja muokkautuvan yhteisön kautta. Anneli Anttonen (1997) korostaa, että ihmisellä on lukuisia mahdollisuuksia määritellä itsensä, muodostaa käsitys siitä, kuka on. Hän voi määritellä itsensä tietyn ammattiryhmän edustajana, vanhempiansa jälkeläisenä, jälkeläistensä vanhempana, jonkin harrastajaryhmän jäsenenä, tietyn sukupuolen edustajana, jonkin maantieteellisen alueen asukkaana, perheensä jäsenenä jne. Anttonen mukaan kaikki määreet, joiden kautta ihminen muodostaa käsityksensä itsestään, muodostavat yhdessä ihmisen yksilöllisen identiteetin. Identiteetti muotoutuu ja muokkautuu aikaa myöten tiedostamattomissa prosesseissa. Prosessiluontoisuudessaan identiteetti ei ole koskaan valmis tai täydellinen, vaan muodostuu ja muuttuu koko ajan. (Ks. Anttonen 1997; Anttonen & Sipilä 2012, 290.)

Raili Kauppi (2001c) tarkastelee myös ihmistä eksistenssifilosofian valossa todeten, että ihmisen persoonallisuus tarkoittaa sitä kokonaiskuvaa, joka yksilöstä on saatavissa mm. fenomenologisten havaintojen, kokemusten tai tutkimusten perusteella. Eksistentialisfilosofia perustuu ajatukseen ihmiselämän subjektiivisuudesta ja yksilöllisyydestä, jossa korostuu ihmisen valinnan vapaus, vastuu valinnoista ja kokemuksen ainutlaatuisuus. Jotta ikääntyneen persoonalliset ominaisuudet ja eksistentialiset kokemukset voidaan havaita, vaaditaan sekä tutkittavan että tutkijan välillä luottamusta, keskinäistä kunnioitusta ja empatiaa. Persoonallisuus on kaikkea sitä, mikä henkilössä on pysyvää ja tunnusomaista eli minä on yhtä kuin persoonallisuus siinä muodossa, kuin henkilö sen itse näkee. (Ks. Kauppi 2001c, 383; Ojanen 2002; Purjo 2011,111.)

3.2.2 Yksilöllisen minän suhde yhteisöön ja yhteisöllisyyteen

Tutkimuksessa mukana olevien 75-vuotiaiden henkilöiden elämänhistoriassa arkipäivän kokemukset ovat todennäköisesti hyvin kirjavia ja kulttuurisesti sävytettyjä. Tutkimuksessani tämä tietoinen tai tiedostamaton yksilöllinen minäkäsitys voi vaikuttaa haastateltavien yhteisöllisyyttä kuvaaviin subjektiivisiin kokemuksiin. Haastateltavan vuorovaikutusta korostava suhde myös omaan elämäkertansa tuottaa itseään koskevan kirjoituksen minäkertomuksena tutkijalle. Sen mukaan jokaisella on pyrkimys itsetoteutukseen, jossa

minätietoisuus lisääntyy. Tässä vuoropuhelussa on käänteisesti kysymys myös hyväksyntää korostavan sosiaalisen tuen määrittelemän mukaisesta yksilölle kohdistuvasta informaatiosta ja vastaanottajan tulkinnasta (ks. Cobb 1976).

Vilkko (1997) käsitteellistää mielenkiintoisella tavalla tutkijametaforansa ”omaelämäkertاسوبimukseen”, jonka perusidea on, että elämänsä kertoja ja kerrotun lukija kommunikoivat keskenään. Sopimusteoriaan sisältyy ajatus, että omaelämäkerrassa on kysymys lukijasta yhtä lailla kuin elämäkertansa kirjoittajasta tai tekstistä, omaelämäkerrasta. Hän mainitsee kolme prinssiippiä, joita hän on omaelämäkertojen tutkijana pyrkinyt noudattamaan: liikkumaan mahdollisimman lähellä aineistoa, toimimaan luentakokemuksen ohjaamana sekä kunnioittamaan kertojaa. Kvalitatiivisesta aineistosta nousevaan tulkintakehikkoon sisältyy refleksiivinen tutkimuksellinen ote, joka rakentuu olennaisesti sosiaaliseen ja kulttuuriseen kommunikaatioon. Elämäkulustaan kertova haastateltava välittää siinä tutkijalle minäkuvaansa. (Ks. Vilkko 1997, 24 - 25.)

Ihmisen identiteetti on lähinnä persoonallisuuden kokonaisuuden jatkuvuutta ja samuutta sekä itsenäisesti omana itsenään että osana jotakin laajempaa kokonaisuutta. Siihen liittyy tietoinen minäkäsitys, mutta myös osittain tai kokonaan tiedostamattomia yksilöllisiä tai yhteisöllisiä sidonnaisuuksia. Kokemukset ja elämykset muodostavat identiteetin näkymättömimmän puolen. (Ks. Kumpusalo 1988, 53 - 54; Kotkavirta 1998, 137.)

Yksilölliseen identiteettiin liittyvät korostukset yksilöllisyydestä ja yhteenkuuluvuudesta johonkin tiettyyn ryhmään tai yhteisöön, saavat tässä tutkimuksessa ulottuvuudet ’minästä - meihin’. (Vrt. Huusko ym. 2006, 11; Vilkko 1997, 26 - 27.) Tasapainoisen suhteen muodostuminen, johtaa vuorovaikutteisesti sekä yksilön inhimillisen pääoman lisääntymiseen että yhteisön sosiaalisen pääoman vahvistamiseen (ks. Hyyppä 2010). Tasapainon häiriintyminen myöhäisvanhuudessa voi olla todennäköistä, jos yhteisöllinen kokemus ’meistä’ muuttuu ajatukseksi ’muut’, jolloin ’minä’ ei kuulu enää tähän joukkoon.

Identiteetti-sanassa korostuvat sekä yksilöllisyys että yhteenkuuluvuus johonkin tiettyyn ryhmään tai yhteisöön. Identiteettiin liittyy erilaisia ulottuvuuksia, kuten persoonallinen, sosiaalinen, kulttuurinen tai kansallinen identiteetti (ks. Hyyppä 2005). Hännikäinen-Uutela toteaa, että ihmisen

identiteetti rakentuu kaikkien niiden ryhmien kautta, joihin hän itsensä luokittelee. Yksilöt luovat käsitystä itsestään vertaamalla itseään muihin ja toisilta ihmisiltä saamansa palautteen kautta. Minuus rakentuu 'minästä' (I), joka on tietoinen sosiaalisesta 'minästä' (me). Tiedostetun kokemisen kautta yksilön objektiivinen sosiaalinen minä (me) vahvistuu, kun yksilö tiedostaa itsensä muiden näkökulmasta. Ihminen tarvitsee toista ihmistä kehittyäkseen autonomiseksi yksilöksi. (Ks. Hännikäinen-Uutela 2004, 37 - 38; Hyyppä 2005; Helkama ym. 1998. 360; Ojanen 1994. 25.)

Sosiaalisten verkostojen, avun hakemisen ja havaitun sosiaalisen tuen yhteyttä on usein selitetty yksilön käsityksillä omasta itsestään. Erityisen kiinnostuneita tutkijat ovat olleet havaitun tuen yhteydestä yksilön minäkäsitykseen ja yksilön itsearviointiin (ks. Helkama ym. 1998, 364 - 365). Eira Korpinen (1990) on tutkinut yksilön minäkäsitysten muotoja. Hän määrittelee minäkäsityksen organisoituneeksi, kognitiiviseksi struktuuriksi, joka on yksilön ympäristöstään saamien kokemusten ja niiden tulkinnan kautta henkilön itsestään muodostama havainto. Minäkäsitys sisältää sananmukaisesti yksilön havainnot itsestään, havainnot itsestä suhteessa muihin, tavoitteet, arvot ja ihanteet. Se voidaan määritellä myös yksilön itsestään muodostamaksi jäsentyneeksi, yhdenmukaiseksi ja tietoiseksi käsittehavainnoksi (ks. Korpinen 1990, 8).

Ojanen (1994) on pohtinut minän rakennetta, kehitystä, häiriöitä ja eheytymistä. 'Minä' on yksilön omiin tulkintoihin perustuva subjektiivinen itsearvio. Ojanen toteaa; "Tarkoitamme 'minällä' kokemusta, joka erottaa meidät kokevaksi, tahtovaksi ja toimivaksi olennoiksi. Sana 'minä', kertoo, että olen kokonaisuus, joka eroaa kaikista muista maailmanolennosta." Sinä olet minulle persoonallisuus, mutta itsellesi minä" (ks. Ojanen 1994. 27 - 28; Vilkkö 1997, 26 - 27). Minäkuvalla Ojanen (1994) tarkoittaa piirteiden tai ominaisuuksien kuvaamista. Minätietoisuus kehittyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Minästäan tietoinen henkilö pyrkii arvioimaan normien, sääntöjen tai periaatteiden ja toiminnan vastaavuutta. Jos normien ja toiminnan välillä vallitsee ristiriita, se koetaan kielteisenä. Minätietoisuus on yhteydessä avoimuuteen siten, että yksilön halukkuus kertoa omista henkilökohtaisista asioistaan vaihtelee itsetietoisuudesta riippuen. Mahdollisesti avoimuus lisää toiminnan johdonmukaisuutta. Vaikka yksilöllä onkin tietty

minäkäsitys, hän ei ole aina siitä yhtä tietoinen. Oman minän tiedostaminen saa asenteiden ja toiminnan välisen yhteyden lujemmaksi. Minätietoisuus lisää myös sitoutumista moraalinormeihin ja valintoihin. (Ks. Helkama ym. 1998. 360; Ojanen 1994. 25.)

Individualismin tarkastelu yksilöllisen 'minän' ja yhteisössä koetun mehengen ulottuvuudella liittyy tutkimukseni kolmannen iän persoonallisten piirteiden selvittämiseen. Koskinen (2005b) toteaa, että kolmas ikä on usein nähty korostuneen individualismin leimaamana, oman hyvinvoinnin, itsensä toteuttamisen ja itselle sallimisen aikana. Ikääntyneiden persoonallisuuspiirteiden leimaaminen individualistiseksi, johtaa selvittämään ja syventämään tähän määreeseen liittyvää tutkimuksellista tietoa. Individualismi voi välittyä ikääntyneelle kaksijakoisena. Siinä voi korostua enemmänkin yksilön oikeudet ja vapaa osallistuminen tai osallistumatta jättäminen, ei kuitenkaan erakoituminen. Selvittelen liittyvätkö nämä aspektit ikääntyvien arkeen vapautena valita itselle sopiva toiminta oman hyvinvointinsa kehyksessä? (Ks. Barnes 2000; Kim 2003, 41 - 43; Koskinen 2005b, 195.)

Käsitteitä itseluottamus ja itsetunto on käytetty Liisa Keltikangas-Järvisen (2000) mukaan kirjallisuudessa usein samaa asiaa tarkoittaen, mutta ne voidaan myös erotella toisistaan. Itsetunto, käsitys omasta itsestä sekä itsemääräämisoikeus vahvistavat iäkkään henkilön tyytyväisyyttä elämäänsä ja itseensä, luovat onnellisuutta, nautintoja sekä arvostuksen kokemuksia. Itsetunto voidaan hänen tulkintansa perusteella määritellä tietoisuudeksi yksilön omasta arvosta. Se on samalla henkisen terveyden kulmakivi ja psykologinen resurssi. Itseluottamus taas tarkoittaa sitä, että yksilö uskoo vahvasti suoriutuvansa tietyistä tehtävistä, esimerkiksi pystyvänsä hoitamaan asioita ja saavuttamaan tiettyjä tavoitteita. (Ks. Keltikangas-Järvinen 2000, 17 - 20.)

Keltikangas-Järvinen (2000) liittää itsetunnon ihmisen inhimilliseen pääomaan, jossa se on keskeinen voimavara ja tärkeä yksilön toiminnan ja hyvinvoinnin selittäjä. Itsetunto on ennen kaikkea tunnetta, että minä olen hyvä. Se on itsensä ja elämänsä arvostamista ja itseluottamusta, mikä auttaa yksilöä kohtaamaan vastoinkäymisiä elämässä ja käsittelemään ja suhtautumaan niihin paremmin, ilman että jokainen pettymys samalla vaurioittaa itsetuntoa (ks. Keltikangas-Järvinen 2000. 18 - 19). Terve itsetunto saa yksilön myös

oivaltamaan mahdollisuuksia, ja sen avulla yksilön on helpompi rakentaa vakaita ja tyydyttäviä ihmissuhteita, jotka puolestaan auttavat kestävästi elämän tuomia pettymyksiä ja vastoinkäymisiä suojellen mielenterveyttä. Itsetunto on myös autonomiaa, itsenäisyyttä oman elämän ratkaisuissa ja riippumattomuutta muiden mielipiteistä. Yksilö on sosiaalisesti riippumattomampi ja luovempi. Hän sulattaa itseään koskevan tiedon mielummin, kuin muokkaa uudelleen minäjärjestelmäänsä. (Ks. Keltikangas-Järvinen 2000, 17 - 30; Hyyppä 2005, 15; Huusko ym. 2006, 11.)

Ojanen (1994) korostaa, että minän kehittyminen toteutuu itsetunnon eheytyksenä. Itsetunto vaikuttaa yksilön koherenssin tunteeseen eli yksilön tunteeseen oman elämänsä hallinnasta ja tyytyväisyydestä itseensä. Hyvän itsetunnon omaava henkilö näkee elämässään enemmän hyviä puolia ja kokee enemmän positiivisia tunteita kuin huonon itsetunnon vaivaama. Hyvällä itsetunnolla varustettu ihminen on myös sitä mieltä, että hän pystyy vaikuttamaan riittävästi omaan elämäänsä. (Ks. Ojanen 1994, 31; Keltikangas-Järvinen 2000.)

Eira Korpinen (1990) katsoo, että itsearvostus on minäkäsityksen osaluokista tärkein ja eniten tutkittu itsetunnon osa. Itsearvostus voidaan määrittellä arvioinniksi, jonka yksilö muodostaa itsestään. Se on minän hyväksymistä tai hylkäämistä; se ilmaisee, missä määrin yksilö uskoo olevansa kykenevä, merkittävä, menestyvä tai arvokas. Itsearvostus on henkilökohtainen arviointi, joka ilmaistaan asenteilla, joita yksilöllä on itsestään. Se on subjektiivinen kokemus, jonka yksilö ilmaisee toisille verbaalisesti ja avoimen käyttäytymisen kautta. Positiivisesti itseensä asennoituvan on helppo hyväksyä toiset. Hän luottaa havaintoihinsa ja arviointeihinsa, uskoo suoriutuvansa tehtävistään, hyväksyy omat mielipiteensä, uskoo ja luottaa reaktioihinsa ja johtopäätöksiinsä. Itsetuntemus kuvaa sitä, miten hyvin yksilö tuntee omat rajoituksensa ja vahvat puolensa. Hän pystyy vastustamaan ympäristön paineita. (Ks. Korpinen 1990, 11; Ojanen 1994, 51.)

Kauppi (2001c) ottaa osaa keskusteluun ihmisten itsearvostuksesta eksistenssifilosofian kontekstissa. Itsearvostuksen kohdalla voidaan puhua hyvästä tai huonosta, korkeasta tai matalasta, positiivisesta tai negatiivisesta itsearvostuksesta. Hyvällä itsearvostuksella tarkoitetaan sitä, että yksilö kunnioittaa itseään ja pitää itseään arvokkaana. Hän ei pidä itseään parempana

kuin muut, mutta ei pidä myöskään huonompana. Hänellä ei ole sellaista tunnetta, että hän olisi täydellinen, päinvastoin hän tunnistaa rajoituksensa ja odottaa kasvavansa ja kehittyvänsä. Itsearvostus ilmenee erityisesti sosiaalisessa käyttäytymisessä. Suhteet toisiin ihmisiin määräytyvät sen pohjalta, miten yksilö arvostaa itseään. Itsearvostuksella on suuri merkitys sille, miten yksilö tuntee ja toimii. Henkilö, joka ei luota omaan arviointikykyynsä, pelkää sitä, ettei häntä arvosteta. Tällöin hän mieluummin kuuntelee kuin osallistuu. Itseluottamus tarkoittaa menestyksen tai onnistumisen odotusta, uskoa siihen, että omat yritykset tuottavat tulosta. Itseluottamus painottaa tekemistä ja hallintaa, itsearvostus olemista ja hyväksymistä. (Ks. Kauppi 2001c, 303.)

3.2.3 Ikääntyvän terveys hyvinvoinnin osatekijänä

Yhteisössä yksilön henkinen olemus jäsenyytensä persoonallisuudeksi ja fyysinen olemus muotoutuu taas perimän, fyysisten ympäristötekijöiden ja elämäntavan pohjalta. Fyysiseen olemukseen liittyy kiinteästi ikääntyvän kokema terveys, joka hyvinvointi keskusteluissa mielletään tärkeäksi elämänlaatuun vaikuttavaksi tekijäksi (ks. Hirvensalo 2008). Hyvinvoinnin käsitteen kuvauksen sisällyttän voimavarakeskustelua tukevaksi.

Ikäkkäiden henkilöiden voimavaroista hyvinvoinnin lähteinä on tehty sekä kansainvälisiä että kotimaisia tutkimuksia. Elämänlaadun tutkimusperinteessä on korostettu, että ihmisen kokemus hyvinvoinnista ja elämänlaadusta perustuu kokonaisvaltaiseen arvioon omasta elämästä ja sosiaalisesta tilanteesta, johon terveys ja toimeentulo reunaehtoineen vaikuttavat. (Ks. Cummins 1997, 150; Koskinen 2005b, 193.) Marja Vaaraman (2008) mukaan aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että ikääntyneiden elämänlaadulle ja hyvinvoinnille tärkeät tekijät ovat paljolti samat kuin muidenkin ikäryhmien vastaavat eli hyvä terveys, toimivat sosiaaliset verkostot, psyykinen hyvinvointi ja riittävä toimeentulo. Näiden kulku ja merkitys vaihtelevat yksilöllisesti. Elämänlaatuun heijastuvat kokemukset, jotka perustuvat yksilön omaan subjektiiviseen arviointiin terveydestään, hänen kokemuksensa yhteisössä saamastaan vuorovaikutteisesta sosiaalisesta tuesta fyysisen, psyykkisen ja materiaalisen kanssakäymisen kehyksessä. (Ks. Cummins 1997, 148; Vaarama ym 2008, 128; Vuoti 2011, 56 - 57.)

Hyvinvointi on käsitteenä arvoväritteinen. Se on syvästi henkilökohtainen, subjektiivinen asia. Kotkavirta (1998) erottaa hyvän elämän toteutumisen arvioinnissa yksilölliset ehdot yhteisöllisistä ehdoista. Hyvän elämän yksilöllisiin ehtoihin kuuluu mahdollisuus toteuttaa omia intentioitaan. Näkemys sisältää ajatuksen, jonka mukaan elämän ollakseen hyvää on oltava omassa hallinnassamme ja luonteeltaan itsenäistä suunnistautumista. Toinen hyvän elämän toteutumisen yksilöllinen ehto on, että elämämme on oltava henkilökohtaisesti tyydyttävä. Kotkavirta nostaa tarpeiden yhteydessä hyvinvoinnin kannalta keskeisinä esiin suhteellisen turvallisuuden, terveyden ja vapauden. Ne kaikki liittyvät hänen mukaansa olennaisesti tarpeen, halun ja siten myös hyvän elämän käsitteelliseen sisältöön (ks. Kotkavirta 1998, 167 - 169). Tähän suhteutuu myös Maslowin (1943) tarvehierarkia.

Liikunnalla on monenlaisia vaikutuksia terveyteen ihmisen ikääntyessä. Elämänsä aikana aktiivisesti liikkunut ihminen säilyttää vanhetessaan toimintakykynsä parempana ja pidempään kuin vähän liikkunut henkilö. Mirja Hirvensalo (2008) painottaa, että fyysiset voimavarat vaikuttavat merkittävästi ikääntyneen henkilön toimintakykyyn ja sitä kautta hänen arkensa sujuvuuteen. Kehollisten voimavarojen muutokset ikääntyessä huolestuttavat niin ikääntyneitä itseään kuin myös heidän omaisiaan. Fyysiset voimavarat käsittävät mm. liikkumisen, viestimisen, syömisen ja juomisen, nukkumisen, erittämisen, henkilökohtaisen puhtauden ja pukeutumisen. Ruumiillisen toimintakyvyn ylläpito ja aktivoiminen parantaa arjessa selviytymistä, lisää turvallisuutta ja luo myös henkistä hyvinvointia. (Ks. Hirvensalo 2008, 60; Kivelä 2006.)

Iäkkään henkilön hyvinvointi muodostuu Sini Elorannan (2009) mukaan autonomiasta ja terveydestä. Autonomia liittyy elämäntapaan, jolla tarkoitetaan yksilön sisäistä voimavaraa, kokemusta mahdollisuuksistaan ja kyvyistään vaikuttaa omaan elämäänsä. Vaaraman (2009) mukaan elämäntapa on laaja-alainen käsite, johon vaikuttavat monimutkaisella tavalla ihmisen fyysinen ja psyykinen terveydentila, autonomian aste, sosiaaliset suhteet sekä konteksti, jossa yksilö elää. Hyvinvointia tuottavina voimavaroina elämäntapaan kokemus yhdessä terveysresurssin kanssa vahvistavat yksilön autonomiaa ja omatoimista selviytymistä. (Ks. Eloranta 2009, 20; Vaarama 2009, 128; Vuoti 2011, 56 - 59.)

Hyvinvointi elämänlaadun käsitelmäärityksessä ja tulkinnoissa sisältää Kariston (2008) mukaan yhteiskunnalliset, ajalliset, kulttuuriset ja yksilölliset tekijät. Karisto lähestyy yksilöllistä terveystäydellisen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tilana. Likertin asteikolla sitä voidaan tarkastella jatkumona, jonka ääripäitä ovat täydellinen terveys ja kuolema. Tällä ulottuvuudella ovat kaikki ne aspektit, joita yksilö käsittää omaavansa ja mitkä hän kokee terveytenään. Terveys ei kuitenkaan ole joko tai -tila, sillä terveys voi merkitä eri ihmisille eri asioita. Terveyttä voi tuntea sairaudesta huolimatta esimerkiksi ihmisen mielen ja kehon harmonisena tasapainona. (Vrt. Karisto 2008. 138; Ojanen 1995.)

Elina Savola ja Pirjo Koskinen-Ollonqvist (2005) ovat tutkineet terveyden merkitystä yksilöiden toimintakyvyn ja voimavarojen tuottajana. Terveys voidaan heidän mukaansa ymmärtää jokapäiväisen elämän voimavarana, ei elämän päämääränä. Se on positiivinen käsite, joka painottaa sosiaalisia ja henkilökohtaisia voimavaroja yhtäläillä kuin fyysistä toimintakykyä. Se on olennainen osa työ- ja toimintakykyä ja mahdollistaa tärkeiden ja elämäntahtoa lisäävien asioiden kokemisen ja tekemisen.

Savola ja Koskinen-Ollonqvist (2005) ovat määritelleet terveyden edistämiseen liittyviä käsitteitä. Ihmisen fyysinen terveys ja hänen elimistönsä mekaaninen toimintakyky voidaan heidän tutkimuksensa mukaan mitata ja havaita. Psyykinen terveys ilmenee ihmisen kyvyssä ajatella johdonmukaisesti sekä hahmottaa todellisuutta. Ihmisen kyvyt tuntea sekä taidot tunnistaa ja ilmaista tunteitaan ovat emotionaalisen terveyden tunnusmerkkejä. Näihin liittyy myös taidot selviytyä ja löytää selviytymiskeinoja. Hengelliseen terveyteen kuuluu ihmisen tarve saada selityksiä olemassaololleen ja elämäntarkoitukselleen. Hengellinen hyvinvointi sisältää henkilökohtaisen vakaumuksen, jossa ihminen voi saavuttaa mielenrauhan ja itsensä hyväksymisen. Yhteiskunnallinen terveys omataan vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Se merkitsee ihmisen perustarpeiden täytymistä ympäristön olosuhteiden, kuten turvallisuuden, ihmisarvon, riittävän aineellisen hyvinvoinnin, työkykyisyyden, osallisuuden ja roolien kautta (ks. Savola & Koskinen-Ollonqvist 2005, 6 - 9).

Suomessa Vaarama (2009) on eri tutkimustuloksiin perustuvassa yhteenvedossaan luetellut elämänlaadun ulottuvuudet ikääntyneillä ihmisillä.

Kullakin ulottuvuudella on mainittu esimerkkeinä tekijöitä, joita arvioidaan elämänlaatua tutkittaessa.

Elämänlaadun ulottuvuudet iäkkäillä henkilöillä ovat (Vaarama 2009, 118 - 120):

- Terveys (esim. fyysinen terveys, toimintakyky, oireet, energisuus, liikkuminen, uni)
- Aineellinen hyvinvointi (esim. asuinympäristö, vapaus, rahavarat)
- Läheissuhteet (esim. ihmissuhteet, tuki, integraatio)
- Emotionaalinen hyvinvointi (tunnekokemukset, masennus, ahdistus, onnellisuus, elämän tyytyväisyys, oppiminen, itsetunto jne.)
- Tuottava hyvinvointi (kompetenssi, osaaminen, autonomia, elämän mielekkyys, tarpeellisuuden tunne, elämän hallinta, valinnan mahdollisuudet)
- Ympäristö (yksilön ja ympäristön yhteensopivuus, kiintymys omaan asuinympäristöön)
- Riittävä apu ja tuki sitä tarvittaessa (palvelujen saatavuus, määrä, laatu)

Terveys ja toimintakyky ovat sekä tärkeitä elämänlaadun osatekijöitä että vaikuttavat moniin muihin osatekijöihin ja ovat edellytyksiä mm. itsenäiselle elämälle, psyykkiselle hyvinvoinnille ja aktiiviselle sosiaaliselle osallistumiselle. Pyrittäessä edistämään ikääntyvien ihmisten hyvinvointia ja elämänlaatua on hyvä muistaa, että ne merkitsevät eri ihmisille eri asioita ja että toimintojen on oltava eettisesti kestäväällä perustalla, mitä tulee ihmisten autonomiaan ja oikeuteen päättää omista tavoitteistaan (ks. Savola & Koskinen - Ollonqvist 2005, 8 - 9).

Ihmisten tyytyväisyyttä elämäänsä määrittävät terveys ja materiaallinen elintaso, mutta myös oletus siitä, millainen hänen terveytensä ja materiaallinen elintasonsa tulisi olla. Richard Eckersleyn (2000) mukaan ikäänsä nähden hyväkuntoinen ikääntynyt kokee terveytensä hyväksi, vaikka iän tuomia vaivoja olisikin. Vastaavasti niukatkin elinehdot koetaan usein tyydyttäväiksi, mikäli ne vastaavat ympäröivän yhteisön elintasoa, eikä yksilö

odota parempaa tai tiedä paremmasta. Ilmiötä selitetään sillä, että ihminen vertaa asemaansa yleensä siihen yhteisöön ja sen odotuksiin, jossa hän elää. Kun elintaso turvaa perustavat inhimilliset tarpeet, koettua hyvinvointia kehystäväksi tekijöiksi nousevat yhä enemmän muut kuin hyvinvoinnin aineelliset tekijät. (Ks. Eckersley 2000, 292.)

Hyvän elämänlaadun edistäminen on keskeinen tavoite iäkkäiden henkilöiden kohdalla. Ilkka Vuori (2003) toteaa, että elämänlaatu koostuu monista eri osatekijöistä, joista tyydyttävä terveys ja toimintakyky ovat tärkeässä roolissa ja vaikuttavat moniin muihin osatekijöihin. Terveyttä voidaan lähestyä täydellisen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin kehityksessä. (Vuori 2003, 153). EVA:n vuosien 2004 - 2005 vaiheessa teettämän tutkimuksen mukaan suomalaiset asettavat perhe-elämän, ihmissuhteet ja terveyden onnellisuuden osatekijöiksi. Rakastetuksi tulemisen tunne ja rakastaminen sekä turvattu toimeentulo ovat tärkeysjärjestyksessä seuraavina. Sijalta kaksitoista löytyvät hyvät tulot, varakkuus ja korkea elintaso (ks. EVA:n raportti 2008).

Jokainen ikääntyvä on ainutkertainen yksilö. Hän ei edusta mitään vanhusryhmää. Yksilöllisyys korostuu erityisesti henkisissä voimavaroissa. Ikääntyneiden parissa työskentelevien on tärkeää tietää, miten luonnollinen vanheneminen vaikuttaa hänen henkiseen toimintakykynsä ja miten ikääntyvä voi ylläpitää henkisiä voimavarojaan. Liikunta on paitsi ruumiillista ja psyykkistä se on myös sosiaalisesti ja kulttuurisesti merkityksellistä toimintaa ja toimijuutta. Omaehtoinen ja myönteiseksi koettu liikunta kohentaa psyykkistä hyvinvointia ja vähentää mielialaongelmia. (Ks. Heikkinen 2008, 81.)

Liikunnan verenkiertoa, elimistön hapenottokykyä ja hapenkuljetusta parantavat vaikutukset edesauttavat henkisten kykyjen säilymistä tai jopa kohentumista (ks. Saarenheimo 2008, 114). Liikunnan ja fyysisen harjoittelun merkityksen korostaminen suotuisan ikääntymisen edellytyksenä sopii Eino Heikkisen (2008) mielestä hyvin yhteen nykyisen aktiivisen ikääntymisen eetoksen kanssa. Yhdistyväthän siinä luontevasti inhimillinen hyvä ja yhteiskunnallinen taloudellinen hyvä. Samalla, kun liikunta yksilötasolla voi lisätä ikäihmisten hyvinvointia ja elämänlaatua, sen myönteinen vaikutus hillitsee myös terveystalouden tarvetta. (Ks. Heikkinen 2008, 82.)

3.3 Ikääntyvän vuorovaikutteinen toimijuus ja yhteisöllisyys

Tämän tutkimuksen teoriaperustassa nousee tärkeälle sijalle kolmannen iän ja siihen liittyvän toimijuuden käsitteiden määrittely ja toimijuutta ilmentävien tulosten analysointi taivalkoskelaisuuteen liittyvänä. Kolmannen iän toimijuutta selvitellessäni hyödynnän toimijuusteoriaa analyysin ja tulkinnan kehyksessä. Toimijuusnäkökulma liittyy vahvasti yhteisöllisyyden kontekstissa tapahtuvaan toimijuuden interaktionalisuuteen. (Ks. Jyrkämä 1995.) Se nousee esille yhteisöllisyyteen sisältyvänä voimavaralähtöisyyttä erittelevänä ja jäsentävänä elementtinä. Toimijuuteen katson läheisesti liittyvän myös ikääntyvän vuorovaikutteisen toiminnan, toimimisen ja myös aktiivisuuden yhteisössä ja yhdistyksissä, näitä käsitteitä tarkemmin määrittelemättä. Tutkimukseeni sisältyvä toimijuus alkaa haastateltavan ja tutkijan välisestä vuorovaikutteisesta toimijuudesta.

Toimintaan perustuvassa yhteisössä toteutuu keskinäistä vuorovaikutusta, ja sen jäsenillä on kokemus 'meistä' ja tähän yhteisöön kuulumisesta. Yhteisöllinen toimintakyky muovautuu ihmisen elämän aikana vuorovaikutuksessa oman yhteisön ja yhteiskunnan kanssa. Siihen kuuluvat kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset voimavarat, joita ihminen voi käyttää hyödykseen toimiessaan erilaisissa yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Vaikka onkin kyse yhteisöllisestä toimintakyvystä, se kehittyy hyvin yksilölliseksi elämänai-kaisten kokemusten, yhteiskunnallisten sidosten, sosiaalisten suhteiden sekä elämäntavan ja valintojen mukaan. (Ks. Metteri 2004, 35; Jyrkämä 2008, 192 - 194.)

Vaarama (2009) määrittelee yhteisölliseen toimintakykyyn kuuluvina kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset voimavarat, joita ihminen voi käyttää hyödykseen toimiessaan erilaisissa yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Vaikka onkin kyse yhteisöllisestä toimintakyvystä, se kehittyy hyvin yksilölliseksi elämänai-kaisten kokemusten, yhteiskunnallisten sidosten, sosiaalisten suhteiden sekä elämäntavan ja valintojen mukaan. Elämän aikana muodostuneet yhteisölliset voimavarat auttavat ikääntynyttä selviytymään arjessa ja tuovat elämään merkityksellisyyttä. On tärkeää huomata, että yksilön yhteisölliset voimavarat ovat hänen toimintakykensä tukemisen resurssit. (Ks. Vaarama 2009, 118 - 120.)

Jyrkämän (2007) mukaan sosiaaligerontologiassa ikääntymisen sosiaaliset ja yhteiskunnalliset ilmiöt koetaan vuorovaikutuksellisessa toimijuudessa, jossa toteutuvat myös fyysiset ja psyykkiset elementit. Ikääntynyt luo vuorovaikutuksessa lähiympäristönsä ja yhteiskunnan kanssa yhteiskunnallista terveyttä ja voimavaroja. Toimijuus käsitteenä, ilmiönä ja tutkimuskohteena on viime vuosina voimistuvasti liittynyt gerontologisiin tutkimuksiin jopa implisiittisesti läsnä olevaksi (Jyrkämä 2008, 190). Toimijuus kolmannen iän vahvuutena ilmentää ikääntyvien ihmisten omaa toimijuutta. Mahdollisuus viettää kolmas ikä vuorovaikutuksellisessa toimijuudessa riippuu oleellisesti siitä, onko yksilöllä itsellään riittävästi inhimillisiä resursseja käytössään. (Ks. Gothóni 1990, 24; Jyrkämä 2008, 190.)

Yksilön inhimilliseen pääomaan sisältyvänä motivaatio on tärkeä toimintaa ohjaava sisäinen vaikutin. Siihen kuuluu toiminnan ponnekkuus, vireys vaihteluineen sekä suuntautuminen erilaisiin tavoitteisiin. Motiiviin voidaan katsoa kuuluvan lisäksi myös toiminnan kesto, joka vaihtelee suuresti. Kolmannessa iässä motivaatio liittyy mielekkäänä koettuun toimintaan ja yleensä aktiiviseen toimijuuteen, jossa on mahdollisuus saada onnistumisen elämyksiä. (Multimäki & Venna 1983, 108.)

Jyrkämä (2008) on pohtinut myös toimijuuden tarkoituksellisuutta ja valtaa toimia toisin joissakin tilanteissa. Tässä yhteydessä hän esittää eri näkökulmia toimijuuden monimuotoisuudesta. Toimijuus liittyy tavoitteelliseen toimintaan ja siihen, että toimijoilla on vapaus luoda ja muuttaa tapahtumia ja niiden kulkua. Bill Barnes (2000) katsoo toimijuuden (agency) valintana (choice) ja vapaana tahtona (free will), johon jatkona Jibum Kim (2003, 42) toteaa toimijuuden tarkoittavan toimijoiden autonomiaa. (Ks. Jyrkämä 2008, 192.) Aikomukset ja intentiot liittyvät myös Giddensillä (1984, 5 - 13) toimijuusnäkökulmaan.

Jyrkämä (2008) on tuonut toimijuudesta esille myös erilaisia tutkimusnäkökulmia, jotka sisältävät käsitteellisesti laajoja ominaisuuksia, elementtejä ja argumentteja: (Jyrkämä 2008, 192 - 195.)

1. Ikääntyvien toimijuus tutkimusnäkökulmana avaa yhteyksiä gerontologiseen toimintaan ja toimintakykyyn sekä sosiaalipsykologiseen toimijuuteen. Jyrkämä (2008) toteaa toimijuusnäkökulman

tuovan ikääntymisen tutkimuksen alueelle viitekehyksen, jossa korostuvat tutkimuskohteen kontekstuaalisuus ja dynaamisuus, sen sidostuminen aikaan ja paikkaan sekä tilanteeseen. Se voi olla kuntoutuksen kohteena olevien ikääntyneiden jopa ”vaima-aa” toimijuutta institutionaalisissa vuorovaikutustilanteissa (ks. Jyrkämä 2008, 196; Wallin ym. 2008, 156).

2. Toinen toimijuusanalyysin näkökulma liittyy toimijuuden prosessaalisuuteen ja toimijuuteen dynaamisena prosessina. Jyrkämän mukaan kyvyt, osaamiset, haluamiset, voimiset ja tuntemiset muuttuvat. Ne vaikuttavat toisiinsa ja ilmenevät eri tavoin. Vanhetessa kyvyt voivat heiketä, mutta samalla ikääntynyt voi oppia uutta. Hän voi kohdata vastoinikäymiä ja rajoituksia, mutta voi myös tavoittaa uusia mahdollisuuksia (Jyrkämä 2008, 196). Esimerkkinä tästä voi olla muistisairaana ihmisen muuttuvassa elämässä tapahtuva haavoittuvan tai murenevan toimijuuden ristiriitainen eteneminen (tästä Kontos 2003), jossa voi olla mukana syrjäytymisen uhkaa.
3. Yhteisöllisyyden kontekstissa kolmas toimijuusanalyysissä huomioitava tärkeä näkökulma liittyy Jyrkämän mukaan toimijuuden interaktionaalisuuteen. Toimijuutta toteutetaan vuorovaikutteisena suhteena toisiin ihmisiin erilaisissa arjen tilanteissa tai erilaisten asioiden suhteen.
4. Neljänneksi näkökulmaksi Jyrkämä nostaa toimijuuden merkityksellisuuden, kokemuksellisuuden, tulkinnallisuuden ja neuvoteltavuuden. Voidaan puhua myös toimijuuden tilanteellisesta näkymättömyydestä eli toimijuus ei ole samaa kuin aktiivisuus tai produktiivisuus. Toimijuus voi ilmetä joutilaisuutena, laiskuutena tai tilanteeseen sopeutumisenä (vrt. Lafargue 1981).

Vanhuspoliittisesta keskustelusta puuttuu Silva Tedren mukaan pohdinta avuttoman vanhuksen roolista oman elämänsä toimijana (ks. Tedre 2007, 100). Myös hoivatutkimuksessa avuttomuus on huomion kohteena, mutta hoivaa tarvitsevan vanhuksen toimijuus jää huomioimatta, sillä valtaosa hoivatutkimuksesta kohdistuu hoivaa antavaan osapuoleen ja hänen toi-

mintaansa (ks. Lyons ym. 2002, 195; Dunér 2007, 13). Näiden puutteiden ja argumenttien huomioiminen ikääntyvän kohdalla ja varsinkin myöhäisiän hoivassa on ratkaisevan tärkeää vanhuksen autonomialle ja hänen syrjäytymisensä estämiselle (ks. Kontos 2003; Jyrkämä 2008). Kykeneminen saattaa ikääntyessä hiipua, mutta silti ihminen on edelleen toimijuuttaan kantava, ilmentävä ja toteuttava inhimillinen olento. Kysymys toimijuudesta, sen luonteesta, mahdollisuuksista ja esteistä on kuitenkin relevantti, vaikka toimijuus olisikin muuttunut, haavoittunut tai murenemassa (ks. Jyrkämä 2008, 196 - 197).

Esa Pirnes ja Arto Tiihonen (2011) tuovat esiin ihmisten tarpeen saada osallistua ja vaikuttaa oman elinympäristönsä asioihin kulttuuri- ja liikuntatoiminnan kautta. Aiemmin maaseudulla ihmiset olivat yhteisöllisiä, he huolehtivat toisistaan, toimivat yhdessä ja kantoivat yhdessä vastuuta. Osallistumiskynnys oli nykyistä matalampi, kun esimerkiksi kilpailullisuus urheilussa, osaamisvaatimukset muissa harrastustoiminnoissa ja ammatillistuminen esimerkiksi aatteellisessa toiminnassa, eivät nostaneet rimaa nykyiselle korkeudelle. Tiihonen ja Pirnes nostavat maaseudun yhteisöllisyyden tärkeäksi tavoitteeksi hyvinvoinnin lisäämisen ja syrjäytymisen vähentämisen. (Ks. Pirnes & Tiihonen 2011, 436 - 440.)

Toimijuuden monimuotoisessa kehyksessä liikkuu myös osallistuminen, johon sisältyy kaikki se toimijuus, missä ikääntyvä kokee mielihyvää, arvostusta ja yhteisöllisyyttä, Me-henkeä. Se voi olla osallistumista yhteisiin liikuntatapahtumiin, kulttuurieroihin ja talkoisiin. Myös ikääntyvän arkiaskareet lisäävät tekijänsä fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia sekä auttavat selviytymään ikääntymisen mukanaan tuomista ongelmista. Toimijuus lisää yksilön omaa inhimillistä pääomaa ja on sen vuoksi voimavarannon kannalta merkittävä tekijä.

Yhteisöllisyyden määritelmässä korostetaan yksilön toimijuutta, joka säilyttää konkreettisen, läsnä olevan toimijuuden yhteisön olemisen edellytyksenä. Ihminen haluaa kiinnittyä tiettyyn tilaan ja kuulua jonnekin, jolloin paikan merkityksellisyys voi jopa korostua verkkoyhteiskunnassakin. Tunne, ettei kuulu oikein mihinkään tai ettei millään tavoin liity toisten joukkoon, saattaa sysätä ihmisen syvälle yksinäisyyteen ja ulkopuolisuuteen. Saadakseen otteen elämästään nykypäivän traditioista irrallinen ihminen tarvitsee

yhteisön, joka ottaa hänet vastaan ja pitää hänestä kiinni. (Ks. Utriainen 2004, 242 - 243; Pflug 2011, 137.)

3.4 Sosiaalinen ikääntymisympäristö syrjäisellä maaseudulla

Gerontologian tutkimusalueista sosiaaligerontologia, maaseutugerontologia ja ympäristögerontologia ovat kiinnostavia ja sovitettavissa käsillä olevaan tutkimukseen. Kysymyksessähän on syrjäisessä maaseutukunnassa, Taivalkoskella, asuvien ikääntyneiden henkilöiden arkeen ja elämäntapaan liittyvien kokemusten kuvailu ja käsitteellistäminen analysointia varten. Aikaisempien tutkimusten tulokset viittaavat siihen, että ikääntyvien ihmisten elämänsisältö ja tyytyväisyys ovat usein riippuvaisia kotipaikkakunnan perinteistä ja kulttuurisesta ilmapiiristä (ks. Jyrkämä 1995, 150 - 164; Piekkari & Hakapää 2007, 176).

Tässä osiossa kuvataan Taivalkoskea ja taivalkoskelaisuutta historiallisten, kulttuuristen ja nykyiseen taajamarakentamiseen liittyvien ehtojen ja mahdollisuuksien kontekstissa. Tarkoituksena on kuvata taivalkoskelaisien haastateltavien sosiaaliseen vanhenemiseen liittyviä yksilöllisiä, ajallisia, paikallisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä, jotka määrittävät heidän ikääntymisprosessiaan ja heidän elämänkulkuaan. Jyrkämän (2001) mukaan sosiaalisessa vanheneemisessa on kysymys siitä, miten yhteiskunnalliset tekijät toisaalta muovaavat, toisaalta muokkautuvat osaksi ikääntyvien ihmisten elämistä, toimintaa ja kokemusmaailmaa. Kysymys on myös siitä, miten ikääntyvät ihmiset omalta osaltaan muuttavat ikääntymiseensä vaikuttavia yhteiskunnallisia tekijöitä, toisin sanoen ympäristöään ja yhteiskuntaa (ks. Jyrkämä 2001, 279).

Sosiaalinen ikääntymisympäristö rakentuu historiallisten, kulttuuristen ja paikallisten tekijöiden kontekstissa. Tutkimukseni jatkaa Jyrki Jyrkämän sosiologian väitöskirjassaan 1990-luvulla Suomessa viitoittamaa suuntaa, jossa sosiaalinen ja kulttuurinen paikka on merkityksellinen ikääntymisen ehtoja määriteltäessä. (Ks. Jyrkämä 1995, 235.) Siinä pyritään ymmärtämään yksilöiden ja yhteisöiden elämää tarkastelemalla arkitoiminnan ja sosiaalisten rakenteiden keskinäistä, toisiaan edellyttävää vuorovaikutteista suhdetta.

Oma positioni tässä tutkimuksessa on näiden ikääntymiseen vaikuttavien rakenteellisten tekijöiden ymmärtäminen ja näkyväksi tekeminen sosiaaligerontologisessa kehityksessä. Tunnen tämän tutkimani maantieteellisen alueen aiemman ammattini, asumishistoriani ja myös aiempien opinnäytteidensä kautta. Tätä tuntemusta hyödynnän tässä väitöskirjassa. Etsin oman kokemukseni viitekehityksessä vastauksia siihen, miten ikääntyvän paikallidentiteetti muodostuu ja uusiutuu, miten se kiinnittyy kylään sekä millaisia vaikutuksia paikallidentiteetillä on ikääntyvän arkeen ja elämäntapaan. Jakso ohjaa kohti tutkimuksen empiiristä osaa.

3.4.1 Taivalkoski ikäihmisten arjen asuinpaikkana

Tämän tutkimuksen haastateltavien ikäihmisten arjen asuinpaikka syrjäisellä maaseudulla, Taivalkoskella, määrittää heidän ikääntymisprosessiaan. Suurin osa haastateltavista on syntynyt, kasvanut ja tehnyt elämäntyönsä Taivalkoskella, jossa myös oma sosiaalinen ikääntymisympäristöni sijaitsee. Noin puolet haastateltavista asuu syrjäkylillä ja toinen osa ”kirkonkylällä” eli taajamassa, joka syntyi Jokijärven kappeliseurakunnan muuttuessa Taivalkosken seurakunnaksi. Jokijärven kappeliseurakunnan alueelle syntyi Taivalkosken kunta ja seurakunta vuoden 1865 kuntalain seurauksena eli asetuksen mukaan ”kukin seurakunta oli itsepäällensä kunta” (ks. Ervasti 1981, 214). Luonto vesistöineen ja maamerkkeineen on Koillismaalla pysynyt kuitenkin samana.

Taivalkosken kunta sijaitsee Pohjois-Pohjanmaan maakunnassa Koillismaalla. Kunta rajoittuu lännessä Pudasjärveen (69 km), idässä Kuusamoon (64 km), pohjoisessa Posioon (84 km) ja etelässä Suomussalmen (102 km) kuntiin (matkat taajamasta taajamaan). Tärkeimmät yhteydet maanteitse Taivalkosken kuntakeskuksesta ovat seuraavat: Helsinki 777 km, Oulu 154 km, Kajaani 210 km, Kemijärvi 196 km, Rovaniemi 216 km. Taivalkosken kunnan pinta-ala on 2651 km², josta vesistöjen osuus on 7,96 %. Taivalkosken kunta on pinta-alaltaan noin puolet Uudenmaan alueesta (ks. karttaliite). Taivalkosken kuntakeskus eli taajama sijaitsee kunta-alueen keskellä. Syrjäkylät ovat syntyneet säteittäisesti 5 pääväylää käsittävän tiestön sivuille. Naapurikuntien rajoille on taajamasta yli 50 km.

Taivalkosken kunnan asukasmäärä oli vuodenvaihteessa 2010 - 2011 yhteensä 4491, joista 65–74-vuotiaita oli yhteensä 487 ja yli 75-vuotiaita yhteensä 418 henkilöä. Asukastiheys on 1,6 neliökilometriä kohden Kaava-alueella ikääntyviä asui omissa tai vuokra-asunnossa noin puolet yli 65-vuotiaista eli 350 henkilöä ja taajaman ulkopuolella omissa kodeissaan loput eli noin 320 henkilöä. Laitoshoidon ja palvelutalotyypin kotihoidon piirissä taajamassa oli 220 henkilöä. Suurin osa yli 65-vuotiaista asui omissa kodissaan. (Taivalkosken kunta: www.taivalkoski.fi) [haettu 23.3.2011]

Maa- ja metsätalous olivat pitkään Taivalkosken tärkeimmät elinkeinot. Nykyisin niiden merkitys on vähäisempää eli vuonna 2009 osuus oli 14,4 % ja yrityksiä oli 182. Poronhoito on ollut tärkeä elinkeino 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella. Vieläkin se on joillekin ihmisille jopa pääelinkeino. Matkailutoiminta on lisääntymässä, ja siihen vaikuttaa edelleen Kalle Pääntalon perinteen esillä pito, mutta myös Taivalkosken moni-ilmeinen luonto asukkaineen. Vuonna 2009 matkailun osuus oli 19,7 % ja yrityksiä oli 248. Teollisuuden osuus (7,2 %) on ollut hiipumassa suhteessa kunnan koulutus-, terveydenhuollon ja sosiaalipalvelujen toimijamääriin, joiden osuus vuonna 2009 oli 31,7 % ja alan työssä henkilöitä oli 448 (ks. Taivalkosken kunta/www.taivalkoski.fi) [haettu 10.11.2011].

Syrjäisen maalaiskunnan, Taivalkosken, syrjäkylien ja asutuskeskuksen sijaintipaikkoihin on olennaisesti vaikuttanut kunnan ja sen suurien järvien läpi virtaava Iijoki sivuhaaroinen. Saamenkielisenä sanana Iijoki merkitsee yöjokea, joka symbolisesti on saamelaisille kuvannut erämaan loputtomuutta. Joki on ollut myös merkittävä tekijä taivalkoskelaisen yhteisön muodostumisessa ja sen asukkaita alueeseen kiinnittävänä symbolina. Iijoki on ollut jo 1500-luvulta lähtien, lähinnä Savosta tulleiden, uudisasukkaitten kulkureitti ja ruoan lähde. Jokea alaspäin kuljetettiin merimaihin turkiksia, tervaa ja kalaa (kapakalaa), takaisinpäin tuotiin esimerkiksi suolaa ja ruutia. Iijoen ympärille muodostunut kunta, Taivalkoski, on saanut nimensä Iijoen suistossa virtaavasta koskesta, joka on ollut ko. joen ainoa koski, jota ei ole voitu laskea alas eikä sauvoa ylös. Veneet on ennen sillan rakentamista kuljetettu kosken ohi maitse eli taivallettu. Siitä nimi Taivalkoski.

Taivalkosken luonto merkitsee aiemman tutkimukseni (2005) perusteella henkilökohtaista voimavaraa ja rikkautta siellä asuville. Tätä se lienee myös

tutkimukseni kohteena oleville vuosina 1935 -1936 syntyneille ihmisille. Koillismaan luonto vaaramaisemineen, runsaine järvineen, lampineen ja jokineen puhuttelee ja siivittää ikäihmisten ajatuksia monella tavalla. Harjujen selät, järvien, jokien ja lampien rannat ovat vuosisatoja olleet ensiksi eläinten ja myöhemmin ihmisten kulkureitteinä ja asuinpaikkoina. Suurin osa tutkimukseeni osallistuvasta ikäpolvesta on joutunut käyttämään lapsuudessaan näitä samoja kulkuteitä jalan, veneellä, hiihtäen ja hevosien kyydissä, kun kymmenien kilometrien takaa on tultu ”maalikylään” asioille. Syrjäisen sijaintinsa, pitkien etäisyyksiensä ja pienenevän asukasmääränsä vuoksi kunnalla on nykyisten poliittisten ja yhteiskunnallisten pyrkimysten valossa jopa ylivoimaisia haasteita säilyttää itsenäisyytensä. Koska noin puolet kunnan asukkaista asuu taajamassa, kunnalla riittää haasteita pitää myös syrjäkylät asuttuina ja niiden palvelut turvattuina.

3.4.2 Paikallisuus taivalkoskelaisen ikääntyvän arjessa

Päivittäisen toiminnan ympäristöstä kumpuaa esiin kunnan merkitys alueellisena yhteisönä. Ihminen kasvaa kulttuuriin ja on riippuvainen siitä. Kulttuurilla tarkoitan jaettuja ja opittuja ajattelumalleja ja käyttäytymistä, joka välittyy sukupolvelta toiselle ja jonka tarkoituksena on yksilöllinen ja yhteisöllinen kasvu sekä mukautuminen. (Ks. Kattilakoski 2011.) Hyödynnän tutkimuksessani ympäristö- ja sosiaaligerontologista kylätutkimuksen traditiota. Sellainen on esimerkiksi KyläELVI -hankkeen (2000) raportissa esitetyt elämisen välineitä ikääntyjille esitetyt argumentit, jossa pyritään toimintatutkimuksen keinoin kehittämään kyläyhteisön toimintaa vanhenemista tukevaksi, luomaan ikääntyneille toiminta-areenoita ja tukemaan sukupolvien välisiä suhteita sekä lisäämään kylän yhteistoiminnallisuutta

Perinteiseen taivalkoskelaiseen elämäntapaan on kuulunut se, että sukupolvien ja eri sosiaaliryhmien välistä kanssakäymistä ja toimintaa säädeltiin yhteisöjen sisällä selkeimmin ja yksinkertaisimmin normeina kuin nykyisin. Vuosikymmenien kuluessa moniarvoisuus lisääntyi, jolloin uusien yhteisöjen mukaantulo lisäsi ikäihmisten valinnanmahdollisuuksia, mutta on samalla voinut tuottaa ihmisten mieliin myös arvoristiriitoja ja hämmennystä. Olen aiemmin tutkielmassani kuvannut yhteisöllisyyttä rakentavaa siltaa

menneisyyden ja nykyisen taivalkoskelaisen elämänmuodon välille. Kuvailin myös pienemmässä mittakaavassa ne elementit, joita tarvitaan yhteisön ja siinä ilmenevän yhteisöllisyyden rakennusaineiksi. Tärkeitä osioita ovat yhteistyö, vuorovaikutus ihmisten välillä, fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen tuen jakaminen, yhteiset näkyvät symbolit ja yhteisesti hyväksytyt normit, arvot ja asenteet. Näistä kaikista on saanut alkunsa värikäs taivalkoskelainen kulttuuri ja siihen yhdistynyt elämäntapa.

Jyrkämä (2001) kuvaa, miten erilaiset ajallisesti ja paikallisesti muuttuvat yhteiskunnalliset tekijät määrittävät, aikatauluistavat, rakenteellistavat ja merkityksellistävät sosiaalisen vanhenemisen ikääntymisprosessia. Kolmatta ikää Taivalkosken maalaispitäjässä elävien haastateltavien elämäntapaan on todennäköisesti vaikuttanut vuonna 1939 alkanut toinen maailmansota ja sen jälkeinen rauhanaika suurine muutoksineen. Tätä vahvistaa J.P. Roosin (1988) suomalaisten elämäkerta-aineistoihin perustuva tutkimus. Siinä Roos nimeää vuosina 1925 - 1940 syntyneet henkilöt sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveksi. Roosin analyysin mukaan sukupolven kuuluvat kasvoivat tyypillisesti maaseudulla ja kokivat sodan kotirintamalla. He muistavat sodan tuoman hädän ja puutteet, sen vaikutukset perhe-elämään sekä mahdolliset evakkomatkat (ks. Roosin 1988, 54 - 55).

Tähän tutkimukseen osallistuvien 75-vuotiaiden henkilöiden yhteisiä merkittäviä kokemuksia ovat olleet sekä sota evakkomatkoineen että sen jälkeiset pulan ja jälleenrakennuksen vuodet ja myöhemmin alkanut maaseudun autioituminen. Sotien jälkeen maansa menettäneiden asuttaminen ja uuden isänmaan rakentaminen edellytti paitsi valtiovallan tahtoa myös uutta yhteisöllisyyttä. Monien suureen ikäluokkaan kuuluvien ihmisten tausta on niukkojen olojen pientalonpoikaisuutta agraari-Suomessa, mikä heijastuu vieläkin heidän puheissaan heidän elämisensä ja toimimisensa eetokseen, joka kantaa myös eläkevuosien aktiivisuuteen ja toimijuuteen. (Ks. Roos 1988, 62 - 66; Kortteinen 1992.) Näiden kokemusten ja heidän elämäänsä vieläkin vaikuttavien tapahtumien kirjoa tarkastelen aiempien tutkimusten kehyksessä ja käytän niistä nousevaa tietopohjaa myöhemmin analysoidessani haastatteluaineistoa.

Kokemukseni mukaan työ ja työnteko merkitsevät tähän ikäluokkaan kuuluville taivalkoskelaisille ihmisenä olemisen mittaa ja keinoa lunastaa

oma riippumaton itsellisyytensä. Kirjailijaprofessori Kalle Päätalo on kuvannut kirjoissaan tämän ikäluokan aikuisuutta ja heidän ”työhulluuttansa” rehellisesti ja kaunistelematta. Hän kuvaa teoksissaan taivalkoskelaisten ihmisten sinnikkyyttä, työtarmoa, utteruutta ja hyväksytyksi tulemisen pakkoa. Nämä kaikki kuvastavat koillismaalaisen ihmisen elämänmuotoja, arvostuksia ja kulttuuria. Ovathan ne samalla elävää Taivalkosken historiaa, josta suuren ikäluokan kulttuuriperintö, ”työhulluus”, on noussut. Työhulluuden ja pärjäämisen eetoksen muotojen kietoutuessa yhteen tai toteutuessa erikseen kolmannessa iässä arkeaan elävien taivalkoskelaisten keskuudessa, seurauksena voi olla selviytymisyriäksiä ohjaava vaikutus ja sosiaalisen pääoman karttuminen ja sen myötä paikallisen hyvinvoinnin vahvistuminen.

Maaseudun yhteisöllisten ja sosiaalisten piirteiden ja tekijöiden merkitystä ikäihmisille on tutkittu runsaasti. Lisäksi on selvitelty, miten maaseudun vähäiset palvelut, pitkät matkat ja liikkumisen ongelmat vaikuttavat iäkkään ihmisen elämään (ks. KyläELVI-tutkimus 2000; Keating 2008; Rannikko 2009; Tedre 2011). Maaseutuasumiseen liittyvistä tutkimuksista ilmenee monien ikääntyneiden halu asua nykyisellä alueella, mutta he eivät ehkä usko sen olevan toimintakyvyn heiketessä mahdollista. Etäällä taajamasta sijaitsevaan asuntoon on nykyisin vaikea saada palveluja, ja vain harvoilla maaseudun ikääntyvillä on niin kattava sosiaalinen tukiverkosto, että se mahdollistaa maaseutukodissa asumisen toimintakyvyn heiketessä. (Ks. Keating 2008; Vuorinen 2009.) Maaseutukoti ei ehkä enää ole palvelu- ja kyytipuutteiden vuoksi potentiaalinen vanhenemisen ympäristö, vaikka vanhuspolitiikassa on vuosikymmeniä korostettu omassa kodissa asumista. Kotona asumista painottavat sosiaali- ja terveysministeriön vanhuspoliittiset suositukset sivuuttavat ikääntyvien maaseutuasumisen ongelmat, kuten vanhus- ja kyytipalvelujen puutteen (ks. Tedre & Pulkkinen 2010; 2011).

Jyrkämän (1996) taivalkoskelaiseen ikääntymiseen liittyvän väitöstudiuksen yksi tärkeimmistä havainnoista on paikallisten tekijöiden merkitys sosiaalisessa vanhenemisessä (ks. Jyrkämä 1995, 211). Keatingin kanadalaistutkimus kuvaa kiinnostavasti maaseutuyhteisöjen stereotyyppistä suhtautumista ikääntyneisiin joko idyllisenä ja kannustavana tai eristävänä

ja sosiaaliseen syrjäytymiseen johtavana. Suhtautumisessa on sekä kielteisiä että positiivisia puolia. Hän on selvittänyt myös, mitä maaseutuyhteisössä vallitseva sosiaalinen pääoma merkitsee ikääntyvän vanhuksen elämälaadulle. Hän toteaa, että sosiaalinen pääoma ei ole kuitenkaan ihmelläke kansanterveydelle eikä onnistunut ”resepti ikääntyneen hyvinvointiin” (ks. Keating 2008 11 - 21, 97).

Keating tutki ekologian eli ihmisten ja yhteisöjen vuorovaikutusta maaseutumaisessa kontekstissa ja näiden tekijöiden vaikutusta sosiaaliseen vanhenemiseen ja ikääntyvien elämäkulkuun, yhteisöihin ja vapaaehtoistoimintaan sekä sosiaalisen tuen saatavuuteen. Hän on selvittänyt tutkimuksessaan, mitä maaseudun kulttuurin muoto merkitsee ikääntyneiden mahdollisuuteen osallistua vuorovaikutteiseen toimijuuteen yhteisönsä kontekstissa. Loppupäätelmään, että maaseutu on hyvä paikka ikääntyä, hän on asettanut kuitenkin reunaehdoja. Maaseudun hyvyys ikääntyjälle riippuu hänen elämäntilanteestaan, ympäristön piirteistä ja siitä, millaiseksi ikääntyjän ja ympäristön välinen suhde rakentuu. (Ks. Keating 2008 11 - 21, 97.)

Kokemukseni mukaan taivalkoskelainen maaseutuympäristö tarjoaa ikääntyjälle sosiaalista tukea, yhteisöön kuulumisen kokemuksen ja mielekästä tekemistä. Toisaalta varsinkin syrjäkylillä liikkumisen ongelmat ja palvelujen puute voivat aiheuttaa vanhan ihmisen eristymistä ja yksinäisyyttä. Keating (2008) on tuonut esille myös ilmaston merkityksen ikääntyvien palvelujen saannille ja hyvinvoinnille (ks. Keating 2008, 12 - 16). Taivalkoski on Suomen lumisinta seutua. Talvikuukausina saattaa pakkasta olla viikkoja jopa - 40 astetta. Luonnon monimuotoisuus ja ilmastolliset olosuhteet saattavat vaikuttaa ikääntyneiden sosiaaliseen kanssakäymiseen, varsinkin harvaan asutuilla syrjäkylillä. Nykyisin monet syrjäkyläläiset omistavat auton, jolla kulku on nopeampaa eikä kirkonkylällä tarvitse enää yöpyä, kuten lapsuus ja nuoruusvuosina. Syrjäkyliltä pääsee asioimaan keskustaan myös kutsutaksin kyydissä. Uskon, että monet ikääntyvät syrjäkyläläiset hyväksyvät aiemman kokemuksensa valossa pitkät etäisyydet ja ilmaston aiheuttamat esteet elämänsä arkeen sisältyvänä osana ja taivalkoskelaiseen kontekstiin kuuluvana. (Vrt. Eckersley 2000, 292; Keating 2008, 11 - 12.)

Leena Vuorinen (2009) on tutkinut maalaiskylää ikääntymisen ympäristönä. Ikääntyvän sosiaalinen verkosto ja asema kyläyhteisössä vaikuttavat siihen, millaiseksi ikääntymisympäristöksi kylä ja sosiaalinen tukiverkosto kylässä muodostuvat. Menneisyys määrittää kylässä ikääntyvien nykyistä sosiaalista verkostoa (ks. Vuorinen 2009, 64 - 67). Taivalkosken syrjäkylissä iäkkäiden sosiaalinen verkosto koostuu menneisyyden lisäksi nykyisen kulttuurin monimuotoisuudesta ja muuttoliikkeestä. Syrjäkylillä asuvat poikamiehet ovat hakeneet Venäjältä itselleen vaimoja, joiden huolehtiva perhekulttuuri tavoittaa myös naapurit.

Silva Tedren ja Anneli Pulkkinen (2010) tutkimus ”Kulkeminen avaimena ikääntyneiden maalla asumisen mahdollisuuksiin” on osoittanut, että syrjäisen maaseutukunnan sisällä on huomattavia eroja hyvinvointipalvelujen saatavuudessa. Eroja selittää muun muassa kunnan pinta-ala, joka harvoin otetaan sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa huomioon. Tutkijat toteavat, että puhuttaessa isoista ja pienistä kunnista, ei yleensä viitata niiden pinta-alaan vaan väestömäärään. Pinta-alaltaan laajoissa kunnissa on huomattavia eroja maaseutukodeissa ja taajamakodeissa asuvien palvelujen saannille. Tämä koskee myös vanhuspalveluja. Yhdyskuntarakenne ja kunnan pinta-ala ovat hyvinvointipalvelujen organisoinnin kannalta oleellisia tekijöitä (ks. Tedre & Pulkkinen 2010, 300 - 301).

Brittitutkimukset osoittavat, että sosiaaliset verkostot määräävät erityisesti autottomien kotitalouksien kulkumahdollisuuksia (ks. Gray ym. 2006, 89 - 98; Urry 2002, 255). Samankaltaisia argumentteja ovat myös Tedre ja Pulkkinen (2010) esittäneet tutkimuksensa tuloksina. Heidän mukaansa harvaan asuttu maaseutu näyttäytyy toistuvasti jatkuvana häviäjänä, jossa voidaan huonosti ja josta lähdetään muualle. He tarkastelevat tutkimuksessaan erityisesti maaseudulla pysyvästi asuvan ikääntyvän väestön mahdollisuutta jatkaa maalla asumista (ks. Tedre & Pulkkinen 2010, 301 - 302).

Tedren mukaan syrjäkylillä laaja-alaisessa maaseutukunnassa asuvat vanukset voivat joutua viimeistään myöhäisvanhuudessa valitsemaan kahden perustuslaillisen oikeutensa välillä: He joko luopuvat oikeudestaan saada palveluja kodissaan tarpeittensa mukaisissa sosiaali- ja terveystalouksissa tai oikeudestaan valita asuinpaikkansa (ks. Tedre 2006, 302). Hän esittää

kolme toistuvaa maaseudun kulkemisjärjestelyihin liittyvää kysymystä, jotka aktualisoituvat kunnissa puhuttaessa vanhuksista ja jotka todennäköisesti askarruttavat myös tämän tutkimuksen ikääntyviä haastateltavia. Näitä ovat:

1. Miten järjestetään kaukana taajamista olevien ihmisten ”päivittäinen huolto”, fyysinen apu ja sosiaalinen tuki yhteiskuntaeettisesti siedettävällä ja yksilöllisesti kestäväällä tavalla?
2. Millaisin kulkujärjestelyin ikäihmiset itse pääsisivät kodeistaan asioimaan taajamiin?
3. Miten houkutella etäällä asuvat vanhukset olemassa olevien, keskitettyjen ja tehokkaina pidettyjen palvelujen lähelle asumaan?

Ratkaisuksi tähän Tedre (2011) esittää vanhuksen muuttoa uuteen paikkaan, joka sijaitsee taajamassa (ks. myös Tedre & Pulkkinen 2010). Palaan hänen esitykseensä haastatteluaineiston analyysiosiossa, jossa käsittelen yhteisöllisyyden säröjä ja syrjäytymisuhkia sekä haastateltujen näkemyksiä tulevaisuusmaisemistaan. Tedre (2011) on todennut, että suomalaisen vanhuuspolitiikkaan tarvitaan kartanlukutaitoa ja ”pinta-alalinssit”. Siten saadaan näkyviin välimatkojen merkitys erilaisille toimijoille. Samoin tulisi selvittää, kuinka kaukana keskustasta apua tarvitseva ikääntynyt voi asua (ks. Tedre 2011, 307). Tämä haastaa myös Taivalkosken vanhuuspolitiikasta vastaavat henkilöt pohtimaan, miten koko kunnan alueelle voidaan luoda objektiivinen hyvinvointisuunnitelma, joka toteuttaa myös ikääntyville soveltuvaa sosiaalipolitiikkaa.

Pirjo Juhela (2006) on tuonut suomalaisen vanhuuskeskusteluun käsitteen ”*kyllin hyvää vanhuus*”. Tämän toteutuessa sosiaalinen kanssakäyminen ja tuki tapahtuisi ”vuorovaikutuksessa vanhuksen kanssa niin, että vanhus säilyisi subjektina ja aktiivisena osallistujana niin pitkään kuin mahdollista” (Juhela 2006, 175). Koskisen (2013) mukaan kaksi kolmasosaa ikäihmisistä voi hyvin. Viime vuosina 65–80-vuotiaiden henkilöiden terveydentila on parantunut, mutta ei yli 80-vuotiaiden kohdalla. Yli 65-vuotiaista vain viisi prosenttia on huonokuntoista. Hänen mukaansa kuntien täytyy laatia ikääntymisstrategia, koska seuraavien vuosikymmenien aikana vanhuksia on paikoin kolmannes asukkaista.

Taivalkosken syrjäkylällä asuva ikääntyvä haastateltava todennäköisesti kokee ongelmia kulkemisessa. Tosin kaikkien ympärivuoden asuttavien kotien läheisyyteen on tehty autotie, joka talvella pidetään auki. Kulkuyhteydet ovat kuitenkin koko ajan heikentyneet. Syrjäkylillä asuminen rajoittaa palvelujen käyttöä ja sosiaalisia suhteita, kuten vierailumahdollisuuksia tai osallistumista henkilökohtaisen jalankulkuetäisyyden ulottumattomissa oleviin tapahtumiin ja juhliin. Julkisen liikenteen aikataulut maaseudulla estävät usein julkisten liikennevälineiden käytön, varsinkin, jos suuntaansa kulkee vain yksi bussi päivässä. Julkisen liikenteen niukkuudesta seuraa myös se, että iso osa päivästä täyttyy matkan teolla. Aika kuluu kulkiessa (ks. Ikääntyvän väestön palvelut syrjäseudulla 2006). Tämä kaikki voi rajoittaa ikääntyneiden liikkumista ja osallistumista yhteisiin harrastuksiin.

Taivalkosken kunnassa on harvaan asutukseen, sosiaaliseen rakenteeseen ja palvelupuutteisiin liittyviä riskejä, joiden estämisessä yksi avainsana on *kulkeminen*. Pitkät välimatkat niin kuntakeskukseen kuin myös kiireellisen erikoissairaanhoidon hoitopisteeseen Ouluun voivat aiheuttaa paineita sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestäjille. Olemassa olevat joukkoliikennejärjestelyt eivät aina sovi ikääntyvien elämäntapaan. Reitillisesti ja aikataulullisesti ne voivat sopia heikosti asuinpaikan sijaintiin, tai ne saattavat olla taloudellisesti ikääntyneelle liian kalliita. Kerran viikossa toimiva taajamaan suuntautuva kutsutaksiliikenne helpottaa ikääntyvän liikkumista osassa Taivalkosken kuntaa. Paikalliset asiointiliikenteen järjestelyt eivät ehkä kata kuitenkaan kaikkia laaja-alaisen kunnan tie-suuntia. Yksityisautoilun lisääntyessä sosiaalinen verkosto on maaseudun autottoman resurssi. Autottoman asema on erilainen sen mukaan, onko kyläyhteisössä heikot vai vahvat sosiaaliset verkostot (ks. Urry 2002, 274; Vuorinen 2009, 65).

Maaseutu on edelleen monien ihmisten asuinympäristö, josta muutetaan ja jonne muutetaan. Saarenheimon (2003) mukaan ympäristö tarjoaa maaseudulla asuville ikääntyneille ihmisille sekä avointa että piilevää sosiaalista tukea. Avointa tukea he saavat naapureilta, ystäviltä ja sukulaisilta konkreettisenä apuna. Piilevässä tuessa iäkäs ihminen kokee, että hän kuuluu paikkaan ja että hänet tunnetaan. Muistot ja kokemus ”meistä” vahvistavat iäkkään ihmisen identiteettiä (Saarenheimo 2003a, 53).

Pitkä kokemus syrjäisellä maaseudulla, Taivalkoskella, on tehnyt minusta tämän alueen ja sen ihmisten puolestapuhujan. Olen voinut katsella taivalkoskelaisuutta sekä ulkopuolisin että kanssakulkijan silmin. Taivalkosken taajaman ulkopuolella autolla tai jalan liikkuvalla matkailijalle syrjäinen kulttuuripitäjä, Taivalkoski, näyttyy eksoottisena osana kotimaatamme. Laajat erämaat, puhtaat ja vapaat vedet kiehtovat selkosilla vaeltavaa, kiirettä pakoon tullutta etelän turistia. Luonnossa on väljyyttä ja hiljaisuutta, mutta linnun laulua ja joutsenten joikua voi vaeltaja kuulla, vaikka kuulo olisi kaupunkien kohinassa heikentynytkin. Järven poukamassa saattaa ikääntynyt kalastaja olla lähdössä verkkojaan kokemaan, mutta niin kiirettä ei ole, että hän ei ehtisi kulkijaa puhuttelemaan, jos vierelle pysähtyjä niin haluaa. Selkosen asukas ”tykkää” vieraista, mutta ensiksi hän katsastaa, mikä kulkija on ”miehiään”, ennen kuin hän alkaa tarinoida. Paikkakuntalaisten keskellä elämäntyöni tehneenä tiedän, että tarinat kerrotaan rehevästi ja pikkutarkasti. Tarinat ovat samalla näiden henkilöiden elämänhistoriaa, josta heidän kulttuuriperintönsä on noussut. Jos kulkijalla on aikaa asettua kuuntelemaan ja samalla seuraamaan luontoa, hän voi nauttia elämyksistä, joita nykypäivänä on harvoin tarjolla. Taivalkosken kunnasta kertova tunnus, ”*Tuhansien Tarinoiden Taivalkoski*”, matkaoppaana, lähdin haastattelemaan kolmannen iän taivalkoskelaisia, joiden oletan jo aiemmin katsastaneen minut sopivaksi kuuntelijaksi.

4 TUTKIMUSMATKAN TOTEUTUS

Tämän tutkimuksen näkökulma kiinnittyy taivalkoskelaisten ikääntyneiden henkilöiden yhteisöllistä elämää kuvaavaan sitä rakentavaan ja uudistavaan arjen voimaan. Käyttämiini lähteisiin ja omiin kokemuksiini nojautuen lähdän tutkimaan yhteisöllisyyden ilmenemistä ikääntyvien henkilöiden arjessa Taivalkoskella. Pyrkimyksenä on tehdä näkyväksi haastatteluprosessit, jotka haastatteluvuorovaikutus käynnistää kerrotun ja kerrottua arvioivan puheen välillä. Analyysi on sosiaalitieteelle tyypillinen temaattisdeskriptiivinen analyysi, joka ohjautuu aineistosta käsin ja jossa aineiston tulkintaa tuetaan aiempien tutkimuksien tuloksilla ja käsitteistöllä. Vaikka haastattelujen painopiste oli haastateltavien eläkeläistymisen jälkeisessä ajassa, omaelämäkerronnaisuudella on vahva sija sovelletun teemahaastattelun toteuttamisessa. Reflektoin myös työskentelyäni ja omaa positiotani haastateltavien keskuudessa. Pohdin, millainen vaikutus omalla persoonallani on ollut aineiston muotoutumiseen ja muotoon. Käsitteelen aineistoihin ja menetelmiin liittyviä valintojani tarkemmin seuraavissa alaluvuissa. Kuvaan ensin tutkimukseni metodologisia lähestymistapoja ja esittelen sen jälkeen tutkimusaineistot sekä käyttämäni analyysimenetelmät. Lisäksi nostan esille aineistoihin ja menetelmiin liittyviä eettisiä kysymyksiä.

4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Väestön ikääntymiseen, suurten ikäluokkien vanhenemiseen ja heidän keskuudessaan vallitsevaan yhteisöllisyyteen on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota myös koillismaalaisessa kontekstissa. Tähän tähtää tutkimukseni, johon tarvitaan näiden kolmatta ikäänsä elävien taivalkoskelaisten antamia tietoja omasta toimijuudestaan ja aktiivisuudesta sekä heidän arviointiaan

kokemastaan yhteisöllisyydestä Taivalkoskella. Yhteisöllisyyden tutkimuksen kannalta on tärkeää antaa käsitteellinen kuvaus ikääntyvien elämästä, tietää mitä he tekevät ja millaisia merkityksiä he antavat toiminnalleen syrjäseudulla sekä kuvata ikääntyvien kokemuksia yhteisöllisyydestä ja sen merkityksestä heidän elämälleen. Tutkimuksessani tarkastelen myös kolmanteen ikään kuuluvien henkilöiden yhteisöllisyyteen johtavaa toimintaa taivalkoskelaisessa ympäristössä ja paikallisessa kontekstissa. Nämä kuvaukset olen asettanut tutkimukseni tavoitteeksi ja teoreettiseksi viitekehyyksi tutkimukseni toteuttamisessa.

Tutkimuksessani olen avannut yhteisöllisyyden monimuotoista käsitettä ja siitä nousevaa keskustelua tämän alueen, aiemman ammattini ja myös aiempien opinnäytetöiden kautta. Yhteiskuntatieteisiin kuuluva tutkimukseni on sisällöltään monitieteinen sisältäen yhteisöllisyys-keskustelua eri tieteenaloilta mm. filosofia, kasvatustiede, uskontososiologia, hoitotiede ja sosiologia. Kerronnallisuus on tätä tutkimusta yhdistävä ja kannattava tekijä. Monografiamuotoisen tapaustutkimuksen avulla tarkastelen paikallisia yhteisöllisyyden muotoja, kokemuksia ja merkityksiä ikääntyvän yksilön elämässä. Tutkimus mahdollistaa yhteisöllisten tekijöiden, prosessien ja muutosten tarkastelun kehyksessä, jossa ikääntyvät ihmiset tarkkailevat ja rakentavat elämänsä, elämäntilanteitaan ja vanhenemistaan. (Ks. Jyrkämä 2003.) Nämä yhdessä muodostavat lähestymistavan, joka läpäisee tutkimuksen sen suunnittelusta ja aineistonkeruusta analysointiin ja tutkimusraportin kirjoittamiseen.

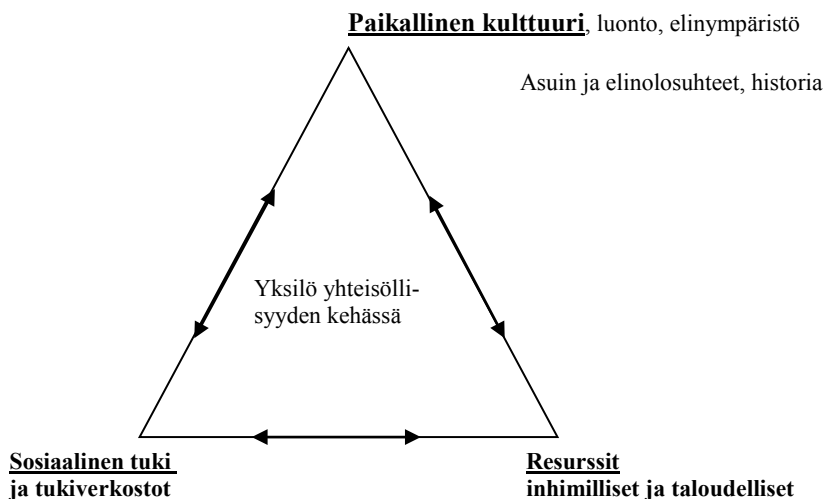
Yksittäisten ihmisten omaelämäkerrat ilmaisevat ja edustavat itseymmärrystä, joka asettuu toisten nähtäväksi ja luettavaksi (ks. Vilkkonen 2001). Tuotannon ja luennan vuoropuhelusta uskon nousevan esiin omaelämäkertaa ja yhteisöllisyyden kokemusta koskevaa näkemystä, jolla teoreettisessa ja metodologisessa mielessä on merkitystä tämänkaltaisessa tutkimuskäytössä. Tutkimukseni peruslähtökohta on näillä tavoilla ikääntyvän itsensä näkyväksi tekeminen toimivana, omaa elämäänsä ja ikääntymistään rakentavana yhteiskunnan jäsenenä.

Lähestyn ikääntymistä ja kolmannen iän yhteisöllistä arkea syrjäisessä maalaisympäristössä kolmen kysymyksen avulla. Tarkennetut tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten yhteisöllisyyden ja paikallisuuden suhde muotoutuu kolmannen iän arjessa?
2. Millainen on sosiaalisen tuen ja omien resurssien suhde yhteisöllisen arjen muotoutumisessa?
3. Minkälainen ikääntymisympäristö Taivalkoski on kolmatta ikää eläville henkilöille?

Mainittuihin tutkimuskysymyksiin haen vastauksia teemahaastatteluilla, jonka väljä aihepiiri jaottelu on käsikirjoituksen liitteenä (liite 3). Haastattelukysymykset muotoutuivat sekä yhteisöllisyyteen liittyvien teoreettisten lähtökohtien että omien kokemusteni ohjaamina. Haastattelujen keskeiset teemat liittyivät haastateltavien yhteisöllisiin kokemuksiin paikallisessa kontekstissa. Teemoissa keskitytään elämäntapaan, eläkkeelle jäämiseen ja nykyiseen arkeen, sosiaalisiin verkostoihin ja vuorovaikutukseen, terveyteen, tulevaisuuteen ja vapaaehtoistyöhön. Haastatteluun aihepiiriin liittyy tutkittavien omaelämäkerronnallisuus, jossa haastatteluvuorovaikutus haastateltavien ja tutkijan välillä käynnistää kerrotun ja kerrottua arvioivan sekä näkyväksi tekevän prosessin. Näihin kysymyksiin vastaukset ovat analysoitavissa haastateltavan litteroiduista teemahaastatteluista ja yhteisöllisyyden teemojen avulla elämäntarinan sisällöstä.

Tutkimustani ohjaavana teoreettisena näkökulmana on ikääntyvien taivalkoskelaisten keskuudessa ilmenevän yhteisöllisyyden tarkastelu ja sen merkitys ikääntyvien elämälle ja alueelliselle hyvinvoinnille. Sisältönä on vuorovaikutteisen paikallisen kulttuurin, sosiaalisen tuen ja omien resurssien vaikutus yksilön elämän laatuun ja arjen toimijuuteen. Kuvaan näkökulmaani kolmiolla, jossa vuorovaikutus eri kulmien välillä on tärkeä yhdysside ja väylä kommunikatiiviseen yhteisöllisyyteen ja sosiaalisen pääoman muodostumiseen ympäröivään yhteisöön. Tätä näkökulmaa pyrin empiirisesti testaamaan haastattelututkimuksessa 75-vuotiaille taivalkoskelaisille.

Kuvio 1. Tutkimuksen käsitteellinen näkökulma

Vuorovaikutteisen yhteisöllisyyden muotoutuminen haastateltavien voimavaraksi ja vastavuoroisen tuen jakamiseksi on tässä tutkimuksessa kuvattu rakentuvaksi seuraavista elementeistä:

1. Sosiaalisen tuen ja paikalliskulttuurin vuorovaikutteinen suhde ikääntyvän toimijuudelle ja elämänlaadulle eli yksilön henkilökohtaisissa kohtaamisissa rakentuva läheisyys ja yhteys. Siihen kuuluvat yksilön sisäiset vuorovaikutukselliset kokemukset paikallisen kulttuurin kontekstissa saamastaan sosiaalisesta tuesta yhdistyneenä hänen omien resurssiensa mahdollisuuksiin (ks. toimijuuden käsitelmäärittely luvussa 3. 3.)
2. Paikallisen kulttuurin ja omien resurssien suhde yksilön hyvinvoinnille. Se on yhteisössä paikallisen kulttuurin kontekstissa koetun vuorovaikutuksen ja yhteistoiminnan sosiaalista elämää ylläpitävä luonne, jossa mukana ovat sosiaalisen pääoman ja inhimillisen pääoman elementtejä.
3. Sosiaalisen tuen ja omien resurssien suhde ikääntyvän elämänlaadulle ja kaikkien näiden kietoutuessa yhteen ikääntyvän

itsearviointi oman hyvinvointinsa ja aktiivisuutensa asteesta. Haastateltavien yhteisölliset kokemukset muodostuvat tilannesidonnaisesti tietyssä ajassa ja paikassa.

4.2 Tutkimuksen metodologiset perustelut

Kun ikääntyvä henkilö pohtii ajatuksissaan elämäänsä tai kertoo niistä muille, on olennaiselta osin kyse elämän arvioinneista ja arvoista. Tämän vuoksi omaelämäkertoja on toisinaan katsottu siinä määrin subjektiivisiksi ilmauksiksi, että niitä on pidetty sosiologisen tutkimuksen aineistona vaikeasti käsiteltävinä ja epäluotettavina. Kuitenkin samalla, kun omaelämäkertaan valikoituu aineksia yksilön omien tärkeyskriteerien mukaan, valikointia ohjaavat kulttuuriset elämäntapa- ja kerronnalliset konventiot. Jokaisella ikääntyvällä yli 70-vuotiaalla ihmisellä on ollut pitkä taival kuljettuna, ja sen sisältö on jokaisella omansa. Kerrontatilanne ja oletettu vastaanottaja vaikuttavat siihen, miten tarina milloinkin tulee kerrotuksi. Kaikki ne ovat kuitenkin kertojalleen tosia, ja tulkinnan kannalta juuri se on ratkaisevaa. (Ks. Ruusuvuori & Tiitula 2005, 22; Perttula 2006, 140 - 144.)

Tämä tutkimus perustuu haastateltavien elämäkerrallisten muistojen osalta vuorovaikutustapahtumaan, jossa tutkijan vuorovaikutteinen läsnäolo sisältää tutkimusasetelman tavoitteena olevien merkityksien esilläpitoa. Vuorovaikutustapahtuman tuloksena syntyneeseen puheeseen ovat vaikuttaneet sekä haastattelija että haastateltava. (Ks. Saarenheimo 2003a.) Yhteisöllisyyden tutkimuksen kannalta on tärkeää antaa käsitteellinen kuvaus haastateltavien elämästä, tietää, mitä he tekevät ja millaisia merkityksiä he antavat toiminnalleen syrjäseudulla sekä kuvata ikääntyvien kokemuksia yhteisöllisyydestä ja sen merkityksestä heidän elämälleen. Tutkijan vastuulla on kokonaiskuvan luominen aiheesta tutkimuksen kohteiden omia näkemyksiä mestaroimatta (ks. Passerini 1989, 197).

Kertomuksista nousevat esiin ikääntyvän elämää sekä tapahtumia selostava että arvioiva funktio. Kertomusaineuksen myötä piirtyy kuva siitä, mitkä tekijät ikääntyvän yksilön kehityksessä ja elämän arjessa ovat vaikuttaneet hänen aktiivisuuteensa ja toimijuuteensa yhteisössä. Olen tutkimuksen to-

teuttamista suunnitellessani ottanut huomioon, että myös kerrontatilanne ja -ajankohta vaikuttavat tarinan muotoutumiseen. Tieto siitä, mikä tänään on, ja käsitys siitä, mitä ikääntyvä taivalkoskelainen tulevaisuudeltaan toivoo, antavat sisältöä ja merkitystä menneisyyden tapahtumille ja ratkaisevat, mikä menneisyydessä on ollut tähän päivään kantavaa ja merkittävää, niin että se kannattaa kertoa juuri nyt. (Ks. Kylmä & Juvakka 2007, 79 - 80.)

Tutkittavien vuorovaikutteellinen ”matka menneisyyteen” perustuu muistitietoon, jonka yksilö tuottaa tutkijan havaittavaksi ja tulkittavaksi. Ihmismuisti ei ole tapahtumia muuttumattomana säilyttävä arkisto, vaan muistaminen on jatkuvaa ja käytännössä myös yhteisöllistä menneisyyden käsittelyä ja tulkintaa. Niinpä yksittäisten ihmisten muistoihin ovat vaikuttaneet monet asiat, joita voivat olla myöhemmät tapahtumat, muiden kokemukset ja monenlaiset kirjalliset aineistot sekä yhteisöllisesti hyväksytyt menneisyyden tulkinnat. Muistot edustavat jatkuvuutta muistuttamalla ihmisiä siitä, millainen menneisyys on ollut, mutta ne myös tarjoutuvat uudelleen tulkittaviksi jokaisesta uudesta nykyhetkestä käsin (ks. Saarenheimo 1992, 272).

Yksinkertaisten suullisten kokemuksestausten perusfunktioiden analyysi auttaa jäsentämään arkipuheisia omaelämäkertoja. Ikääntyneen kertomuksesta voi erottaa kaksi funktiota: tapahtumia selostavan (referentiaalisen) ja kerrotun merkitystä arvioivan (evaluatiivisen) funktion. Referentiaalisen funktion mukaan perättäisten tapahtumien selostuksessa tutkija rekonstruoi niitä ja sitoo saamansa informaation käsitteelliseen kontekstiin. Evaluatiivinen funktio edellisen jatkeena kantaa elämäntarinan tapahtumakuvausta läpi kertomuksen osien arviointifunktiona koko elämänekertomuksessa. Tällainen kompleksinen kerrontamuoto on hyödyllinen omaelämäkerran tarkastelussa ja koko elämänekertomuksen arvioinnissa. (Ks. Labov & Waletzky 1967, 13, 40 - 41.) Näiden elementtien käyttöönotto myös tämän tutkimuksen analyysiin tiivistää myös taivalkoskelaisen ikääntyvän elämänekertomuksen arviointifunktiota.

4.3 Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Tämän tutkimuksen aineiston kokoamisen menetelmäksi olen valinnut teemahaastattelun. Puolistrukturoituna haastatteluna se sopii käytettäväksi samoissa tilanteissa kuin strukturoimatonkin haastattelu. Menetelmästä puuttuu kuitenkin strukturoidulle haastattelulle luonteenomainen kysymysten tarkka muoto ja järjestys. Teemahaastattelulla voidaan tutkia yksilön ajatuksia, tuntemuksia, kokemuksia ja myös sanantonta kokemustietoa. Siinä korostuu haastateltavien oma elämysmaailma, ja se perustuu tutkittavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin. Omaelämäkerronnallisuus kuuluu tässä tutkimuksessa sovelletun teemahaastattelun piiriin.

Tutkimuksen lähestymistapana on paikalliskulttuurissa toimivien yksilöiden kokemusten teemoittelu, tyypittely ja tulkinta yksilön yhteisöllisyyttä tukeväksi ominaisuudeksi. Kysymyksessä on induktiivinen tutkimusmenetelmä, joka liittyy yleensä kokemuseräiseen tutkimustapaan. Kokemuksen tutkimuksen ehtona voidaan pitää sitä, että tutkija mieltää myös itsensä samanlaiseksi kokeväksi olennoksi kuin tutkimansa henkilöt. Tutkimustyö on aina tutkijan tulkintaa, siis subjektiivista. Kokemuksen tutkiminen ei tuota yleispätevää ymmärrystä tutkimuskohteestaan, vaan liittyy aina vahvasti yksittäiseen tutkimukseen osallistuvien kokemuksiin. Tutkijan tavoitteena on ymmärtää kokemuksellinen ilmiö sellaisena, kuin se on ja kuvata se niin, että se säilyttää oman merkitysyhteytensä muuttumatta tutkijan merkitysyhteydeksi. (Perttula 2006, 140 - 144, 154.)

Ihmisten mielipiteitä tutkittaessa teemahaastattelu on inhimillinen lähestymistapa, joka antaa haastateltavalle mahdollisuuden kertoa yksityiskohtaisesti omaa käsitystään yhteisön merkityksestä itselle ja yhteisölleen. Teemahaastattelurunko (liite 3) auttaa läpikäymään haastateltavien kanssa ennalta suunnitellut kysymykset. Sen avulla voidaan varmistaa, että kaikilta saadaan kerättyä samanaiheista tietoa. Samalla se antaa tutkittavalle valinnanvapauden kertoa omalla kielellään kokemuksiaan ja käsityksensä yhteisön toimintaa tukeneista tai sitä vaikeuttaneista seikoista sekä arviotaan yhteisön merkityksestä hänelle itselleen. Tutkimuksen kohteenahan voivat olla hyvinkin emotionaalisesti arat aiheet, halu selvittää heikosti tiedostettuja seikkoja sekä tutkia ilmiöitä, joista haastateltavat eivät ole päivittäin tottuneet

keskustelemaan. Sellaisia ovat esimerkiksi haastateltavan yksilöllisyyden ja oman toimijuuden arvostus yhteisössä, hänen odotuksensa, ihanteensa ja tulevaisuuden suunnitelmansa. Teemahaastattelutilanne on ainutkertainen, eikä se toistu koskaan samanlaisena. (Ks. Lehtomaa 2006, 163 - 164.)

Teemahaastattelu sopii aineiston keruumenetelmäksi, kun kysymyksessä on haastateltavien refleksiivinen evaluaatio. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline. Tutkimushavainnon sanotaan olevan ulkoisesti validi silloin, kun se kuvaa tutkimuskohteen täsmälleen sellaisena kuin se on. Luotettavuuden arviointi koskee siis koko tutkimusprosessia. Tämän tutkimuksen validiteetin kannalta on merkittävää, että haastateltavien kielen ja käsitteiden tuntemus auttaa minua tutkimuksen teossa olenhan itsekkin ikääntyvä taivalkoskelainen. Tutkimusprosessin malli kulkee aineistolähtöisesti eli havainnoista teoriaan (induktiivinen päättely). Haastattelut ja niiden analyysi osoittavat, miten teoria sopii aineistoon. Käytännössä kuljetan näkökulmaan liittyvää teoriaa mukana raportoinnin ajan. (Ks. Eskola & Vastamäki 2001, 24 - 42.)

Haastattelujen alussa on hyvä muistaa, että haastateltavan todellisuus ei ehkä parhaimmassakaan tapauksessa paljastu sellaisenaan, vaan se on haastateltavan ja haastattelijan vuorovaikutuksen suodattamaa. Vastaukset voivat korostaa todellisuudesta eri puolia sen mukaan, missä haastateltava haluaa esittää itseään ja elämäänsä haastattelijalle. Todellisten asiantilojen ja kerrotun epäsuhtaa siis esiintyy. Tämä on ilmeistä, koska ihmisten kerrontaan liittyy väistämättä tiedostettuja ja tiedostamattomia motiiveja. Haastattelijan ja haastateltavan persoonat vaikuttavat aina haastattelun tulokseen. Muita muuttujia ovat haastattelun aika ja paikka sekä elämäntilanteet yleensä. Kuvaukset ajattelusta ja elämästä on aina kerrottu tietyissä tilanteissa ja tiettyjä tarkoituksia varten. (Ks. Kuula 2006, 129; Mäkinen 2006, 94.)

Joustavasti laadittu teemahaastattelurunko lisää sen mahdollisuuksia monipuoliseen käyttöön. Haastattelun kuluessa voidaan paneutua tutkittavan henkilön esille nostamiin kysymyksiin ja arvostuksiin. Kysymystä voidaan myös tarkentaa tarvittaessa. Haastattelun joustavuus tulee esille siinä, että tutkija voi esittää kysymykset siinä järjestyksessä mikä hänestä tutkimuksen kannalta on relevanttia. Teemahaastattelun etuna on myös se, että tutkija voi havainnoida tutkittavan henkilön elekielen ja äänenpainot. Tämä voi olla

myös ongelma, sillä tutkija voi omilla eleillään ja äänenpainoillaan ohjailla haastateltavia vastaamaan tutkijan haluamalla tavalla. Näin tutkijan omat ennakko-odotukset voivat vaikuttaa haastateltavien vastausten tulkintaan. Äänensävyjen tulkinta voi olla hankalaa ja jopa harhaanjohtavaa. Haastattelu on kuitenkin vuorovaikutustapahtuma ja haastattelijan vuorovaikutustaidot auttavat virheellisten tulkintojen eliminoimisessa. Eettiseltä kannalta on tärkeää, että haastateltaville kerrotaan tutkimuksesta riittävästi ja että he ovat suostuneet siihen vapaaehtoisesti. On myös kerrottava, että saadut tiedot ovat luottamuksellisia.

4.4 Tutkimusaineiston kuvaus ja keruu

Tutkimuksessa mukana olivat kolmatta ikää elävät taivalkoskelaiset eli vuosina 1935 - 1936 syntyneet henkilöt, joiden 75-vuotissyntymäpäivää vietettiin haastatteluaikoihin eli talvella 2010 – 2011. Vuosikymmenten jäsenyys tähän syrjäiseen, kulttuuririkkaaseen paikkakuntaan johti ikääntyvien haastateltavien kanssa vuorovaikutteiseen kanssakäymiseen ja samojen teemojen äärelle. Olen työskennellyt Taivalkoskella 60-luvulta lähtien eläkeikään saakka terveydenhuollossa kenttätöntekijänä ja -hallinnossa, joten osaan haastateltavista oli vuosien kuluessa ollut myös asiakkasuhteita. Tutkimustapaan vaikuttivat myös omat kokemukseni vuorovaikutteisen toimijuuden positiivisesta merkityksestä yhteisöllisyyttä tutkittaessa.

Tutkimusluvan ja yhteystietolomakkeet sain anomuksesta Taivalkosken kunnan sosiaali- ja terveystoimelta (liite 1). Yhteystietolomakkeelta valitsin satunnaisotannalla 20 henkilöä, joilta pyysin puhelimitse tai kirjeitse haastatteluluvan (liite 2). Haastateltavista naisia oli 11 ja miehiä 9. Tutkimuksen tarkoitusta ajatellen haastateltavat muodostivat yhtenäisen ikäkohortin. Noin puolet haastateltavista asui joko yksin tai puolisonsa kanssa taajaman alueella ja loput 10 hajaantuneena syrjäkylille, osa 50 kilometrin etäisyydelle keskustasta. Lähes kaikilla oli omistusasunto eli yksikerroksinen omakotitalo. Laitos- tai palvelutaloesiintymisiä ei otantaan sattunut. Useimmat haastateltavat tulivat toimeen itsenäisesti joskin pieni osa syrjäkylällä asuvista myös naapurien avulla. Kukaan heistä ei ollut kotisairaanhoidon palvelujen asiakkaana.

Haastattelulupaa kirjeitse tai puhelimella pyytäessäni informoin tutkimuksen luonteesta ja sen tavoitteista. Kerroin, että tutkimuksen avulla tarkastelen paikallisen yhteisöllisyyden muotoja, kokemuksia ja merkityksiä ikääntyvän arjen voimavarana. Tähdensin tutkimukseen osallistuvan vapaaehtoisuutta ja luottamuksellisuutta. Eettiseltä kannalta on tärkeää, että haastateltaville kerrotaan tutkimuksesta riittävästi ja että he ovat suostuneet siihen vapaaehtoisesti. On myös kerrottava, että saadut tiedot ovat luottamuksellisia ja että haastateltavat esiintyvät nimettöminä. Koska laajalaisella syrjäisellä paikkakunnalla varsinkin ikäihmiset tuntevat toisensa usein yhteisten rippikoulukokemusten kautta, on erikoisen tarkasti suojeltava haastateltavan anonyymiä. Haastattelun luotettavuutta korostin kertomalla, että nauhoittamaani keskustelua eivät kuuntele muut kuin minä ja että haastateltavat esiintyvät nimettöminä. (Ks. Ruusuvuori & Tiitula 2005, 22.) Aineiston säilyttäminen tapahtuu luottamuksellista periaatetta noudattaen. (Ks. Kuula 2006, 82.) Haastateltavien luettelon olen palauttanut sopimuksen mukaisesti Taivalkosken sosiaali- ja terveyslautakunnan arkistoon.

Ennen varsinaisia haastatteluja esitetasin haastatteluteemojen toimituutta haastattelemalla 75 vuotta täyttävää taivalkoskelaista henkilöä hänen kotonaan. Esihaastattelun tehtävänä on haastattelurungon testaaminen, aihepiirin kysymysten muotoilu sekä haastatteluun varattavan ajan pituus. Lisäksi sain varmuutta siitä, että haastattelulla saan vastauksia tutkimusongelmaani. Haastattelun kokonaisuus tuli myös loogisemmaksi esihaastattelun myötä. Varsinaiset haastattelut tein tammi-helmikuulla 2011 satunnaisessa järjestyksessä. (Ks. Eskola & Vastamäki 2001, 26 - 27.)

Jokaista tutkittavaa haastattelin hänen itsensä valitsemissa paikoissa eli lähes kaikkia heidän omassa kodissaan. Kukaan ei kieltäytynyt haastattelusta. Haastattelut sujuivat haastateltavien ehdoilla rauhallisessa tahdissa. Haastattelut olivat keskustelunomaisia, vapaamuotoisia ja haastateltavan elämäntarinaa liittyviä. Sovin, että voin nauhoittaa keskustelumme. Haastattelutilanteessa istuimme pöydän ääressä vastatusten, koska katsekontakti oli mielestäni tärkeä. Pienen digital-nauhurin sijoitin jo ennen nauhoituksen alkua huomaamattomalle paikalle. Selitin myös ennen nauhoituksen alkua, miksi haluan nauhoittaa haastattelut, miten näitä nauhoituksia tulen käyttämään, miten niitä säilytän ja miten ne hävitän kun en enää niitä tähän

tutkimukseen tarvitse. Näillä järjestelyillä pyrin saamaan kustakin haastattelutilanteesta mahdollisimman rauhallisen, turvallisen ja luontevan. Kohta haastattelun alettua haastateltavat näyttivät unohtavan nauhurin läsnäolon. (Ks. Oliver 2004, 45; Kuula 2006, 129 - 130.)

Haastattelutilanteessa pyrin etenemään suunnitellun haastattelurungon mukaisesti. Olin haastattelun alussa pyytänyt haastateltavia kertomaan tarinaansa pääkohdittain lapsuudesta nykypäivään. Alkuun päästyään haastateltavat kertoivat oma-aloitteisesti ja innostuneesti tarinaansa omasta lapsuudestaan ja myöhemmistä elämänsä vaiheista. Esitin väliin lisäkysymyksiä niissä kohdissa, joihin ehkä liittyi tutkimuksen kannalta relevanttia tietoa. Lapsuuden kodeissa vieraanvaraisuuden noudattaminen oli tärkeää ja niin on vielä nytkin. Useimmat haastateltavat ilmoittivat kohta, että ”johan tässä on kahavin eestä puhuttukin”. Kahvi kirjoittikin puhetta uusiin ulottuvuuksiin, jolloin tarina jatkui sivujuonteineen teemalistaa myötäillen ja muuttui enemmän haastateltavan oman elämänkulun kuvaamiseksi ja siinä yhteisöllisyyden etsinnäksi.

Haastateltavat kertoivat elämästään koillismaan murteella, joka on sekoitusta savolaisuudesta ja pohjalaisuudesta. Murre oli minulle tuttua, joten ymmärsin haastateltavien puheen ja sen merkitykset. Kuuntelijana olin kiinnostunut heidän kertomuksistaan ja osoitin sen välikysymyksillä, ilmeilläni, empaattisuudella ja asennollani. Yksi haastateltava halusi kertoa elämästään kaupan pelinurkkauksessa. Kunniointin hänen tahtoaan koska ymmärsin, että paikka edusti hänelle lähes ainoaa tilaa, jossa hän koki verstaistukea ja sosiaalista vuorovaikutusta.

Yhteenvetona tehdyistä haastatteluista voin todeta, että kaikki haastattelutilanteet olivat erittäin myönteisiä. Haastatteluissa käytiin läpi tutkittavien aikaisempia elämänvaiheita, työuraa ja siihen liittyviä tapahtumia, eläkkeelle siirtymistä, erilaisia arkielämän piirteitä ja niiden muuttumista eläkkeelle jäämisen jälkeen, tutkittavien arviota heidän omasta elämäntilanteestaan sekä tulevaisuuden suunnitelmistaan. Monet haastateltavista ilmoittivat, että he eivät olleet pohjineet tulevaisuuttaan kovinkaan paljoa. Tosin haastattelun aikana avautui uusia näköaloja myös siihen suuntaan. Kuuntelijana pidin haastatteluja ja myös haastateltavien itsetietoisuuden lisääntymistä positiivisena asiana. (Ks. Kylmä & Juvakka 2007, 127.)

Heti haastattelun jälkeen purin nauhan samana päivänä tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoittaen sen sanatarkasti puhtaaksi. Lisäsin samalla tekstiin haastateltavan reagointia, kuten naurua, itkua, vihaa, eli kaikkea sitä, mitä kuulin nauhalta tai mitä nauhoituksen kuluessa tapahtui. Litteroituua haastatteluaineistoa oli 567 sivua (riviväli 1 ja fontti 12). Haastatteluaineistosta syntyi tekstiä aina yhden haastateltavan kohdalta keskimäärin 30 - 40 sivua. Litteroinnin aikana oli hyvä perehtyä aineistoon uudelleen. Koska aineisto oli määrällisesti mittava, jätin litterointivaiheessa aihepiiriin kuulumatonta puhetta pois aineistosta. Tällöin jätin litteroimatta esimerkiksi haastateltavan lasten ja sukulaisten elämänvaiheista ne kohdat, joilla ei ollut tutkimuksellisia liittymäkohtia tutkittavaan ilmiöön eli yksilön yhteisöllisyyden kokemiseen ja yksilöllisten voimavarojen lisääntymiseen. Kirjasin tekstiin myös omat kommenttini, kysymykseni ja jopa lisäkysymyksen tarpeeni. Lisäkysymyksiä tein kahdelle haastateltavalle vielä seuraavana päivänä. Haastattelujen nauhoitus sujui kaikkien kohdalla erittäin hyvin.

Haastatteluaineiston analyysi alkoi jo haastatteluja tehtäessä. Haastateltavien vastauksiin keskittyen tarkensin vastauksissa asioita, joita pidin tutkimukseni kannalta tärkeänä. Muutaman kerran testasin tekemääni alkutulkintaa haastattelun aikana varmistaen näin, että ymmärsin haastateltavan oikein. Joitakin sanoja jätin pois niiden vihjeellisyyden vuoksi. Merkitsin ne kolmella pisteellä. Nauhoituksia oli yhteensä 20. Litteroinnin jälkeen kuuntelin purkulaitteesta haastattelut uudelleen ja varmistin tekstin haastattelunkulun mukaiseksi.

4.5 Tutkimusaineiston käsittely ja analyysi

Aineiston analyysin tarkoituksena on aineiston tiivistäminen ja nostaminen abstraktiotasolle. Sen myötä aineisto muuttuu haastatteluaineistosta tutkittavan ilmiön teoreettiseksi kuvaukseksi. (Ks. Kylmä & Juvakka 2007, 66.) Kyseessä on sosiaalietiteille tyypillinen temaattisdeskriptiivinen analyysi, joka ohjautuu aineistosta käsin ja jossa aineiston tulkintaa tuetaan aieman tutkimuksen tuloksilla ja jäntevällä käsitteistöllä. Aineistolähtöinen (induktiivinen) sisällönanalyysi antaa aineiston itsensä kertoa, mitä se pitää

sisällään ja muodostaa sen pohjalta teorian. Aineistolähtöisessä analyysissä on kysymys aineiston kuvailusta, luokittelusta ja yhdistämisestä. Analyysin ensimmäinen tulos on ilmiön kuvailu, joka on analyysin perusta. Kuvailu lähtee siitä, että pyritään kuvailemaan ilmiöitä ja kokemuksia, jotka auttavat sitomaan ilmiön tutkimuksen asiayhteyteen. Aineiston luokittelu luo pohjan haastatteluaineiston tulkinnalle. Sen avulla aineiston eri osia voidaan myöhemmin vertailla, yksinkertaistaa ja tulkita. Luokittelu jäsentää tulkittavaa ilmiötä, kun taas yhdistely yrittää löytää luokittelujen välille samankaltaisuutta ja säännönmukaisuutta. (Ks. Eskola & Vastamäki 2001, 24 - 42.)

Lähestyin ikääntymistä ja kolmannen iän yhteisöllistä arkea syrjäisessä maalaisympäristössä väljän aihepiirihaastattelun avulla (liite 3) sekä tarvittaessa kysyin aihepiiriin läheisesti liittyvistä kokemuksista. Haastattelulomakkeen kysymykset suuntautuivat elämänkulkuun, eläkkeelle jäämiseen ja nykyiseen arkeen, sosiaalisiin verkostoihin ja vuorovaikutukseen, terveyteen, tulevaisuuteen ja vapaaehtoistyöhön. Haastattelun alussa olin pyytänyt haastateltavia kertomaan tarinaansa pääkohdittain lapsuudesta nykypäivään. Näin he kaikki tekivätkin. Aineiston kuvaus sisälsi eri teemoja käsittävää yhtäjaksoista kerrontaa, joka johtui haastateltavien elämäkerronnallisen kuvauksen siirtymisestä elämänvaiheesta toiseen ilman, että olisin ohjailut heitä teemaan liittyvillä kysymyksillä. Tarinan kerronnan välissä esitin kuitenkin lisäkysymyksiä niissä kohdissa, joihin ehkä liittyi tutkimuksen kannalta relevanttia tietoa.

Kerrontaan perustuvan aineiston vertailu, tulkinta ja luokittelu teemoitain on haastavaa. Näin laajan haastatteluaineiston käsittelyä ei ole mahdollista suorittaa pelkästään tietokoneen tekstinkäsittelyllä. Tulostin haastattelut paperille ja etsin niistä relevanttia tietoa merkitsemällä ne puuväreillä erivärisiksi haastattelukysymysten teemojen mukaisesti. Ensimmäisessä reflektivivaiheessa, joka edellytti kerrontakokonaisuuden huolellista jäsentämistä, selvitin jokaisen haastateltavan kohdalta, mitä kukin henkilö oli tietystä teemasta kertonut. Yksityiskohdista ja kokemuksista välittyvän teemoihin liittyvän tiedon hahmottamista auttoi se, että itse haastattelin tutkimukseen osallistujat sekä litteroin nauhat tapaamisen jälkeen. Luin litteroitua tekstiä läpi, suhteutin tapahtumia ja kokemuksia toisiinsa sekä kerrontatilanteesta tekemiini havaintoihin että niiden ajoittumiseen elämänsä aikana.

Ensimmäisen reflektiovaiheen temaattisessa luennassa aloin etsimään kunkin haastateltavan kerronnasta (N=20) merkityksellisiä teemoja, joista oli eksplikoitavissa tarinoiden alkuperäisistä ilmaisuista tutkimusta yhdistävä teema yhteisöllisyys ikääntyvän voimavarana. Koodasin ja alustavasti nimesin tietotekniikkaa hyväksi käyttäen marginaaliin kustakin kerronta-aineistosta löytämiäni ja väreillä (numeroilla) merkitsemiäni yhdistäviä teemoja. Hahmottamisen ja jäsentämisen helpottamiseksi kirjoitin sitten alkuperäiset ilmaisut (sitaateissa) uudelleen ja kiinnitin ne huolellisesti sivumerkinnöin alkuperäiseen litteroituun kerrontakokonaisuuteen. Sisällönanalyysin kehittyvänä prosessina eksplikoin yksilöllisten kerrontakokemusten rakentaman temaattisen kuvan kunkin omasta elämästä kerronnan merkityksiä ja yhteyksiä reflektoiden.

Toisessa reflektiovaiheessa tiivistin haastateltavien yksittäisiin teemoihin liittyviä kokemuksia induktiivisesti temaattisiin luokkiin, joissa yhdistettyihin luokkiin kuuluvia teemoja oli helpompi eksplikoida teoreettisia käsitteitä hyödyntäen. Tämä edellytti jokaisen alkuperäisen ilmaisun ja sivumerkityksen kerrontakokonaisuuden uudelleen läpikäymistä ja yhdistelyä temaattisiksi luokiksi. Sellaiset teemaluokat muodostuivat tutkimuksen käsitteellisen näkökulman (kuvio 1) yläteemoina, jossa yksilön vuorovaikutteinen kokemus paikallisen kulttuurin, sosiaalisen tuen ja omien resurssien merkitys korostuu yhteisöllisyyden kokemuksessa. Tämän jälkeen tarkastelin luokkien välisiä yhteyksiä ja pyrin yhdistelemään näitä yhteyksiä teemarungon ja teoreettisten käsitteiden avulla deduktiivisesti.

Aineistolle esittämiini tarkennettuihin tutkimuskysymyksiin liittyy analyysin kolmas reflektiovaihe, jossa aineistosta nousevia luokkia yhdistellään ja tarkastellaan osana suurempaa kokonaisuutta. Tässä vaiheessa palasin yhteyttä etsivään luentaan. Hain vastauksia asettamiini tutkimuskysymyksiin, jotka edellyttivät deduktiivista aineiston tarkastelua ja myös päättelyä. Aineistolle esittämiäni tutkimuskysymyksiä tarkastelin analyysissä suuremman kokonaisuuden osana. Empiirisissä tieteissä käytetään yleisesti päättelytapoja yhdistäviä lähestymistapoja, jolloin induktiivinen ja deduktiivinen päättely vuorottelevat tutkimusmenetelmästä riippuen prosessin eri vaiheissa. Tähän liittyi toimintani, jossa palasin useita kertoja takaisin aineistoni alkuperäisiin ilmauksiin ja tarkastelin niitä suhteessa tutkittavaan ilmiöön. Tavoitteenani

oli tutkittavana olevan ilmiön monipuolinen ymmärtäminen ja sellaisen teoreettisen näkökulman löytäminen, jossa voin aineiston esittää. (Ks. Kylmä ym. 2003, 610 - 611.)

Haastattelutilaisuus oli elämäkertatarinaansa kertovan ja kertomuksen kuulijan kohtaamispaikka, jossa toimin kohtaamieni haastateltavien ja kuulemieni kokemusten yhteen sovittajana ja tulkitsijana. (Ks. Vilkkö 1997.) Analyysini laajeni neljännessä reflektiovaiheessa jokaisen haastateltavan elämäkertomuksen tarkastelusta ”tilkkujen” saamien merkitysten pohdintaan. Tutkimusraporttia analysoidessani olen kommentoinut ja tulkinnut tai kytkenyt sitaateissa ilmaistut yksilölliset äänet teoriaan. Tämän ilmiön kuvausta ja tutkittavien kokemusta korostavassa tutkimuksessa on mahdollista käyttää hyvin pitkiäkin siteerauksia. Haastattelujen annista esitän ”tilkkuja” lukijan luettavaksi ja myös oman tulkintani tilkuista. Haastattelututkimuksessa lukija ei yleensä lue kuvausta itse haastattelusta, vaan hän lukee tutkijan tulkinnan siitä. Onnistuneen tulkinnan kriteerit ovatkin siinä, että myös lukijat löytävät saman näkökulman kuin tutkija. (Ks. Metsämuuronen 2005, 213 - 214.) Analyysissä kerronnan subjektiivisuus ja kontekstuaalisuus korostuivat, sillä jokainen haastattelukeskustelusta erotettu kerrontayksikkö oli osa ikääntyneen elettyä elämää ja sen yhteyttä kulttuuriin, yhteisöön, aikaan ja historiaan.

Aineiston luokittelu teemoittain ja myös tyypillisiä elementtejä hyväksi käyttämällä vei aikaa, mutta tehtäväosuus oli tutkimuksen etenemisen kannalta antoisa ja selkiinnytti tieteellisesti rajoitetun tutkimukseni teoria-perustan niveltymistä aiheeseen. Aineiston luokittelu luo pohjan haastatteleaineiston tulkinnalle. Sen avulla aineiston eri osia voidaan myöhemmin vertailla, yksinkertaistaa ja tulkita. Luokittelu jäsentää tulkittavaa ilmiötä, kun taas yhdistely yrittää löytää luokittelujen välille samankaltaisuutta ja säännönmukaisuutta. Lopputulokseksi tutkija tuottaa jäsentyneen kuvauksen ilmiöstä. (Ks. Åstedt-Kurki 1997; Hirsjärvi & Hurme 2000, 145 - 150.)

Tutkijan eettinen vastuu korostuu tutkimuksessa, jossa käsitellään ihmisten henkilökohtaisia ominaisuuksia ja kokemuksia. Eettisyyteen sisältyy haastateltavan arvostus ainutlaatuisena yksilöllisenä ihmisenä. Siihen liittyy myös tutkijan vuorovaikutteista lähestymistapaa korostava ja haastateltavan kulttuurisen kontekstin huomioonottava, yksilöä kunnioittava käyttäytymi-

nen. Tutkijana varmistin, että haastateltava ja hänen kertomansa kokemukset jäivät meidän keskeisiksi asioiksi. ”Tilkkuihin” ei merkitty kertojan nimeä, ja niitä lyhennettiin sopivalla tavalla, jotta kertojaa ei voinut tunnistaa. Haastattelussa tuli esille myös asioita, joita haastateltava ei ollut ehkä aiemmin tiedostanut, esimerkiksi omien yksilöllisten voimavarojensa läsnäoloa. Tutkimuseettiseltä kannalta tämä tarkoittaa, että haastattelu sinänsä on voinut vaikuttaa heihin. Tutkijana koin haastattelutilanteet hyvin myönteisenä, joten kuuntelijana pidin haastateltavan itsetietoisuuden lisääntymistä positiivisena asiana, sillä hän voi siitä saada käyttöönsä jatkossakin enenevässä määrin uusia voimavaroja.

5 YHTEISÖLLINEN ARKI KOLMANNESSA IÄSSÄ

Tutkimuksen aihepiiriin liittyy tutkittavien omaelämäkerronnallisuus, jossa haastatteluvuorovaikutus haastateltavien ja tutkijan välillä käynnistää kerrotun ja kerrottua arvioivan sekä näkyväksi tekevän prosessin. Tämä luku sisältää haastatteluaineiston ja sen analysointia. Empiirisessä osassa kokoon kolmannen iän taivalkoskelaisten elämänkulkua lapsuudesta nykyhetkeen heidän elämäntarinoittensa pohjalta. Induktiivinen analyysiprosessi johtaa vuorovaikutuksellisen toimijuuden kautta yhteisöllisyyteen, jossa rakentuvat ikääntyvien arjen voimavarat. Toimijuus eri muodoissa yhteisöllisyyttä tukevana elementtinä kulkee läpi koko tämän osion analyysiprosesseissa, ja ne ovat löydettävissä ikääntyneiden elämäntarinan sisällöstä. Tähän kuuluu myös haastateltavien näkemys siitä, miten nämä suhtautuvat tulevaisuuteensa ja millaisia myöhäisiän hyvinvointia tukevia ratkaisuja he esittävät. Kokoon haastatteluaineiston yhteisöllisyyttä kuvaavaksi ”tilkkutäkiksi”, jossa asettelen Vilkon sanoin ”tilkut pohjakankaalle toistensa viereen sattumusten summaksi - joskin vähän auttaen ja ohjailleen sattumaa”

Haastatteluaineistosta nousevat tulokset esitän teemoittain suhteessa tutkimuksen keskeisiin käsitteisiin. Teemat avataan tarinoiden tuottamalla sisällöillä. Vastaan samalla asettamiini tutkimuskysymyksiini sekä reflektoin ja pohdin saatuja tuloksia aikaisempaan tutkimustietoon perustuen.

5.1 Haastateltavien lapsuus – yhteisöön sosiaalistuminen

Historian jäljet syvällä meissä – piirretty mieliin ja maastoon, sitkeys, luja usko selviytymiseen, kun vaihtoehdot puuttuivat.

*Kauneus ja elämän ankaruus kulkevat rintarinnan, käsi kädessä,
niistä, niiden ehdoilla päivämme virtaavat kuin Iijoki.*

(Nainen: Kuvaa elämänsä tarinaa Maija Alajuuman tekstiä mukaillen)

Tämän tutkimuksen ikääntyvät taivalkoskelaiset kuuluvat sukupolveen, jotka ovat syntyneet vuosina 1935 - 1936. Useimmat heistä ovat syntyneet maaseudulla, yleensä syrjäkylien pienviljelystiloilla Koillismaalla. Perheeseen on kuulunut ydinperheen lisäksi isovanhemmat sekä usein myös tätejä ja setiä. Perheen suuresta koosta ja pienviljelystilan niukasta toimeentulosta huolimatta haastateltavat eivät kertoneet kokeneensa lapsuudessaan puutetta tai suoranaista köyhyyttä. Ehkä tähän vaikutti mittarin puute. Kasvuym-
päristöissä kaikilla oli samanlainen elintaso, ja ”aika kultaa” myös muistoja (ks. Saarenheimo 1997).

Mies: Lapsuudessa oli luonnollinen asia, että piti tehdä työtä. Elukoita piti ruokkia ja paimentaa. Heinäpellolla piti ainaki haravoija ja lehtikerppuja piti tehdä poroille. Ei sitä kysytty, että lähenkö, mentävä oli vaikka olis vettä satanu. Mutta kalalle lähtö oli aina mielusta, vaikkapa nelijältä kesäaamuna.

Tutkimukseen osallistuneet ikääntyneet ovat jo lapsena suurperheen jäseninä sosiaalistuneet yhteisöllisyyteen, jossa niukkuudesta huolimatta elämä oli turvallista ja jossa toteutui huolehtiminen ja välittäminen.

Nainen: Oon syntynyt syrjäkylässä. Meitä oli 11 ja minä vanahimmasta päästä. Kotona opin työnteon. Onneksi ympärilläni olivat ne omat ihmiset ja sammaa hiilee puhalletti. Asuttiin maalaiskijissa kymmenien kilometrien päässä kirkonkylästä. Sovan jälkeeseen oli puutteita vähä kaikesta, kengistäki. Mutta työtä tehti ja naapurisa käytiin kyläsä ja seuroissa. Kun kottini tuli kulukumies, niin ruokaa annettiin, ja yösiä. Kaikki eivät olleet yhtä onnekkaita ku meijän väki, oli niitä vielä huonominki pärjääviä. Oli taloja, joista pienten lasten isä oli kuollu sovassa ja vaimo oli jääny yksin alaikkäisten lasten kans. Kyläläiset auttoivat vointinsa mukkaa. Evakosta iliman lehemää tulleelle lainattiin lehemä.

Se oli sitä pyyteetöntä avustustyötä. Nykkyisin ei enää lehmä anneta majon puutteeseen joutuneelle.

Haastattelujen taustalta hahmottui sota-ajan puutteen ja epävarmuudenkin läpikäyminen. Kovia kokeneet aikuiset siirsivät sosialisatiossa, sosiaalisen tuen kontekstissa ja oman selviytymisensä eetoksessa lapsilleen sinnikkyyttä, työhulluutta sekä rakkautta lähimmäisiin ja kotiseutuun. (Ks. Cohen & Syme 1985, 4; Kortteinen 1992, 42; Mikkola 2006, 26 - 27.)

Nainen: Meitä oli kotona kahdeksan, kun isä lähti sottaan. Niin tuli sitte meillekki määräys lähtiä rannikolle sottaa pakkoon. Vanahin veli lähti naapurin kansa ajamaan lehemiä. Me ei saatu ottaa mukkaan muuta kuin evästä. Muistan kuinka äiti seiso ovensuussa. Sillä oli silimät veessä ja se sano meille, että kyllä me vielä palataan. Me käveltiin lähimmälle tielle, josta pääsimmä kuorma-auton lavalla etteenpäin. Evakossa ollessa piti huolehtia pienimmistä ja itestäki. Meitä oli majotettu kaksi perhettä lapsettomaan evakkotalloon, ja meitä lapsia oli yhteensä 11. Oliban se vähän ahasta, mutta sopu anto sittaa ja se, että saimma hyvää kohtelua. Pääsimmä sitte aikanaa takasin ja kotiamme ei oltu poltettu. Oli siellä joku asunukki välillä, varmaanki desantit tai sitte saksalaiset, Pohojoseen mennessään.

Sodan ja sen taistelujen tieltä siirrettiin niin Taivalkosken kuin Kuusamonkin ja osin myös Pudasjärven asukkaat rannikolle yli 100 kilometrin etäisyydelle. Lapsille se merkitsi monenlaista menetystä, mutta toi myös mukanaan tiiviin yhdessäolon, yhteisen matkan ja sopeutumisen sekä luottamuksen aikuisiin ja koko järjestelmään. Evakkoon lähtö aiheutti vanhemmille ihmisille, usein perheen äidille, suurta epävarmuutta tulevaisuudesta ja murhetta, jota ei välttämättä osattu jakaa. Lapsille perheen mukaan tulo ja uudet tapahtumat luotettavien kanssakulkijoiden kanssa oli samalla sosiaalistumista vuorovaikutteiseen toimijuuteen. Haastatteluissa tuli esille merkittävänä tästä ajasta yhteisöllisyyteen liittyvänä kokemuksena, kokemus ”meistä” ja ”meihin” kohdistuvasta huolenpidosta ja hyväksynnästä.

Mies: *Meijän poikien piti auttaa evakkotalon töissä siinä missä aikuisten-ki. Navetassa ja tallissa oli mukavaa puuhaa. Saimme me välillä aijjaa hevosella ja muutenki meitä pijettiin aikuisten verosina...*

Nainen: *Minä oon sotaorpo. Isä kaatu talavisovassa. Se oli surullista aikaa. [kyyneleet silmissä] Sitä jäläkikätteen ihimettellee, että miten sitä selevittiin. Suuri lapsilauma ja pieni pirtti ja äitiki jäi oottamaan lasta. Minusta vanahemmat tytöt ottivat parraiten otteen elämästä ja veivää meitä etteenpäin. Evakosta palattuamme saimme kyllä monenlaista ap-pua naapureilta ja kunnastaki. Onneksi koti säilyi, että oli mihin palata.*

Yhteisö sosiaalista jäsenensä usein haluamallaan tavalla. Tässä prosessissa kasvatettava kasvaa ja kehittyä sopeutuakseen yhteisönsä, sillä ihmisen minuu muotoutuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Yksilön sosiaalistuminen tapahtuu kontekstissa, johon yksilön sisäiset ja ulkoiset vuorovaikutteiset sosiaaliset tuet vaikuttavat (ks. Hännikäinen-Uutela 2004, 30). Evakkolasten sosiaalistumiseen vaikutti sota ja sen varjo sekä evakkotaipale kansakulkijoineen. Evakkoon lähtö ei ehkä Koillismaan lapsille merkinnyt katastrofia. Ehkä se oli uusi, jännittäväkin tapahtuma, jossa matkattiin turvallisesti perheen huolenpidossa usein naapurien kanssa. Haastateltavien kertomuksista välittyi jopa kiitollisuus siitä ajasta. He kokivat, että kokemus on lisännyt myös heidän sinnikkyytään ja rohkeuttaan kohdata erilaisia muutoksia elämänsä aikana. Orvoksi jääneen haastateltavan sosiaalistuminen ja yleensä selviytyminen menetyksestä oli vaikeampaa huolimatta materiaalisesta ja sosiaalisesta tuesta, jota perheelle annettiin.

Mies: *Oon syntyny pienvilijelystilalla kymmenien kilometrien päässä kirkonkylästä. Meillä oli 13 lapsen lisäksi vanahemmat sekä pappa ja mummu. Isäni oli savottatöisä. Navettatyöt jäivät papan kuoltua vielä enemmän äitin ja meijän vanahempien lasten hoijettavaksi. Työtä tehtiä sitä mukkaa ku penempien perrää kahtomiselta ehittiin ja joka välisä karattiin kesällä uimaan [nauraa]... Sitä jouti meikälainen penskana tekemää kaiken näköstä ja hyvä nii, että on joutunu. Se on kaiken aikaa ollu tärkeää se työn teko. Teen vieläki kaikenlaista, puusouvoia lähes joka päivä.*

Haastateltavat ovat omaksuneet lapsuudessaan aikaisemman sukupolven heille siirtämän suuren työn arvostuksen ja siihen liittyvät rooliodotukset. (Ks. Roos 1988, 62 - 66; Kortteinen 1992.) Lapsuudesta nousevalla, työn tekemiseen liittyvällä arvosidonnaisuudella on vahvat siteet paikalliseen ko. arvoa vahvistavaan kulttuuriin. Pärjäämisen eetos on tuttua haastatteluun osallistuneille, koska heidän taustansa on koillismaalaisessa niukkojen olojen pienviljelyssä ja savottataloudessa. Tämän arvopohjan he kuvailivat vastavuoroisena toimijuutena ja aktiivisena osallistumisena.

Se, mitä nämä haastateltavat puhuvat lapsuuden kodistaan ja siitä kontekstista, missä he ovat lapsuutensa viettäneet, jäsentyy monella tavalla yhdenmukaiseksi, ja tarinat ovat ytimeltään samanlaiset. Vanhemmilta periytynyt työn tärkeyttä korostava ajatusmuoto on sosiaalistunut kertojan mieleen elämän peruspilariksi. Merkittävää näissä tarinoissa on paitsi se, että ne kertovat kovasta työnteosta, ne kertovat myös itsestään selvästä työnteon normista.

Nainen: Meijän kylällä pijettiin äitienpäivöjuhulia joka kevät. Äiti kerto, että ensimmäiset juhulat oli pijetty ennen minun syntymää jo vuonna 1930. Kaikki tulivat juhuluihin – koko kylä, äitit, miehet, lapset ja yksinäiset ihmisetki. Sovan jälkeeen pijettiin palijo seuroja, johon osallistu kaikki. Ussein puhheen aikana lapset pitivät porstuassa ommaa ohjelmaa. Oltiinpa uskon asioista mitä mieltä tahansa, kettää ei ulukopuolelle jätetty. Voipa sanua, että ... kylä ja sen asukkaat olivat tärkiä osa lapsuuttani. Saatiin apua millo vaan ja naapuriin voi mennä millo vaan. Kyllähä sitä vieläki voi naapurua tarvita, mutta ei se nii vappaata oo kuin lapsena.

Koillismaalaisen syrjäkylän kasvatin kertomuksessa elää vahvasti paikallisuus, selkosten ihmisten yhteenkuuluvuus, yhteisöllisyys ja naapuriavun merkitys. Kylän koettiin antaneen henkisten ja sosiaalisten voimavarojen lisäksi myös yhteisöllisyyteen tarvittavaa käytännön osaamista. Erilaisen yhteisen toiminnan järjestäminen ja yhteisistä asioista huolehtiminen opetti vastuunjakamista jo pienestä pitäen. Haastatteluista ja omasta kokemuksestani voin todeta, että taivalkoskelaisen syrjäkylän elämää säätelee vieläkin tämä vanha perinne.

5.2 Eläkkeelle jääminen – yhteisöön kiinnittyminen

Ikääntyminen tuo mukanaan erilaisia roolimenetyksiä, esimerkiksi työroolin menetyksen. Eläkkeelle jääminen merkitsee taitekohtaa ihmisen elämässä. Hyvin monen haastateltavan kohdalla ei ollut vaihtoehtoja, joko jatkaa työssä tai jäädä eläkkeelle.

Nainen: Eläkkeelle jääminen tuntu mukavalta. Työkavereiden kanssa puuhailtiin edelleen ja aika pian liityn eläkeläisten yhdistykseen ja jatkoin entisissä työaikaisissa yhdistyksissä, Kesäisin hoijin kasvimaata ja pihan perennoja sekä marjastin. Talavella olin paljon yhdistystoiminnassa mukana, lisäksi harrastin hiihtoa sekä matkustelua kotimaassa ja ulkomailla. Taivalkosken kauniissa luonnossa liikkuminen antaa myös mielenrauhaa ja uutta voimaa. Sama jatkuu eelleen.

Tässä tutkimuksessa korostuu näkemys, jonka mukaan ikääntyvän hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että eläkkeelle jäävä kykenee korvaamaan menetyksensä uusilla rooleilla. Hyypä (2010) on todennut, että ennen eläkeikää tulisi kerätä harrastuksia, joissa viihtyy. Useat haastateltavat kertoivatkin, että he olivat jo aiemmin kuuluneet erilaisiin yhdistyksiin, esimerkkinä kalastusseurat, kyläseurat, diakoniatomikunnat, maa- ja kotitalousnaiset, kirkkokuoro, maataloustuottajat, metsäyhdistys, ”hiviporukka”, Eläkeliiitto, Eläkkeensaajat jne. Lähes kaikki haastateltavat ovat kokeneet sodan, evakomatkat ja sodan jälkeisen pula-ajan, joten eläkkeelle jääminen merkitsi monen kohdalla toimeliaisuuden suuntaamista uudelleen ja selviytymistä arjen toiminnoissa.

Nainen: Tulin miniäksi maalaistalloon, josa asu appivanahemmat ja nuorempia velejejsiä. Miniän osa ei oo heleppoa – sen voim sanua. Piti löytää se oma paikka ja kun lapsia alako tulemaan, sitä oli entistä enemmän paikan vanki. Elämä kuluki omia latujaan ja monenlaisia iloja ja menetyksiäki on ollu matkan varrella – kuten tiijät. Parasta oli aina kun tulit rokotuskäynnille ja sulla oli aikaa kuunnella minua. Ei niitä asioita voinu puhua perheessä ja naapuritki olivat järven toisella

puolella. Meillä on ollu vaikeuksia sukupoloven vaihoksen tiimoilta, kun tilalle ei kukkaan lapsista tabo jääh. Naisten työ jatkuu kuten ennenki. Navettaan ei tarviih mennä, kun lehemii ei ennää oo.

Monet syrjäkylien äidit muistavat kiitollisuudella terveysisaria, jotka kulkivat Taivalkosken selkosilla talvella hiihtäen ja kesällä järvien yli venettä soutaen rokotus- ja neuvontakäynnillä. Perheissä saattoi olla 70-luvulla alle kouluikäisiä lapsia jopa 4 – 5. Lasten vieminen rokotettavaksi kymmenien kilometrien etäisyydellä olevaan kirkonkylän neuvolaan noin kerran kuukaudessa ei ollut ajankäytön ja kulkuvaikeuksienkaan takia mahdollista. Terveysisaren kotikäynti mahdollisti vuorovaikutteisen sosiaalisen tuen välittymisen, ei ainoastaan äidille, vaan myös koko perheelle. Kiitollisuus työstäni palautui minullekin vuosikymmenien jälkeen näissä haastatteluissa.

Eläkkeelle siirrytään usein eri syistä jo ennen virallista eläkeikää. Monissa ammateissa eläkeikä on alhaisempi kuin 63 vuotta. Eläkkeelle jääminen syrjäkylän emännän ammatista ei ole yhtä selväräinen prosessi kuin palkkatyöstä eläkkeelle siirtyminen. Elämäntapa ei välttämättä muutu yhtä voimakkaasti, koska työ on aiemminkin tehty kotipiirissä. Varsinkin sukupolvenvaihdoksen myötä eläkkeelle jääminen ei selvästi merkitse näistä emännän ja naisen rooleihin sisältyvistä tehtävistä luopumista. (Vrt. Vuorinen 2009.) Haastateltavat kertoivat eläkkeelle jäämisensä yleensä mieluisena. Kenelläkään ei ollut edes mahdollisuutta jatkaa yli eläkeikärajan.

Nainen: Leipätyöni oli mielenkiintoista ja koin ihteni työssä tarpeelliseksi. Meillä oli hyvä työyhteisö ja hyvä yhteishenki. Eläkkeelle jäin mielelläni kun oli sen aika. Kotipihassa ja mökillä olin puuhastellut vapaa-aikana jo ennen eläkkeelle jääntiä ja siittähän oli hyvä jatkaa. Työkaveriitten kanssa pijettiin yhteyttä, käytiin marjassa ja retkillä. Puolisoni kuoli kohta eläkkeelle jäätyäni. Se oli surullista aikaa, mutta en jääny yksin. Naapurit hakivat minut mukkaansa millon kalalle millon marijaan ja puusavottaaki me yhdessä tehtiin. Talouvellinen tilanteeni oli vakaa ja minulla ei ollu suuria huolia siitä. Nykysin mulla on vähemmän toimintaa naapurien kanssa. Se ei jobu muusta kuin siitä, että mulla on uusi läh-

heinen ystävä, jonka kanssa kulen millon missäki: marjassa, eläkeläisten kokkoontumisissa ja matkustellaan. Kiirettä pittää.

Tämä haastateltava jäi eläkkeelle myönteisen yhteisöllisyyden saattamana. Vapaa-aikaan oli sisältynyt jo aiemmin monenlaista harrastusta, joten yhteisöllisyys aukeni hänelle työyhteisön yhteisöllisyyden jatkumona. Puolison menetys aiheutti kuitenkin elämänmuutoksen, jossa haastateltava surutyösään koki yhteisön tukea pyyteettömänä vastavuoroisuutena ja voimistuvana yhteisöllisyytenä aluksi lähinnä naapurien kautta. Riittävä toimeentulo liittyi tunteeseen siitä, että elämä oli turvallista, ja siihen hän pystyi itse vaikuttamaan. Myöhemmin uusi läheinen ystävä on tuonut tämän haastateltavan elämään onnea, joka vahvistui yhteisten harrastusten myötä. Yhteisössä toimiminen on jäänyt vähemmälle, ja siten yhteisöllisyyden kokeminen on ehkä hiukan kapeutunut, ainakin naapurien kanssa.

Nainen: Eläkkeelle jäin normaalissa eläkeiässä. Pidin työstäni ja tunsin itseni tarpeelliseksi ja arvostetuksi työyhteisöni jäseneksi. Kuuluin työssä ollessani ammattijärjestöni lisäksi myös vapaaehtoisjärjestöihin, joista yksi tärkeimmistä oli maa- ja kotitalousnaiset. Pienviljelystilalla kasvaneena ja sieltä innotuksen saaneena kasvatimme omakotitalomme pihapiirissä juureksia ja marjapensaita sekä perennoja.

Nainen: Koin, että työni oli kiireistä ja vastuullistakin. Tein aina pitkiä päiviä ja vein töitä kottiiniki. Kun eläkkeelle lähtö bähmötti ajattelin, etten mitenkään ehi hoitaa kaikkia, mitä olin luvannu tehdä. Sitten juotiin läksiäiskahavit ja minusta tuntu tyhyjältä. Ajattelin, että makkaan muutaman viikon ensiksi.

Yksilöllisistä tekijöistä sitoumukset ilmaisevat sen, mikä on yksilölle tärkeää ja merkityksellistä. Järvitie (1993, 101 - 102) on kuvannut sattuvasti ihmisen sitoutumista työhön aivokartan avulla. Aivokartta sisältää neljä aluetta: työn, tavarat, ihmiset ja vapaa-ajan. Niillä yksilöillä, jotka ovat työssä ollessaan voimakkaasti sitoutuneet työhönsä, suurimman tilan aivokartasta vie työ. Ihmissuhteille ja vapaa-ajalle jää vain rippeet. Tästä näkökulmasta on helppo

ymmärtää eläkkeelle jäävän yksilön ahdistus ja luopumisen vaikeus hänen lopettaessaan työnsä, johon hän on sitoutunut jopa ylimitoitetulla arvostuksella. Tutkimukseen osallistuneet kuuluvat ikäluokkaan, jossa työhön sitoutuminen on tapahtunut kasvuiästä lähtien sosialisaaion kautta.

Mies: Työni oli vaihtelevaa ja mielenkiintoista. Koin olevani tarpeellinen ja arvostettu. Jäin eläkkeelle sovitusti, koska työyhteisössäni tehtiin muutoksia ja työntekijöitten määrää karsittiin. Olisin voinut vielä jatkaa, mutta työalue olisi siirtynyt muualle. Olen aina kiinnostunut entisen työpaikkani menestymisestä. Jatkan harrastusten parissa eli niiden, jotka ovat kulkeneet mukanani lapsuudesta lähtien.

Vuosikymmeniä jatkuneen työhistorian aikana työn merkitys on tutkimukseen osallistuneille vain kasvanut, ja samalla primaari- ja sekundaaritason sosiaalisuhteet ovat saaneet ehkä pienemmän tilan. Eläkkeelle jääminen merkitsi näille tutkittaville uudelleen orientoitumista. Toisaalta asumishistoria maaseutumaisessa ympäristössä sekä elämäntilanteeseen vaikuttaneet kulttuuriset ja paikalliset kokemukset ovat inspiroineet heitä hakemaan selviytymiseen liittyviä korvaavia harrastuksia ja ihmissuhteita. Käsitteisenä mukaan juuri nämä kokemukset ovat muotoilleet heidän aivokarttaansa suotuisaan suuntaan, ei ainoastaan eläkkeelle jäädessä vaan myös yksilön arkeen liittyvissä muutoksissa. Olen sitä mieltä, että hyvinvoinnin kannalta oma aivokartta tulisi tiedostaa ja käydä läpi hyvissä ajoin, ainakin ennen eläkeikää.

Mies: Kun minulle tarjottiin 60 vuotiaana mahdollisuutta jäähä työeläkeputkeen kirjotin heti nimeni paperiin. Jo pitemmän aikaa koin, että minua kiusattiin työssä mm. viemällä työtehtäviä pois. En kai sitä olisi kestänykkää enää. Kotona oli kuitenkin monenlaista mielekästä puuhaa. Höyläpenkissä valamistu monellaista käyttötavaraa. Työssä sitä ootti vain kottii pääsyä. Kuuluinhan minä ammattiliittoonki, mutta ei siitä ollut apua. Vappaa-aikana osallistun kahenkin järjestön toimintaan. Eihän siellä kehannu puhua työpaikan asiaa ja ikkäänkuin ommaa epäonnistumistaan.

Monet haastateltavat kuvasivat eläkkeelle jäämisen yhteydessä työpaikan ihmissuhteissa ja työyhteisön ilmapiirissä tapahtuneita muutoksia. Osa koki, että työyhteisössä odotettiin työpaikan vapautumista ja tehtäviä karsittiin, jolloin vapaalle lähtevä tunsi itsensä tarpeettomaksi. Osa haastateltavista kertoi, että yhteisössä oli niitä, jotka toivoivat jatkoa työhön ja pitivät yhteyttä eläkkeelle jäännin jälkeinkin. Puhutaan työelämästä luopumisesta, joka vapauttaa ihmiset vanhuuteen. Vanhus-käsite sisältää eläkkeelle jäämisen jälkeisen ajan eli monen kohdalla jopa yli 30 vuotta. Mutta tänä päivänä eläkkeelle jäävä 63-vuotias ei todellakaan ole vanhus. Maaseudulla, varsinkin syrjäkylällä, asuva nainen, joka siirtyy palkkatyöstä eläkkeelle, voi kokea jopa ikäsyrjintää, jolloin yhteisö tulkitsee negatiivisesti hänen mahdollisuuksiaan jatkaa esim. kunnallisessa luottamustoimessa eläkkeelle siirtymisen vuoksi.

Nainen: Minut oli valittu luottamustoimeen. Täyttäessäni ... vuotta paikalleni valittiin uusi jäsen. Olinhan osannut sitä oottaaki mutta sittenki se tuntu, että nyt minä oon vanaha ja ne oottaa, että siirryn vapaaehtosesti syrjään muistaki tehtävistä. Eläkkeellä olevaa ... ei sitte enää tarvittu muissakaan luottamustoimisa. Se tuntu pahalta, mutta totta kai ne miehet paremmin pääsee ja joutaa yhteisten asiointen hoitoon.

Ikääntyvät henkilöt, usein naiset, vetäytyvät maaseudulla herkästi syrjään luottamustoimista valintatilanteessa, jossa nuorempia naisia ja miehiä on tulossa paikalle. Sukupuolen mukaan jaetut luottamustoimet eivät suosi iäkkäitä syrjäkylän naisia, vaikka he olisivat kuinka päteviä. Samanlaista kokemusta oli muillakin syrjäkylillä asuvilla naisilla. Voidaan puhua ikä- ja sukupuolisyrynnästä. Pahimmillaan siinä yhteisö niputtaa ikääntyvät henkilöt yhteisillä tekijöillä, iällä ja sukupuolellakin yhdeksi samanlaiseksi massaksi, jolta ei edellytetä osallistumista eikä itsenäistä ajattelua. (Ks. Jyrkämä & Nikander 2008.) Tämä voi vähentää yksilön motivaatiota sosiaaliseen verkostoitumiseen yhteisössään sekä mahdollisuuteen kokea yhteisöllisyyttä voimavaranaan.

Useamman haastatteleman ikääntyvän kohdalla tutusta työyhteisöstä luopuminen on saattanut jo vuosia ennen eläkepäiville siirtymistä aiheuttaa työyhteisöllisyyden ohentumista, joka kuitenkin on myöhemmin uusien

roolien myötä muuttunut uudeksi yhteisöllisyydeksi. Tällöin kolmannen iän vapaus itsensä toteuttamiseen muissa yhteisöissä on saanut uusia ulottuvuuksia. Kolmatta ikää elävät haastateltavat ovat kiinnostuneet yhteiskunnan kehittämisestä ja seuraavat niin kunnallisella kuin myös valtiollisella tasolla tehtävää arkipäivän politiikkaa. He haluaisivat liittyä järjestöön, jossa heidän asiantuntemustaan voitaisiin hyödyntää, mutta jäävät tai haluavat jäädä syrjästäkatsojiksi, koska tunnistavat aktiivista ikääntyjää kohtaan piilevää ikärasismia (ks. Jyrkämä & Nikander 2008).

5.3 Elämäkulku vuorovaikutteisen toimijuuden kehässä

Yksi keskeinen maaseutumaiseen elämänmuotoon liitetty ominaisuus on yhteisöllisyys ja yhteisöllinen toiminta, johon myös ikääntyvä väestö osallistuu oman arvopohjansa mukaisesti. Yhteisöllisyyden kontekstissa toiminta liittyy toimijuuden interaktionalisuuteen (ks. Jyrkämä 2008). Toimijuutta toteutetaan vuorovaikutteisena suhteena toisiin ihmisiin erilaisissa arjen tilanteissa. Se voi olla tilanteesta riippuen näkymätöntä. Toimijuutena voidaan pitää myös aktiivisuutta, johon ei liity vuorovaikutuksellisuutta mutta jonka yksilö toteuttaa yhteisön kontekstissa. Se voi ilmetä joutilaisuutena tai tilanteeseen sopeutumisenä. (Ks. Lafargue 1981.) Itsensä toteuttamisen muodot ovat myös toiminnan muotoja. Siinä ihmisellä on selkeä rooli, joka tuottaa hänelle mielihyvää ja arvonta. (Ks. Vuori 2008.) Tällaisia ovat kokemukset esimerkiksi vapaaehtoistyöstä ja järjestötoiminnasta. Liikunta on myös toimijuutta varsinkin kun sitä harrastetaan ryhmässä, jossa valitsee vahva me-henki (ks. Hyyppä 2013). Yhdessä liikkuminen on paitsi ruumiillista ja psyykkistä toimintaa se on myös sosiaalisesti ja kulttuurisesti merkityksellistä toimintaa ja toimijuutta. (Ks. Saarenheimo 2008.)

Mies: Käyn joka viikko näin talavella kuntosalilla päiväryhymässä. Siihen osallistuu enimmäkseen eläkeläisiä. Sielä kaikki tuntevat toisensa ja kertovat kuulumisia toisilleen työn lomasa. Jos joku jää pois niin kyllä sitä kaivataan ja kysellään perrään.

Tässä toteutuu ikääntyvän aktiivinen liikunta ryhmässä, joka samalla tukee, kannustaa ja kuuntelee. Ikääntymisen sosiaaliset ja yhteiskunnalliset ilmiöt koetaan vuorovaikutuksellisessa toimijuudessa, jossa toteutuvat fyysiset ja psyykkiset elementit. Voidaan sanoa, että ikääntynyt luo vuorovaikutuksellisessa toimijuudessa lähiympäristönsä ja yhteiskunnan kanssa yhteiskunnallista terveyttä ja voimavaroja. Yksilön yhteisöllinen toimintakyky muovautuu ihmisen elämän aikana vuorovaikutuksessa oman yhteisönsä ja yhteiskunnan kanssa. (Vrt. Jyrkämä 2007, 105.)

Mies: Kotona arvostettiin abkeraa työntekoa ja toisten ihmisten auttamista. Vapaaehtoistyö on aina ollut minun kiinnostuskeskittymäni lähellä. Yksinäisenä on heikko antaa siihen aikaansa. Käyn tervehtimässä muutamia yksin asuvia, huonosti liikkuvia vanhuksia. Kuuntelen heidän vaivojaan ja saatanpa laulaa Siionin laulukirjaa jos ystäväälle se sopii. Yhdessä ulkoilu jää vähemmälle, kun en luota siihen, että jaksan kelillä kuin kelillä lykätä itseäni sairaampaa vanhasta pyörätuolista. Minun vapaaehtoistyöni on enemmänkin kuuntelemista, muistelua ja ajankuluttamista kahvikupin ääressä.

Ikääntyvän yhteisöllinen toimintakyky vahvistuu yksilön vuorovaikutteisen toimijuuden sisältäessä sosiaalista tukea paikallisen kulttuurin ja omien inhimillisten resurssien vuorovaikutuksessa (kuvio 1). Mahdollisuus viettää arkeaan vuorovaikutuksellisessa toimijuudessa riippuu oleellisesti siitä, onko yksilöllä itsellään riittävästi inhimillisiä resursseja käytössään (ks. Rubinstein 2002, 35). Yksilölliset kokemukset lisäävät paikallisuuteen perustuvaa yhteisöllisyyttä. Paikallisuus ei muodostu enää vain asuinpaikan tai perheyhteyden mukaan, vaan myös merkityksellisten kokemusten myötä. (Ks. Pirnes & Tiihonen 2011, 436.)

Nainen: Kojin perintönä olen saanut työnarvostuksen. Olen saanut myös sellaisen lapsuuden viettää, että ne omat ihmiset on ollut siinä ympärillä ja yhteen suuntaan on toimittu. Meitä oli kymmenen lasta äitin, isän ja setän lisäksi. Me asuttiin kymmenien kilometrien päässä kirkonkylästä. Yhdessä tehtiin maataloustyöt ja marijoja poimittiin myyntiin. Kotona

ei kulutettu enempi kuin tiesi mitä on rahhaa. Marijastan minä vieläki ja myyn jopa ylimääräset. Harrastan samalla hyötyliikuntaa [nauraa]... siivoan ja haravoin. Katon, että liikkumisesta pittää löytyä hyötyä. Syrjäkyläläisenä en ossaa lähtiä keppikävelylle vain liikettä saabakseni.

Nykyaikainen yksinäinen keppikävely ei ikääntyvää syrjäkyläläistä yleensä motivoi, koska toiminnalla ei koeta olevan hyötyä itselle eikä muille ja se on vain ajan kuluttamista ilman seuraa. Lapsuudesta juontunut hyötynäkökulma kaiken toimijuuden perustana määrittelee vieläkin syrjäkylällä asuvan ikääntyneen arjen käytäntöjä. Tässä yhteydessä on paikallaan pohtia tätä ominaisuutta toimijuuskäsitteen kehyksessä.

Nainen (syrjäkylässä): Lapsena sitä piti viiiä mennessä ja tuua tullesa. Tämä äitin ääni kaikuu vieläki sisäpuuhissa varsinki kun kotona ei ole muita ketä komentaa... [nauraa]

Mies: Syrjäkyläsä asuovan ei tarvitse miettiä miten päivänsä kuluttaa. Työtä riittää tuola navetassa pojan apuna. Eihän sinne oo pakko mennä, mutta hyvä apu se on ollu varsinki jos sairautta sattuu tulemaan. Samasa pihapiirissä asuvana avuntarve on aina läsnä molemmin puolin. Osallistun minä joskus kylätalakoisiin jos niitä järjestetään. Kirkonkylän rientoihin ei tule lähettyä paitsi nyt itsenäisyyspäivänä jos kyytiä sattuu olemaan.

Lähes kaikki haastateltavat kertoivat arkensa sisältävän monenlaista toimijuutta ja aktiivisuutta usein vuorovaikutteisessa kontekstissa. Tutkimusaineistosta tekemäni havainnon mukaan toimijuus liittyi syrjäkylällä etupäässä arjen toimiin sekä ns. hyötyliikuntaan. Taajamassa se oli enemmän osallistuvaa liikuntaa, yhdistystoiminnan vahvistamista ja kädentaitojen esilläpitoa.

Mies: Omakotitalosa asumisen hyviäpuolia on oma rauha ja omat toimet pihassa. Maaseuvun kirkonkylä on siitä mukava paikka asua, että kaikki palvelut ovat lähellä ja pihalla voi pittää pientä kasvimaata omiin tarpeisiin. Haluan tehdä ruumiillista työtä nii kauan kuin mahdollista ja osallistua eläkeläistenki yhteisiin touhuihin.

Toimijudessa yksilöt rakentavat omaa elämänkulkuaan ja elämänsä tulevaisuutta yhteisöllisyyden kehässä, jossa he tekevät valintojaan ja toimivat historian ja yhteiskunnallisten olosuhteiden luomissa mahdollisuuksissa ja rajoissa. Yhteisöllisyyden vahvistumiseen kuuluu ikääntyvän henkilökohdaisissa kohtaamisissa rakentuva läheisyys ja yhteys sekä yksilön sisäiset vuorovaikutukselliset kokemukset paikallisen kulttuurin kontekstissa saamastaan sosiaalisesta tuesta yhdistyneenä hänen omien resurssiensa mahdollisuuksiin (ks. kuvio 1).

5.4 Haastateltavien arki kulttuurin ja paikallisuuden kontekstissa

Haastateltavien vastauksena tutkimuskysymyksiini, jossa etsin vastauksia siihen millaisena vastaajat kokevat oman arkensa ja siihen mahdollisesti vaikuttavan kulttuuriperintönsä, esille tuli toimijuuden merkitys yksilöllisenä ja yhteisöllisenä voimavarana. Haastatteluissa hahmottuivat ikääntyvien arkea ohjaavat arvot ja asenteet sekä menneisyydestä nouseva toimijuuden eetos.

Nainen: Osallistun joka kevät mahdollisuuksien mukkaan toukosiunaustillaisuuteen. Eläkeläiset kokoontuvat sillon jonku talon tai koulun pihapiiriin. Jotku reippaimmat kylyvävät perunaa tai porkkanan siemeniä maahan ja me muut seisomma ympärillä ja veisaamme kevätvirren ja pyyvämmme siunausta kylyvölle. Tämä on vanaha perinne ja sitä haluamme ylläpittää.

Haastateltavien työteliäisyys on ollut kulttuuristen mallien ja toimeentulo-pakkojen tuottamaa kovaa työntekoa, joka on usein liittynyt luontoon ja sen suomiin antimisiin. Se on ollut jonkin tekemistä, jonkin valmistamista ja taitavaa osaamista. Tältä tasolta taivalkoskelaisten työn eetosta on näyttänyt ruokkivan vahvasti myös tarve taitoisuuteen ja tämän tyydytyksen tuottamat sisäiset palkinnot. Haastateltujen tarinoissa tuli merkitsevästi esille heidän lapsuudessaan oppimaansa tekemiseen ja taitoisuuteen liittyvä sosiaalistuminen, joka kulki heidän mukanaan ja josta he ammensivat voimavaroja

itselle ja yhteisölleen. Tutkimukseeni kuuluvien naisten arkipäivän askareissa taitoisuus näkyy erikoisesti käsitöiden ja kukkien hoidon osaamisena ja miehillä vastaavasti kalastus- ja metsästysharrastuksena.

Haastatteluissa tuli esille lähimmäisen pyyteetön vastavuoroinen tuki ja siitä saatu oma etu. Siinä pyyteetöntä tukea antavan haluttiin yleensä nähdä lähimmäinen, ystävä, naapuri ja samalla tuki tuotti mielihyvää sen saajalle. Tuki liittyi pyyteettömään vastavuoroisuuteen, jota lapsuuden kokemus arvottaa ja motivoi. Tässä tutkimuksessa refleктоiva, toimiva yksilö kokee tarvetta pyyteettömään vastavuoroiseen käyttäytymiseen ja sen myötä viriävään yhteisöllisyyteen.

Nainen: Oon ikäni kalastanu. Kun jäin yksin tähän mökkiini, alussa oli vaikeuksia päästä talovella pilikille, koska rantatöyräs oli aina paksun lumen peitosa. Sitte alako tapahtua. Naapurit ajoivat lumikelekalla kulukutien järvelle ilman pyytämättä. Ja joku aina sattuu yhtä aikaa pilikille ja tekkee reikiä mulleki, ja nyt valamiita reikiäki riittää. Kyllä minä iteki jonku reiän kairaam mutta tuo käsi kyllä kippeytyy herkästi. Se kuuluu täälä asiaan, että ihmiset auttavat ja tarjoavat appua. Ei ne ota siitä maksua, riittää ku kiittää ja kahavit joskus tarjoavaa. Ja kyllä ne seuraa miten minä seleviän.

Syrjäkyläisten asutuksen harvenemisen myötä ihmisten sosiaalinen verkosto on pienentynyt, mutta inhimillisen pääoman sisältämä vahva motivaatio yhteisöllisyyteen on jäljellä. Asutustaajamassa asuvien vastaajien mukaan yhteisöllisyys on saanut uusia ulottuvuuksia naapuriavun vähentyessä ja erilaisten toimintaympäristöjen lisääntyessä.

Mies: En haluais muuttaa täältä mihinkään. Jotenki tulen rahallisesti toimeen, kun ei oo mittään isompia lääke- ja korijausmenoja. Pientä nikkarointia talavi-iltapuhteella on mukava tehdä ja kesällä soutelen aamutuimaan verkoille. Siinähän ne päivät kuluvat. Tämähän on ainaki vielä rauhallinen paikka. Ja ku lähen vaikka kauppa, ihmiset tervehtivät, oovotki ja taiampa minäki joskus sanua ensiksi hyvän huomenen.

Haastateltavalla on ympärillään yhteisö, jossa vastaantulija voi olla tuttu tai sukulainen ja jossa tuntematontakin voi tervehtiä. Luonnon ohella tärkeänä kulttuurisena piirteenä arvostetaan taivalkoskelaista elämänmenoa, jossa on vieläkin sellaista kiireettömyyttä, pehmeyttä, välittömyyttä ja välittämistä, jota suomalaisten hyvinvoinnin tukemiseen nykyisin kaivataan ja toivotaan niin maaseudulla kuin myös kaupungeissa.

Nainen: Minä oon ollu aina puhelias ja avoin. Itken yhtä herkästi kuin nauranki [nauraa]. Mutta joskus tuo itku on jääny päälle ja silloin minä meen tuonne luontoon, ettei kukkaan nää. Jos on marija-aika niin poimin niitä ja saatanpa vain istua Taivalvaaran rinteellä ja katella kaunista kotiseutuani. Kyllä siinä itku loppuu ja saattaapa toivo tuurva rauhan ja ilonpilikkeeki sisimpään.

Paikallisen kulttuurin ja omien resurssien suhde elämäntilintaa tukevana tekijänä liittyy täällä asuvien, Taivalkosken kauniille ja rikkaalle, luonnolle antamaan arvostukseen, jossa luonto nähdään paitsi kulttuurisena arvona myös ikääntyvän taivalkoskelaisen voimavarana. Ilmastolliset olosuhteet määrittelevät myös ikääntyneen arkea, johon vaikuttaa pitkä talvi ja runsas lumentulo. (Ks. Jyrkämä 1996, 211; Keating 2008 11 - 21, 97.)

Nainen; Tässä iässä sitä oottaa aina talaven vaihtumista kessään. Ussein talavi tuntuu pitkältä, kun sitä on lumen vankina ja tiet ovat tukosa. Kulukeehan se aura, mutta usein vasta tuntien päästä. Kutsutaksikaan ei pääse hakemaan jos pitäisi päästä kirkolle. Tietysti sitä on ollu pakko ottaa huomioon lumiongelma. Niin kauan ku jaksan ihte tehdä pihan lumitöitä, seleviän. Tillaan aina joskus lähimmän naapurin tekemään raktorilla tarkemman puhistuksen, jotta on taas helepompi ihte pukata. Naapuri assuu viijen kilometrin päässä mutta raktori on hyvä kulukuväline täällä maalla. Maksaahan se vähän, mutta ku säästeliästi ellää nii se onnistuu.

Haastateltava kuvaa tässä kokemaansa lahjaa, josta kertyy hänelle inhimillistä pääomaa yhteisöllisyyden kokemuksessa. Näillä on merkitystä myös yhteisön sosiaalisen pääoman rakentumiselle. Putnamin (2000) mukaan

sosiaalisella pääomalla on sekä yksilöllinen että kollektiivinen näkökulma. Se voi olla siis samanaikaisesti sekä yksityistä hyvää (inhimillistä pääomaa) että yleistä hyvää ja voi laajentua koko yhteiskunnan voimavaraksi, sosiaalisesti pääomaksi, joka koostuu sosiaalisesta verkostosta, yleistetystä vastavuoroisuuden normista ja luottamuksesta. Erittäin arvokkaana nousee esiin yleisen vastavuoroisuuden, eli ns. pyyteettömän vastavuoroisuuden, periaate, johon sisältyy luottamus myös niitä ihmisiä kohtaan, jotka eivät kuulu verkostoon ja joita ei tunneta henkilökohtaisesti. Ihmiset toimivat tällöin yhteisössä vastavuoroisuuden periaatteella: ”En ehkä edes tunne sinua, mutta teen tämän sinulle nyt, odottamatta mitään välittömästi takaisin. Luotan siihen, että sinä tai joku muu palauttaa lahjoittamani hyvän takaisin” (ks. Putnam 2000). Sama ajatus sisältyy myös ns. ”kultaiseen sääntöön” (Raamattu; Matt. 7, 12). Haastateltavalla on kollektiivinen vuorovaikutteinen yhteisö ympärillään ja yksilöllinen kokemus inhimillisen pääoman lisääntymisestä, joten yhteisöllisyys toimii hänen voimavaranaan, ja lisäarvona on sosiaalisen pääoman karttumisen alueella.

Nainen: Olen minä tehnyt lähtöä joka syksy kansalaisopiston kursseille, mutta en oo vielä mennyt. Sitä on tuossa omalla pihalla niin paljo raputtelamista ja marijoiden laittoa säilöön, että ei oikein jouva ja sitteku joutas, niin ohjelmat ovat jo niin pitkällä, ettei kannata lähtyä. On minulla sukan kutomista lapsen lapsille ja muutaki liikkumista. Potkuri on hyvä kaveri liikenteessä.

Haastatteluista välittyy kolmanteen ikään kuuluva ominaisuus, joka näyttäytyi innokkuutena ja aktiivisena toimijuutena. (Vrt. Karisto & Konttinen 2004, 100.) Nämä ominaisuudet näkyvät taivalkoskelaisten haastateltavien omana toimijuutena, ja aktiivisuus toteutuu jokaisen omassa kontekstissa, omien voimavarojen puitteissa. Toivomuksena oli, että he saisivat elää vielä suhteellisen terveenä sen ajan, joka on heille annettu. (Vrt. Rubinstein 2002, 35.)

Monet tutkijat ovat arvioineet, että kolmannessa iässä olevat aktiivisesti toimivat ikäluokat ilmentävät merkitsevää muutosta Suomen vanhuuspolitiikkaan (ks. Karisto & Konttinen 2004, 155). Juuri ennen toista maailman-

sotaa ja sen aikana syntyneet ikäluokat ovat kokeneet tämän kulttuurisen muutoksen. Tässä mielessä kolmas ikä on toteutumassa Taivalkoskellakin haastatteluun osallistuneiden elämänkulussa ja toimijuudessa. Todennäköisesti kolmanteen ikään kuuluva aktiivinen toimijuus toteutuu myös seuraavien ikäluokkien elämässä ja kenties vielä voimallisempänä. (Ks. Gilleard & Higgs 2002; Muhonen & Ojala 2004.)

Nainen: Osallistun aktiivisesti eläkeläisyhdistyksen toimintaan pari - kolmekertaa viikossa ja myös kansalaisopistossa on pieni siivu. Minulla on ystäviä, läheisiäki ja kerhossa kaikki ovat tuttuja. Kerholaisten kanssa oon osallistunut vapaaehtoistoimintaan, jolla kerätään mm. varoja kirkon yhteisvastuutoiminnalle. Ommaa kuntoani pijän yllä osallistumalla suunnitellusti eri aktiiviteetteihin. Hiihän ja käyn uimassa ja joskus kirkossa.

Tyydytystä näyttää tuottavan etenkin kanssakäyminen muiden eläkeläisten kanssa, varsinkin, kun tapaamisella on sisältöä. Se on puuhailua kädentaitoja vaativissa askareissa tai toimintaa jonkun päämäärän hyväksi. Tärkeää on tunne kuulumisesta johonkin laajempaan ”meihin”, joka on innostunut samasta asiasta ja myös tämän yksilön mukanaolosta. Puoliso tai läheinen ystävä lisää onnen tunnetta. Tässä kietoutuvat yhteen ikääntyvän sosiaalinen verkostoituminen ja hänen oma vahva motivaationsa ja tahtonsa harrastuksen sisällön toteuttamiseen. Seurauksena on ikääntyvän inhimillisen pääoman lisääntyminen ja positiivinen vaikutus hänen hyvinvointiinsa ja kokemukseensa yhteisöllisyydestä. (Ks. Hyypää 2002; Himanen 2007; Lim & Putnam 2010.)

Nainen syrjäkylältä: Aika käy joskus pitkäksi ja sitä oottaa, että joku ees soittais. Onneksi tuosa näköettäisytyvellä on saman ikänen naapuripariskunta, joka aina joskus käy tai minä käyn heillä. He seuraavat näin talavella tiiviimmmin minun toimia. Jos aamulla nukun pitempään ja he eivät nää valloa pirtistä, kohta puhelin soi ja kysytään onko ongelmia. Kirkolle asioimaan mennessä he kysyvät lähenkö mukkaan tai pittääkö mulle tuua mittään. Käyhän minä kerran viikossa jumpassa tämän naapurin kyyvissä. Onneksi oon kohtalaisen terve, mitä nyt pientä jomotusta jalasa.

Haastateltavien käsitykset yhteisöllisyydestä vaihtelivat ulottuvuudella: vuorovaikutteinen yhteisöllisyys – vapaaehtoistyötä korostava yhteisöllisyys. Vapaaehtoistyönsä motiiviksi he kuvasivat Putnamin määrittelyn mukaisen pyyteettömän vastavuoroisuuden. Brittitutkimusten mukaan syrjäkylällä asuvien sosiaaliset verkostot määräävät erityisesti autottomien kotitalouksien vapaaehtoistyöhön osallistumisen kulkumahdollisuuksia (ks. Urry 2002, 255; Gray 2006, 89 - 98).

Mies: Eläkkeelle pääsy merkitsi minulle ikkää, jossa lähin uuelle tielle, uutee alakuun. Aijoin siis tehdä tästä tiestä parhaan mahdollisen mikäli se ihtestä riippuu. Yritän hakkea ihtelleni ystäväää, jonka kans voisin mennä kalalle, matkustaa ja jopa asua. En oo vielä onnistunu, mutta oon kyselly ja ilimotellutki [naurua...].

Kyläyhteisö tai eläkeläisyhdistykset voivat tarjota ikääntyneille paikan, jossa yksilön osallistumisaktiivisuus voi olla vuorovaikutteista ja myös vapaaehtoista. Tässä kontekstissa yksilöt tulevat nähdyiksi ja kuulluiksi ja heidän mahdollista vastavuoroista toimijuuttaan arvostetaan. Yhteisössä saatu sosiaalinen tuki lisää myös yksilön henkilökohtaista hallinnon tunnetta. Sen kasvamista voi pitää erikoisesti toimintaresurssien kasvamisena, ja se on yksilönä toimimisen ulottuvuus. (Ks. Goldsmith ym. 2000.) Maaseudulla kyläyhteisön järjestäytyminen ja toiminnan vilkastuminen helpottaa myös ikäihmisten arkea. Kylän yhteiset kokoontumiset tuovat naapuriavun lähelle. Jos sukulaiset asuvat kaukana ja ystävätkin toisella puolella pitää juttuseuraa ja lohduttavaa olkapäätä voi löytyä naapurista. Arjen naapuriapu ulottuu näin pintaa syvemmälle poistaen yksinäisyyttä, ahdistusta ja turvattomuuttakin (ks. ”Taatusti turvassa, huolehtiva kyläyhteisö” -projekti 2012).

Mies syrjäkylältä: Pojan kans on yhdessä vanahettu. Poromiehiä ku ollaan. Sukupolovenvaihos on tehty, jote minä oon nyt vain enimmäkseen sisätöissä. Emäntää olen kai vannonut. Pojalle oon monta kertaa sanonu, että hakis tai tillais ihtelleen vaimon Venäjältä. Sieltähän ne muutkin tämän kylän poikamiehet on vaimoja saaneet. Ovat vieläpä ahkeria ja siistejä. Huo-

lettaa vain, että kovin yksin se [poika] jää ku minusta aika jättää. Minä oon aika terve, mitä nyt joskus vähän rintaa kolottaa. Tiijänhän minä, että assiaa pitäis tutkia, mutta ku sinne lääkäriin on pitkä matka ja ne on niin kiireisiä. Ennen vanahaa sinä kävit usein meilläki rokottamassa lapsia ja puhumassa ruusta ja matojen häätämisestä. Emäntäki sillon eli. Nyt ei käy enää kukkaan paitsi joskus joku poromies jos on assiaa.

Kanadalaistutkimuksen mukaan maaseutu ympäristö tarjoaa ikääntyjälle sosiaalista tukea, yhteisöön kuulumisen kokemuksen ja mielekästä tekemistä (ks. Keatingin 2008). Nämä elementit olivat haastateltavalle tuttuja ajalta, jolloin hän vielä toimi poromiehen ammatissa. Nyt eläkkeellä ollessaan tämä tunne on hiipunut muuttuen poromiehen yksinäisyydeksi taivalkoskelaisessa syrjäkylässä, jossa aiemmin harrastettiin sosiaalista kanssakäymistä. Tämä merkitsee, että eläkkeellä olevan poromiehen arki ja arjen toimet muuttuvat mutta mielikuva luonnosta poroineen pysyy.

Mies syrjäkylältä: Luonto on ollu aina minulle tärkeä ja on vieläki. Poromiehenä sitä joutu kulukemaan selekosilla ja poroerottelusa. Susia oli siihen aikaan paljo enemmän. Ne ovat aina olleet porotallowen uhkana. Nyt sujetkin ovat vähentyneet. Muistatko kuinka susilauma hyökkäsi porojen kimppuun, ja tappoi 13 poroa sinun iltahämärissä hiihtämäsi lavun vierelle. Kyllä me poromiehet säälimmä sinua, ku jouvuuit hiihtämään selekosia, ja semmosia kavereita vaani matkasi varrella. Nyt poromiesten ei susia tarvihe pelätä. Kuulen kyllä vieläkin sujen uluwoontaa ... suunnalta tähtikirkkaana yönä ja pelekään sillon pojan porojen puolesta.

Aineisto tekemäni analyysin mukaan suurin osa haastatelluista elää arkeaan tyytyväisenä ja he ovat suhteellisen terveitä ja toimintakykyisiä. Heillä on myös hyvät mahdollisuudet toimia aktiivisesti omassa elinympäristössään. Ikääntyvät ovat elämäkulkunsa aikana kartuttaneet ja kartuttavat edelleen sekä sosiaalisia että aineellisia voimavaroja, jotka muodostavat heille pysyvää hyvinvoinnin perustaa. Ikääntyvillä on myös kulutusvarallisuutta, joka on iän karttuessa muunnettavissa elämäntilanteen tarpeita vastaavaksi. (Ks. Eronen ym. 1997; Hyypää 2005.)

Jyrkämä (2005, 356) on todennut, että hyvän ikääntymisen selityksenä on mahdollisuus tehdä valintoja, olla aktiivinen tietyissä tilanteissa, irtautua toisissa ja jatkaa sitä, mitä haluaa. Valintoihin vaikuttavat tietysti muutkin asiat kuin omat, halut ja mieltymykset. Sellaisia ovat kokemukset hyvästä elämästä kolmannessa iässä, jossa elämä näyttyy parhaimmillaan välittämisenä, kiireettömyytenä ja pyyteettömyytenä sekä vastavuoroisuuden sävyttämänä. Kolmannen iän näkökulma vahvistaa ikääntyvien ihmisten omaa toimijuutta, jossa aktiivisuus toteutuu jokaisen ihmisen omassa kontekstissa, omien voimavarojen puitteissa. Tavoitteena ja ihanteena on kuitenkin onnistunut ikääntyminen, joka toteutuu, jos saa elää terveenä ja tyytyväisenä (ks. Rubinstein 2002, 35).

5.5 Paikallinen kulttuuri ja ikääntyvän toimijuus

Tutkimusaineiston analyysi osoittaa, että Taivalkoskella on monenlaisia mahdollisuuksia ikäihmisten yhteisöllistä toimintakykyä vahvistaviin kulttuuriseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen verkostoitumiseen. Taivalkoskelaisiin yhteisöihin liittyvä erityispiirre on niiden näkyvyys ja monien foorumien runsaus. Paikallisyhdistyksissä mukana oleminen tukee ikäihmisten toimijuutta ja siitä kumpuavaa yhteisöllisyyttä. Samalla ne yhdistävät taivalkoskelaisia osallistumaan sosiaalisen pääoman ja yhteisöllisyyden ilmentämiseen, joka kertynee samalla alueen voimavaraksi.

Senioritanssia, ”vesijumppaa”, joukkoliikuntaa ja hyvää mieltä

Harrastustoiminnassa syntyneillä kontakteilla on myönteisiä vaikutuksia ikäihmisten hyvinvointiin. Sosiaalisen pääoman positiivinen yhteys iäkkäiden terveyteen ja hyvinvointiin on todettu myös tieteellisesti (ks. Hyyppä 2002). Vuorovaikutteinen sosiaalinen tuki kaksisuuntaisena tukee sekä yksilöä että yhteisöä. Erilaisissa tapaamisissa on itsessään sisäänrakennettuna innostuneisuuden syntyminen ja vahvistuminen. Hyvän vuorovaikutuksen toteutuminen ja tapahtuman prosessinomainen luonne tuo esiin kiinnostuksen ja innostumisen. Innostuminen luo yhteisöllisyyttä ja hyvää mieltä, joka on sosiaalisen pääoman kasvualusta.

Nainen: Senijooritanssiryhymässä huomaa, miten toisten mukanaolo ja mielekäs meno antaa notkeutta, ylläpittää tasapainoa ja lissää hyvää mieltä. Harvon kuulee sellasta naurua ja hauskanpitoa kuin näissä tansseissa. Yksin asuessa kukkaan ei piä käestä eikä sano, että oon jollekki tärkeä osa yhteistä liikettä.

Senioritanssi, yhtenä tärkeänä liikuntamuotona, kokoaa viikoittain kymmeniä ikääntyviä taivalkoskelaisia musiikin tahdissa tapahtuvaan liikuntaan. Käsien liittyminen yhteen ja toisen ihmisen kosketus viestittää välittämistä. Tanssijoiden yhteishenki ja ilmeet kertovat liikkumisen riemusta. Useat haastateltavat olivat osallistuneet lähes säännöllisesti senioritanssiin. Haastateltavat kuvasivat yhteisöllisyyden kokemustaan sanoilla ”liikunnan ilo, yhteen hiileen puhaltaminen ja kaveruus”.

Tutkimusaineistosta nouseva tärkeä havainto on inhimillisen toiminnan merkitys yksilön ja yhteisön voimavarojen kanttumiselle. Tämä inhimillinen toiminta on samalla yksilölle palkitseva kokemus, jossa vuorovaikutuksessa toimiva ihminen kokee kuuluvansa johonkin laajempaan ”meihin”, joka on innostunut samasta asiasta ja innostunut myös tämän henkilön mukanaolosta. Himanen (2007) ilmentää tätä ”rikastavassa yhteisössä” tapahtuvana ”rikastavana vuorovaikutuksena”, jolloin yksilön luovasti intohimoinen suhde tekemiseen on inhimillisen toiminnan motivoivimpia ja palkitsevimpiä tekijöitä. Jos tähän hyväksyntään, joukkoon kuulumiseen ja rakastetuksi tulemiseen liittyy vielä tunne siitä, että yksilö on tullut kuulluksi, sen merkitys sosiaalisen tuen perusfunktiona vahvistuu, ja se aktivoi jakamaan yhteisössä vastavuoroista tukea. Kohtaaminen on syvimmillään rakkauden kaksoiskäskyn toteuttamista. Hyväksytyksi tuntemisen tunne kytkeytyy erityisesti vuorovaikutuksen suhdeulottuvuuteen. Siinä apuun tai tukeen liittyviä sanomia tuotetaan ja tulkitaan. (Ks. Albrecht & Adelman 1987, 18 - 39; Hyyppä 2002.)

Mies: Aika kulluu mukavasti teatteriharjoituksissa ja omakotitalokin tarvihtee mitä millonki huoltamista. Nytki pitäs mennä katolle lunta puottamaan. Ja ku yksin asustelee niin täytyy tehdä kaikki kotiaskareet ruuanlaittoa myöten. Puolison sairastellessa nämä työt siirtyivät jo alle

70 kymppisenä minun tehtäväkseni. Käyn minä pellaamassa pokkieta kerran viikossa eläkeläisten piirissä ja vesijumpasa viikottain.

Haastateltavilla oli kaikilla harrastuksia, jotka liittyivät toimijuuteen liikunnan ja kädentaitojen parissa. Heistä osa oli liittynyt myös Eläkeliittoon, joka tarjoaa ilmaista vesiliikuntaa kerran viikossa. Mainitulla yhdistyksellä on omat koulutetut ohjaajansa, jotka vuoroviikoin ohjaavat vesiliikuntaa, kuivajumpaa ja boccie-pelejä. Näihin voivat osallistua kaikki, jotka ovat jäseniä ko. eläkeläisten yhdistyksessä. Moni työikäinenkin on liittynyt jäseneksi yhdistykseen voidakseen harrastaa edullisesti yhdessäoloa teatterin ja liikunnan parissa. Viimeaikaisissa tutkimuksissa on mitattu kulttuuritoimintaan osallistumisen merkitystä terveyteen ja sosiaaliseen hyvinvointiin. Kotiseutu- ja kulttuuriaktiivisuuden positiivisilla vaikutuksilla on selvä yhteys osallisuuteen, yhteisöllisyyteen ja koettuun hyvinvointiin (ks. Vuorinen 2009).

Toiminnassa syntyneet kaveruussuhteet ovat avuksi myös vastoinikäymisten ylläyttäessä. Monella haastatteleistani kolmannen iän henkilöistä oli eläkkeelle jäännin jälkeen ollut luopumisia, jotka saattoivat kapeuttaa heidän sosiaalista verkkoaan ja yhteisöllisyyden kokemistaan.

Mies: Puolisoni yllättävä poisnukkuminen asetti minut pari vuotta sitten taitteeseen, johon upposin. Lapset ja lapsenlapset ja muut sukulaiset asuivat kaukana. Olin oppinut jo aiemmin, että arjen työt ja harrastukset auttavat jatkamaan elämää eteenpäin. Minulla oli pari hyvää ystävää, jotka pitivät yhteyttä ja houkuttelivat mukaansa. Olin liittynyt aiemmin myös eläkeläisjärjestöön, jonka kokoontumisiin vähitellen osallistuin. Eläkejärjestö informoi kokoontumisiaan puoleksi vuodeksi kerrallaan, joten elämäni siinä tilanteessa oli helppo valita milloin jaksoin tai halusin osallistua.

Tällä haastateltavalla oli pari hyvää ystävää, jotka kuuntelivat häntä ja hänen suruaan. Kun ihminen puhuu kriisissään uudelleen ja uudelleen murheestaan, sellaisen kuunteleminen ei ole aina helppoa. Usein kuuntelija myötätuntoisella asenteellaan ja empatiallaan viestii toiselle, että välittää. (Ks. Honkasalo

2004.) Vuorovaikutukseltaan hyvien kohtaamisten jälkeen sureva voi kokea, että häntä on kuultu, ja se antaa voimaa ja auttaa jo uuteen alkuun.

Nainen: Minulla on kissa, joka aina aamulla hyppää sängyn päälle ja alakaa puskea minua herreille. Se on tärkeä melekeinkö ihiminen. Minä puhun sille ja se kiehnää jalakojani vasten.

Ikäihmisten, samoin kuin nuorempienkin, olisi hyvä tiedostaa oman elämänsä voimanlähteet, joista voi ammentaa voimavaroja elämän arjessa. Jos ikäihmisellä ei elämänsä ”taitekohdassa” ole mielekästä ja mielihyvää tuottavaa tekemistä, päivät valuvat hitaasti ohi satunnaista puhelinoittoa odottaessa. Yksinasuvalle tärkeä läheinen voi olla koira tai kissa. Monelle iäkkäälle eläin edustaa lohtua, turvallisuutta ja läheisyyttä sekä toimijuuden kautta myös huolenpitoa ja tarpeellisuuden tunnetta. Se, että ei tunne kuuluvansa mihinkään ryhmään eikä ole mitään harrastusta, saattaa johtaa masennukseen ja tunteeseen, että omalla elämällä ei ole merkitystä, koska ei ole enää tarpeellinen kenellekään (vrt. Karisto & Konttinen 2004).

Mies: Minulla loppuu uni aina viijen aikaan aamulla ja keittelen sillon aamukahavit. Lehet jaetaan nykkyisin jo 6 aikaan. Lukasen ne ja lähen lenkille. Ussein poikkean kahtomassa kylällä asuvaa kaveria, että onko hän jo päässyt ylös sängystä. Hänen ovensa ei ole lukossa usseinkaan, joten pääsen kyllä sisälle. Saatanpa keittää kaverille aamukahvinki ootellessani, että hän hitaampana pääsee ylös sängystä.

Maaseutuympeiristössä asuvien naapurien tuttuus antaa paremmat mahdollisuudet ikääntyvien yhteisölliselle osallistumiselle ja yleensä harrastusten täyttämälle elämäntavalle. Ikääntyvien naapureiden luokse voi Taivalkoskella vielä mennä ilmoittamatta etukäteen tulostaan. Lapsuudessa nämä kolmannen iän haastateltavat olivat tottuneet siihen, että yölläkään ovet eivät olleet lukittuina. Monesti saattoi aamulla joku myöhäinen kulkija nukkua pirtin penkillä. Vieläkään nämä ikääntyneet eivät oman kertomansa mukaan pidä päiväsaikaan oviaan lukossa, joten paikkakuntalainen vieras voi tulla sisään odottamatta oven aukaisijaa.

Mies: Minä en nykyisin tillaa enää lehtiä. Käyn ne lukemassa kirjastossa. Sielä meitä on muitakin samoisa merkeissä. Tulleehan sitä vaihettua ajatuksia ja suunniteltua kulukemisiaan samalla.

Taajamassa sanomalehtiä kierrätetään ja vaihdetaan. Kirjaston lähellä asuvat käyvät lukemassa lehtiä kirjaston lukusalissa, ja samalla voidaan tavata naapureita näissä merkeissä. Haastateltavat kertovat, että lehtien tilausmaksut ovat kalliita, joten he ovat ratkaisseet pulman yhteismallilla. Taajamassa asuvia naapureita tavataan näin päivittäin kirjastossa tai lehden vaihdossa naapurissa.

Nainen syrjäkylällä: Yksin tähän mökkiin jäätyäni, joka kevät teen tuohon pellon kulumaan pienen kasvimaan, johon kylyvään porkkanaa ja muita vihanneksia, istutan perunoita ja penkin kehäkukkia. Naapuri käy mykrällä pellon muokkaamassa ja auttaa sitte myös syksyn töissä. Ei se ole siitä avusta mittään vailla mutta oon minä käynyt avustamassa niitä perunannostossa ja muussakin kun huomaan, että apua tarvihtevat. Talaven lumityöt vähän ajatteluttavat – polttopuita minulla riittää vielä ainakin viijeksi vuojeksi. Sittenkai täältä täytyy siirtyä keskustaan, kerrostalloon.

Syrjäkylällä moni ikääntyvä kasvattaa vihanneksia ja perunoita, poimii marjoja, säilöö ja tekee käsitöitä. Lähellä asuvien lasten perheiden eteen tehdään myös työtä. Omakotitaloissa yksinasuvilla ikääntyvillä saattaa olla ongelmana talvella lumityöt ja kesällä halonhakkuut, jotka jäivät myös tämän yksin asuvan naisen ratkaistaviksi. Muutto kirkonkylään on todennäköistä muutaman vuoden sisällä. Kerrostalossa tai rivitalossa ei ikääntyvän tarvitse osallistua kunnossapitotöihin tai lämmitykseen, jolloin väistämättä vähenevät voimavarat voi suunnata elämänlaatua parantavaan fyysisen kunnon ylläpitämiseen ja sosiaaliseen kanssakäymiseen.

Mies: Kyläseurassa tarvitaan meitä kaikkia kyläläisiä voipa sanua että vauvasta vaariin. Niinpä oon minäki menosa opettamaan peruskoululaisille perinnetaitoja. Opetan miten nuotiosa kuumennetusta kuusika-

rahkasta tai voutetaan närelenkki. Kerronpa myös tarinoita vanahoista riistanpyyntitavosta sekä entisajan uittokulttuurista. Se on hyvä, että kyläseura pitää tuota vanhaa koulua kokkoontumispaikkana ja onhan sielä nyt väliaikaisesti pijetty kouluaki. Rakennettiinhan me lähes talakoilla Pölkökyteatteriki koulun pihapiiriin. Kylälle on muuttanut uusia asukkaita, jotka ovat tulleet mukkaan toimintaan ja samalla antavat uusia oivalluksia kylän elämään.

Haastateltava, joka oli omaksunut lapsuudessaan aikaisemman sukupolven hänelle siirtämän suuren työn arvostuksen ja siihen liittyvät rooliodotukset, halusi olla yhteisvastuullinen ja siirtää työn tekemiseen liittyvä taitoisuutta ja arvoa myös uusille sukupolville. Riistanhoitopiireissä ja metsästysseuroissa korostetaan edelleenkin hyviä eränkäyntitapoja ja eettisyyttä. Tämä näky siinä, että yhteisön jäsenistö päättää toimintalinjoista ja saaliskiintiöistä ja siinä samalla luonnonsuojelun hyväksi tehtävästä työstä.

Mies: Syksy on tärkejä vuojenaika näin jahtimiehen näkökulumasta. Meitä on melekonen porukka miehiä ja joku nainenki, jotka liikkuvat viikokaupalla hirvimetillä. Muistorikkaita ovat ne istunnot nuotion äärellä ku hirvi on osannu ovelasti meijät kiertää. Ollaanpa sillonki liikkutu ja tehty havaintoja sekä luotettu kavereiin. Yhessä on sitte jahtikausi päätetty hirvipaistia syömällä ja toisiamma ja ehkä vähän kotiöäkkeäki kiittämällä. Tietennii erikoisen kunnian saa hirvien ampujat ja jos mukana on koira niin sitäki kehutaan. Ehkä siinä hiukan kilipailuaki on – noin hyväsä mielesä.

Ihmiselle on ominaista leikki ja kilpailunhalu. Parhaimmillaan se ilmenee rehtinä kisailuna, joka edistää yhteisöllisyyttä ja antaa eräihmistenkkin keskuudessa hyvää itsetuntoa. Tunnustusta annetaan niille, jotka ovat sen ansainneet. Epäonnistumisetkin puidaan nuotiolla tai viimeistään saunassa. Haastateltavan mielestä ne ovat hienoja tilaisuuksia kokea myös yhteenkuuluvuutta. Metsästysseurojen koko perheelle suunnatut tapahtumat juurruttavat tehokkaasti sitoutumista yhteisiin arvoihin ja harrastustoimintaan. Niiden suunnittelussa ja toteutuksessa tarvitaan jäsenkunnan ja

heidän läheistensä kekseliäisyyttä, kädentaitoja ja arvomaailman esilläpitoa. Jokasyksyiset yhteiset peijaiset ovat tällaisia tapahtumia. Taivalkosken Sanomissa ilmoitetaan hirvipejasista, joihin kutsutaan metsästysseuran jäsenistöä perheineen ja lisäksi ”hirviporukalle” maansa käyttöön antaneet tilalliset. Tapahtuman arvokkuutta ja yhteisöllisyyden merkitystä korostetaan puheissa.

Tällaisiin yhdistyksiin hakeutuvat ikäihmiset ovat poikkeuksetta aktiivisia ja yhteiseen toimintaan uskovia. Osa lähtee mukaan yhdessä olemisen ja viihtymisen vuoksi ja etsivät näköistään yhteisöä. Tällaisessa asennetasolla toimivassa yhdistyksessä on suuria mahdollisuuksia onnistua luomaan siltoja ja heikkoja siteitä laajojen alueitten kontekstissa. (Ks. Siisiäinen 2002; Jyrkämä & Nikander 2008.)

Yhdessä matkustelua ja kulutusta

Modernin yhteiskunnan kulutuskeskeinenkään elämäntapa ei ole enää vierasta näille haastateltaville, jotka olivat lapsuudestaan saakka maalla tottuneet kovaan työntekoon ja vähällä rahalla elämiseen. Ostokset suunnataan yleensä kuitenkin välttämättömyshyödykkeisiin, ruokaan ja välttämättömiin vaatteisiin. Monet naiset olivat innostuneet hoitamaan itseään, tekemään pieniä henkilökohtaisia ostoksia ja toteuttamaan mielitekojaan, johon heillä aikaisemmin työikäisenä ei aina löytynyt aikaa ja varoja.

Nainen: Meillä on tapana tyttöporukalla käyvä kirpiksellä lähes viikottain. Usein sieltä jotaki tarpeellista mukkaanki tarttuu. Kirpiksen tavaroissa on näkyvissä monta yhteistä tarinaa ja vaatteissa mennyt muoti. Uusia vaatteita ostan hyvin harvoin, viimeksi syntymäpäiväjuhliini. Matkoilla on käynyt perheen kanssa viime kesänä, Kreikassa.

Eläkeläisjärjestöt tekevät vuosittain kotimaassa vähintään kaksi matkaa/järjestö. Linja-auto kerätään täyteen lähtijöitä, ja useimmiten yhdistys maksaa linja-automatkan. Haastatellut kokivat nämä matkat virkistävinä, mukavina yhdessäoloina ja yhteisöllisyyttä parantavina. Tarjousten perusteella valitut matkat ovat eläkeläisille edullisia, joten pienestäkin eläkkeestä voidaan yleensä maksaa omavastuuosuus. Usein näihin matkoihin järjestyy

myös yhdistyksen tai sen jäsenten tukea heikommin toimeentuleville. Siitä seuraava esimerkki:

Nainen: Yhystyksessämme puuhattiin loma-matkaa Etelä-Suomen kuntoutuslaitokseen. Surullisena sanon jolleki, että ei mulla oo varraa lähtii mukkaan. Syntymäpäiväni oli samoihin aikoihin ja ajattelin, että pullakahavit tarjoan kuitenkin eläkeystävälle. Joku järjestön jäsenistä huomasi tukalan rabatilanteeni ja pani hatun kiertämään ja niin 3 päivän kuntoutusloma onnistui mulleki.

Varsinkin syrjäkylällä asuvan ikääntyneen arki kuluu samoissa tehtävissä, samoissa maisemissa ja polulla ovat samat vastaantulijat. Kun arki ahdistaa ja eläke ei riitä kaikkiin menoihin, vuorovaikutteisen sosiaalisen tuen tarve kasvaa. Sen saaminen onnistuu, jos yksilön sosiaalisten suhteiden tukiverkossa toteutuu kommunitaarinen refleksis-esteettinen avoin tasapainotila, jossa yksilö ilmaisee tuen tarpeen ja tuki otetaan vastaan ja näin estetään yksilön vieraantumisen. (Ks. Riesman 2001; Haatainen 2004, 147.) Haataisen mukaan kommunitarismin pääajatuksena voidaan sanoa sen olevan yhteisten arvojen ja hyveiden sekä yhteisöjen merkityksen esiin tuominen. Sosiaalinen tuki on kommunitarisessa ajattelussa vähintään kahden yksilön välistä resurssien vaihtoa, jonka joko tuen antaja tai saaja käsittää kohdistuvan hyvinvoinnin lisäämiseen. Näissä määritelmissä korostuvat voimavarat, joita sosiaalinen tuki lisää (ks. Lafarque 1981; Suokas 1992).

Ne syrjäkylän ikääntyvät naiset, joilla on mahdollisuus tehdä naapurin tai kutsutaksin kyydissä matkoja taajamaan, vierailevat niin kirkonkylän eläkeläisten kerhoissa, seurakunnan keskustelupiireissä, uimahallissa, eläkeläisjärjestöjen teatterimatkoilla kuin kansalaisopiston harrastekursseilla. Haastateltavat kertoivat ostavansa näillä harrastusmatkoilla paikallisilta yrittäjiltä tarpeellisia tuotteita ja tukevansa sillä tavoin yrittäjyyttä.

Nainen: Täältä syrjästä kulukee kimppakyyti kerran viikossa kirkonkylälle, ja minähän käyn silloin eli lähes joka viikko kylällä. Silloin tullee hoijettua kauppa-asiat ja jotaki muutaki vähemmän tärkeää. Kyyti maksaa linija-automaksun. Koululaisten linija-auto kulukee aamulla

puoli kahdeksan aikaan ja jos siihen nousee joutuu kylällä oottamaan koko päivän, joten tämä sopii paremmin minulle. Kirkonkyläläiset eivät vain niitä kerhojaan piijä sinä päivänä kun auto kulukee. Autossa ja myöhemmin kottiin palluuta ootellessa istumma kaupan aulassa ja kahvikupin ääressä ja vaihamma kuulumisia

Kuten edellä oleva haastateltava totesi, harvaanasutussa maalaiskunnassa ole-massa olevat koululais- ja työliikennejärjestelyt eivät useinkaan sovi ikääntyvien arjen aikatauluihin. ”Kimppakyyti” merkitsee kuitenkin välttämättömän palveluihin pääsyn ohella ”sosiaalista odottamista” (ks. Tedre & Pulkkinen 2010). Paluukyydin odottaminen tapahtuu vuorovaikutteisen sosiaalisen tuen kontekstissa, jossa tavataan tuttuja ja luodaan uusia ihmissuhteita.

Kun ikääntyneen elintaso eli riittävä toimeentulo turvaa perustavat inhimilliset tarpeet, koettua hyvinvointia kehystäväksi tekijöiksi nousevat yhä enemmän muut kuin hyvinvointia arvottavat taloudelliset tekijät. Yksilöllisen hyvinvoinnin kehystekijöinä voidaan pitää kohtuullisen hyvää kokonaisterveyttä, vuorovaikutteista tukea, toimivia sosiaalisia verkostoja ja suotuisaa ympäristöä. (Ks. Eckersley 2000, 292.)

Kuorolaulua ja karaokea

Karaoke on tullut jäädäkseen myös taivalkoskelaisten iäkkäiden henkilöiden elämään. Yksin ja yhdessä laulamiseen tarvitaan karaokelaitteet ja niiden käyttäjä. Eläkeläisten yhdistykset ovat saaneet vastikkeetta käyttöönsä paikallisen hotellin laitteiston sekä opastuksen niiden käyttöön. Yhteistä laulua ilmentää löyhä ihmissuhdeverkosto, vapaaehtoisuus, keskinäinen luottamus ja elämäntavaksi muodostunut osallistuminen.

Nainen: Meidän yhityksessä päätettiin osallistua valtakunnallisiin karaokelaulukilipailuihin. Meitähän harjoittelee toistakymmentä laulajaa Pikku-Kallessa. Viime keväänä käytiin oikein linija-autolla kilipailumatkalla. Kymmenen lauloi ja muut kannusti. On se mukavaa porukkaa ja on hyvä, että yhitys kustantaa matkakustannukset. Minähän ossaan paremmin laululla puhua itestäni ja ajatuksistani, ja siitä että minä välitän ja kiitän.

Nainen: Laulan kahessa kuorossa kahtena iltana viikossa. Kummassaki kuorossa on noin 20 laulajaa, jotka kaikki ovat tosi mukavia ja osottavat, että tämän ikänenki on tarpeellinen ja arvostettu osa yhteistä laulua. Täytyy myöntää, että joskus laiskottaa lähteä harjoitustilaisuuksiin, mutta kun sitten osallistuu niin on hyvä mieli. Työelämässä mukana olevilta kuoroon osallistuminen varmasti vaatii enemmänki jaksamista mutta ku on laulun lahja ja halu tuottaa mielihyvää lähimmäisille ja itellekki, sitä mennään. Kuoroihin liityn eläkkeelle jäätyäni. Oon huomannu, että jos ei laula säännöllisesti, ääni ruostuu.

Kuorolauluun, samoin kuin karaokelaulantaankin, osallistuvat haastateltavat ilmaisivat toimijuutta ja vahvaa yhteishenkeä laulajien keskuudessa. Yhteen laulaminen tuottaa voimakkaan ”me-hengen”, joka ilmaistaan ”me teimme sen” -mielihyvällä. Tässä toteutuu samaa, mitä Markku Hyypä (2002) tutkimuksessaan selittää kuorolaulua laulavien rannikolla asuvien suomenruotsalaisten paremmalla fyysisellä ja psyykkisellä terveydellä ja heidän joukossaan vallitsevalla voimakkaalla yhteisöllisyydellä. Heille on historian saatossa kehittynyt sosiaalisesti kannatteleva yhteisö, joka vaalii yhteenkuuluvuuden tunnetta omilla perinteillään. Hänen mukaansa hyvä terveys liittyy ”me-henkeen”, kansalaisaktiivisuuteen ja keskinäiseen luottamukseen, joita pidetään sosiaalisen pääoman mittareina. Tyytyväisyyteen vaikuttaa myös säännölliseen tapaamiseen liittyvä sosiaalinen verkosto ja vahva motivaatio sekä näiden välillä vallitseva toisia laulajia tukeva vuoroaikutus. Kuorolaisten keskinäisen sosiaalisen verkoston ystävyyssuhteet koetaan yhteisöllisenä voimavarana. Tästä näkökulmasta kuorolaulua harrastavien keskuudessa yksilöiden oma inhimillinen pääoma kasvaa, jolla on myös lisääntyvää merkitystä yhteisön sosiaalisen pääoman rakentumiselle (ks. Hyypä 2002 ; Lim & Putnam 2010).

Hyypä (2013) puhuu kulttuurikuntoilusta, jolla hän tarkoittaa kulttuurin harrastamista ja yhteisöllistä toimintaa terveyden ja elinvuosien lisääjänä. Yhdessä tekeminen voi tuoda lisää jopa kaksi, kolme elinvuotta. Itse kulttuuriharrastus ei sitä aiheuta, vaan hyöty tulee yhdessäolosta muiden kanssa, luottamuksesta ja yhteenkuuluvuudesta. Hyypä toteaa, että kulttuurikuntoilu edistää terveyttä vähintään yhtä hyvin kuin liikunta. Kulttuurikuntoilu

sisältänee myös äänen huoltoon liittyvän harjoituksen. Hyypä käyttää myös sanaa peruskulttuuri, joka pitää sisällään vakiintuneen elämäntavan ja normit. Se sisältää talkoot, kädentaitoihin liittyvät kerhot ja kurssit, kuorot ja kuvataiteetkin (ks. Hyypä 2013, 110 - 122).

Talkoita, velkojen maksua ja lauluseuroja

Toimeliaisuuden näkyvä foorumi on erilaiset talkoot ja varainkeräystyöt. Ikääntyvät reserviläiset puuhaavat muiden mukana eri tavoin sotaveteraanien elämän helpottamiseksi. Monelle ikääntyvälle taivalkoskelaiselle se on kunniavelka, joka on suoritettava vielä sotaveteraanien eläessä.

Mies: Yhteisöllisyyshän näkyy siinäki, että me oomma kokkoontuneet korijaamaan ja maalaamaan sotaveteraanien mökkejä. Mehän oomma sen heille velekaa. Viimeksikki talakooväelle siellä tarjottiin kahavit. Tyttö tuli hoitamaan sen assian. Lisäksi me ollaan tehty aurausviittoja ja poimittu yhdessä marijoja myyntiin.

Nainen: Joka vuosi yhdessä seurakunnan ja kunnan kanssa järjestämme veteraanijuhulan ja kaatuneitten muistopäiväjubulat. Kahavitus on meidän tehtävämme. Miehet auttavat tarjoilussa ja toimivat ovimikkoina. Veteraanit antavat meille lopuksi ruusut ja niitten myötä hyvän mielen. Olemmehan olleet sota-ajan lapsia ja sen vuoksi tunnemme kiitollisuutta vappaasta isänmaasta näille harvoneville veteraaneille.

Nainen: On mekin osallistuttu talakoiisiin. Kun miehet hakkasivat aurausviittoja, me naiset kokkoonuimme laittamaan niihin heijastimia, Destia osti ne sitte ja laitto ne tienvarsille. On sitä monenlaista muutaki talakootyötä; Elomarkkinoilla, Päätalopäivillä muutamia mainitakseni. Niihin osallistuu meitä eläkeläisiä lähemmäs parikymmentä, jokkainen omilla lahajoillaan. Talakoot ovat mukavia tillaisuuksia, jalat kyllä tahtovat väsyä kun on monta tuntia jalakojensa päällä. Yhteishenki on hyvä ja tienatut rahat käytämme yhityksemme jäsenten virkistykseen.

Hyypä (2010) toteaa, että talkoohengestä koituu hyvinvointia. Talkoot ovat, kuten haastateltavat kertovat, tärkeä yhdessäolon muoto, mutta myös usein varojen keräystilaisuus. Asettamaani kysymykseen talkoiden mahdollisesta rasittavuudesta monet vastasivat pitävänsä ne mukavina tilaisuuksina. Muutamat haastateltavat toivat esille huolensa toimijoiden väsymisestä iäkkäiden henkilöiden yhdistyksissä. Vaarana voi olla yhdistyksen toiminnan hiipuminen. Seurakunta, eläkeläisjärjestöt ja muutkin yhteisöt ovat etsineet ikääntyneistä vapaaehtoistyöntekijöitä ja vertaisohjaajia, koska he katsovat, että monella eläkeläisellä on aikaa ja lisäksi he ovat yleensä aktiivisia toimijoita. (Ks. Kirkon toimintatilastot 2009.)

Nainen: Yhdistykset kerräävät rahkaa toimintaansa erilaisilla myyjäisillä, kuten joulumyyjäiset. Järjestävän yhteisön pitäisi kuitenkin muistaa, että haluan tulla töihin, vaikka lätnytpaistoon, sillä kun se tuntuu minusta mukavalta. Kettään ei pitäis velevottaa. Työhön tulijoita ei kohta enää löyvy. Sellanen yhdistys ei pitkälle menesty jos vapaaehtoisuus kysseenalastuu. Kokkoontumisiin pitäisi olla mukava tulla ja sieltä pitäisi lähteä pois hyvillä mielin.

Haastattelussa tuli esille, että nykypäivänä taivalkoskelainen ikääntynyt henkilö kokee vapautta valita, miten ja mihin osallistuu vapaaehtoisena työntekijänä tai suorittaa vastavuoroisen toimijuutensa yhteisössä. Haastateltavat ilmensivät kuitenkin haluttomuutta sitoutua vapaaehtoistyöntekijöiksi. Talkoissa ja yhdistyksen omissa tilaisuuksissa he voivat tehdä vapaaehtoisuustyötä, mutta ovat arkoja lähtemään mukaan esimerkiksi huonosti liikkuvan lähimmäisen säännölliseksi ”liikuttelijaksi”. Yhdistystoiminta on myös vapaaehtoista, ja painostus tuhoaa motivaatiota (ks. Siisiäinen 2002, 94 - 99).

Tutkijana kiinnostuin etsimään syitä, miksi kolmannen iän taivalkoskelainen ottaa mielellään itselleen vapaaehtoistyötä harrastavan ystävän, mutta ei sitoudu itse säännöllisesti tapahtuvaan auttamistyöhön. Vastauksia löytyy eksistentiaalisfilosofiasta, joka perustuu ajatukseen ihmiselämän subjektiivisuudesta ja yksilöllisyydestä, jossa korostuu ihmisen valinnan vapaus, vastuu valinnoista ja kokemuksen ainutlaatuisuus. Ihmisen toimintaa ohjaa henkilökohtaisen elämän tarkoituksen etsiminen. Se on elämää ylläpitävä motiivi. Ihminen luo näin hyvää elämäänsä (ks. Takkinen 2003, 211).

Kolmannen iän haastateltava hakee toimijuudessaan myös omaa hyvinvointiaan. Kotkavirta (1998) erottaa hyvän elämän toteutumisen arvioinnissa yksilölliset ehdot yhteisöllisistä ehdoista, jolloin kolmannen iän henkilön yksilöllisiin ehtoihin kuuluu mahdollisuus toteuttaa omia intentioitaan. Tällöin ikääntyneen hyvään elämään sisältyy ajatus, että elämän on oltava omassa hallinnassa ja luonteeltaan itsenäistä suuntautumista ja että elämän tulisi olla henkilökohtaisesti tyydyttävää. Yhdyn tässä Kotkavirran ajatusmalliin, jossa iäkäs henkilö hyvinvointiaan rakentaessaan ja tiedostamatta omaa intentiotaan suuntautuu tällä tavalla. Tämä tulisi yhdistyksen tapahtumista ja tämän tyyppisen toiminnan järjestelystä vastaavien tiedostaa. Tähän liittyy myös yhdistysten sisäinen autonomia eli yhteisön oikeus itse päättää sisäisistä oikeussäännöistään ja käytännöistään.

Mies: Kokkoontumisiin ei tabo löytyä sopivaa, halapaa ja kaikille mieluisaa tillaa. Jos haetaan tillaa, jossa voi keittää kahavia ja koko porukka soppii sielä istumaan – eipä tabo olla tilan antajia. Ollaanba sitä oltu kunnantalollaki, mutta sinne ei pääse sujuvasti joka viikko tai es kuukausi.

Haastateltavat pohtivat myös, millä tavalla voitaisiin ratkaista kokoon-tumisiin liittyviä tilaongelmia. Varsinkin ikäihmisten päivällä pitämiin kokoon-tumisiin ei löydy tarpeeksi tilavaa, halpaa ja liikunnallisesti sopivaa tilaa. Eläkeliiitto on voinut pitää kerhojaan seurakuntatalossa, mutta sieläkin seurakunnan omakäyttö on aina ensisijainen. Eläkkeensaajat ovat kokoon-tuneet Palvelutalossa, jossa kokoon-tumistila on suhteellisen pieni. Heidän toiveenaan on saada mukaan palvelutalon asukkaita, mutta ahdas kerhotila rajoittaa ulkopuolista osallistumista. Tyhjiä liiketiloja taajamasta kyllä löytyy, mutta niiden vuokraamiseen ei yhdistyksillä ole varaa. Pitkät matkat tyhjiillään oleviin syrjäkylän kouluihin ovat esteenä näiden tilojen viikoittaiselle käytölle.

Tietoliikenne ja tietoverkosto vuorovaikutuskanavana

Tietokone on tullut myös taivalkoskelaisten ikääntyvien elämään. Haastateluista lähes puolet käyttää tietokonetta joko kodissaan tai kirjastossa omiin

tarkoituspäiinsä. Haastatellut ikääntyneet puhuivat kätevästä välineestä, jota ilman sinänsä tulisi toimeen. Monet heistä olivat käyttäneet tietokonetta palkkatyössään tai osallistuneet eläkkeellä ollessaan kansalaisopiston järjestämään koulutukseen.

Mies: Poika hommas minulle tietokoneen. Kävin sitten kansalaisopistossa kursseilla, jotta opin yhteydenotot sähköpostin ja skypeen avulla lapsiin ja lapsenlapsiin. Olen jäsenenä eläkeliitossa, josta tulee myös lähes viikottain postia; toimintakalenterit, mahdolliset muutokset, retkiin ilmoittautumiset, hyväntuulen postit jne. Kerhoissa käyn lähes säännöllisesti ja uintiretkillä. Puolisoni haudalla käyn nykyisin harvemmin mutta surutyö jatkuu vielä. Ilman tietokonetta oon löytänyt kuitenkin uuden ystävän, josta oon ilonen.

Konkreettiset asiat, joita haastateltavat haluavat oppia, olivat laskujen maksut, tekstinkäsittely, sähköposti sekä internet tietolähteenä ja yhteydenottovälineenä. Heidän mielestään tietotekniikan kehitys jossain määrin koskettaa tavallista ihmistä: monia asioita joutuu tekemään tai voi tehdä tietotekniikan kanssa, mutta myös suorittaa tiedon valintaa.

Nainen: Tietokone on ollut työssä ollessani tärkeä työväline, joten kotikoneella on voinut eläkkeelle jäätyäni ottaa yhteyttä jopa entiseen työpaikkaanikin.

Antikaisen ja Mittilän (2007) tutkimuksen mukaan eläkkeelle siirryttäessä työyhteisön katoaminen korvataan verkkoyhteisöön osallistumisella silloin, kun eläkkeelle jäävä voi kokea siellä samanlaista yhteenkuuluvuuden tunnetta kuin työyhteisössä (Antikainen & Mittilä 2007, 188). ”Sosiaalisen tilan” kokemus on eri tavoin ristiriitainen. Ikääntynyt voi kokea olevansa sekä mukana että ulkona. Hintikka (2011, 117) toteaa analysoidessaan sosiaalisen median verkostoja, että arvostus yleisessä verkkoyhteisössä perustuu vastavuoroisuuteen. Siinä ihminen auttaa toisia osallistumalla tai jakamalla yhteisölle resursseja riippumatta siitä, mikä hänen taustansa on. Taivalkoskella Eläkeliitto kokoaa jäsenistönsä kotisivuillaan ja sähköpos-

tissa ryhmäjakelun piiriin, samoin Sydänyhdistys. Haastateltavien näkemys verkossa toteutuvaan yhteisöllisyyden kokemukseen jäi kuitenkin vaisuksi.

Mies: On minulla tietokone ja ossaan sitä käyttää sen mitä tarvihen. Kun assuu syrjäkylällä on hyvä maksaa laskut tietokonneella. Megat eivät vain riitä. Ne lupasivat, että pittää olla vähintäiki 1 mega joka kojissa. nyt niitä täälläki näyttää olovan vain 0,4. Oon siitä valittanut ja viimeksi käskivät ottaa yhteyttä kuluttaja-asiamieheen.

Minullaha ei oo televisiota ja tämän kautta voisin seurata metiatapah-tumiakin jos megat vain riittäisi. Käyn minä joskus seuroissaki mutta enin aika mennee kotipihan töissä ja halakosavotassa.

Haastateltavat puhuvat seuroissa käynneistään. Tällä he tarkoittavat vanhoillilestadiolaista eli rauhanyhdistyslaista seuraperinnettä. Liikkeessä on aiemmin korostettu television katselukieltoa. Tämän ovat jotkut tietokoneen omistavat ikääntyneet nykyisin voineet korvata tietotekniikan avulla. Internetsivujen kautta on mahdollista katsella urheilulähetyksiä tai kuunnella suorana lähetyksenä esimerkiksi Helsingin Rauhanyhdistyksellä pidettyjä seuroja. Liikkeeseen kuuluvat syrjäkyläläisetkin voivat kokea verkon kautta yhteisöllisyyttä samoin ajattelevien kanssa, mutta sosiaalisen verkoston läpi käyvää ystävyyttä ei näissä yhteyksissä tavoiteta. (Ks. Aalto & Uusisaari 2009.) Tietotekniikka mahdollistaa myös lehtien lukemisen internetissä aikana, jolloin lehtien hinnat ovat korkeat ja postin kulku on epävarmaa. Syrjäkylällä asuville yhteysongelmat rajoittavat kuitenkin tiedon valintaa ja yhteydenpitoa verkossa. Pankkiyhteyksien saaminen ei myöskään aina onnistu ja tulevaisuudessa tapahtuva lisääntyvä pankkiasiointi ajatteluttaa ikääntyviä.

Mies: Syriässä asuvana mietityttää vähän tuo laskujen maksu tulevaisuudessa. Nythän se vielä onnistuu tietokonneella vaikka hilijasta se on kun välillä saa oottaa 15 minuuttia, että internettiin pääsee. Joskus eppäilyttää ehtiikö lasku kirijaantua ollenkaan tai mennekö kahteen kertaan. Oon siirtänyt laskuja suoravelotukseen, minkä oon pystynyt.

Näyttää siltä, että pankit perivät kohtuuttomasti tulevaisuudessa laskun maksamisesta ja rahan nostamisestakin.

Syrjäkylällä asuvat ikääntyneet tuntevat voimattomuutta pankkipalvelujen siirtymässä entistä enemmän kodeissa maksettavien sähköisten päätetietojen varaan. Yhteiskunta ei ole ottanut huomioon etäisten alueiden verkko-ongelmia. Monella ikääntyneellä ei ole tietokonetta eikä edes omaa autoa, jolla käydä asutustaajamassa, sen ehkä ainoassa pankissa hoitamassa laskuja, joita kaikille tulee nykypäivänä maksettavaksi.

Säröjä yhteisöllisyydessä

Paikallinen yhteisö on nähty tärkeänä välittäjänä tasapainon saavuttamisessa persoonallisen identiteetin ja sosiaalisen kontekstin välillä. Jotta elämän voi kokea mielekkääksi vaikeassa tilanteessa, oma asennoituminen saattaa kuitenkin olla ratkaisevampi kuin ulkoisten vastoinkäymisten suuruus. Seuraavassa on kuvauksia yhteisöllisyyden vajeesta, jota lähinnä kirkonkylässä asuvat ovat kokeneet.

Nainen: Viime vuosi oli tosi vaikea. Kevväällä ... hoitojen jälkeeni minulta lähti tukka. Kun sitte kesällä kävelin iliman päähinettä ulukona, tukasta saatto kuka tahansa päätellä sairauvestani, huomasin, että tutut vaihtoivat toiselle puolelle tietä ettei tarvinnu puhua minulle. Kaupassaki kiersivät kaukaa. Tietysti minäki peitin pahaaloani karskiudella. Minua loukkasi tavattomasti ihmisten välttely. Sitten joku tuli lähelle ja selitti minulle, että ihmiset täällä eivät ossaa näyttää tunteita kuten etelämmäsä. He ovat neuvottomia ja eivät ymmärrä mitä sanosivat. Sillon käsitin, että minua ei eristetä ellen ite sitä tee. Se oli minun korvieni välissä.

Lähimmäisen ajatukset ja neuvot sekä haastattelu sinänsä saattoivat vaikuttaa edellä olevan haastateltavan käsitykseen suhteessa itseensä ja lähimmäisiinsä. Ainakin hän tiedostaa säröilyn syitä, ja näin opittu itsearviointi voi antaa hänelle positiivista energiaa myös tulevaisuudessa. (Ks. Koskinen 2004, 35.)

Omaishoitaja : Puolisoni sairastui... ja hänen liikkumisensa on vieläkin huonoa. Kun sairaus tuli talloon niin vieraatki loppu. En päässy harrastuksiini ja uuvun itsekin.

Tämän haastattelun alussa edessäni istui väsyneen oloinen henkilö. Vasta lapsuudestaan ja nuoruusvuosista kertoessaan hänen katseensa kirkastui ja ilon häivähdys kasvoilla hän kertoi mieluisista muistoista, joiden merkitys ulottuu tähänkin päivään. Haastattelutuokion lopussa hän totesi, että yhteyksien katkeamiseen oli syytä hänessä itsessäänkin, mutta toivo oli nyt voimakkaasti läsnä. Yhteisöllisyyden säröilyä oli havaittavissa molemmissa myös hoidettavan ja hoitajan välillä. Tässä tilanteessa oli luontevaa, että nykyiseen elämäntilanteeseen kuuluva osa keskustelusta käytiin yhdessä.

Tutkimusaineistosta nousi esille omaishoitajan ja hoidettavan välisen vuorovaikutuksen ja toimijuuden välinen merkitsevyys toimijuuden prosessissa ja sen dynaamisuudessa. Toimijuuden prosessuaalisuudessa sekä hoitajan että hoidettavan kyvyt, osaamiset, haluamiset, voimiset ja tuntemiset muuttuvat. Ne vaikuttavat toisiinsa ja ilmenevät usein tilanteesta riippuen eri tavoin. (Ks. Sunden 1987; Jyrkämä 2008.) Havaintoni mukaan tässä hoitoprosessissa tarvittaisiin ulkopuolista vuorovaikutteista sosiaalista tukea antavaa kuuntelijaa ja kannustajaa, jotta yhteisöllisyys vahvistuisi niin kodissa kuin sen ulkopuolellakin oleviin.

Tässä yhteydessä pohdin myös omaishoidettavan toimijuuden toteutumista. Jyrkämä (2008) on todennut, että kykeneminen saattaa ikääntyessä hiipua, mutta silti ihminen on edelleen toimijuuttaan kantava, ilmentävä ja toteuttava inhimillinen olento. Kysymys toimijuudesta, sen luonteesta, mahdollisuuksista ja esteistä on kuitenkin relevantti, vaikka toimijuus olisikin muuttunut, haavoittunut tai murenemassa (Jyrkämä 2008, 196 - 197). Vanhusten hoivatutkimuksessa avuttomuus on ollut huomion kohteena, mutta hoivaa tarvitsevan vanhuksen rooli oman elämänsä toimijana jää usein huomioimatta. Valtaosa hoivatutkimuksesta kohdistuu hoivaa antavaan osapuoleen ja hänen toimintaansa (ks. Lyons ym. 2002, 195; Dunér 2007, 13; Tedre 2007, 100). Näiden puutteiden ja argumenttien huomioiminen omaishoidettavan hoivassa on ratkaisevan tärkeää yksilön autonomialle ja hänen syrjäytymisensä estämiselle. (Ks. Kontos 2003; Jyrkämä 2008.)

Taivalkosken syrjäkylillä pidettiin 1700-luvulta alkaen maakirkkoja, jonne kokoontuivat lähes kaikki asukkaat kymmenien kilometrien päästä. Niissä toteutui yhteisöllisyys ajalle ominaisella tavalla. Myöhemmin 1970-luvulta vuosituhannen vaihteeseen, syrjäkylillä toimivat kirkon diakoniarhyhmät, jotka olivat silloin lähes ainoat kylillä toimivat foorumit. Nykyisellään Taivalkosken seurakunnassa diakoniatyöntekijän työpanos suuntautuu enemmän vammaisten kerhotoihin sekä kotikäynteihin. Yhteysvajauksesta kertoo syrjäkylällä asuva entinen diakonapiiriläinen:

Nainen: Oon jääny yksin tähän mökkiin. Lapsetki lähtivät maailmalle. Ja kun tiakonipiiri loppu tällä kylällä, koin sen pahana. Jos matkaa on kirkonkylälle kymmeniä kilometrejä eikä oo autoa, niin mitenkä sitä osallistuu mihinkään. Tuntu siltä, että seurakuntaki hylyksi meikäläisen lopettamalla hyvin toimineen ryhymän. Oon kuullu, että tällä kylällä toimisi joku kyläyhitys, mutta en oo nähäny vielä sen kokkoontuvan.

Selkosella yksin asuvan haastateltavan kertomus yhteisöllisyyden vajeesta kertoo kontaktien puutteesta, pitkäaikaisesta yksinäisyydestä ja siihen liittyvästä arvottomuuden kokemuksesta. Tunne, ettei kuulu oikein mihinkään tai millään tavoin liity toisten ihmisten joukkoon, saattaa sysätä ihmisen hyvin syvälle yksinäisyyteen ja ulkopuolisuuteen. Syrjäisellä maaseudulla liikkumisen ongelmat ja tukea antavien naapurien puute nostavat tunteen yhteisön ulkopuolelle ajautumisesta ja aiheuttavat haastateltavan kuvaamaa eristymistä ja yksinäisyyttä. Lumien saartamat kylät talvella, pitkät etäisyydet, palvelujen saatavuus ja maaseudun kulttuurin muoto vaikuttavat ikääntyneiden sosiaaliseen osallistumiseen, heidän kokemaansa yhteisöllisyyteen ja sosiaalisen pääoman kertymiseen. (Ks. Keating 2008.)

Mies syrjäkylältä: Talavet ovat täälä lumisia ja pitkiä. Sanotaan, että tämä on Suomen lumisinta seutua varsinki tämä kylä. Joskus talaviyönä sattaa tulla mieleen, että jos sairastuu ja syrjäisen kylätien on lentävä lumi tukkinu eikä puhelimessa oo kenttää. Mites hälllyytät ja saat appua. Sillo sitä päättää, että seuraavaa talavia ei enää syrijäsä asu. Ja kesän

aikana mieli taas muuttuu. Karhuja ja susiahan täällä kyllä on, mutta ei ne häitä minua kun ei oo porojakaan ennää itellä.

Väestön ikääntymiseen, suurten ikäluokkien vanhenemiseen ja heidän keskuudessaan vallitsevaan yhteisöllisyyteen on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota myös koillismaalaisessa kontekstissa, etupäässä viime vuosina perustetuissa kyläyhdistyksissä (ks. Putnam 2000). Nämä haastateltavat olivat kuulleet niistä, mutta tietoja kokoontumisista ei saatu. Taivalkoskella on näitä kyläyhdistyksiä yritetty juurruttaa kylille aktivoimalla kyläläisiä yhteiseen toimintaan ja kohentamalla elämisen ympäristöä myös fyysisiltä puutteiltaan. Sosiaalisen tuen tarve korostuu erikoisesti syrjäisten kylien kontekstissa, missä mahdollisuudet tavata naapureita normaalin päivän kulun aikana ovat huonoimmat. Syrjäkylien haastateltavat olivat perillä kylähankkeista, joista oli tiedotettu. He toivoivat kyläavustajia, jotka voisivat olla ikääntyvän apuna tarpeen mukaan. On todennäköistä, että maaseudun hyvyys ikääntyjälle riippuu hänen elämäntilanteestaan, ympäristön piirteistä ja siitä, millaiseksi ikääntyjän ja ympäristön välinen suhde rakentuu. (Ks. Jyrkämä 1996, 211; Keating 2008 11 - 21, 97.)

Mies: Minä osallistun lähes joka viikko ...kerhoon. Oon käyny joskus myös Ystävän tuvassa lukemasa lehtiä ja juomasa kahvit. Sielä käy tosi vähän ihmisiä. Harmi kun sinne eivät tule ees nuo laitapuolen kulukijat. Heijän joukosa on yksi saman ikkäinen kuin minäki, mutta suurin osa on nuorempia, parraassa iässä olevia. Tuolla ne torin reunamilla toisiaan ja kalijapussia taluttaa. Miten nuorempikaan sukupolvi voi löytää omat yhteisönsä tässä maailmassa, jos esimerkki on tämä.

Tämä haastateltava tuntee huolta näistä ”laitapuolen” kulkijoista, joita on vaikea auttaa ja jotka ottavat usein avun vastaan vain omien ehtojensa mukaisena. Kuitenkin ikääntyneellekin alkoholin väärinkäyttäjälle olisi tärkeää saada kokemus yhteisöstä, joka hyväksyy hänet lähimmäisenä joukkoonsa. Mukaan lähteminen voi olla vaikeaa, jos ei koe täyttävänsä yhteisössä vallalla olevia käyttäytymismuotoja tai tunnustavansa yhteisössä käytettyjä puhetaivoja. Lisäksi syrjässä olevat voivat vahvistaa vielä näitä raja-aitoja

omalla käyttäytymisellään. Taivalkosken kulttuuripitäjässä päihdeongelmaisilla ei ole foorumia, jossa yhteisö antaisi heille mahdollisuuden löytää oman äänensä ja rakentaa identiteetin suhteessa toisiin. Koska ympäröivä konteksti ei tarjoa kiinnekohtaa minuuden rakentumiselle, ovat paikalliset yhteisöt kuitenkin ensisijaisia foorumeja etsittäessä vastauksia yhteisöllisen vuorovaikutteisen tuen saamiselle. Yhteisöllisyyden universaali ulottuvuus voi tällöin tarjota mahdollisuuden kollektiivisen identiteetin omaksumiseen. (Ks. Lafargue 1981.) Saadakseen otteen elämästään nykypäivän traditioista irrallinen ihminen tarvitsee Suokkaan (1992) mukaan yhteisöä, joka ottaa hänet vastaan ja pitää hänestä kiinni.

Syrjään vetäytyneiden keskuudessa etsitään sosiaalisen tuen keinoin avointa tasapainotilaa yksilön ja yhteisön, mutta myös yhteisön ja sen ympäristön välillä. Lähtökohtana on yksilön arkitodellisuus, ja siinä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyvät kokemukset ja käytännöt. Hyväksyvässä yhteisössä yksilölle annetaan liikkumavaraa, jonka avulla hän muodostaa yksilöllisen tietoisuuden itsestään suhteessa yhteisöön. Persoonaksi ja subjektiksi yksilö muotoutuu yhteisössä suhteessa muihin. Tämä taas edellyttää yhteisön sisällä autenttista dialogia, joka mahdollistaa samalla arvojen välittymisen muille ja estää yksilön vieraantumisen muista. (Vrt. Kurki 1996, 178; Delanty 2003, 133 - 135.) Giddens ilmentää toimijoiden välistä vastavuoroisuutta korostamalla ajallis-paikallisen läsnäolon merkitystä kasvoista kasvoihin tapahtuvalla vuorovaikutuksen tasolla (ks. Giddens 1984a 130).

5.6 Uskonto ja yhteisöllisyys

Taivalkoskella on seutukunnallisen mittapuun mukaan monia pieniä yhteisöjä, joiden aktiivisesti toimivien jäsenten määrä on suhteellisen pieni. Jäsenmäärältään suurimpiin lukeutuva ja iältään vanhin yhteisö on kuntayhteisön lisäksi vanhoillislestadiolaisten eli rauhanyhdistyksen jäsenyhteisö. Koska osa haastattelemistani kolmasikääläisistä kuului mainittuun liikkeeseen, on sen kulttuurisen erikoispiirteensä vuoksi tarpeen käsitellä yhteisöllisyyden monimuotoisuutta taivalkoskelaisessa kontekstissa. Tämän uskonnollisen yhteisön vaikutus taivalkoskelaiseen elämänmenoon ja kulttuuriin on

leimannut muidenkin kuin liikkeeseen kuuluvien taivalkoskelaisten ikään-
tyneiden koko elämänkaarta. Lisäksi sekä paikalliset että valtakunnalliset
tahot ovat tutkineet tämän herätysliikkeen merkitystä yhteisöllisyydelle.
(Ks. Haulos 1979; Jyrkämä 1995; Salomäki 2010.) Paikkakunnan vanhoil-
listlestadiolaisuus on ollut esillä myös kirjailija Kalle Päätalon tuotannossa.

Jaettu yhteisöllisyys ja vanhoillislestadiolaisuus

Koska haastatteluissa nousi esille vanhoillislestadiolaisuuden merkitys tai-
valkoskelaisen yhteisöllisyyden muotoutumiselle ja myös sen säröilemiselle,
on syytä kuvata tämän yhdistyksen voimassa olevia sääntöjä: Taivalkosken
kirkonkylässä vuonna 1928 pidetyssä vanhoillislestadiolaisyhdistyksen eli
Rauhanyhdistys ry:n kokouksessa yhdistyksen sääntöihin kerrattiin yhdis-
tyksen tarkoitus:

”Yhdistyksen tarkoituksena on pitää paikkakunnalla Raamatun ja
apostolisen opin perusteella esitelmiä ja hartauskokouksia, joihin
kaikilla on vapaa pääsy, kannattaen niin sanottua vanhaa lestadiolaista
hengellisyyttä, sekä pidetään sunnuntaikoulua lasten opettamiseksi
Raamatun tuntemisessa ja hengellisten laulujen laulamissa.” (Risto
Haulos 1979; Lestadiolaisuuden vaiheita Taivalkoskella)

Tässä tutkimuksessa kuvaan haastatteluissa mukana olleiden lestadiolaiseen
liikkeeseen kuuluvien kolmatta ikää elävien henkilöiden näkemyksiä yhtei-
söllisyydestä liikkeen sisällä ja ulkopuolella. Keskusteluun osallistuu myös
liikkeen ulkopuolelta haastateltava, joka paikalliseen seurakuntatyöhön
osallistuessaan on pohtinut yhteisöllisyyden toteutumista vanhoillislesta-
diolaisten kanssa.

Vanhoillislestadiolaisuus on ollut Taivalkoskella hyvin merkittävä kan-
sanliike. Lestadiolaisen kristillisyyden tulo Taivalkoskelle on tapahtunut
1860-luvulla. Liikkeen piirissä on korostettu sen merkitystä uskovien
yhteisönä ja Jumalan perhevään jäsenenä. Pohjois-Suomen maaseudulla
syntyneiden lapsuuteen uskonnollisuus on liittynyt luonnollisena osana.
Normatiivinen elämäntapa, jota lestadiolainen uskonto vahvistaa, sekä
”pärjäämistä” korostavat arvot ovat tarjonneet välineet toimijuudelle. Tämä

perintö on vaikuttanut näiden henkilöiden elämänkatsomukseen, jossa toteutuu samoin ajattelevien ihmisten keskinäiseen luottamukseen perustuvia vastavuoroisia suhteita. Nämä suhteet synnyttävät yhteisöllisyyttä, joka antaa ryhmään kuuluville turvallisuuden tunteen ja on voimavara heidän elämässään.

Tutkimukseen osallistuneilta kysyttiin heidän kokemuksiaan yhteisöllisyydestä omissa uskonnollisissa yhdistyksissään tai ryhmissään. Mainitun yhdistyksen jäsenten kokemukset liikkeensä sisäisestä yhteisöllisyydestä ovat säilyneet vuosikymmenestä toiseen samana, eli yhdistys tarjoaa uskovaisille turvallisen hengellisen kodin. He käyvät säännöllisesti seuroissa ja oman yhdistyksensä eläkeläispiirissä. Lestadiolaiseen liikkeeseen kuuluvat kuvasivat yhdistystään sisäisellä uskovaisten yhteisöllisyydellä. Sen ulkopuolelle jääviä ei haluta määritellä ei-uskovaisiksi, ei ainakaan tässä haastattelutilanteessa. Tähän täytyy todeta, että haastateltavilla saattoi olla tieto teologin koulutuksestani, joten vastaus saattoi olla myös neutraali tästä syystä.

Nainen: Minä oon ollu uskomassa lapsesta asti. Yhteisöllisyyvestä en tiiä, mutta keskenämme me sanomma, että "Jumalan terve". En ossaa sanua erotteleeko se vai yhistää. Kun minua näillä sanolla tervehitään, sitä tietää kuuluvansa näitten uskovien joukkoon. Seuroissa tavataan palijo tuttuja, joitten kans vaihetaan kuulumisia. Voipa sanua, että kaikkien kans ollaan ystäviä – uskonystäviä. Muutenha me ei palijo erottautu – paitsi emme kato televisiota. Seuroihin voivat tulla kaikki – ei sieltä kettää pois ajeta. Avomempaan suuntaan tämä liike on menosa. Minulla on tämän yhistyksen ulukopuolella muitaki ystäviä ja hyväksyn kaikki ihmiset, joitten kans jouvun tekemisiin. Kuulun minä muihinki yhistyksiin ja ryhymiin esimerkiksi kyläyhistykseen. Joissaki perheissä osa nuorista on luopunu uskostaan – se on surullista. Suoviseuroihin osallistutaan joka vuosi, jos terveys sallii. Niisä pījettyihin talakoihin ei kuitenkaan tässä iässä.

Jyrkämä (1995) on tutkinut taivalkoskelaisen lestadiolaisuuden ja paikallisten tekijöiden merkitystä sosiaalisessa vanhenemisessä. Ikääntymisen hän on kuvannut vanhoillislestadiolaisuuden vuoksi kaksijakoisena. Lestadiolaisuus

näkyi hänen mukaansa tutkittavien yksinäisyytenä sekä iloisuuden ja turvallisuudentunteen puuttumisena mutta myös eksklusiivisen opin toteutumisenä. Näiden argumenttien läsnäolo viittaa myös kuntayhteisössä yhteisöllisyyden vajeeseen ja kaksijakoisuuteen. Jyrkämän mukaan kahdella maaseutumaisella paikkakunnalla, Parikkalassa ja Taivalkoskella, ikääntymistä leimaavat erilaiset piirteet. Parikkalalainen ikääntyminen koetaan iloiseksi ja turvallisuudentuntoiseksi, kun taas Taivalkoskella ”ikäntyminen on kaksijakoista, mikä juontuu paikkakunnan lestadiolaisuudesta”. Tutkimuksen ongelmana on ollut myös erojen ja yhtäläisyyksien tulkinta. Taivalkoskella ikääntyneet sanoivat tuntevansa itsensä usein yksinäiseksi eli noin 15 % vastaajista (Tampere 5 %). (Ks. Jyrkämä 1995, 211.)

Tutkimukseeni haastatelluista osa kuuluu Jyrkämän tutkimuksessa mainittuun paikalliseen Rauhanyhdistys ry:hyn joten on luontevaa, että he kertovat kokemuksiaan yhdistyksestään ja sen merkittävydestä heidän elämälleen. Näyttää siltä, että mainitun yhdistyksen jäsenistön suhtautuminen liikkeen ulkopuolella oleviin on avoimempaa kuin Jyrkämän tutkimuksessa esiintuoma kaksijakoisuus eli yhteisöllisyyttä voidaan kokea monissa yhteyksissä liikkeen ulkopuolellakin. Minkälaisia merkityksiä liikkeeseen kuuluvat haastateltavat yhteisöllisyydelle antavat, riippuu lestadiolaisen uskonkäsityksen korostamien arvojen mukaisesta normatiivisesta elämäntavasta.

Myös ”pärjäämistä” korostavat arvot ovat tarjonneet välineet toimijuudelle, joka välittyy näin kaksijakoisuutena liikkeen ulkopuolisiin yhteisöihin. Tämä perintö on vaikuttanut näiden henkilöiden elämänkatsomukseen ja yhteisöllisyyden kokemukseen. Lestadiolaisessa liikkeessä toteutuu samoin ajattelevien ihmisten keskinäiseen luottamukseen perustuvia vastavuoroisia suhteita, ja liikkeen ulkopuolelle toimijuus välittyy heikkojen siteiden yhteisöllisyytenä.

Syrjäkylällä asuva pariskunta: Kuuntelemme ratioa ja luemme palijon. Naapuriiin on noin 2 km. Kirkonkylälle taitaa olla lähes 30 kilometriä. Käymme kirijastossa, jumpassa tässä kylällä ja lähes joka viikko kojeissa tai rauhanyhdistyksellä pījettävissä seuroissa. Seuroihin saavat tulla kyläläisetki, mutta ei niitä käy. Lääkärisä käymme tarvittaessa omalla

*autolla. Syömmme terveellisesti, nukumme hyvin ja teemme yhdessä koti-
töitä: maataloustyöt, puusavotat, remonttihommia ym. Kesäisin käymme
Suvisseuroissa.*

Haastattelussa vanhoillislestadiolaiseen liikkeeseen kuuluvat selittivät osallistumistaan liikkeen ulkopuolella toimiviin yhdistyksiin toimijuudella. Näitä olivat mm. kansalaisopiston liikuntaan, käsitöihin ja perinnetoimintaan osallistuminen. Heille merkityksellistä todellisten vahvojen siteiden yhteisöllisyyden kokemusta ilmeni vain oman liikkeen kontekstissa, liikkeen ulkopuolella se koettiin vain heikkoina sidoksina toimijuuden kautta. Tässä mielessä vanhoillislestadiolaiseen liikkeeseen kuuluvien haastateltavien yhteisöllisyys näyttäyty edelleen kaksijakoisena. Tutkijana pohdin, onko tämä toimijuuden kautta saavutettu yhteys kuitenkin yli rajojen toimivaa yhteisöllisyyttä vai arjen käytäntöä, joka tuottaa tekijälleen mielihyvää, arvontoa ja jopa korvaamattomuuden kokemusta. Muodostuuko tästä tekijälleen sellaista sosiaalisen hyvinvoinnin ilmentymää, johon kuuluu mahdollisuus osallisuuteen, osallistumiseen sekä liikkeen ulkopuolella tapahtuvaan sosiaaliseen aktiivisuuteen, jää edelleen avoimeksi. (Ks. Vuori 2008.)

Vanhoillislestadiolaisen liikkeen näkyvä ja kuuluva symboli yhdistyksessä ja sen ulkopuolella on tervehtimisessä. Liikkeeseen kuuluvat eivät koe yhdistyksessään yksinäisyyttä, josta Jyrkämä mainitsee tutkimuksessaan. Haastatteluissa se ei ainakaan tullut esille. Sosiaalisesti verkostoituneen liikkeen sisällä yhteisöllisyys koettiin vahvana.

*Nainen: Uskovaiset tervehtivät toisiaan lämpimästi. Toisiamma me
tervehimme ”Jumalan terve”-sanoilla eli toisin kuin ei-uskovaa. En
ajattelen kuitenkaan, että se erottelisi tuttuja meistä. Yhteisöllisyyttä me
varmaanki tunnemme eniten seuroissa ja omissa kokkoontumisissamme,
vähemmän muualla.*

Jos muutto kirkonkylälle tulee pakolliseksi, se voi lestadiolaisen kohdalla olla helpompaa, koska ikääntyvä kuuluu hänelle tuttuun ja turvalliseen yhteisöön eli rauhanyhdistykseen. Yhdistyksen jäsenyyteen liittyvä kanssakäyminen ja sosiaalinen verkosto ovat pysyneet etusijalla kotiseurojen ja

kesäisten suviseurojen vahvistamana. Ikämuuttujilla, joilla ei ole tällaista taustaa, muutto kunnan sisälläkin voi tuottaa syrjäytymistä, yksinäisyyttä ja sosiaalisten verkostojen puutetta.

Nainen: Käyn seuroissa säännöllisesti. Menen sinne naapurini kanssa. Seuroissa on mukana muutamia oikein hyviä ystäviä. Heijän kanssaan käymme joskus vähän kauempanaki seuroissa. Meistä voi sanua, että ollaan uskon ystäviä.

Lestadiolaisessa yhteisössä mukana olevien haastateltavien kokemukset liikkeen sisällä vallitsevasta yhteisöllisyydestä on siis vahvojen sidosten ilmentämää. Näin ajatellen lestadiolainen yhteisöllisyys on edelleen kaksijakoista. Siteet liikkeen sisällä ovat vahvat, mutta jakaantuessaan liikkeen ulkopuolelle yksilöiden yhteisöllisyys liikkuu heikkojen sidosten verkostossa. Lestadiolaisuudella näyttäisi olevan toisaalta sekä oman joukkonsa yhdistävä että taivalkoskelaisessa kulttuurissa ja yhteisöissä siitä erotteleva tekijä. Lestadiolaisten välistä kanssakäymistä ja toimintaa ohjavat normit, joilla voi olla omassa yhteisössä yhteisöllisyyttä vahvistava funktio. Taivalkoskelaisessa paikalliskulttuurissa se ilmenee erillisenä, mutta vahvasti läsnä olevana. Erillisyys näyttää olevan myös luonnollinen osa kuntayhteisöä.

Tässä yhteydessä on syytä tarkastella lestadiolaisuuden merkitystä sosiaalisen pääoman kasvulle paikallisessa kontekstissa. Putnamin mukaan sosiaalinen pääoma koostuu ”sosiaalisesta verkostosta, yleistetystä vastavuoroisuuden normista ja luottamuksesta” (Putnam 1994; 2000). Tärkeää on, että sosiaaliseen verkostoon kuuluvat luottavat toisiinsa ja myös niihin, jotka eivät kuulu verkostoon ja joita ei tunneta henkilökohtaisesti. Vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen piirissä keskinäinen yhteys täyttää kaikki nämä argumentit. Sosiaalisten verkostojen sidonnaisuus jaetaan vahvoihin tai heikkoihin siteisiin. Vahvat siteet ovat Putnamin mukaan esimerkiksi politiikassa tehokkaita päämäärän saavuttamisessa, mutta ne eivät edistä luottamusta ja siksi vähentävät yhteisöllisyyttä. Tutkimukseni lestadiolaisen yhteisössä vallitsevat vahvat siteet, ja omassa yhteisössään ne näyttävät edistävän luottamusta. Haastateltavat ovat varovaisia omimaan itselleen kristinuskoa, pikemminkin he pitivät sitä yhdistyksen ulkopuolella olevien

yksityisasiana, jolloin toimijuuteen perustuva asenne ei edellytä ulkopuolella koettua yhteisöllisyyttä. Heikkojen sidosten verkostot luodaan liikkeessä koettujen vahvojen verkostojen ylitse. (Aiheesta: Putnam 1994; Kaunismaa 2000, 22; Hyyppä 2005, 15 - 19.)

Sosiaalinen pääoma on luonteeltaan sosiaalisia siltoja luovaa silloin, kun sen myönteiset vaikutukset leviävät yhteisöstä muualle yhteiskuntaan. Onko lestadiolaisuuden ja muun yhteiskunnan väliset sillat sosiaalista pääomaa lisääviä? Tutkimusvastauksista ilmenee, että verkoston jäsenet auttavat toisiaan ja luottavat toisiinsa, mutta eivät myöskään sulje ympäröivää yhteiskuntaa yhteisöllisyytensä myönteisten vaikutusten ulkopuolelle. Jaettu uskonnollisuus vahvistaa liikkeessä keskinäistä yhteenkuuluvuutta, luottamusta ja sosiaalisia siteitä. Sosiaalisten siltojen luominen ja sitovuus eivät rajaa toisiaan pois, sillä samassa sosiaalisessa verkostossa voi olla piirteitä molemmista. Tällöin sosiaaliselle pääomalle ominaiset löyhät keskinäiset sidokset mahdollistavat ryhmien välisen vuorovaikutuksen ja toiminnan. (Ks. Hyyppä 2005, 16; Ilmonen 2007, 3 - 8.)

Nainen: Aiemmin kävin kirkossa aika palajon – nykyisin vähemmän. Oma laiskuuskai siihen on syynä ja ehkä vähän eriarvoisuus, jota oon kohannut niissä tilaisuuksissa.

Pyysit multa siitä kommenttia, joten sanon jotaki. Muualta Taivalkoskelle muuttaneena oon joskus törmänny lestaatiolaiseen uskonkäsitykseen. Joku heistä on sanonu minulle, että oon uskonon – ei uskovainen. No ei se mittään. Minähän tiijän mikä olen. Mutta se minua on nykyisin harmittanu, kun samana sunnuntaina, aamupäivällä on ehtoollisjumalanpalavelus omien pappien toimesta, ja illalla on taas kirkossa ehtoollisjumalanpalavelus, jonka toimittaa ulukopuolinen lestaatiolainen pappi. Aamupäivään jumalapalavelukseen ei osallistu muita kuin harvoja, mutta illalla on kirkko täysi. Tämä erottellee enemän kuin yhistäää.

Tämä vanhoillislestadiolaisen liikkeen ulkopuolinen haastateltava kertoo niistä yhteisöllisyyden säröistä, joita Taivalkoskella on koettu vuosikymmeniä kirkon piirissä toimivan liikkeen uskonkäsityksen törmätessä evankelislus-

terilaisen kansankirkon yhteiseen tunnustukseen. Hanna Salomäen (2010) mukaan vanhoillislestadiolaisuudelle ovat tyypillisiä monet perinteisen yhteisön piirteet; liikkeen jäsenet kokoontuvat tiiviisti yhteen ja jäsenet ovat vahvasti sitoutuneita. Myös ystävyysuhteet keskittyvät liikkeen sisälle, ja liikettä leimaa yhteiseen ideologiaan sitoutuminen. Voimakas sitoutuminen merkitsee myös erottautumista. Muiden herätysliikkeiden toimintaan ei osallistuta, ja kirkon seurakunnalliseen toimintaan osallistuminen on muita liikkeitä vähäisempää. Käytäntöjä selittää liikkeen seurakuntaoppi, jossa pelastusta ei nähdä liikkeen ulkopuolella. (Ks. Pursiainen 1990; Salomäki 2010.)

Taivalkosken seurakunnan luottamushenkilövaaleissa Rauhanyhdistys ry:llä on oma valitsijamieslistansa. Luottamushenkilöinä he ovat aktiivisia varsinkin hallinnon alaan liittyvässä päätöksenteossa. Omissa tiloissa kokoontuminen antaa toisaalta herätysliikkeelle itsenäisyyttä ja riippumattomuutta seurakunnasta, toisaalta se saattaa vähentää ”tavallisen seurakuntaväen” osallistumista herätysliikkeen tilaisuuksiin.

Lestadiolaisten haastateltavien uskonnollisuuden ja yhteisöllisyyden suhdetta analysoidessani lähestyn asiaa myös inhimillisen pääoman näkökulmasta. Tuoreen amerikkalaistutkimuksen mukaan uskonnon sosiaaliset ulottuvuudet ja säännöllinen uskonystävien tapaaminen vaikuttavat enemmän kuin teologia tai hengellisyys. Chaeyoon Lim ja Robert D. Putnam (2010) korostavat uskonnollisten ihmisten sosiaalisia verkostoja ja ystävyysuhteita elämäntyytyväisyyttä selittävinä tekijöinä. ”Uskonto, sosiaaliset verkot ja elämän tyytyväisyys”-niminen tutkimus paljasti, että 33 prosenttia ihmisistä, jotka käyvät kirkossa viikoittain ja joilla on kolmesta viiteen läheistä uskonystävää, ovat ”erittäin tyytyväisiä” elämäänsä. Toisaalta vain 19 prosenttia niistä, jotka käyvät kirkossa viikoittain, mutta joilla ei ole siellä läheisiä ystäviä, ovat erittäin tyytyväisiä. Tyytyväisyyteen ei vaikuta uskonto tai yhteisö, vaan säännölliseen tapaamiseen liittyvä sosiaalinen verkosto ja vahva uskonnollinen identiteetti sekä niiden välillä vallitseva vahva interaktio. Sosiaalinen verkosto tarkoittaa samoin ajattelevien uskovien ystävyyttä. Tästä näkökulmasta lestadiolaisessa seurayhteydessä vallitsee vahvaa inhimillisen pääoman kasvua, jolla on myös lisääntyvä merkitystä sosiaalisen pääoman rakentumiselle.

Kirkossa käyntiä ja siellä kokemaansa yhteisöllisyyttä haastateltavat kuvasivat niukemmin. Jumalanpalvelukseen ei mennä tapaamaan ystäviä, vaan kohtaamaan pyhä. Kuitenkin edellä kuvatun amerikkalaistutkimuksen mukaan tyytyväisyyteen ei vaikuta uskonto tai yhteisö, vaan säännölliseen tapaamiseen liittyvät samoin ajattelevien joukko, sosiaalinen verkosto ja vahva uskonnollinen identiteetti sekä niiden välillä vallitseva vahva interaktio. Jumalanpalveluksessa pitäisi tämän mukaan tarjota ihmisille pyhän kohtaamisen lisäksi mahdollisuuksia ihmisten kohtaamiseen ja hyväksytyksi tulemiseen. Tähän pyritään seurakunnissa, joissa tarjotaan esimerkiksi kirkkokahvit jumalanpalveluksen jälkeen. Seurakunnan vapaaehtoistyö (yksinäisten luona vierailu, yhteisvastuukeräys ym.) näyttää tarjoavan edelleen luontevan sosiaalisen toiminnan mahdollisuuden, jonka kautta jaettu altruismi, välittäminen ja jakaminen, vahvistuvat. (Vrt. Yeung 2005, 53 - 56.)

5.7 Kokemuksia oman elämänsä hallinnasta

Yhteisöllisyyttä voi löytää Taivalkoskella ihmisten parista, mistä sitä ei normaalisti osata edes etsiä. Taivalkoskelainen kuvaa ”joutilaan” henkilönä, jonka arki sisältää jouten oloa. Joutilas tekee sen, mikä on välttämätöntä, mutta joskus ei sitäkään. (Ks. Lafarque 1981.) Taivalkoskelaiset joutilaat ovat aamuvirkkuja, korven ja selkosten eläjiä, nuoria ja vanhoja, työttömiä ja eläkeläisiä, niitä, joilla on erilaisia mielipiteitä, luonnossa elämisen taitoa, maaseudun ja yksinäisyyden rakkautta sekä hyväntahtoista uteliaisuutta.

”Joutilaiden” yhteisö

Jokainen joutilas kokee yhteisöllisyyden omista lähtökohdistaan ja tarpeistaan, mutta kuitenkin mielihyvää tuottavana voimavarana. Joutilaan nimeä voi käyttää taivalkoskelaisesta miehestä, joka kävelee aamulla baariin aamukahville tai kaupan peliautomaatin äärelle tapaamaan muita joutilaita eli paikkaan, jossa voi keskustella tai kuunnella.

Mies: Täytän tänä vuonna 75 -vuotta. Minun elämäni on ollu niiku tiijät alamäkiä. Sen viinan kanssa lotrasin enimmäkseen. Jalat ja maksa

menivät ja moni muuki samalla. Eihä mulla oo ollu perhettä, vaimua eikä lapsia. Eikai kukkaan olisi tällasen mukkaan lähtenykkää. Empä oo ollu työssäkää, mitä nyt joskus työvoimatoimiston pakottamana. No kymmenen vuotta sitte olin tosi huonosa kunnossa ja pitivät sairaalassa pitempää. Sieltä järjestivät kunnollisen asunnon ja auttoivat muutenki pääsemää irti viinasta. Yhen kalijapullon oon ottanut viis vuotta sitte. Ei mulla oo ystäviä, ammattiauttajia kylläki. Ne kehottavat minua menemään eläkeläisten piiriin, mutta mitä ne sielläki sanovat ku tietävät mikä minä oon ollu. Käyhän minä joka päivä istuskelemassa kauppojen aulassa ja välillä pellaan hetelmäpeliiä. Siinä se päivä kulluu ja näkkeejän samalla ihmisiä. Tulevasta en tiijä, kaipa ne hoitavat ku jalat loppuu.

Haastateltava kertoi, että hän haluaisi vastata kysymyksiini S-Marketin aulassa jonakin aamuna. Sovimme tapaamisen seuraavaksi aamuksi. Kunnioitin tämän yksinasuvan ikääntyvän tahtoa koska ymmärsin, että paikka edusti hänelle lähes ainoaa tilaa, jossa hän koki vertaistukea ja sosiaalista vuorovaikutusta. Hän oli tullut hyvissä ajoin ennen kello yhdeksää ja oli jo peliautomaatin ääressä. Voittoa tuli juuri silloin 18 euroa. Hän ei malttanut lopettaa ja uusi panosta uudelleen ja uudelleen. Vähitellen alkoi tulla peliautomaatille jonoa. Vuoroaan odottavat vitsailivat, että olisi hyvä, jos olisin onnettarena muillekin. Jonottajat olivat toisilleen tuttuja, ja keskustelu oli hyväntahtoista ja läsnä olevia kunnioittavaa. Jonkinlaista yhteisöllisyyttä oli ilmassa, sillä vieressä olevalle penkille varattiin huonompijalkaiselle pelaajalle istumapaikkaa.

Mies: Meitä joutilaita on vielä usseita tätä maalikyllää kiertämässä. Näyttää siltä, että meille on varattu uusia kokkoontumispaikkojaki. Ainahan me jonkun kahvikupin ostamma ja muutenki peruspositiivisina assiat keskustellaan avomesti ja päätökset tehhään yhteisymmärryksessä kuten sekä, että Kuusamoon ei liitytä. Pysytään omana kuntana.

Joutilas ei jää kotiinsa, vaan pienistä vaivoistakin huolimatta aktiivisena kylänkiertäjänä toimii omilla ehdoillaan. Hän on yleensä hyväntahtoisen utelias, luonnon kiertokulkua seuraava ja luova kertoja. Toista joutilasta ei

jätetä, ja sosiaalinen tuki toteutetaan vastavuoroisena tukena. Taivalkosken tapaisessa kunnassa tarvitaan edelleenkin elämänmuotoa, jossa vallitsee myös positiivista joutilaisuutta. Haastateltaville joutilaille se on henkisen hyvinvoinnin lähde, josta kumpuaa yksilölle inhimillistä pääomaa. Joutilaisuudessa ilmenevät myös sosiaalisen pääoman tärkeimmät ominaisuudet: löyhä ihmisyhteisöverkosto, vapaaehtoisuus, keskinäinen luottamus ja elämäntavaksi muodostunut osallistuminen. (Ks. Hyyppä 2009.)

Joutilaisuuden merkitys on kaksitahoinen. Hyvin monelle kolmannen iän haastateltavalle se merkitsee nimestään huolimatta toimijuutta, jossa yhdistyy fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen elementti. Jyrkämä nostaa esille toimijuuden merkityksellisyyden, kokemuksellisuuden, tulkinallisuuden ja neuvoteltavuuden. Voidaan puhua myös toimijuuden tilanteellisesta näkymättömydestä, eli toimijuus ei ole samaa kuin aktiivisuus tai produktiivisuus. Lafarguen (1981) mukaan toimijuus voi ilmetä joutilaisuutena, laiskuutena tai tilanteeseen sopeutumisenä.

Mies: Oon Kala-Taipaleen jäsen. Muita jäsenyksiä ei palajo olekaan. Nykyisi on harvemmin tullu lähettyä yhistyksen järjestämille pilikkireisueille. Mutta Koston-pilikit käyn. Niisä kisoisa saa olla yksin ja yhdessä. Riippuu kalan tulosta.

Päiväohjelmani alakaa useimiten osallistumalla "Parlamenttiin" läheisessä Atima kievarissa yhdessä kaikkien joutilaitten kanssa. Alotan aamusin istunnon laskemalla ovatko kaikki paikalla. Sielä parannetaan "taivalkosken tautia" ja maailimaa. Pubelias ku oon, saatan joku aamu mennä ABC-asemalle jatkolle eli jäläkipuintiin. Ussein käy, että aamupäivä on sen verran pitkällä, että päiväpilikille ei kannata mennä, ku reiällä on jo sillon kaksi kyllästä, mies ja kala.

Mainitun parlamentin pitopaikkana on kahvi- ja ruokabaari, johon taivalkoskelaiset ikääntyvät ja vähän nuoremmatkin "joutilaat" miehet kokoontuvat. Nämä kantaaottavat jäävät istumaan baarin etuosassa olevaan syvennykseen, josta on hyvä näköala pihalle ja lähellä olevalle tielle. Parlamenttia johtaa ikävuosiltaan vanhin eli presidentti. Kaikilla paikalla olevilla on vapaa puhe-

ja äänioikeus. Päätöksiä parlamentti ei edelleenkaan tee siitä syystä, että asiakokonaisuudet ovat riippuvaisia toisistaan ja nykyisin entistä enemmän EU:sta.

Parlamentti edustaa monelle ikääntyvälle taivalkoskelaiselle miehelle jopa ainutta sosiaalista tukiverkkoa, jossa toteutuu ihmisten välinen arvostava vuorovaikutus ja yhteisöllisyyden kokemus. Tämä on erittäin tärkeää, sillä nykyisin monen, varsinkin yksinasuvan, miehen kohdalla sukulaissuhteisiin perustuvista tukea antavista sosiaalisista verkoista on puutetta. Parlamentista on muodostunut monelle ikääntyvälle tärkeä yhteisöllinen tukiverkko, jossa korostuu siihen osallistuvien välillä vallitseva yhdenvertaisuus. Toisten samaan joukkoon kuuluvien kanssa muotoutuu uusi identiteetti ja siinä aktiivisuuden aste, joka omalta osaltaan lisää sosiaalista pääomaa. Lahjan logiikan mukaan yhteisöllistä tukea halutaan jakaa, ja se ilmaistaan ”kaveria ei jätetä”-periaatteena. Haastateltavien mainitsema ”Taivalkosken tauti” on parlamentissa usein esillä. Tautia he luonnehtivat voimattomuutena eli vastakohtana ikääntyvän väestön ”työhulluudelle”. Taivalkosken luonto ei ole tähän tautiin synnä. Parlamenttia on pidetty joka aamu lähes 15 vuotta.

Mies: Tulevaisuudessa tämä yhdistys jatkaa entiseen malliin vaikka rivit harvenisivatki. Joutilaat lissääntyvät ja aina sieltä joku ehtii muilta harrastuksiltaan jatkamaan tätäki perinnettä.

Joutilailla toimijuus liittyy elämänkulun paikalliseen ja ajalliseen sijaintiin sekä elämänkulullisten tapahtumien ajoittumiseen. Se kuvaa yksilön elämänkulun kietoutumista muiden ihmisten elämänkulkuihin ja siihen, että ihminen elää ja tulee ”yhteiskunnallisesti vaikutetuksi” omassa keskinäisten riippuvuuksien verkostossaan. (Ks. Elder ym. 2003, 60.) Tämä toimijuuden periaate kuvastuu edellä olevan joutilaan ajatuksissa.

Mies: Minähän oon joutilas ja tahtomattani joutuu varsinki talavella turistien puhuttelemaksi. Kun assuu täällä syryjässä ja pilikkii talavella matkailijoitten kulukureitin lähbeisyvessä, ei siltä voi välttyä. Kalojen ottipaikka sattuu nimittäin olemaan sen reitin varrella.. Helemi-maaliskuusa kabalaa aina muutama turisti kahtomaan, mitä minä touhuan.

Minä selevitän suomenkielellä niille kalastusassiaa ja ne on ymmärtävinnää. Minä kun en ossaa muuta kieltä kui suomia ja savvoa. Sitte ne kuvvaa minua ja kallaa, joka pyristellee pilkin nokasa tai ei suostu kuvattavaksi. Ussein se kalan saanti tyrehtyy siihen seleviitykseen, mutta oohan minulla aikaa. Pilikkikuvia on varmasti ympäri Eurooppa, mutta eipähän minua sielä tunneta. Eipä siinä palajo yhteyttä synny. Ehkä ne näkevät kuitenkin siinä taivalkoskelaista ruuan hankintaa ja samalla nauttivat luonnosa liikkumisesta ja paikallisesta elämänmenosta.

Sosiaali- ja terveysturvan kansalaiskyselyn (1997) mukaan todettiin, että kansainvälistymistä Koillismaalla pidetään myönteisenä ja turismin lisääntymistä hyvänä asiana. Haastatteluissa tämä myönteisyys välittyi vahvana. Puhdas luonto ja siinä viihtyvä turisti on merkittävä pohjoisen alueen matkailuelinkeinoja tukeva asia. Kansainvälistä yhteisöllisyyttä tämä joutilas ei kokenut. Kohtaamisessa oli kysymys yksipuolisesta matkailijan kokemusmaailmaa rikastuttavasta aistimuksesta, josta puuttui sanallinen vuorovaikutteinen kanssakäyminen. Tilanteesta välittyi kuitenkin molemmille vuorovaikutteista sosiaalista tukea: joutilalle arjen yksinäisyyteen, ja turistille se merkitsee paikallisen ikääntyneen toimijan kohtaamista kulttuurisen elämänpiirin keskiössä.

Pitkät matkat voivat olla suuri este osallistua Taivalkosken taajamassa pidettäviin kerhoihin ja kurseihin. Haastattelemistani henkilöistä lähes kaikilla syrjäkylillä asuvilla oli joko oma auto tai ainakin mahdollisuus saada kuljetusapua. Auton pitäminen alkaa kuitenkin olla jo suuri kustannuskysymys, mm. kohonneiden polttoainehintojen vuoksi. Jos auto on ikääntynyt kuljettajansa kanssa, siitä luopumista harkitaan pidempään kuin nuorempana. Kunnan järjestämä kutsutaksitoiminta paikkaa myös autottomien mahdollisuuksia liikkua.

Mies: Syrjäkylällä asuvana autottomana miehenä oon joutunut tilanteeseen, jossa pittää miettiä miten jatkaa asumista täällä. Linja-autotielleki on puolikymmentä kilometriä niiku tiijät. Asioimassa täytyy käyvä kuitenkin. Jonkinlainen apu on ollu tuo kutsutaksi, joka pyynnöstä kerran viikossa bakkee ovelta ja tuo takasi muutaman tunnin päästä. Ja

kirkolla istutaan baarissa ja juuvaan kahavia ja raatataan joutilaitten kans. Kuletusmaksu on kohtuullinen ei siinä mittään. Niin kauan kun pääsee liikkumaan voi sen avulla täällä asua.

Taivalkosken syrjäkylillä asuvat ikääntyvät haastateltavat kokevat ongelmia kulkemisessa. Tosin kaikkiin ympärivuoden asuttavien kotien läheisyyteen on tehty autotie, joka talvella pidetään auki. Kulkuyhteydet ovat kuitenkin koko ajan heikentyneet. Syrjäkylillä asuminen rajoittaa palvelujen käyttöä ja sosiaalisia suhteita, kuten vierailumahdollisuuksia tai osallistumista henkilökohtaisen jalankulkuetäisyyden ulottumattomissa oleviin tapahtumiin ja juhliin. Julkisen liikenteen aikataulut maaseudulla estävät usein julkisten liikennevälineiden käytön, varsinkin, jos suuntaansa kulkee vain yksi bussi päivässä. Julkisen liikenteen niukkuudesta seuraa myös se, että iso osa päivästä täyttyy matkan teolla. Aika kuluu kulkiessa (ks. myös Ikääntyvän väestön palvelut syrjäseudulla 2006). Tämä kaikki voi rajoittaa ikääntyneiden liikkumista ja osallistumista yhteisiin harrastuksiin. (Ks. Keatingin 2008; Tedre 2011.) Yksityisautoilun lisääntyessä sosiaalinen verkosto on maaseudun autottoman resurssi. Autottoman asema on erilainen sen mukaan, onko kyläyhteisössä heikot vai vahvat sosiaaliset verkostot (ks. Urry 2002, 274; Vuorinen 2009, 65).

Nainen: Puolisoni kuoleman jälkeen oon joutunu miettimään, miten syrjäkyläsä voi asua kun minulla on isännän auto mutta ei ajokorttia. Pittääkö muuttaa kirkolle asumaan ja luopua tästä talosta. Nyt vielä joku kauempana asuvista naapureista ottaa mukkaansa kauppa-asiaille. Onhan se kutsutaksi mahdollisuus. Ennen pitkää halot loppuvat ja lumityöt alakavat käyvä ylitvoimaseksi. Olisihan se mukava käyvä joskus kirkolla vaikka teatterisa, mutta aina pittää muualta kyytiä kerijätä. Takseihin ei oo varraa. Aika kulluu nyt kuitenkin ihan hyvin – kujon ja virkkaan, katon televisiota ja teen ulukona hommia, joten ei tarvihe lenkille lähtiä.

Eläkeläisten kerhoissa oli joitakin viikkoja aikaisemmin pohdittu ikäihmisten liikunnan tärkeyttä yhdessä terveystoimen asiantuntijoiden kanssa. Näissä keskusteluissa tuli esille myös liikuntapassin merkitys toimintakyvyltään eritasoisten henkilöiden saamiseksi tasolleen sopiviin ryhmiin.

Samaan aikaan Eläkeliitto ry järjesti paikkakunnalla ”Kunnossa Kaiken Ikää” -kampanjaan kuuluvan kuntotestitilaisuuden ns. InBody-testin, jossa mitattiin mm. kehon rasvaprosenttia, lihastasapainoa ja painoindeksiä. Lähes puolet haastateltavista osallistui viimeksi mainittuun testiin. Monet halusivat, että haastattelutilaisuudessa katsoisimme vielä testituloksia, koska tulosten tulkinta oli monelle epäselvää.

Eläkeläisyhdistykset ovat Taivalkoskella järjestäneet ryhmäliikuntaa pääasiassa eläkeläisille. Toimintakyvyltään jo heikentyneet ikääntyneet jäävät usein liikuntaryhmien ulkopuolelle. Näiden ja toimintakyvyltään huomattavasti heikentyneiden ikäihmisten kohdalta kuntoutuspaine kohdistuu sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämään kuntoutukseen. Kansalaisopiston ylläpitämiin liikuntaryhmiin osallistuvat myös ikääntyneet oman kuntonsa mukaan. Kunnan liikuntatoimen näkökulmasta ikäihmisten tärkeimpiä yhteistyökumppaneita liikunnan toteutuksessa ovat eläkeläisjärjestöt sekä kunnassa vaikuttava urheiluseura. Lisäksi yhdistykset ovat kouluttaneet liikunnan vertaisohjaajia, jotka ohjaavat ”vesijumppaa”, kuntosalitoimintaa ja ns. kuivajumppaa sekä erilaisia kuntopelejä.

Ikääntyneet voivat halutessaan lunastaa vuosittain ns. Seniorikortin, joka maksaa 25 euroa. Kortti oikeuttaa ilmaiseen uintiin uimahallissa sekä kuntosalin käyttöön hoitokodissa. Noin puolet haastatelluista käyttää näitä palveluja.

Nainen: Kun jäin eläkkeelle, niin ajattelin, että nyt minä katon kaikki kauniit ja rohkeat, emmentaalit ja salatut elämät. Istun siis sohovalla ja se tuntuu hyvältä, kunnes selekä alako kippeytymään. Lääkärin vastaanotolle ei tahtonu päästä. Sillon minä otin ihtiäni tukasta kiinni ja alon liikkumaan. Nyt katon korkeintaan emmentaalin jos sitäkään. Oon sitä mieltä, että vappaalle jäämiseen pitäis liittää terveystarkastus, jossa viisaammat kertosisvat mitä siitä seuraa jos sohovaperunaksi alakaa.

On ilmeistä, että palvelukartoitusarvioinnin sisältöä tulisi arvioida uudelleen ennaltaehkäisevän terveystarkastusten merkeissä ja aloittaa esim. kuntotarkastusten tai liikuntapassien antaminen jo varhaisessa vaiheessa heti eläkkeelle jäännin jälkeen. Uuden vanhuspalvelulain (2013) mukaan kunnan

on järjestettävä ikääntyneen väestön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista tukevia neuvontapalveluja. Neuvontaan kuuluu myös terveellisten elämäntapojen edistäminen, sairauksien ja tapaturmien ehkäisyä ja liikuntasuositusten tekemistä. Uudistus on tarpeen, koska eläkkeelle jäännin jälkeen ihminen jää terveyspalveluissa ikään kuin tyhjän päälle. Työssä ollessa myös sairaanhoitokäynnit sisältyivät työterveydenhuoltoon, joten menetys koskettaa eläkkeellä olevaa vaikeutuneena sairaanhoitoon pääsynä ja ennaltaehkäisevien palvelujen lähes loppumisena.

Nainen: Moniaita kertoja oon esittänyt lääkärille, että tee liikuntapasseja meille yli seihämänkymppisille! Mutta eihän niillä oo aikaa. Niitähän on kunnosa kaiken ikkää- rojekteja. Mentäs ryhymäsä liikuntapassien kans liikkumaan.

Haastateltavat toivat voimakkaasti esille huolen niistä ikääntyvistä, jotka eivät osallistu yhteisiin liikuntaa ja muuta toimijuutta edistäviin tilaisuuksiin. Taajaman alueella on ikäihmisten ohjattu liikuntaryhmätoiminta kasvanut etupäässä kansalaisopiston ja eläkeläisryhmien ansiosta voimistelun, ”vesijumpan” ja senioritanssin merkeissä. Aktiivisuuden sisältönä on vuorovaikutteista toimijuutta ja osallistuvaa monimuotoista toimijuutta, joissa vallitsee me-henki ja yhteisöllisyyttä tukeva jatkumo. Syrjäkylissä, kymmenien kilometrien etäisyydellä taajamasta, yhteisiä tilaisuuksia on hyvin vähän kolmanteen ikään kuuluvien ulottuvuudella. Niinpä syrjäkylällä asuvien monimuotoinen toimijuus liittyy useimmiten yksilön arjen toimintaan ja luonnossa liikkumiseen.

Ikääntyvän väestön liikkumiskyvyn ylläpito ja itsenäisen selviytymisen tukeminen on yksi lähitulevaisuuden haasteista. Fyysinen aktiivisuus tukee monin tavoin iäkkäiden henkilöiden toimintakykyä ja hyvinvointia ja on keskeinen osa heidän terveyden edistämistään. Ikääntyvän väestön fyysisen aktiivisuuden edistäminen on myös keskeinen painoalue useissa kansallisissa ohjelmissa. (Ks. Vuori 2003; Heikkinen 2008; Vaarama 2008.)

*Nainen: Nuoruuden myrskyvuosien jälkeinen elämä on hilijalleen ta-
sottunut. Isoja mutkia ei ole ollu. Kyselit tulevaisuuden ajatuksista ja*

suunnittelemisistani. En minä oo niitä kovin palijo miettinyt. Sitä toivoo, että terveyttä riittäisi ja hyviä ystäviä ja yhessäoloa. Olis hyvä jos eläkejärjestöjen toiminta jatkus eelleen niin, että yhteisiä kokkoontumisia ja harrastuksia riittäisi. Järjestetyille marija- ja luontoretkille voisin minäki osallistua vaikka ikkää olisi enemmänki eli periaatteella; kun yksi vässyy niin toiset tukkee. Luotan myös siihen, että eläke riittää jokapäiväiseen elämiseen ja kunta pittää huolen palveluista sitte kun niitä tarvihen.

Haastateltavat ovat hyvin tietoisia loppuelämän rajallisuudesta ja ajan vähydestä, mutta enemmän kuin sitä, nämä kolmasikäiset elävät tässä ja nyt ajatuksin. Ikääntyminen subjektiivisena kokemuksena sisältää eksistentiaalista pohdintaa elämänkulusta ja sen merkityksestä. Jotta haastateltavan persoonalliset ominaisuudet ja eksistentiaaliset kokemukset voidaan haastattelutilaisuudessa havaita, vaaditaan tutkittavan ja tutkijan välillä luottamusta, keskinäistä kunnioitusta ja empatiaa. (Ks. Ojanen 1994; Ruusuvuori & Tiitula 2005.) Tutkijana tiedostin myös, että kokemuksiin vaikuttavat ne henkilöhistorialliset tapahtumat, joita haastateltavat ovat kokeneet elämänkulkunsa aikana.

Mies syrjäkylästä: Tässä oon miettiny ommaa ja muitten tulevaisuutta lähiyhteisössä eli täsä kyläsä. Minäki oon yksi osa yhteisöä. On myös ymmärrettävää se tosiassia, että yli 70 kymppisiä ei monta tällä kylällä olekkaan. Me kuulumma siis joukkoon, jossa on kaikenikkäisiä. Tässä porukasa koen olevani yhenvertainen, jopa vähän erikoisasemasa. Yhteisiin kokkoontumisiin minua ootetaan ja jos en ole mukana, nii perrään kysytään. Vanahetessani toivon kokevani kyläyhteisön läsnäoloa kojissani ja ulukopuuhissani. Sitä toivoo terveyttä, että voisi nauttia mahollisimman pitkään tästä joutenolosta ja että voisi omalta osaltaan tuottaa mielihyvää ihtelle [nauraa] ja naapureille.

Koillismaalaisessa kontekstissa kasvamisella on ollut merkitystä myös tähän päivään; ystävyysuhteisiin, naapurista huolehtimiseen, ihmisyyteen ja sosiaaliseen tukeen. Kaikki vastaajat kaipasivat lapsuudessa ja nuoruudessa koettua välittämistä ja yhteisöllisyyttä ihmisten välille. Vaikka naapuriin saattoi

olla matkaa, heistä useimmat olivat kokeneet kuuluneensa yhteisöön, jossa ihmisten väliset suhteet olivat tiiviimmät kuin nykyisin. (Vrt. Keating 2008.) Suurin osa haastattelemistani kolmannen iän taivalkoskelaisista ei kokenut yksinäisyyttä. Sitä ilmeni jonkin verran syrjäkylällä asuvien keskuudessa.

5.8 Kolmannesta iästä kohti myöhäisvanhuutta

Tämän tutkimuksen teemahaastattelun viimeisenä kysymyksenä oli selvittää taivalkoskelaisten kolmannessa iässä elävien haastateltavien näkökulmat ja visiot tulevaisuudestaan. Tulevaisuudenkuvien muodostamiseksi olen analysoinut haastatteluaineistosta tutkimukseen osallistuneiden ikäihmisten nykyhetkeen sidottuja käsityksiä ja odotuksia mahdollisista tulevaisuuksista. Lähtökohtana ovat kolmannesta iästä muodostuvan sukupolven näkemykset siitä, mikä tulevaisuudessa on toivottavaa ja mikä ei. Toivotun tulevaisuuden taustalla ovat haastateltavien oma arvomaailma. Nämä ovat kiinteässä yhteydessä haastateltavien subjektiivisiin käsityksiin ja kokemuksiin siitä, millainen käsitys heillä on vallitsevasta tilanteesta suhteessa ikääntymiseen ja ikääntyneille suunnattuihin palveluihin. Käsitykset nykyisyydestä vaikuttavat siihen, millaisena ikääntyvät kuvaavat sitä tulevaisuudessa. (Vrt. Vuoti 2011, 129.)

Nainen: Tällä hetkellä oon tyytyväinen elämäni, mutta tulevaisuus joskus vähän ajatteluttaa. Koti ois paras paikka asua loppuun saakka. Semmonen unelma mulla on, että saisin ikkunasta nähä aamuauringon nousevan tuolta riippakoiuvun takkaa vielä usseita vuosia. Jos tästä joutuu lähtemään niin toivoisi kirkolta järjestyvän joku pieni asunto vaikka vanahustentalosta. Siellä kuuluu olevan halvemmat vuokrat. Pitänee mennä varrausjonnoon viimestään siinä vaiheessa, ku tuo naapuri aikoo muuttaa lähemmäs palveluja. Oon kuitenkin luottavainen, että tässä voinnissa ja kutsutaksin turvin pystyn asumaan omassa kojissani. Yritän liikkua, syövä terveellisesti, tehä käsitöitä ja osallistua kylän elämään. Ja sitte kun aikani loppuu, sitä toivoo, että ei tarvihe pitkään sairastaa ja olla toisten vaivoina.

Kolmannessa iässä olevien haastateltavien tulevaisuudenkuvien taustalla on tieto ja tuntemus siitä, mikä on tutkittavan ilmiön tai ilmiöiden historia ja nykytila. Samalla tilanteeseen liittyy ikääntyneen oma arvottaminen tulevaisuutensa hyvinvoinnista.

Mies: Kun sitä assuu täällä syrjäkylällä ei sitä kovin pitkälle tee muita myöhemmän iän suunnitelmia. Jos pysyn suunnilleen terveenä ja pystyn liikkumaan, enhän minä täältä lähe muuallekkoo lääkäriin joskus. Jos minulle annetaan elämänpäiviä pitempäänki, niin balluaisin toimia niiku appiukko, joka eli 90 –vuotiaaksi. Hän teki viimeisen asti ulukotöitä, oli kunnalliselämässä mukana ainaki jollaki tavalla ja otti päivällä pienet unet tuosa uunin kuppeella. Liikkuminen ja työskentely piti hänet kunnossa loppuun asti. Ehkäpä se muistiki pelasi hyvin sen vuoksi, että sitä tarinaa riitti ja myös yhteisten asioiden suunnittelua.

Monet haastateltavista ilmoittivat, että he eivät olleet pohtineet tulevaisuuttaan kovinkaan paljoa. Tosin haastattelun aikana reflektoinnin myötä avautui uusia näköaloja myös siihen suuntaan. Elämäntarinan kertomusprosessissa reflektointi auttoi haastateltavaa tunnistamaan itsensä oman toimintansa subjektina ja oman elämänsä päähenkilönä. Elämäntarinoiden kuuntelijana pidin haastatteluja ja myös haastateltavien itsetietoisuuden lisääntymistä positiivisena asiana. Haastateltavan elämäntarina on itsereflektoinnin apuväline, jonka avulla kertoja luo omaa minäkuvaansa. Itsereflektoinnissa tiedostamaton voi muuttua tiedostetuksi ilmiöksi, esimerkiksi kokemukseksi yhteisöllisyydestä, uusista voimavaroista, selviytymisestä ja tulevaisuuden toiveista, mutta myös virheistä ja epäonnistumisista. Kertoja siirtyy kerronnassaan kokijan asemasta tarkkailijan asemaan ja voi näin saada etäisyyttä kokemaansa. (Ks. Vakimo 2001; Kylmä & Juvakka 2007, 127.)

Nainen: Joka vuosi kylyvään kukkia ja kasveja tuohon pihapiiriin. Oon sanonu, että vielä minä istutan omenapuunki ja haluaisin nähä sen kukkivanki [nauraa]. Tiijän, että harvalla 75 vuotiaalla on tällaisia rojekteja. Mitä siitä – unelmia saa olla. Tuo koipi on vähän kipeä, mutta kun ei välitä ja työssä se unohtuu. Liikun palajon ja syön vihanneksia

sekä marijoja. Oon luvanut maitani hirvimiesten käyttöön jatkosaki ja niinpä saan aina palakaksi hirvenlihhaa. Se on rasvatonta ja sanovat olevan terveellisempääki kuin sianliha. Vuosien kuluessa etteen tulee myös varmasti liikuntavaikeudet tai muut vaivat. Miten sitä sillonkaa kotoaan mihinkään haluaisi muuttaa. Jos nyt kuitenkin pittää muuttaa luotan siihen, että minullekki paikka löytyy kirkolta vaikka rintamaveteraanitalosta. Elän kuitenkin kojissani täyttä elämää vielä, ja siitä oon Luojalleni kiitollinen.

Tulevaisuuteen suhtaudutaan yleensä luottavaisesti. Useimmat haastattelutavat ilmoittivat, että he haluavat elää omassa kodissaan mahdollisimman pitkään. He ovat valmiita kunnostamaan kotiaan sellaiseksi, että huonosti liikkuvanakin voisivat siellä asua. He luottavat myös siihen, että liikunta, terveet elämäntavat ja yhteisössä vallitseva välittäminen tukee ja lisää heidän hyvinvointiaan. Näiden vastaajien kertomuksissa elää vahvasti paikallisuus, selkosten ihmisten yhteenkuuluvuus, yhteisöllisyys ja naapuriavun merkitys.

Mies: Minut kutsuttiin 75-vuotiaitten tarkastukseen. Olihan se mukavaa, mutta yhtä minä ihimettelin kun ne sano, että minulle pittää tehdä palvelu- ja hoitosuunnitelma sekä kartottaa muistia ja liikkumista vaikeuttavat tekijät. Enkai minä vielä oo sen tarpeesa. Oon kohtalaisen terve ja liikun palaajo. Asun yksin omakotitalosa, mutta en oo yksinäinen. Mulla on kavereita ja osallistun muutaman yhistyksen toimintaan. Naapurien pihassa käyn usein tekemäsä lumitöitä ja muutaki pientä korjausta. Kyllä ne usein kahavit tarjoovat, enkä oo siitä avusta mittää vaillakaan. Tulevaisuuden suunnitelmat haluan ainaki vielä tehdä itsenäisesti. Toivon, että säilyisin suhteellisen terveenä. Teen sen etteen töitä; syön terveellisesti, liikun ja barrastan.

Sosiaalihuoltolaki on velvoittanut vuoden 2009 alusta alkaen kuntia tekemään 75 vuotta täyttäneille palvelutarvearvioinnin. Laki pyrkii turvaamaan, että tämän ikäluokan ihmiset saavat tarvitsemansa palvelut kohtuullisessa ajassa. Mainittu tarkastus tehtiin vuonna 2010 noin puolelle tutkimukseen osallistuneista, ja se tapahtui heidän kodeissaan. Palvelutarvearvioinnissa

kartoitetaan ikääntyneiden hyvinvointiin liittyvien argumenttien toteutumista. Vaikka haastateltavat kokivat yleensä tarkastuksen hyvänä, se kuitenkin muistitarkastuksineen hämmensi osaa heistä. Haastateltujen kannanotoissa korostui mielikuva ohjauksesta odotettavissa olevaan asumismuodon muutokseen, johon he haluavat kuitenkin itse vaikuttaa. Itsemääräämisoikeuden menetyksen ja yhteisöllisyyden hämärtyamisen uhkaa häivähti tulevaisuudessa.

Yhteisöllisyyden mahdollisuus ja muutokselle altistava vaikutus piilee siinä, että yhteisöön liittyvä yksilö omaksuu yhteisön normit ja arvot, joista tulee osa hänen identiteettiään ja sisäistettyjä voimavarojaan. Nämä elementit tulivat hyvin vahvasti esille haastateltujen tulevaisuuden arvioinneissa. Yhteenkuuluvuuden tunne ja yhdessä tekemisestä koitua ilo luovat turvallisuutta ja lisäävät elämän hallittavuuden kokemusta. Lopputuloksena on lisääntynyt hyvinvointi ja luottamus siihen, että elämä kantaa, vaikka välillä olisi vaikeitakin aikoja. (Vrt. Hautamäki 2005.) Ikääntyneen hyvinvointi muodostuu myös autonomiasta ja terveydestä. Autonomiassa tarvitaan kykyä ja mahdollisuutta itsenäiseen valintaan ja toimintaan. Autonomian sisällä vallitsevaan elämänhallintaan kuuluu uhkakuvien välttäminen mahdollisuuksien mukaan sekä osallistuminen vuorovaikutteiseen yhteisölliseen toimintaan. (Ks. Ahvenainen 2009.)

Haastateltavan itsereflektoinnista johtuen ehkä useat haastateltavat alkoivat pohtia tulevaisuuttaan taivalkoskelaisessa kontekstissa. Jotkut kertoivat nauttivansa elämästään tässä ja nyt. He toivoivat kuitenkin terveyttä ja mahdollisuutta asua omassa kodissaan mahdollisimman pitkään sekä mahdollisuutta harrastaa yhteisössä yhdessä ystävien ja tuttavien kanssa. (Ks. Ahvenainen 2009.) Kolmasikäisten tulevaisuudenkuvaan sisältyi myös huolia, jopa suoranaista pelkoa, selviytymisestä myöhäisvanhuudessa.

Ihmisen ikääntyessään ja erityisesti ”neljännessä iässä” eli 80 ikävuoden jälkeen koetussa elämänlaadussa korostuvat monet tähän elämänvaiheeseen liittyvät erityispiirteet, jotka eivät tavallisesti nouse esiin muilla ikäryhmillä (ks. Kärnä 2009). Näitä ovat päivittäisen toimintakyvyn ongelmat, riippuvuus muiden avusta, saadun avun koettu tarkoituksenmukaisuus ja riittävyys, kyky selviytyä toimivuutta vaativista tehtävistä sekä turvattomuuden tunne. (Ks. Bowling 2007; Walker & Mollenkopf 2007; Vaarama 2008.)

Mies: Haluaisin asua syrijäkylällä, tässä kojissa lopun elämäni. Kalastella niin kauan kuin pääsen venneeseen. Ymmärrän kyllä, että naapuriki saattaa muuttaa työn perässä muualle – ja sitte mulla ei oo kyytiä kirkolle kauppaan ja terveyskeskukseen. Täällä ei oo yhtään taksiakaan. Jos joutun palvelutalloon, ei nuita töitä saa mukkaansa, ja minä en ossaa olla ilman tekemistä.

Monet haastateltavista kokivat, että tulevaisuus palvelutalossa näyttää tyhjältä. Arkiset askareet omakotitalossa nousevat entistä suurempaan arvoon mielihyvää tuottavana elementtinä. Ihmisten muodostamalla tulevaisuudenkuvilla on vaikutusta siihen, miten he tekevät valintoja ja päätöksiä. Ne voivat motivoida tai lamauttaa. Niillä voi olla myös itseään toteuttava vaikutus (ks. Vuoti 2011). Tulevaisuudenkuvat ovat tulevaisuudentilaa koskevia näkemyksiä, mielenrakennelmia. Ne rakentuvat yksilön nykyhetken ja menneen ymmärryksestä, tiedoista ja tulkinnasta ja hänen oman elämänsä hallinnasta. Biologinen ikä ei ole merkittävä tulevaisuusorientaatioon vaikuttava seikka, vaan suurempana painoarvona on ikääntyjän elämänhallinta, autonomian sisältö sekä fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen terveys ja toimintakyky. (Ks. Bury 1995; Ahvenainen 2009.)

Mies: Tulevaisuuden suhteen oon luottavainen. Minä oon säästäväinen ja hoijan kaikki asiaini itse. Eläke riittää vielä hyvin juokseviin menoihin ja tarpeellisiin lääkkeisiin. Eihän se eläke kovin iso ole, mutta pärijään kyllä. Jos tulee sairautta ja joutun esimerkiksi pyörätuoliin, en voi asua omassa kojissa sillä silloin talloon pitäis tehdä remonttia. Kai sitä täytyy mennä palvelutalloon, johon en kyllä halua joutua.

Lisäkysymyksenä: Miksi palvelutalo tulevaisuutesi kotina ei miellytä?

Mies: Oon käynyt siellä kahtomassa yhtä kaveria, joka muutti sinne 70 kymppisenä syrijäkylältä. Hän sairastui tähän nykyisiin vallalla olevaan sairauteen... eikä voinut asua vanhassa mökissään ilman autoa. Palvelutalossa hän istui ja makasi kädet sylissä ilman työtä ja pubeseuraa. Mitä se semmonen elämä on? Hoitajat kyllä yrittivät pa-

rastaan, mutta kaverin ajatusmaailma muuttu, ja ei se lopulta enää muukaan tuntenut.

Haastateltavat viittasivat eläketulojen riittävyteen sairausmenojen kasvaessa, avusta riippuvaiseksi tulemisesta sekä muistin heikkenemisen ja laitoshoitoon joutumisen pelosta. Muutos pelottaa ja aiheuttaa iäkkäimmille henkilöille turvattomuuden tunnetta. (Ks. Niiranen 2011.) Haastateltavan esimerkki kaverin elämästä palvelukodissa kuvaa sitä ajattelua, mikä liittyy nykyiseen vanhuuskeskusteluun. Toimintakykyiset, aktiiviset ja toimijuuttaan ylläpitävät kolmannen iän haastateltavat eivät pidä itseään vielä avuttomina, toimintakyvyttöminä ja holhottavina. Kykeneminen saattaa tosin ikääntyessä hiipua, mutta silti ihminen on edelleen toimijuuttaan kantava, ilmentävä ja toteuttava inhimillinen olento. Kysymys toimijuudesta, sen luonteesta, mahdollisuuksista ja esteistä on kuitenkin relevantti, vaikka toimijuus olisikin muuttunut, haavoittunut tai murenemassa (ks. Jyrkämä 2008, 196 - 197).

Nainen syrjäkylällä: Minä haluan asua omassa kojissani loppuun asti. Oon elätelly toivotta, että poika tulee tähän vielä asumaan kunhan jää eläkkeelle. Talavet ovat aina kovin pitkiä, mutta kyllä minä seleviän. Puhelimella voin pyytää appua tarvittaessa joltaki.

Eläkeiässä paikallisuus ja se, että on ihmisiä lähellä, saa suuren merkityksen ikääntyvän ajatusmaailmassa. Toimintakykykin näyttäytyy pitkälti tilanteellisenä ja kontekstialisena. Tulevaisuutta pohtiessaan monella haastateltavalla on mielessään erilaisia käytännön arkeen liittyviä ratkaistavia seikkoja, erityisesti syrjäkylällä edelleen asuminen tai sieltä mahdollinen taajamaan muuttaminen. Toinen tulevaisuuteen vaikuttava argumentti on terveys ja sen mahdollinen heikkeneminen. Useimmat haastateltavat toivat esille kuoleman ja jäljellä olevan ajan vähyyden. Ennen sitä halutaan toteuttaa vielä haaveita, unelmia ja tehtäviä, jotka kannattelevat ikääntyjää. Haaveet ovat usein hyvin pienimuotoisia ja realistisiakin. Usein ne liittyvät perheeseen ja seuraavaan sukupolveen, matkoihin ”vielä kerran”, ystäviin, luonnon aistimiseen kuolon ja näkökyvyn mahdollisesta alenemisesta huolimatta. Toiveiden lista on

heidän kertomaanaan vuosien kuluessa lyhentynyt ja päällimmäiseksi on jäänyt tyytyminen vähään, kunhan kohtuullista terveyttä vain riittäisi.

Mies: Etteenpäin en tiijä. Voipa olla, että pittää muuttaa maalityylään. Omalla autolla kulukeminen voi lopua jos bensan hinta kovin nousee tai näkö huononee. Ei sitä täältä asti yhistyksen kokkoontumisiin voi sitte lähtiäkään vaikka kuinka haluttas. Onhan sielä kirkolla tyhyjillään vuokrahuoneistoja. Pärijäisihän sitä niissäki, jos jalaka sallii portaita kiivetä. Voihan sitä aina kesäksi tulla takasi tähän mökkiin. Sitä toivoo loppuelämälleen raatikavereita ja kuitenkin sopivassa määrässä yksityisyysyttä, ja mukavia hoitajia sitte kun ei enää ihte jaksaa.

Kokemus omasta roolista sukupolvien ketjussa askarrutti monia haastateltavia. He liittivät tulevaisuuden suunnitelmiinsa erilaisia merkityksiä ja toiveita. Merkityksellisyttä rakentavat erilaiset aktiviteetit sekä oma osallisuus asioissa ja tekemisessä. Haastateltavat suunnittelevat loppuelämänsä tunnistaen samalla elämänsä ja terveytensä rajallisuuden. Odotettavissa oleviin elämäntapamuutoksiin haastateltavat liittävät oman kehon huolenpitoa, sosiaalisten suhteiden hoitamista sekä omasta ja läheisten hyvinvoinnista huolehtimista. (Ks. Thiz 2006.)

Nainen: Kun ajattelee loppuelämää, voipa sanna että oon onnekas, kun saa asua omassa kojissa ja oon suhteellisen terve ja liikkuvainen. Eläke ei ole iso, mutta kykenen maksamaan kotini lämmitys- ja muut kulut. Kasvatan ite juureksia ja perunoita. Lääkkeitä minulla ei paljioa ole paitsi luonnontuotteita ja vitamiineja. Nyt oon syöny kalakkia ja D-vitamiinia luuston vahavistamiseksi. Kerhossa kehottivat meitä varmistamaan näitten saannin. Elän säästeliäästi, käyn muutaman kerran vuojessa lasteni luona Etelä-Suomessa, ja he ovat luvanneet käyvvä täällä sitte, ku en enää jaksaa matkustaa. Sekin päivä tulee varmasti. Osallistun eelleen yhistyksen toimintaan, oikiastaan kuulun usseempaan seuraan. Aina joku tuttava piipahtaa luonani tai minä kavereitten luona. Jos oon ollu reissussa, joku soittelee. Luotan siihen, että elämäni jatkuu lasteni ja ystäväieni keskellä ja Taivaan Isän johatuksessa.

Sosiaalisista verkostoista ja vapaaehtoistoiminnan kautta toivotaan saata-
van uusia jopa läheisiä ystäviä. Vuorovaikutteinen vapaaehtoistyö voidaan
kokea mielenkiintoisella tavalla myös henkilökohtaisena motiivina ylei-
seen sosiaalisen vuorovaikutuksen edistämiseen. Vaikka tulevaisuudessa
vapaaehtoistyöllä ei välttämättä ratkaista yhteiskunnallisia ongelmia, sillä
voidaan edistää ihmisestä välittämisen ja huolehtivien sosiaalisten suhteiden
maailmankuvaa. (Vrt. Eräsaari 2000, 50 - 54.)

Yhteisöllisyyden säröjä myöhäisvanhuudessa

Syrjäisellä maaseudulla myöhäisessä vanhuusiässä yhteisöistä syrjäytyminen
voi olla ainakin kolmen tyyppistä: omasta kyläyhteisöstä, uskonyhteydestä
ja kunnanyhteisöstä syrjäytyminen. Syrjäytymiseen liittyvä autonomian
menettämisen pelko joko tiedostettuna tai tiedostamattomana hallitsee
koillismaalaiseen kulttuuriin sosiaalistunutta ikääntyvää.

*Omaishoitaja: Entäs sitten, jos kaverini liikkuminen ei pallaannu? Jos
jouvutaan hoitokotiin. Sama ommaishoitajan työ jatkuu. Oon läheltä
seurannu ystäväni elämää. Ystäväni käy joka päivä syöttämässä elämän-
kaveriaan sairaalassa ja itekki on huonokuntonen. Ovat ehottaneet, että
he muuttaisivat palvelutalloon sammaan huoneeseen, mutta hän pelekää,
että joutuu sitte sielä jatkuvaan auttamistehtävään. Kotona asuminen
on parasta, vaikka sitte yksinki asus. Tässäkö on mejänkin tulevaisuus?*

Tämä omaishoitajana toimiva haastateltava tuntee aiheellisesti pelkoa tule-
vaisuudesta. Yhteisöllisyydessä on jo säröjä, koska omaisen hoito uuvuttaa ja
eristää yhteisöstä. Epävarmuutta ruokkii kunnan palveluasumisessa tapahtu-
nut parannus, eli pari vuotta sitten valmistui Taivalkoskelle ns. ”tehostetun
hoidon palvelutalo”, johon siirrettiin mm. terveyskeskuksen sairaalasta
pitkäaikaispotilaita. Omilla keittiö- ja wc-tiloilla varustetut vuokra-asunnot
on suunniteltu myös pariskunnille. Haastateltava viittasi keskustelussamme
näihin siirtoihin, joissa tunnettiin pelkoa yksilön autonomian syrjäyttämi-
sestä. Vastaavassa tilanteessa terveydenhuollon toimijoiden tulisi kuunnella
tätä epätoivoa ja väliintulollaan vahvistaa avointa tasapainotilaa yksilön ja
yhteisön välillä.

Nainen: Sitte kun en ennää pärijää täälä syrijässä tai jos nuo uskovaiset naapurit sairastuu tai muuttaa pois, onkai sitä pakko lähtiä kirkolle asumaan. Kyläläisten kanssa pijetyt yhteiset jumppat näyttävät jo muutenki näivettyvän. Muualla asuvat lapset ovat hättäilleet jo monta vuotta, että pitäis muuttaa kirkonkylälle. Toisaalta rauhanyhdistyksellä on kirkonkylässä seuroja joka viikko, ja oma jumalanpalveluskin jos saahan toimitusta hoitamaan uskovainen pappi. Rauhamyhdistyksellä on myös monenlaisia lauluseuroja ja oma eläkeläisten piiri... Kyselit siitä liikunnan jatkamisesta kirkonkylällä. Tekevät ne sisaryhdistyksessä retkiä luontoon ja liikkuvat monella tavalla.

Tulevaisuuden hyvinvoinnin kokemisen edellytyksenä tämän haastattelutavan kohdalla on uskonyhteyden jatkuminen asutustajamassa. Pienellä paikkakunnalla perinteistä rooliaan ylläpitävä sosiaalinen verkosto, jossa monet samoin ajattelevat jäsenet ovat ennestään toisilleen tuttuja, antaa mahdollisuuden vastavuoroiseen kanssakäymiseen ja toimijuuden korostumiseen. Haja-asutusalueelta taajamaan muuttava lestadiolainen löytää tutun uskonyhteisön, joten syrjäytyminen yhteisön ulkopuolelle ei taajamaan muutettaessa useinkaan ole mahdollista jäädä. Lisäksi lestadiolaiseen perinteeseen on kuulunut järjestää palvelutaloissa seuroja, joissa puheen pitää joku maallikkopuhuja. Näin taloon muuttanut lestadiolainen myöhäisvanhuuttaan viettävä ikääntynyt tuntee olevansa omiensa parissa. Liikkeeseen kuulumattomia palvelutalojen asukkaita kutsutaan mukaan seurayhteisöön. Miten nämä kokevat yhteisössä mukana olon jää arvoitukseksi. Ikääntymisen lestadiolaisessa kuntayhteisössä, jossa on vahvat ja toimivat verkostot omaisiin ja uskonystäviin, antaa vahvuutta ja kantaa elämän illassa. Samalla se jakaa seurakuntayhteisöä kahteen ryhmään lestadiolaisen ajattelun mukaisesti ”uskovaisiin ja uskottomiin”.

Nainen: Sitä ku assuu syrijäkylällä ei pääse sunnuntaisin kirkkoonkaan. Kyllähän mua vähän hävettää tämä saamattomuus. Ennen vanahaa sitä käveltiin kymmeniä kilometrejä kirkkoon. Kyllä minä kuuntelen kirkonmenot ratiosta ja katon televisiosta silloko ne näkky. Liian vähän niitä näytetään. Ja eipä oman seurakunnan papit tuu tutuiksi vaikka

haluaisiki. Kävisi tiakoniasisar joskus tääläki. Sitte ku muutto kirkolle tullee sitä haluais, että olis joku joka veis kirkkoon sunnuntaisin.

Tällainen tilanne on syrjäkylällä asuvalla kolmasikäisellä, jonka läheisin yhteisö yleensä on kyläyhdistys tai joku harva naapuri. Seurakunnalliset yhteydet ovat jääneet hyvin usein sattumanvaraisiksi. Huonosti liikkuva ikääntynyt syrjäkyläläinen kohtaa nykyisin entistä harvemmin seurakunnan pappia ja diakoniatyöntekijää. Syrjäkyläliikkeen diakoniatuomintakin on työntekijäpulan vuoksi hiipunut. Tämä sukupolvi kokoontuu kuitenkin vielä poisnukkuneen kyläläisen hautaustilaisuuteen. Muutto asutustajamaan tuo kirkon ja seurakunnan työntekijöiden järjestämät hartaustilaisuudet lähemmäksi, mutta ehkä kirkkotie ja sinne kulkijat ovat tuntemattomia. Tosin Taivalkosken kolmella syrjäkylän koululla pidetään maakirkkoja kerran vuodessa, mutta myöhäsiällä kulkuvaikeudet näihinkin tilaisuuksiin ovat todellisia.

Mies syrjäkylällä: Voipa olla, että jouvun lähtemään kirkonkylälle täältä sitten, kun en jaksa enää pihkaa talavella puhistaa ja en pääse kylälle kauppaan ja lääkäriin. Ymmärrän kyllä, ettei sosiaalihuolto pysty minua tänne auttamaan sitten

Taivalkosken syrjäkylissä talvella lumi- ja pakkasesteet ovat todellisia ja ne sitovat usein nuoremmatkin kyläläiset koteihinsa. Lumentuloon ja tuuleen liittyy usein vielä sähkökatkoksia, jolloin yksiasuvien ikääntyneiden asema on todella vaikea huolimatta mahdollisesta uunilämmityksestä. Haastattelut kertoivat hyväksyvänsä pitkät etäisyydet ja ilmaston aiheuttamat esteet kokemuksensa valossa arkeen kuuluvana osana. Tärkeintä on saada asua omassa kodissaan puutteistakin huolimatta. (Vrt. Keating 2008, 11 - 12.)

Nainen syrjäkylältä: Sitte kun minulle tullee kulukuvaikeuksia, pakkohan tästä on mennä kunnan osottamaan palvelutalloon. Naapuri kerto, että ei se ilimasta oo tänne syrijään kotiapukaan. Jos ne käy vaikka jakamasa lääkkeet – käynti pittää maksaa. Ja sielä hoitokojissakin täytyy maksaa vuokrat, vaipat ja lääkkeet ja kaikki palvelut erikseen. Siihenä se

pieni eläke tuhuraantuuki. Tyttö on kuitenkin sitä mieltä, että parempi olla lähempänä palveluja, kun hänki on niin kaukana. Jos tämä koti jää tyhjiilleen, niin ne hän ottaa senki huomioon maksunmäärityksessä. Toisaalta ehän minä ennää kovin palajo sitte tarvibekkaan.

Varsinkin syrjäkylällä asuvat haastateltavat tuovat esille viimeisenä tulevaisuuden näkymänä palvelutaloon muuton. Monet heistä uskovat, että muutto on edessä jos on terveysongelmia tai kulkeminen kaukana olevaan taajamaan on vaikeaa. Tällä hetkellä he kokevat itsensä pienistä vaivoistaan huolimatta toimintakykyisiksi ja osallistuviksi. Palvelutalot he näkevät istuvien ja vuoteessa makaavien kodiksi, jossa omien asioiden hoito loppuu ja omat arkiset työt joutuu jättämään.

Mies syrjäkylältä: ... mutta ei tämä oo kaikkein vaikein asia tulevaisuuden näköaloissa. Tässä iässä sitä alakaa tarvihteen lääkäri- ja hoitaja-palveluja. Ne ovat puhuneet, että Taivalkosken lääkärin yöpäävystysty siirretään Kuusamon terveyskeskukseen. Nytkin on se tilanne, että ilta ja viikonloppuisin on rintakivuissa mentävä Kuusamoon, jonne on täältä mutkan kautta matkaa lähemmäs 90 km. Putasjärven terveyskeskus olis palijon lähempänä. Ussein käy vielä niin, että Kuusamosta lähetetään erikoissairaanhoidon Ouluun, johon matkaa 90 km lisäksi on vielä 220 km eli yli 300 kilometriä. Syvänvaivaisena pelottaa jos joutuu tätä vielä läpikäymään. Peleko ei kuitenkaan aja minua pois kojistani, ja kun kuolen niin haluan kuolla – niinku sanotaan [hymyilee] – saappaat jalasa.

Luottamusmiesten keskuudessa on jo vuosia pohdittu kuntatalouden haasteita, joista terveyskeskusyhteistyön järjestäminen on ollut ongelmallisinta. Taivalkosken kunta on kokeillut alueellista terveyskeskuspäivystystä Kuusamon kanssa jo useita vuosia. Käytännössä järjestely on ajoittain toiminut, mutta erikoissairaanhoidon erisuuntaisuuden vuoksi se on ollut taivalkoskelaisten osalta ongelmallista, kuten tämän tutkimuksen haastattelussa tuli esille. Haastateltavien mielestä lääkärin päivystyspalvelut pitäisi saada paikkakunnalta ja akuutit erikoissairaanhoidonpalvelut Oulun yliopistollisesta keskussairaalaasta, jotta edestakaisin matkustamista ei tarvitsisi tehdä.

Perustuslaki, potilaslaki ja sosiaalihuollon asiakaslaki takaavat asiakkaan samanlaisen kohtelun alueesta tai asuinkunnasta riippumatta.

Taivalkoski kuuluu kuntiin, jotka eivät täytä valtion rakennelain kriteereitä, kuten väestöpohjaa, työpaikkaomavaraisuutta, työssäkäynti- ja yhdysrakennetta. Terveydenhuollon palvelujärjestelmän puutteista on monilla haastateltavilla kokemuksia, joten tulevaisuus näkyvissä olevine muutoksineen huolettaa ja jopa pelottaa ikääntyneitä. Kunnan itsenäisyyden menetystä ei vielä pohdita paitsi, jos seurauksena on ”pakkoliitos Kuusamoon”. Kunta-uudistus aiheuttaa haastateltavien mielissä epäluottamusta, turvattomuutta, syrjäytymistä ja vaaraa kuntayhteisön rikkoutumisesta. Asiaa on käsitelty usein eri yhteyksissä ja eläkeläisten kokouksissa (mm. Alatalo 2012).

Taivalkosken kunnan pinta-alan laajuutta on mielestäni myös harvoin otettu huomioon kunnan sosiaalipoliittisessa suunnittelussa. (Vrt. Tedre & Pulkkinen 2010.) Yhdyskuntarakenne ja kunnan pinta-ala ovat kuitenkin hyvinvointipalvelujen organisoinnin kannalta oleellisia tekijöitä (ks. Pihlaja 2010). Suurin osa haastateltavista oli sitä mieltä, että Taivalkosken kunnan pitäisi jatkaa itsenäisenä. Kansalaisjärjestökenttä ja Taivalkosken seurakuntakin ovat järjestäytyneet nykyisten kuntarajojen mukaisesti. Esillä oleva kuntauudistus voi aiheuttaa jo valmisteluvaiheessa säröjä Taivalkosken kunnan asukkaiden identiteettiin, toimijuuteen ja yhteisöllisyyteen. (Vrt. Pihlaja 2010, Kattilakoski 2011; Tedre & Pehkonen 2011.)

Mies: Syrjäkylällä ku assuu ja sairastelu pahenee, sitä joutuu ajattelemaan, että miten sitte ku ei pääse kulukemaan kuntoutukseen ja muuhun. No oon kulukenu kuntoutuksessa lääkärin läheteellä. Mullako on tuo nii sanottu perinnöllinen rappaetuma rankarangasa. Täältä ei ehkä taksilla saa enää mennä kuntoutukseen, ku se on tälle yhteiskunnalle niin kallista ja minulleki. Ovat sanoneet, että pitäs mennä kirkolle palalvelutallon asumaan, mutta ku sielä ei oo mittään työtä eikä kavereita. En minä sinne halua mennä makkaamaan ja istumaan. Nehän sanoo, että voi sieltä liikkua ulukopuolella jos jalat kantaa, ja kuntoutus on lähempänä kuitenkin. Jos liikunta loppuu oon silloin sänkypotilas.

Ikääntyneiden väestönosan lakiperusteisen sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisen tarkoituksena on parantaa iäkkään henkilön mahdollisuutta saada laadukkaita sosiaali- ja terveyspalveluja. Syrjäkylässä asuvan vanhuksen asumisongelmien kasautuessa ja kulkumahdollisuuksien heikentyessä, eteen tulee usein muutto taajamaan palvelutaloon. Syrjäkylillä asuvat haastateltavat näkevät tilanteen ”pakkomuuttona”, toisena evakkomatkana. Muutossa ikääntyneen arkinen työ ja tutussa luonnossa liikkuminen jää pois. Aktiivisen kolmasikäisen pelkona on, ettei uudessa kodissa ole mitään työtä eikä ystäviä. Palvelujärjestelmän tulisi palvella tässäkin tilanteessa ikäihmistä arvokkaasti ja hänen ihmisarvonsa mukaisesti. Muuttosuunnitelmaan tulisi sisältyä uudessa ympäristössä totutun mielihyvää tuottavan arjen työn jatkuminen, liikkuminen yhdessä muiden kanssa, kodinomainen ympäristö, harrastusten ja erikoistoitteiden kartoittaminen. Palvelusuunnitelmien lähtökohtana tulisi olla ihmisen elämänsä ja historia sekä ympäristön merkityksen ymmärtäminen hyvinvointia tuottavana tekijänä. Näillä tekijöillä voidaan kohentaa myös ikäihmisen elämänhallintaa ja osallisuutta, tuottaa mielihyvää ja hyvinvoinnin kokemuksia, ja samalla ne tukevat toiminnan vaikuttavuutta. (Ks. Eloranta 2009; Vuoti 2011, 135.)

Analyysi haastattelumatkasta kolmannessa iässä paikallisessa kulttuurissa arkeaan viettävien taivalkoskelaisten elämään oli mieleenpainuva, tutkijaa puhutteleva, uusia ajatuksia ja tavoitteita herättävä. Haastateltavien elämän tilkut yhdistyivät tilkkutäkin pohjakankaaksi eli metaforan mukaisesti yhteisöllisyydeksi. Vilkon (2001) ajatuksin päätän tutkimusaineiston analyysin: ”Meidän ideamme tilkkutäkistä - mielikuva siitä, kuinka tilkkutäkki syntyy - sijoittaa palaset enemmän siihen tapaan kuten edellä kuvasin tapahtuvan elämän tilkkutäkin kohdalla: toistensa viereen sattumusten summaksi - joskin vähän auttaen ja ohjaillen sattumaa.”

6 YHTEISÖLLISYYDEN PAIKALLISUUS KOLMASIKÄLÄISTEN ARJESSA

Kuudes luku sisältää yhteenvedon tutkimuksen tuloksista suhteutettuna muhun tutkimuskirjallisuuteen. Siinä kuvaan taivalkoskelaisessa kontekstissa kolmatta ikää elävien haastateltavien kokemuksia yhteisöllisyydestä ja sen merkityksestä ikääntyvien hyvinvoinnille nojautuen haastateltavien aineistosta tekemääni analyysiin. Tutkin vahvistavatko koettu yhteisöllisyys ja yksilölle merkityksellinen ikääntymisympäristö haastateltavien identiteettiä ja voimavaroja. Yhteisöllisyyden kontekstissa selvittelen empiirisestä aineistosta esille nousseita mahdollisia taivalkoskelaisia kolmannen iän erityispiirteitä suhteessa aikaisemmista tutkimuksista piirtyneeseen kuvaan tästä iästä.

Tutkimuksessani tarkastelen taivalkoskelaiden ikäihmisten arkea kulttuurin ja paikallisuuden kontekstissa kysymyksellä millaisena kolmanteen ikään kuuluva taivalkoskelainen kokee oman arkensa ja siihen mahdollisesti vaikuttavan kulttuuriperintönsä sekä nykyisen ikääntymisympäristönsä. Lähestyn aihetta nojautuen taivalkoskelaiden haastateltavien antamiin tietoihin omasta toimijuudestaan ja aktiivisuudestaan paikallisessa kontekstissa. Siihen kuuluu myös haastateltavien kokemukseen perustuva yhteisöllisyyden toteutumisen arviointi heidän omassa elämässään Taivalkoskella. Tarkastelen myös niitä tulevaisuudenkuvia, joita kolmannesta iästä neljänteen ikään lähitulevaisuudessa siirtyvät haastateltavat nostavat esille.

6.1 Kolmas ikä taivalkoskelaisittain

Tutkimushavaintojen analysoinnissa relevanttina oheismateriaalina on kolmannen iän tutkimus eli ns. kolmas ikä. Kolmannen iän käsite on kuvattu luvussa 3.2. Tässä tutkimuksessa esiin nousut kolmannen iän minäkuva perustuu haastateltavan omaan kertomukseen, josta se välittyi vuorovai-

lutteisessa haastattelutilanteessa tutkittavaksi aineistoksi. Kysymyksessä oli haastateltavan subjektiivinen itsearviointi, jossa yksilö ilmaisi tutkijalle verbaalisesti ja olemuksellaan itsestään tässä ja nyt. Siinä korostui itsensä toteuttaminen yksin ja kanssaihmisten kanssa. Tavoitteenani oli optimaalinen haastattelutilanne, joka sisältäisi tiedostettua ja myös aiemmin tiedostamatontakin vuorovaikutteista sosiaalista tukea sekä luottamukseen perustuvaa avoimuutta.

Haastattelussa kolmannen iän käsitettä ei etukäteen selvitetty tutkittaville, koska halusin, että haastateltavat itse kuvaavat ikäänsä kuuluvia piirteitä ilman ennakkokäsityksiä. Näiden kuvausten perusteella analysoin taivalkoskelaisen kolmannessa iässä arkeaan viettävän ikääntyneen havainnot itsestään, havainnot itsestä suhteessa muihin, hänen tavoitteensa, arvonsa ja ihanteensa, jotka voidaan määritellä myös yksilön itsestään muodostamaksi jäsentyneeksi, yhdenmukaiseksi ja tietoiseksi käsittehavainnoksi. Kolmannen iän kuvaaminen koillismaalaisessa kulttuurissa on ajankohtainen, koska sen tuntemus käsitteenä on vielä puutteellista. Sen erityispiirteet on kuitenkin syytä tunnistaa myös sosiologisessa mielessä viimeistään suurten ikäluokkien eläkkeelle jäädessä.

Tutkimuksessani haastattelin kahtakymmentä 75-vuotiasta taivalkoskelaista, joista lähes jokainen oli syntynyt Koillismaalla tai asunut ainakin vuosikymmeniä Taivalkoskella. Jokainen haastateltava edusti yksilöllistä, ainutkertaista ja persoonallista kolmasikäläistä. Persoonallisuudella tarkoitan kaikkea sitä, mikä henkilössä on pysyvää ja tunnusomaista. Persoonallisuuden kuuluu toiminnan aktiivisuus, vireys vaihteluineen sekä suuntautuminen erilaisiin vaihtoehtoihin. Yksilöllisesti vaihteleva toiminnan kesto on persoonallisuuden eräs ilmentymä. Yksilölliseen identiteettiin liittyvät korostukset yksilöllisyydestä ja yhteenkuuluvuudesta johonkin tiettyyn ryhmään tai yhteisöön, saavat tässä tutkimuksessa ulottuvuudet ”minästä – meihin”. (Vrt. Huusko ym. 2006, 11; Vilko 1997, 26 - 27.)

Tämä tutkimus välittää kuvaa kolmannen iän taivalkoskelaisista ensisijaisesti yhteisöllisyyden kontekstissa. Noudattaen induktiivista menettelytapaa pyrin löytämään yhteisiä kolmannen iän piirteitä, jotka ovat tunnusomaisia juuri taivalkoskelaisille ikääntyneille. Haastatteluaineistosta nousee monimuotoista yksilöllisyyttä, jossa aikaisempien tutkimusten kolmannelle

älle tunnusomaisten piirteiden lisäksi esiintyy uusia taivalkoskelaisesta kulttuurista nousevia ominaisuuksia yksilön kokemana minäkäsityksenä. (Vrt. Multimäki & Venna 1983, 108.)

Kolmas ikä on nähty korostuneesti individualismin leimaamana, oman hyvinvoinnin, itsensä toteuttamisen ja itselle sallimisen aikana (ks. Karisto 2002, 138; Kim 2003, 41 - 43; Koskinen 2005b, 195). Ikääntyvät ihmiset itse ovat kuitenkin lopulta ainoita, joiden subjektiiviset käsitykset omasta ja muiden ikääntyvien individualismista voivat antaa suuntaa kolmannen iän individualismin pohdinnoille (ks. Kärnä 2009). Tässä tutkimuksessa korostunutta individualismia eli vahvaa itsekkyyttä oli vaikeaa havaita. Haastateltavat ilmaisivat kuitenkin sosiaalisissa suhteissa kokemansa individualismin, jossa he korostivat enemmänkin oikeuksiaan yksilöinä ja vapaata osallistumista tai osallistumatta jättämistä erilaisiin yhteisöihin, ei kuitenkaan erakoitumista. (Vrt. Ahvenainen 2009.) Kolmatta ikää elävän taivalkoskelaisen individualismi liittyy joko tiedostettuna tai tiedostamattomana oman hyvän elämän luomiseen ja ylläpitämiseen.

Haastateltavat pohtivat oman elämänsä merkittävyyttä ja eletyn elämän vaikutusta oman identiteettinsä kasvuun. Siihen liittyi myös arviointia saadun vuorovaikutteisen tuen merkityksestä itselleen ja lähimmäisilleen. Kokemus siitä, että heidän elämällään on tarkoitus vahvistaa subjektiivisesti koettua hyvinvointia. (Vrt. Frankil 1994; Koskinen 2004.) Tutkimus osoitti, että taivalkoskelaisen haastateltavan minäkuvaan liittyy ajatus, että yksilön on voitava ylläpitää identiteettiään ja itsekunnioitustaan. Voidakseen hyvin hän haluaa toimia yhteiskunnassa omana itsenään ja hänellä tulisi olla mahdollisuus toteuttaa omia intentioitaan. (Vrt. Giddens 2006, 95; Kotkavirta 1998.)

Lähes kaikki tutkimuksessa mukana olevat haastateltavat kokivat erilaisista vaivoistaan huolimatta olevansa hyväkuntoisia, terveitä ja toimintakykyisiä. Heillä on mahdollisuudet aktiiviseen toimintaan ja harrastuksiin. Tulevaisuudeltaan he odottavat, että he pysyisivät jatkossakin suhteellisen terveinä ja että läheiset ja turvalliset ihmissuhteet jatkuisivat. Kolmatta ikää edustavien haastateltavien omat luovuutta sisältävät harrastukset, joita toteutetaan esimerkiksi käden taidoissa ja osallistuvassa toimijuudessa, liittyvät hyvään terveyteen. (Vrt. Hyyppä 2005, 52 - 54; Kärnä 2009.) Tällaisia harrastuksia ovat mm. kudontapiirit, kuorossa laulaminen ja metsästysseurat.

Haastateltavat kertoivat, että heillä on yleensä riittävästi vapaa-aikaa käytettävissä erilaisiin harrastuksiin ja eri toimintoihin osallistumiseen. Lisäksi heillä on vapaus toteuttaa omia tarpeitaan ja toiveitaan sekä kokea sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja yhteisöllisyyttä. Sosiaalisia suhteitaan arvostavat haastateltavat haluavat osallistua toimintaan, mutta he haluavat myös viettää vapaa-aikaa ja valita itselleen mielekkäämmät toiminnot. Kolmannen iän haastateltavan arjessa näkyy tasapaino yhteisöllisyyden ja yksityisyyden välillä ja siitä johtaa polku kolmanteen ikään.

Ikääntyville haastateltaville syrjäinen, harvaanasuttu Taivalkoski on vielä hyvä paikka asua. Haastateltavien vastauksista välittyi vahvaa tyytyväisyyttä nykyiseen elinympäristöön, tosin määrätyin reunaehdoin. Reunaehtoina syrjäkylällä asumiselle nähtiin kohtuullinen terveys, toimintakyvyn säilyminen, naapuriavun saaminen sekä tarvittavat kulkumahdollisuudet. Ikänsä säästeliäästi elänyt, luonnosta vieläkin lisäänsionsa hakeva haastateltava haluaa edelleen asua omistusasunnossaan niin syrjäkylällä kuin myös taajamassa. Maaseutu ympäristö taajamineen ja syrjäkyliseen tarjoaa haastateltaville sosiaalista tukea, yhteisöön kuulumisen kokemuksen ja mielekästä tekemistä, joka näyttyy varsinkin syrjäkylässä hyödyllisenä tekemisenä. Syrjäkylällä asuvat haastateltavat kertoivat hyvin varovaisesti myöhäisvanhuuteen liittyvistä toiveistaan liittyen palveluihin, joita kotona asuminen edellyttää voimien vähetessä. Päällimmäisenä korostui luottamus siihen, että ”kunnasta asiaa hoidetaan”, jos ei itse kykene (ks. Luku 3.4).

Syrjäisen maaseutuasumisen negatiivisena puolena haastateltavat tunnistivat liikkumisen ongelmat ja palvelujen puutteen. Muutto palvelujen lähelle tulee pakosta, jos terveys romahtaa, liikkuminen vaikeutuu, asumisessa on ongelmia tai jos eksyy tutulla tiellä. Syrjäkyläisten palvelujen vähennyttä, liikkuminen kuntakeskukseen on monen kohdalla nyt jo vaikeutunutta. Haastateltavista vain muutamalla oli oma auto, sen käyttökustannukset ovat kalliita, ja syrjäkyläisten kutsutaksiliikennekin on usein vähäistä tai sitä ei vielä osata käyttää. Syrjäkyläläisille apteekki- ja ”lääkäreissut”, kaupassakäynnit ja pankkiasiat ovat arkipäivää, ne voivat aiheuttaa tulevaisuudessa pahenevia kulkemiseen liittyviä ongelmia. (Ks. Vuorinen 2009; Tedre & Pulkkinen 2010; Tedre 2011.)

Kulkemisongelmista huolimatta haastattelemani kolmasikäisten ensisijainen mielipide oli, että maaseutumainen Taivalkoski on hyvä

ikäntymispaikka. Vuorovaikutus toimii yhteisöjen ja ikääntyvien välillä ja vaikuttaa heidän elämänkulkuunsa, yhteisöihin ja vapaaehtoistoimintaan sekä sosiaalisen tuen saatavuuteen. Maaseudun hyvyys ikääntyjälle riippuu kuitenkin hänen elämäntilanteestaan, ympäristön piirteistä ja siitä, millaiseksi ikääntyjän ja ympäristön välinen suhde rakentuu. (Ks. Jyrkämä 1996, 211; Keating 2008 11 - 21, 97.)

Useimmilla tutkimukseen osallistuneilla on varallisuutta, joka on kiinnitetty taloon, peltoihin tai metsään. Syrjäkylällä asuva ikääntynyt ei yleensä suunnittele omaisuuden myymistä, vaikka asumisen muutos olisi näkyvässä ehkä muutaman vuoden päässä. Omaisuutta on tunnesyistäkin vaikea panna myyntiin, ja usein ne halutaan jättää perinnöksi lapsille tai lapsenlapsille. Tosin vain muutaman haastateltavan lapsi asui paikkakunnalla tai lähikunnassa.

Aktiivisuuden taso vaihtelee näiden haastateltavien joukossa eri tavoin riippuen heidän omasta tulkinnastaan, mitä aktiivisuudella yleensä tarkoitetaan. Tutkimusanalysissani ilmennän heidän aktiivisuuttaan kokonaisaktiivisuudella, johon liittyy fyysinen, psyykinen, sosiaalinen ja hengellinen taso. Yksikään haastatelluista ei ollut passiivinen, sillä vastine löytyi ainakin kahdelta aktiivisuuden tasolta. Useimmat haastateltavat korostivat fyysisen aktiivisuuden tärkeyttä elämänlaatua parantavana tekijänä. Sosiaalisen tuen saaminen ja sen välittäminen koettiin myös hyvinvointia parantavana kokonaisuutena. Naapureiden ja ystävien merkitys henkisen tuen ja avun tuottajina ylittää konkreettisen avun merkityksen. Tulos on sama kuin ”Kansalaisten hyvinvointi Koillismaalla”-tutkimuksessa vuonna 1997. (Vrt. Keating 2008, 11 - 21, 97; Tedre & Pehkonen 2011.)

Tutkimusaineistosta ilmeni, että kolmannen iän taivalkoskelaisille sosiaalisen tuen saaminen kasvattaa heidän inhimillistä pääomaansa, jossa vahvistuu heidän identiteettinsä, tarpeensa, motivaationsa ja luovuutensa. Sosiaalisen tuen merkitys ulottuu myös arjen vaikeuksista selviytymiseen. Yhteisöllisyyden kontekstissa tapahtuva vastavuoroinen tuki merkitsee heille sekä tuen antamista että sen vastaanottamista vuorovaikutuksen foorumilla. Pohtiessani taivalkoskelaisen kolmatta ikää elävän henkilön vuorovaikutuksellisia sosiaalisia suhteita ja sosiaalista tukea, jotka rikastuttavat yksilöllisiä voimavaroja, lähestyn asiaa yksilön kokeman yhteisöllisyyden ja voimavarojen rakentumisen näkökulmasta (ks. kuvio 1). Mainitussa kuviossa olen

havainnollisesti ilmentänyt vuorovaikutteisen sosiaalisen tuen merkitystä yksilön perustarpeiden toteutumisessa ja hyvinvointia parantavana tekijänä.

Haastateltaviin yhdistyvät kaikki ne elementit, joita sosiaalinen vuorovaikutus tuottaa. Tärkeä merkitys on hyväksyntää korostavassa kohtaamisessa. Kun ikääntynyt kokee olevansa hyväksytty, arvostettu ja kuuluvansa joukkoon, se tukee yksilön käsitystä omasta itsestään. Hyväksytyksi tulemisen tunne on yksilönä olemisen ulottuvuus, ja se kytkeytyy erityisesti vuorovaikutuksen suhdeulottuvuuteen. Jos tähän hyväksyntään, joukkoon kuulumiseen ja rakastetuksi tulemiseen, liittyy vielä tunne siitä, että yksilö on tullut kuulluksi, sen merkitys sosiaalisen tuen perusfunktiona vahvistuu ja se aktivoi jakamaan yhteisössä vastavuoroista tukea. Kohtaaminen on syvimmillään ”rakkauden kaksoiskäskyn” toteuttamista. Tällä suhdeulottuvuudella apuun tai tukeen liittyviä sanomia tuotetaan ja tulkitaan. Toisten ja yhteisen hyvinvoinnin tavoittelu tuottaa omaa hyvinvointia. (Ks. Albrecht & Adelman 1987, 18 - 39.) Muistojen koettiin lisäävän myös voimavaroja, ja näissä vahvistui sosiaalisten suhteiden merkitys yksilöille ja yhteisölle (ks. Saarenheimo 1992). Haastatteluissa kolmannen iän taivalkoskelaiset ilmensivät näitä elementtejä oman yhteisöllisyytensä ja voimavarojensa lähteenä.

Eräs tämän tutkimuksen keskeisiä käsitteitä on toimijuus. Luvussa 3.3 käsitettä on kuvattu tämän tutkimuksen kontekstiin liittyvänä. Haastatteluaineistosta nousi vahvana esille kolmattaikää taivalkoskelaisessa kulttuuriympäristössä asuvien monenmuotoinen toimijuus, taitoisuus ja lahjakkuus, jotka tuottavat tekijälleen mielihyvää ja me-henkeä välittyen yhteisön voimavarantona alueen sosiaaliseksi pääomaksi. Taivalkoskelainen kolmasikä profiloituu ensisijaisesti yhteisöllisyyden vahvistamiseen kontekstissa, jossa kulttuurisena perintönä omaksutut toimijuus ja pärjäämisen eetos sekä asenteet ja arvot ovat vielä vahvasti mukana elämäntapaa ohjaavina ja siihen sisältöä antavina vahvuuksina.

Tutkimuksen näkökulma taivalkoskelaisessa kulttuuriympäristössä asuvien haastateltavien toimijuuteen johtaa yksilön ominaisuuksien ja siihen sidotun voimavara-ajattelun kautta yhteisöllisyyteen ja sen mukana yhteisön voimavaraan, sosiaaliseen pääomaan. (Ks. Hyyppä 2002 ja 2005; Honkasalo 2004.) Haastatteluista ilmenee, että taivalkoskelainen kolmannen iän toimijuus näyttäytyy konkreettisena ja abstraktisena mer-

kityksellisyyden, kokemuksellisuuden ja tulkinnallisuuden kehässä. (Vrt. Jyrkämä 2008, 196.) Ikääntyjä voi olla vuorovaikutussuhteissaan aktiivinen toimija sekä osallistuja yhteisössään ja yhteiskunnassaan. Toimijuus voi ilmetä joutilaisuutena, laiskuutena tai tilanteeseen sopeutumisenä (vrt. Lafargue 1981).

Tässä tutkimuksessa haastateltavien toimijuus toteutuu yksilön ominaisuutena arjen käytännöissä, joka toistoinen ilmentää uutta luovaa voimavaraa. Kolmannen iän taivalkoskelaiset toteuttavat toimijuuttaan ulospäin suuntautuvana eli lähimmäisyytenä, luonnon monimuotoisuutta tukevana, perinteiden jatkajana, yhteisöjään tukevana ja kuluttajina. Yksilön sisäinen toimijuus toteutuu vuorovaikutteisuutena, sosiaalisena tukena ja tuen vastaanottajana, oman selviytymisen moottorina (arjen rutiinit), joutilaisuutena ja luovuutena. Ulkoista toimijuutta voidaan sen näkyvyyden vuoksi jonkin verran mitata esimerkiksi yhteisöjen ja niissä tehdyn toiminnan määrillä. Koillismaalaisessa kontekstissa yhteisöt ovat näkyviä ja niiden toimintaan liittyvä toimijuus tunnustetaan ja otetaan käyttöön. Molemmat, sekä yhteisöllinen että yksilöllinen toimijuus, yhteen liitettynä tuottavat sekä yksilöllistä eli inhimillistä pääomaa (voimavaraa) että yhteisöllistä eli sosiaalista pääomaa (voimavaraa).

Harvaanasutulla maaseudulla Taivalkoskella toimijuus tulee näkyväksi toiminnallisissa yhteisöissä, joissa toteutuu keskinäistä vuorovaikutusta, ja sen jäsenillä on kokemus ”meistä” ja tähän yhteisöön kuulumisesta. (Ks. Metteri 2004, 55; Hyppä 2005.) Nämä yhteisöt edustavat usein myös taivalkoskelaiseen paikallisuuteen ja kulttuuriin kuuluvaa erityisyhteisöä tai yhdistystä. Tällaisia kolmannen iän suosimia yhteisöjä ovat perhe/sukuyhteisöt, kyläyhteisöt, joutilaiden yhteisö, metsästy- ja kalastusseurat, uskonnolliset yhteisöt, harrastusseurat, liikuntaan ja kädentaitoihin liittyvät kokoontumiset, talkoot jne. Jäsenyys siihen rakentuu kulttuurisen perinnön ja sosiaalisaation kannattelemalla ja vahvistuu aatteen sisäistämisen ja siihen sitoutumisen kautta. (Ks. Nivala 2008.) Yksilö voi yhteisössä toimiessaan kokea olevansa yhteisön jäsen ja kokea kuuluvansa joukkoon, mutta tunnistaako hän yhteisöllisyyttä ja voimavarantoa, joka siitä nousee?

Yhteisöllisyyden kontekstissa kolmasikäläisen toiminta tapahtuu tietyissä rajoissa, kuten kodin sijaintipaikan, talouden ja terveyden reunaehtojen

vallitessa. Vanhenemiseen kuuluu sairauksien kanssa eläminen. Keskeistä on, miten niiden kanssa tullaan toimeen. Haastatteluista ilmeni, että nämä kolmasikäläiset olivat elämänsä aikana liikkuneet aktiivisesti. He olivat säilyttäneet toimintakykynsä ja motivaationsa arjen toimijuuteen. Motivaationa näillä kolmasikäläisillä on ne monet vanhukset, jotka olivat eläneet pitkän toimeliaan elämän omassa kodissaan: ”Hän eli yli 90 -vuotiaaksi. Teki viimeisen asti ulukotöitä, oli kunnalliselämässä mukana ainaki jollaki tavalla ja otti päivällä pienet unet tuosa uunin kuppeella. Liikkuminen ja työskentely piti hänet kunnossa loppuun asti. Ehkäpä se muistiki pelasi hyvin sen vuoksi, että sitä tarinaa riitti ja myös yhteisten asioitten suunnittelua.” Tämä haastateltavan kertomus appiukostaan selittää taivalkoskelaisten vanhusten toimijuuden ja aktiivisuuden merkitystä pitkäikäisyyden ennusteena. Elämänsä aikana aktiivisesti liikkunut ihminen säilyttää vanhetessaan toimintakykynsä parempana ja pidempään kuin vähän liikkunut henkilö.

6.2 Kolmannen iän paikallisia erityispiirteitä

Yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset muutokset muuttavat myös ikääntymistä. Nämä tekijät määrittävät myös taivalkoskelaisen kolmannen iän erityispiirteitä. Kolmas ikä nähdään nykyisin yksilöllisempänä ja identiteetin rakentamisen näkökulmasta haastavampana elämänvaiheena. Se on elämäntapana aiempaa vapaampi ja toisaalta vaativampi ilmenemismuoto (ks. Hännikäinen-Uutela 2004). Henkiset voimavarat vaikuttavat myös keskeisesti siihen, millaiseksi ikääntyvä kokee elämänsä, toimintakykynsä ja selviytymisensä arjessa. Tarkastelen seuraavassa tutkimusaineistosta nousuvia haastateltavien kolmannen iän erityispiirteitä, joita maaseutumaisen Taivalkosken maantieteelliset, sosiaaliset, rakenteelliset, yhteisölliset ja kulttuuriset muutokset ovat ehkä leimanneet omaksi taivalkoskelaiseksi kolmannen iän erityispiirteiksi.

Yhteisöllisyys voimavaraksi lapsuudessa: Nykyiset kolmattaikää elävät haastateltavat ovat syntyneet toisen maailmansodan kynnyksellä ja joutu- neet lähtemään evakkoon jopa kaksi kertaa 5–11-vuotiaina. Yhteisöllisyys

rakentui näiden kolmannen iän taivalkoskelaisten mieliin jo lapsuudessa evakkokokemusten myötä joko tiedostettuna tai tiedostamattomana. Sodan ja sen taistelujen tieltä siirrettiin niin Taivalkosken kuin Kuusamon ja osin myös Pudasjärven asukkaat rannikolle yli 100 kilometrin etäisyydelle. Lapsille se merkitsi monenlaista menetystä, mutta toi myös mukanaan tiiviin yhdessäolon, yhteisen matkan ja sopeutumisen sekä luottamuksen aikuisiin ja koko järjestelmään. Haastatteluissa tuli esille merkittävänä tästä ajasta yhteisöllisyyteen liittyvä kokemus ”meistä” ja ”meihin” kohdistuvasta huolenpidosta ja hyväksynnästä.

Selviytymisen eetos tekemisen ja taitoisuuden kontekstissa: Tutkimukseen osallistuneet haastateltavat ovat kokeneet pula-ajan, sodan ja jälleenrakennusvaiheet sekä paikallisessa kulttuurissa sosiaalistuneet kovaan työntekoon, ”työhulluuteen”, selviytymisen eetokseen ja yhteistyöhön. Työhulluus toteutuu haastateltavan arjessa korvaavina toimintoina, esimerkiksi kalastuksena, metsästyksenä, metsätöinä, käsitöinä, kasvimaan hoitona, peltotöinä, ympäristön hoitona ja hyötyliikuntana arjen kotitöissä. Taivalkoskelaisessa kulttuurissa on historiallisista syistä mukana vahva yksin pärjäämisen eetos, mikä osaltaan voi estää yhdessä tekemistä (ks. Hyyppä 2013). Kaikilla kolmasikäisillä haastateltavilla on vastaavia kokemuksia, mutta taivalkoskelaisten elämänkulkuun ne ovat kuitenkin jättäneet omanlaisia erityispiirteitä, joita tutkimusanalyyssissäni tuli esille. Sellainen on lapsuudessa opittu tekemiseen ja taitoisuuteen liittyvä sosiaalistuminen, joka kulki heidän mukanaan ja josta he ammensivat voimavaroja itselleen ja yhteisölleen. Tämä toiminta ja sen jatkaminen siinäkin elämänvaiheessa, jossa ilmenee uhkaa selviytymisestä, on sisäistynyt näille kolmannen iän taivalkoskelaisille joko tiedostetuksi tai tiedostamattomaksi keinoksi selviytyä. Vaikeuksia kohdatessaan he kokemastaan uhasta huolimatta jatkavat mahdollisuuksien mukaan tavallisia arjen rutiineja ja toimintoja. Tästä kertoo erään leskeksi jääneen haastateltavan sanonta: ”Mehän jatkamme elämää ja teemmä kaikkia kute ennenki jopa enemmänki”. Tähän toimijuuteen liittyvä erityispiirre toteutuu yksilön voimavarana, joka on elämänhallinnan yksi ulottuvuus ja antaa toivoa selviytymisestä.

Erytispiirteenä toimijuus: Tämän tutkimuksen eräs tärkeimmistä yhteisöllisyyttä ylläpitävistä elementeistä on toimijuusargumentti, jonka voi

määritellä osallisuutena johonkin. Se on mukaan menemistä, erilaisia osallistumisen rooleja ja tekemisen mahdollistavaa mielihyvää ja hyvinvointia. Tutkimukseni osoittaa, että tässä maaseutumaisessa kontekstissa kolmatta ikää elävän haastateltavan persoonallisuuden erityispiirteeksi korostuu toimijuus, vahva motivaatio ”hyödylliseen” työhön. Tätä selittää lapsuudessa opittu työnteko ja raskaat evakkokokemukset, jolloin he aikuisten apuna kantoivat vieraissa olosuhteissa, monesti lapsille liiankin, suurta taakkaa. Evakkomatkat sekä kasvaminen koillismaalaisessa niukkojen olojen pienviljelyssä ja savottaloudessa on ylläpitänyt haastateltavissa ns. ”pärjäämisen” eetosta eli lujaa uskoa selviytymisestä silloinkin, kun vaihtoehdot puuttuvat. (Ks. Kortteinen 1992; Roos 1988; Vuorinen 2009.) Omaehtoinen myöntäiseksi koettu liikunta lisää kolmatta ikää elävien haastateltavien aktiivisuutta toimijuuteen ja kohentaa heidän kokemaansa hyvinvointia ja tyytyväisyyttä. (Vrt. Ponsi & Karvinen 2007; Saarenheimo 2008, 117.)

Vastavuoroinen toimijuus syrjäkylässä asuvien erityispiirteenä: Tutkimukseen osallistuneista haastateltavista kolmasosa asuu haja-asutusalueilla eri puolilla Taivalkoskea (ks. Taivalkosken kunnan karttaliite 4). Näitä alueita kuvaan sanalla syrjäkylä, koska se ilmentää paremmin etäisyyttä kuntakeskuksesta, jonne syrjäkyläläisten kodeista saattaa olla matkaa jopa 50 kilometriä. Siellä asuvien haastateltavien tapa toimia sosiaalisen tuen kontekstissa erosi taajamassa asuvien vastaavasta. Syrjäkyläliien haastateltavat korostavat, että heidän arkeensa liittyy kiitettävästi pyyteetöntä vastavuoroista toimijuutta. Heidän itsensä saaman vuorovaikutteisen tuen he palauttavat takaisin yleistettyä vastavuoroisuuden normia noudattaen. (Ks. Putnam 1995; Jyrkämä 2008.) Sosiaalista tukea saatuaan he pyrkivät palauttamaan saamansa lahjan takaisin jossakin muodossa kahvituksena tai siunauksena. Näillä syrjäkylän kolmannen iän haastateltavilla on vahva itsearvostus, joka ilmenee erityisesti sosiaalisessa käyttäytymisessä. Tähän mahdollisesti vaikuttaa se kulttuurinen perintö, joka toteutuu vieläkin syrjäkylässä asuvien arjen toimissa. Koillismaan asutushistorian alussa toimeentulonsa varmistamiseksi erämaaolosuhteissa saamelaiset ja Savosta tulleet uudisasukkaat kalastivat, metsästäivät ja polttivat kaskea yhdessä, jolloin vastavuoroisen toimijuuden eetos vahvistui ja yhteisöllisyys jatkui perintönä seuraaville sukupolville, erityisesti syrjäkyläliien asukkailla.

Toimintakäytänteinen vuorovaikutus: Taivalkosken maaseutumaisessa kirkonkylässä eli taajamassa asuvat haastateltavat korostavat yhteisöllisyyden kontekstissa toteutuvaa sosiaalisen tuen välittymistä fyysisenä, psyykkisenä ja sosiaalisena tukena. Vuorovaikutus tapahtuu yhteisöjen toimintakäytänteissä, jotka ovat usein rutiineja ja toistuvia vuorovaikutustilanteita. Putnam (1994) mukaan toimijuus tapahtuu kansalaisosallistumisen horisontaalisessa verkostossa. Toimintakäytänteissä ympäröivä sosiaalinen tila ja yksilön elämäntila leikkaavat. (Ks. Jyrkämä 2008, Kärnä 2009.) Toimijuuden monimuotoisessa kehyksessä liikkuu myös osallistuminen, johon sisältyy kaikki se toimijuus, missä ikääntyvä kokee mielihyvää, arvostusta ja yhteisöllisyyttä, me-henkeä. Se voi olla osallistumista yhteisiin liikuntatapahtumiin, kulttuurieritoihin ja talkoisiin. Haastateltavien arki sisältää luontoon liittyvää toimeliaisuutta, joka kohdistuu luonnosta saatavien antimien keräämiseen ja ympäristöstä huolehtimiseen. Se on ollut jonkin tekemistä, jonkin valmistamista ja taitavaa osaamista. Tutkimukseeni kuuluvien naisten arkipäivän askareissa taitoisuus näkyy erikoisesti käsitöiden ja kukkien hoidon osaamisena ja miehillä vastaavasti kalastus- ja metsästysharrastuksena. (Vrt. Keating 2008; Kärnä 2009; Ojanen 2009.) Näitä kaikkia aktiivisuuden muotoja tämän päivän kolmannen iän taivalkoskelaiset haastateltavat toteuttavat arjessaan kuntonsa sallimissa rajoissa ja haluavat siirtää taitonsa myös yhteiseksi hyväksi (ks. Himanen 2007).

Vuorovaikutteinen toimijuus: Ikääntyneiden taivalkoskelaisten elämä ja työteliäisyys on ollut kulttuuristen mallien ja toimeentulopakkojen tuottamaa kovaa työntekoa ja kunnialla suoriutumista. Sota-ajan evakkokokemukset ja haastateltavien sosiaalistuminen tässä kontekstissa vuorovaikutteiseen toimintaan ovat nykyisten kolmasikäisten haastateltavien vahvuus, josta kumpuaa yhteisöllisyyttä ja alueelle sosiaalista pääomaa. Toimijuutta toteutetaan kolmannessa iässä vuorovaikutteisena suhteena toisiin ihmisiin erilaisissa arjen tilanteissa tai erilaisten asioiden suhteen. Sosiaalisen tuen vuorovaikutteinen saaminen ja sen edelleen jakaminen kuvaa yhteisöllisen elementin vahvuutta. Tästä esimerkkinä on syrjäkyläläisen ikääntyneen vanhuksen kutsutaksimatka taajamaan odotuksineen ja kuulumisien vaihtoineen. Tutkimuksessa nousi esille haastateltavien vuorovaikutteinen osallistuminen senioritansseissa, näytelmäkerhoissa, ”metsästysreissuissa”, karaokelaulannoissa ja kuorolaulussa.

Talkootyö - vapaaehtoistoiminta: Vapaaehtoisjärjestöt ovat usein avainasemassa hyvinvointipalvelujen järjestelyssä maaseudulla. Perinteinen talkootyö on klassisesti tulkittua toimijuutta, jossa toteutuu sekä yhdessäolon areena että päämäärään tähtäävä rationaalinen toiminta. Yhteisöllisyys tulee talkoissa näkyväksi, ja yhteisöllisyys ylläpitää yhteisöä. Taivalkoskelaiset kolmannen iän haastateltavat ovat yhdistystoiminnassa aktiivinen ryhmä, joka tekee paljon talkootyötunteja, varsinkin päiväsaikaan. Talkoisiin osallistuminen on maaseutumaisella Taivalkoskella näkyvää toimintaa yhteisön hyväksi, ja samalla tapahtuu kokemustiedon siirtämistä kuntayhteisöön. (Ks. Hirvensalo 2008, 68; Tedre & Pulkkinen 2010.) Yhteisvastuukeräyksiin ja vapaaehtoistoimintaan toimijana tai vastaanottajana osallistumisessa ihminen kantaa vuorovaikutteista toimijuuttaan.

Erityispiirteinä joutilaisuus: Haastattelussa oli mukana ikääntyviä, jotka kuvasivat itseään joutilaina ihmisinä. Terminä se oli tuttu ja yleisesti käytetty taivalkoskelainen nimitys. ”Joutilaan” nimestä huolimatta heidätkin voidaan tunnistaa aktiivisesta toiminnasta, toimijuudesta, johon yhdistyy fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen elementti. Toimijuus voi ilmetä toimijuuden tilanteellisena näkymättömyytenä, joutilaisuutena, laiskuutena tai tilanteeseen sopeutumisenä (vrt. Lafarque 1981; Jyrkämä 2008). Ihmisenä taivalkoskelainen joutilas on yleensä positiivinen, hyvántahtoisen utelias, luonnon kiertokulkua seuraava ja luova kertoja. Taajamassa joutilaiden toimijuuteen liittyy viikoittainen, jopa päivittäinen, kokoontuminen ryhmässä tutussa baarissa kahvikupin ääressä. Tapaamiseen sisältyy yhteisön jäsenten tarinoita ja vuorovaikutteinen tuki ryhmään kuuluville sekä kommunitaarinen pyrkimys yhteisöllisyyden rakentamiseen ulkopuolella oleviin. Taivalkoskelaiseen kolmanteen ikään kuuluvaa vastavuoroisuuden periaatetta toteutetaan ”kaveria ei jätetä” -motivaatiolla. Vaikka tämä tuki kuulijan mittapuun mukaan voidaan kokea vähäisenä, se tuottaa kertojalleen ja heidän muista yhteisöstä irrallaan oleville ”kavereilleen” voimavaroja arkeen ja voivat motivoida selviytymisyrytyksiin elämän taitekohdissa. Tässä osallistumisessa koettu sosiaalinen tuki arvostuksineen tuottaa joutilalle mielihyvää, josta kumpuaa yksilölle inhimillistä pääomaa voimavarantoinen. (Vrt. Jyrkämä 2008, 196; Wallin ym. 2008, 156.) Joutilailla haastateltavilla on huoli individualistiyksilöistä, jotka yksinäisinä, erilaisina, vääriä valintojakin tehneinä

ovat ilman todellisen yhteisön kannatusta. Joutilaisuudessa ilmenevät myös sosiaalisen pääoman tärkeimmät ominaisuudet: löyhä ihmisyhteisöverkosto, vapaaehtoisuus, keskinäinen luottamus ja elämäntavaksi muodostunut osallistuminen.

Aktiivista ja luovaa itsensä ilmaisua: Kaikille haastateltaville yhteinen, erittäin voimakas aktiivisuuden muoto on itsensä ilmaisu, jossa luovuudella on vahva sija. Elämän varrella tähän tilanteeseen saakka ulottuneet kokemukset, ilot ja surut, ylä- ja alamäet kerrotaan värikkäästi tunteella ja omalla persoonallisella tavalla. Taivalkoskelaiseen kolmanteen ikään kuuluu, että nämä ”tuhansien tarinoiden” naiset ja osa miehiäkin avautuu, jos kuulija koetaan kertojan mittapuun mukaan koillismaalaista luontoa ja ihmistä arvostavaksi. Taivalkoskelaisen haastateltavan erikoispiirteisiin kuuluu myös hyväntahtoinen uteliaisuus, joka toteutuu vieraaseen kohdistuneessa katsekontaktissa ja tilanteeseen sopivien kysymysten esittämisenä. Tämä luonteenpiirre ruokkii myös vuorovaikutteisia kohtaamisia ja lisää mahdollisuutta vastavuoroiseen toimintaan.

Kaksijakoista individualismia: Kolmannen iän taivalkoskelaisen perusidentiteettiin individualismi on välittynyt kaksijakoisena. Se on vahvistanut hänen tervettä itsetuntoa ja valinnanvapauttaan, mutta myös kykenevyyttä ottamaan vastaan ja välittämään vuorovaikutteisesti sosiaalista tukea lähimmäisilleen. Tämä on lisännyt hänen inhimillistä pääomaansa ja vuorovaikutteisesti yhteisön sosiaalista pääomaa. Kaksijakoisuuteen kuuluu, että ikääntyvällä on mahdollisuus tehdä valintoja eli olla aktiivinen tietyissä tilanteissa, irtautua toisissa ja jatkaa sitä, mitä haluaa. (Ks. Jyrämä 2005, 356.) Valintoihin vaikuttavat tietysti muutkin asiat kuin omat halut ja mieltymykset. Hyvä elämä kolmannen iän taivalkoskelaiden mielestä toteutuu arjessa, jossa elämä näyttäytyy parhaimmillaan välittämisenä, kiireettömyytenä ja pyyteettömyytenä sekä vastavuoroisen tuen sävyttämänä. Vastavuoroisessa tuessa on kysymys kulttuurisesta toimijuudesta, jossa nämä kolmannen iän haastateltavat aktivoituvat toimintaan yhteisön jäsenten hyväksi periaatteella ”koska se kuuluu asiaan”.

Tutkimusaineiston analyysissä nousi merkittävällä tavalla esiin taivalkoskelaiden kolmannen iän haastateltavien ja heidän erityispiirteidensä merkitys vahvan yhteisöllisyyden ilmenemiselle ja niille yksilöllisille ja

alueellisille voimavaroille, joita tämä ikäpolvi toimijuuden interaktionalisuudessaan toteuttaa. (Ks. Jyrkämä 2008, 196.)

6.3 Yhteisöllisyys ikääntyvän arjen rakentajana

Taivalkoskelainen kolmas ikä näyttäytyy tämän tutkimuksen tuloksena ensisijaisesti yhteisöllisyyden vahvistamisen ja kasvun aikana. Lähes kaikki haastateltavat kokivat yhdessä tekemisen ja kokemisen positiivisen merkityksen tärkeäksi osaksi heidän elämäänsä ja hyvinvointiaan. Haastateltavat liittivät yhteisyyteen ja siihen sisältyvään yhteisöllisyyteen myös yhteisten normien ja arvojen kunnioittamista. Yhteisöllisyys koettiin lähes kaikkien osallistuneiden elämässä yhdessä tekemisenä, arkisina asioina, pyyteettömän vastavuoroisuuden ja vapaaehtoistyön kautta ja sen merkitys tuntui arjen tuottamassa turvallisuudessa, tuttuudessa ja viihtyvyydessä. (Vrt. Riihiaho 2007; Kärnä 2009.) EVA/n (2004 - 2005) tutkimuksen mukaan suomalaiset asettavat perhe-elämän, ihmissuhteet ja terveyden onnellisuuden osatekijöiksi. Seuraavana tulee rakastetuksi tuleminen tunne ja rakastaminen ja sen jälkeen turvattu toimeentulo. Nämä samat argumentit vahvistuivat myös tämän tutkimuksen tuloksiksi.

Vastaajien pohtiessa yhteisöllisyyden näkyvyyttä heidän nykyisessä elämässään suurin osa totesi kokeneensa sitä eniten naapurivussa ja yhdistyksissä luotujen ystävyysuhteiden sekä lähes säännöllisten tapaamisten ilmentämänä. Tulevaisuuteen he suhtautuivat tyyneydellä ja asettivat sanansa siihen merkityskehukseen, josta he toivoivat loppuelämänsä hyvinvoinnin koostuvan korostaen mahdollisuutta vuorovaikutteiseen sosiaaliseen tukeen ja suhteellisen terveyden ylläpitämiseen. Tutkimusaineistosta nousee kaikkien kohdalla vahvasti esiin autonomian vaade. Sillä he tarkoittavat kykyä ja mahdollisuutta itsenäiseen valintaan ja toimintaan, elämänhallintaa, uhkakuvien välttämistä ja mahdollisuuksia olla osallisena yhteisölliseen toimintaan sekä vuorovaikutukseen. (Vrt. Takkinen 2003, 211; Koskinen 2004; Eloranta 2009.)

Yhteisöllisyys toteutuu ikääntyneiden vuorovaikutteisessa toimijuudessa yhteisössä, jossa yksilö voi kokea kuuluvansa johonkin laajempaan ”meihin”,

joka on innostunut samasta asiasta ja innostunut myös tämän henkilön mukanaolosta (ks. Holmila 2001; Hyyppä 2005). Tässä kontekstissa yksilön kokemaa yhteisöllisyyttä merkitsee inhimillisen toiminnan kaikkein eniten voimavaroja antavaa ja palkitsevaa sosiaalista tukea. Haastateltavien mukaan on tärkeää, että yhteisössä jokainen tuntee olevansa hyväksyty ja arvostettu yhteisön jäsen, joka antaa oman osansa yhteisön toimintaan vapaaehtoisesti. Tämä vapaaehtoisuus ilmenee yksilön vapautena valita toimijuutensa yhteisössä ja yhteisöllisiin asioihin vaikuttamisena. Monet haluavat toimia vapaaehtoistyöntekijöinä, mutta he haluavat valita toiminnan tavan ja sitoutumisen siihen. Toiminnan kohteena on useimmiten joku yksinasuva lähimmäinen tai naapuri, jolloin apua annetaan vastavuoroisuusperiaatteella. Yksi sosiaalisia suhteita määrittävä tekijä on perheisiin, sukuun, naapureihin, kyläläisiin, yhdistyksen jäseniin, seurakuntaan, kuntalaisiin ja kansallisuuteen liittyvä kysymys ”meistä”. Tämä ilmiö sisältää vuorovaikutteisen osallisuuden ja yhteisöllisyyden.

Yhteisöllisyydellä voidaan kolmannen iän haastateltavien mukaan nähdä aktiivisuutta ylläpitävää lisäarvoa, jonka tukeminen myös yhteiskunnan toimesta tulisi huomioida nykyistä paremmin. Enemmän kuin mitään aineellista tukea, ihminen tarvitsee toista ihmistä, yhteisöä ja tunnetta arjen yhteenkuuluvaisuudesta. Lapsuuden sosiaalistumisen myötä perheen merkitys on korostunut haastateltavien elämässä ja on vain kasvanut ikäänantymisen myötä. Sen ilmentymä jatkuvuuden todisteena saa aikaan kokemuksen omasta roolista sukupolvien ketjussa. Eksistentiaaliset kokemukset ikääntyessä olivat haastateltavien kohdalla varsin yleisiä, tosin hengellisillä elämänarvoilla ei varsinaisesti koettu olevan erityistä yhteyttä ikäänantymisen kokemukseen. (Ks. Mikkonen 2009.)

Haastateltavien merkittävimmät yhteisöt taivalkoskelaisessa kulttuurissa ovat heidän perheensä, lähimmät sukulaiset ja ystävät. Tämän jälkeen tulevat priorisoinneissa naapurit, vapaa-ajan kontaktit yhteisössä, uskonnolliset yhteisöt, poliittiset yhteisöt ja ryhmät, jotka liittyvät viralliseen yhteiskuntapolitiikkaan kuuluviin luottamustehtäviin. Haastateltaville hahmottui parhaiten kuitenkin hänen lähimmät ihmissuhteensa ja siihen liittyvä sosiaalinen verkosto, mutta varsinkin syrjäkylässä asuvalle tärkeä on asuinalue, kylä ja taajaman alue palveluineen. Lähimmissä ihmissuhteissa

vapaaehtoistyö lasten ja lapsenlasten auttamiseksi, esimerkiksi lastenhoito-apuna, koettiin tärkeänä. Myöhäisvanhuudessa auttamissuhteen toivotaan kääntyvän toisinpäin. Moni, varsinkin syrjäkylässä asuva, ikääntynyt toi esille naapuriavun ja siinä kokemansa hyvän ja vastavuoroisuuden sosiaalisena tukena, joka todentui konkreettisena tukena emotionaalisen tuen painotuksessa selvemmin keskustelutukeen. (Ks. Barnes 2000; Kim 2003, 41 - 43; Koskinen 2005b, 195.) Näiden tukien saamiseen myöhäisvanhuudessaakin luotettiin kyläyhdistysten ja peruskunnan toimesta.

Tutkimukseen osallistuneet haastateltavat tiedostavat omaavansa tietoa ja taitoa, jonka he katsoivat puuttuvan nuoremmilta eri yhteisöihin kuuluvilta. Taitoisuutensa he jakavat yhteisissä tilaisuuksissa, missä heidän tietoaan ja taitoaan arvostetaan, esimerkiksi koululaisille metsästyksen ja kalastuksen opettamisena. Pitkä ikä merkitsee persoonallisuuden yksilöllistä rikastumista, joka on ikääntyvän ”hiljaista tietoa” ja sisältää myös aidon yhteisöllisyyden (ks. Himanen 2007; Ojanen 2009, 19). Hiljainen tieto välittyy parhaiten vuorovaikutuksen kautta. Yhdistystoiminta ja vapaaehtoistyö ovat Taivalkoskella jo pitkään hyötyneet näistä hiljaisen tiedon omaavista ikääntyvistä henkilöistä ja yhdessä tekemisen taidoista. Tämä tutkimus vahvisti käsitystä, jonka mukaan paikallisyhdistyksissä aktiivisesti mukana oleminen tukee ikäihmisten toimijuutta ja sitä kautta yhteisöllisyyttä.

Ikääntyneen yhteisölliseen toimintakykyyn kuuluvat kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset voimavarat, joita hän voi käyttää hyödykseen toimiessaan erilaisissa yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Yhteisölliset voimavarat auttavat ikääntyneitä selviytymään arjessa ja tuovat elämään merkityksellisyyttä. (Ks. Heikkinen 2008, 80.) Tähän liittyy aineistosta tekemäni havainto, joka koskee naisten ja miesten välisiä eroja yhteisöllisyyden kokemisessa ja yhteisöllisten voimavarojen käytössä ikääntyvän toimintakyvyn tukemisessa. Haastateltujen kertomuksista ilmeni, että miehet suuntautuivat enemmän perinteiseen toimijuuteen ja naiset taas yhteisöllisyystoimintaan. Miehet harrastivat kädentaitojaan yksin, mutta monet naiset hakeutuivat tekemään käsitöitä esimerkiksi kansalaisopiston ryhmissä. Miehet kokivat kyllä yhteisöllisyyttä, mutta suuntasivat yhteisölliset voimavaransa ja toimijuutensa enemmän yksin tekemiseen. Varovainen arvio voisi olla, että ikääntyvillä miehillä on vähemmän ihmissuhteita kuin naisilla. (Vrt. Vuorinen 2009,

129.) Eroja ilmeni myös säännöllisessä yhdistystoimintaan osallistumisessa. Kaikki naiset olivat jäseninä vähintään kolmessa yhdistyksessä, ja miehet ilmoituksensa mukaan keskimäärin yhdessä.

Tutkimus osoittaa, että yhteisössä mukana olemisen, osallistumisen ja toimijuuden kautta haastateltaville rakentui merkityskehys, jossa paikallis-kulttuurin suhde ikääntyvän omaan inhimilliseen pääomaan ja yhteisöllisyydessä vallitsevaan sosiaaliseen pääomaan tuki vastavuoroisesti haastateltavien elämänhallintaa ja hyvinvointia. Keskinäisen yhteyden rakentumisen edellytyksenä on mahdollisuus kiinnittyä ja liittyä sekä yhteisössä eläviin ihmisiin että yhteiseen merkityskehukseen. Henkilökohtaiset tekijät, toimintakyky ja ympäristö vaikuttavat ikääntyvän ihmisen mahdollisuuteen toimia yhteisössä. (Vrt. Holmila 2001, 12 - 13.) Tämä tutkimus on osoittanut, että Taivaalkoskella on tarjolla monenlaisia mahdollisuuksia ikäihmisten sosiaaliseen verkostoitumiselle, joka koostuu erilaisista vuorovaikutussuhteista ja joiden kautta ihminen ylläpitää sosiaalista identiteettiään.

Haastateltavat, joilla on tietokone ja toimivat verkkoyhteydet, lähestyivät muita verkossa olevia elämäntapaan, terveyteen ja yhteisön tapahtumiin liittyvien harrastusten merkeissä sekä hoitivat pankkiasiansa netin kautta. Teknologiavälitteisen yhteisöllisyyden rakentaminen ja ylläpitäminen oli haastattelujen aikana vielä suhteellisen vähäistä. Tosin jotkut yhdistykset ylläpitävät yhteyttä sähköpostin ja yhdistyksen kotisivujen kautta. Internet-yhteyksien toimiessa jotkut haastateltavista ovat skype -yhteydessä etäällä jopa ulkomailla asuvien lapsiensa ja lastenlastensa kanssa. (Ks. Gatto & Tak 2008, 803.) Teknologian mahdollistamana ikääntyvät voivat rakentaa yhteisöllisyyttä verkossa ja arjessa yleisesti. Julkisen sektorin rooli on tarjota kohtauspaikkoja ja toiminnallisia alustoja, joilla toimien yksilöt voivat rakentaa hyvinvointiaan tasa-arvoisesti. (Ks. Pirnes & Tiihonen 2011, 436.)

Tutkimuksessa haastatellut ikääntyneet ovat pääasiassa hyväkuntoisia ja toimintakykyisiä. Terveys ja hyvä toimintakyky ovat keskeisiä edellytyksiä aktiivisuudelle ja toimintaan osallistumiselle. Yhteisössä saatu fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen tuki lisäsivät ikäihmisen aktiivisuutta ja vahvistivat samalla yhteisöllisyyden tunnetta. Itsensä toteuttaminen ja yhteisyysuhteet hyvinvointia tuottavina tekijöinä muodostavat sosiaalisen hyvinvoinnin käsitteen, johon kuuluu mahdollisuus osallisuuteen, osallistumiseen sekä

sosiaaliseen aktiivisuuteen. Jokainen haastateltava oli kokenut yhteisöllisyytensä säröilevän jossakin elämänsä taitekohdassa. Tällainen tuntemus välittyi mm. puolisonsa menettäneen ja omaishoitajan olemuksesta ja kertomuksesta. Haastattelutilanne saattoi kuitenkin välittyä heille sosiaalisena tukena, joka auttaa arjen vastoinikäymisissä ja selviytymisessä.

Taivalkoskelainen yhteisöihin liittyvä erityispiirre on näkyvyys ja pienien foorumien runsaus. Yhteisöjen sisäinen yhteisöllisyys voi olla vahvaa (esimerkkinä lestadiolaisuus), mutta jakaantuessaan yhteisön ulkopuolelle yksilöiden yhteisöllisyys liikkuu heikkojen sidosten verkostossa. Moniin yhdistyksiin kuuluvien haastateltavien yhteisöllisyys liikkuu tällä alueella. Saadut tulokset osoittavat, että tällaisia kolmanteen ikään kuuluvien henkilöiden suosimia yhteisöjä on suhteellisen paljon (ks. luku 2.6). Yhdistys- ja harrastustoiminta vahvistaa sosiaalisen pääoman kasvua. Yhteisöllisyys koituu siis yksilölliseksi ja yhteisölliseksi voimavaraksi, eli se lisää sekä yksilöiden että Koillismaan alueen ihmisten hyvinvointia. Tämän tutkimuksen haastatteluissa painottui kuitenkin yksilön kokeman yhteisöllisyyden ja hyvinvoinnin tematiikka.

Maaseutumainen Taivalkoski näyttää tämän tutkimuksen myötä olevan välittävä, suvaitsevainen ja kulttuuririkas asuinpaikka. Naapuriapu ja talkoohenki viestivät alueen yhteisöllisyydestä ja yhteisvastuusta. (Vrt. Keating 2008; Vuorinen 2009.) Tutkimusaineiston analyysissä pohdin tämän yhteisöllisyyden merkitystä alueen fyysiselle, psyykkiselle, sosiaaliselle ja kulttuurisille elämänmuodoille. Putnam (2000) on todennut, että mitä enemmän alueella toimii yhteisöjä, joista kumpuaa yhteisöllisyyttä, sitä enemmän myös yhteisöllisyys tiivistyy alueellisenä voimavarana, sosiaalisena pääomana. (Ks. Putnam 1994; Hyppä 2005, 15 - 19.)

Taivalkoskelaiset kolmannen iän haastateltavat korostavat yhteiskunnallisia ja yhteisöllisiä arvoja. Vapaamielisyys ilmenee yksilön vapautena valita toimijuutensa yhteisössä ja yhteisöllisiin asioihin vaikuttamisessa. Kolmatta ikää elävien haastateltavien suhtautumisessa vallitsee tasapaino yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden välillä. Syrjäkylällä asuvat tiedostavat, että kylässä ei ole enää montakaan samanikäistä, mutta he ovat kuitenkin osa kyläyhteisöä, josta he toivovat saavansa vuorovaikutteista tukea. Koska ikääntymisen myötä toimintakyky laskee, sen kompensoimiseksi haastateltavat esittivät

omannäköisiä suunnitelmia epävirallisten ja virallisten instituutioiden suuntaan. Tästä nousee monia haasteita käytännön yhteiskuntapolitiikalle sekä paikalliselle että myös valtakunnan tasolle.

6.4 Uskonnon merkitys yhteisöllisyydessä

Taivalkoskella yli 100 vuotta vallinnut kansanliike, vanhoillilestadiolaisuus, on ollut merkittävä tekijä yhteisöllisyyden näkökulmasta. Liikkeen piirissä on korostettu sen merkitystä uskovien yhteisönä ja Jumalan perheväen jäsenten kotina. Jyrkämä (1995) on todennut tutkimuksensa johtopäätöksissä ”taivalkoskelaisen ikääntymisen olevan kaksijakoista, mikä juontuu paikkakunnan lestadiolaisuudesta.” Jyrkämä on pitänyt tarpeellisena jatko-tutkimusta paikallisyhteisöjen sisäisistä rakenteista ja eroista. Tämä tutkimus ei ole mainittu jatkotutkimus, vaan analyysiä yhteisöllisyyden ja sosiaalisen pääoman ilmenemisestä Taivalkoskella uskonnollisuuden kontekstissa myös vanhoillilestadiolaisuuden parissa. Osa tähän tutkimukseen osallistuneista kolmasikäläisistä kuului mainittuun vanhoillilestadiolaiseen Rauhanyhdistykseen, joten on luontevaa, että he kertoivat kokemuksiaan liikkeen piirissä kokemastaan yhteisöllisyydestä ja sen merkittävydestä heidän elämälleen (haastattelut osiossa 5.7).

Selvitellessäni Jyrkämän (1995) tutkimuksessaan esiintuomaa kaksijakoisuusnäkökulmaa kävin dialogia liikkeessä mukana olevien haastateltavien yhteisöllisyydestä ilmentämän kokemustiedon ja yhteisöllisyyden merkittävyyden välillä sekä liikkeen sisällä että sen ulkopuolella. Siinä todentui, että vanhoillilestadiolaisen liikkeen ikääntyneet jäsenet ovat vahvasti sitoutuneita yhteiseen ideologiaan. Jäsenten kokemukset liikkeensä sisäisestä yhteisöllisyydestä ovat säilyneet vuosikymmenestä toiseen samana, eli yhdistys tarjoaa jäsenilleen turvallisen kodin. He käyvät säännöllisesti oman yhdistyksensä seuroissa ja jäsenille tarkoitetuissa harrastustoiminnoissa. He auttavat toisiaan ja luottavat toisiinsa, mutta eivät myöskään sulje ympäröivää yhteiskuntaa yhteisöllisyytensä myönteisten vaikutusten ulkopuolelle. Tämä on sekä rikastuttanut taivalkoskelaista arvomaailmaa että jakanut paikallista yhtenäisyyttä. Ko. liikkeen yhteisöllisyyttä jakava opinkäsitys tunnistetaan

ikäntyneiden keskuudessa paikalliskulttuurissa läsnä olevana. Opillisia käytäntöjä selittää vanhoillislestadiolaisen liikkeen seurakuntaoppi, jossa pelastusta ei nähdä liikkeen ulkopuolella. (Ks. Salomäki 2010.)

Vanhoillislestadiolaisen liikkeen näkyvä ja kuuluva symboli yhdistyksessä ja sen ulkopuolella on liikkeeseen kuuluvien henkilöiden tervehtiminen tunnusomaisilla sanoilla. Se yhdistää samanlaisen uskonkäsityksen omaavia, mutta voimakas sitoutuminen omaan yhteisöön merkitsee myös erottautumista. Vanhoillislestadiolaisen liikkeen ulkopuolella olevalle tai valkoskelaiselle haastateltavalle tämä merkitsee yhteisöllisyyden säröilyä, jota Taivalkoskella on koettu kirkon piirissä toimivan liikkeen uskonkäsityksen törmätessä evankelisluterilaisen kansankirkon yhteiseen tunnustukseen. Tästä näkökulmasta kolmanteen ikään kuuluvien taivalkoskelaisten vanhoillislestadiolaisuus on edelleen kaksijakoista. (Vrt. Jyrkämä 1995, Salomäki 2010.)

Liikkeeseen kuuluvat haastateltavat korostivat yhteisön jäseninä kokemaansa turvallisuutta ja hyväksyttynä olemista. Jaettu uskonnollisuus vahvistaa liikkeessä keskinäistä yhteenkuuluvuutta, luottamusta ja sosiaalisia siteitä. Lestadiolaisten välistä kanssakäymistä ja toimintaa ohjaavat normit, joilla voi olla omassa yhteisössä yhteisöllisyyttä vahvistava funktio. Haastateltavien kokemukset yhteisöllisyydestä liikkeen sisällä ovat vahvat, mutta jakautuessaan liikkeen ulkopuolelle yksilöiden yhteisöllisyys liikkuu heikkojen sidosten verkossa. Taivalkoskelaisessa paikalliskulttuurissa se ilmenee erillisenä, mutta vahvasti läsnä olevana. Erillisuus näyttää olevan myös luonnollinen osa kuntayhteisöä. Sosiaalisten siltojen luominen ja sitovuus eivät rajaa kuitenkaan toisiaan pois, sillä samassa sosiaalisessa verkostossa voi olla piirteitä molemmista. Tällöin sosiaaliselle pääomalle ominaiset löyhät keskinäiset sidokset mahdollistavat ryhmien välisen vuorovaikutuksen ja toiminnan. (Ks. Hyypä 2005, 16; Ilmonen 2007, 3 - 8.)

Vanhoillislestadiolaiseen liikkeeseen kuuluvat selittivät toimijuudella osallistumistaan liikkeen ulkopuolella toimiviin yhdistyksiin. Näitä ovat mm. kansalaisopiston harrastuspiirit ja perinnetoiminta. Liikkeen jäsenet osallistuvat nykyisin entistä enemmän kansalaisopiston järjestämiin kädentaidon, liikunnan, tietotekniikan ja kielten opetusjaksoihin. Tutkijana pohdin, onko tämä liikkeen ulkopuolella toimijuuden kautta saavutettu

yhteys yhteisöllisyyttä vai arjen käytäntöä vai onko se molempia ja siten tässä analyysissä tavoittamatonta. Joka tapauksessa haastateltavat totesivat saavansa siitä inhimillistä mielihyvää ja arvonantoa, jotka näin kasvattavat kokijansa inhimillistä pääomaa. Tietotekniikan mukaantulo kolmasikäläisten arkeen aukaisee myös nykyaikaisia väyliä yhteisöihin, joiden kontekstissa yksilöllä on valinnan vapaus ilman lestadiolaisuuden kulttuurisen perinnön ohjausta. Seurakunnan luottamushenkilöinä he ovat aktiivisia, varsinkin taloudelliseen ja hallinnon päätöksentekoon osallistumisessa.

Analysoidessani tutkimuksessa mukana olevien lestadiolaisten uskonnollisuuden ja yhteisöllisyyden suhdetta lähestyn asiaa myös inhimillisen pääoman näkökulmasta. Yksi ihmisen merkittävimmistä perustarpeista on hyväksytyksi tuleminen tarve. (Ks. Maslow 1943; Helkama ym. 1998. 360; Ojanen 1994. 25.) Usein tämä ihmisyyden perusosa tulee tyydytetyksi juuri vanhoillislestadiolaisen yhteisön toiminnassa. Tässä korostuu myös turvallisuuden ja rakkauden kokeminen. Vanhoillislestadiolaiseen liikkeeseen kuuluvat haastateltavat kertoivat hengellisten elämänarvojen olleen heille kantavana voimana läpi elämän.

Yksilöiden yhteisössä kokemaan tyytyväisyyteen vaikuttaa säännölliseen tapaamiseen liittyvä sosiaalinen verkosto ja vahva uskonnollinen identiteetti sekä näiden välillä vallitseva vahva interaktio (ks. Lim & Putnam 2010). Uskonnollinen ulottuvuus on yksilön oma vahva tunne uskosta ja siihen liittyvänä säännöllinen uskonystävien tapaaminen. Tästä näkökulmasta lestadiolaisessa uskonyhteydessä vallitsee vahvaa yhteisöllisyyttä, jonka he kokevat omiensa arvostuksena ja heidän inhimillisen pääoman kasvua tukevana. Putnam (2000) on todennut, että ihmisten välisten suhteiden tulisi olla siteiltään heikkoja, jotta verkostossa syntyvä sosiaalinen pääoma olisi siltoja luovaa. Haastatteluista ilmeni, että yhteyden jakaantuessa liikkeen ulkopuolelle yksilöiden yhteisöllisyys liikkuu heikkojen sidosten verkostossa. Silta alueelliseen yhteisöllisyyteen on kuitenkin olemassa, jolloin sosiaalisen pääoman rakentuminen kunnan alueelle myös lestadiolaisuuden myötävaikutuksella voi olla mahdollista.

Haastateltavat, jotka eivät kuuluneet vanhoillislestadiolaiseen liikkeeseen, kuvasivat evankelisluterilaisessa kirkossa käyntiä ja siellä kokemaansa yhteisöllisyyttä niukemmin. Seurakunnan tilaisuuteen ikääntyneet menevät

etupäässä uskonnollisen viitekehjyksensä vuoksi ja vanhasta tottumuksesta. Vaikka seurakunnan tilaisuudessa ei olisikaan ketään tuttuja, haastateltavat (ei lestadiolaiseen liikkeeseen kuuluvat) kokivat tilaisuuden kuitenkin tärkeäksi henkilökohtaista voimaa ja toivoa antavaksi.

Taivalkoskelaisessa kontekstissa kirkon tulisi tiedostaa, että kirkkokansan yhteisöllisyyden kokemukseen tarvitaan säännölliseen tapaamiseen liittyvä uskonnollinen suuntautuminen ja sosiaalinen verkosto (tuttuus, ystäviä ja lähimmäisiä) sekä näiden välillä vallitseva vahva vuorovaikutus (ks. Putnam 2010). Ihmisille tulisi tarjota pyhän kohtaamisen lisäksi mahdollisuuksia samoin ajattelevien ihmisten kohtaamiseen ja kokemukseen ystävydestä ja hyväksytyksi tulemisesta. Seurakunnan puitteissa tapahtuva vapaaehtoistyö (yksinäisten luona vierailu, yhteisvastuukeräys ym.) voivat tarjota luontevan sosiaalisen toiminnan mahdollisuuden, jonka kautta jaettu altruismi, välittäminen ja jakaminen, vahvistuvat. (Vrt. Ayalon 1995; Yeung 2005, 53 - 56.)

Uskonnollisuuden ja yhteisöllisyyden dialogin analysointi johti päätelmään, että kaikessa taivalkoskelaisessa yhdistystoiminnassa havaittavan yhteisöllisyyden syntyyn vaikuttavat samat elementit kuin uskonnollisuuden kontekstissa. Haastateltavilla on vahva tarve tavata säännöllisesti samoin ajattelevia paikkakuntalaisia. He kokevat, että yhteisössä on mukana ystäviä tai tuttuja ja heillä on samanlaisia pyrkimyksiä ja käytäntöjä. Yhteisölliset voimavarat ja yksilöllinen tyytyväisyys (inhimillinen pääoma) syntyy, jos yksilö kokee olevansa tässä kontekstissa hyväksytty ja arvostettu yhteisön jäsen. Yhteisöllisyyttä kirkon piirissä voidaan havaita ulkopuoleltakin, jos samoin ajattelevia ihmisiä kokoontuu säännöllisesti yhteen ja sen jäsenet saavat kokemukseen ystävydestä ja hyväksytyksi tulemisesta.

6.5 Näköaloja taivalkoskelaiseen myöhäisvanhuuteen

Tutkimusaineiston analyysissä haastateltavien kertomuksista nousi esille aiempien ikäpolvien vanhuuden kokemukset ja niiden vertailu odotettavissa olevaan omaan myöhäisvanhuuteen. Omaan asemaan taivalkoskelaisessa yhteisössä oltiin suhteellisen tyytyväisiä. Merkittävimmät huolenaiheet liittyivät tulevaisuuden asumiseen, palvelujen riittävyyteen, yksinäisyyteen ja

siihen, että ei tule kuulluksi omissa asioissaan. (Vrt. Huomisen kynnyksellä 2010 tutkimus.)

Vaikka omasta tulevaisuudesta puhuttiin varovaisesti, haastatteluajan kohdan tilanne ja aikaan liittyvät kokemukset värittivät myöhäisvanhuuden kontekstiin kuuluvaa odotusta. Haastateltavien (75-vuotiaiden) merkittävimmät myöhäisvanhuuteen kohdistuvat huolenaiheet liittyivät palvelujen riittävyteen siinä vaiheessa, kun toimintakyvyssä tapahtuu muutoksia ja tuettu asuminen omassa kodissakin käy ylivoimaiseksi. Tähän liittyy myös myöhäisvanhuudessa usein koettu yksinäisyys ja pelko siitä, että ei ehkä voi vaikuttaa omissa asioissaan. Haastateltavat toivoivat, että he voisivat osallistua yhteisössä tapahtuvaan vuorovaikutteiseen toimintaan mahdollisimman pitkään. Kolmannessa iässä toteutettu aktiivinen huolenpito itsestä nähtiin varautumisena fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitämiseen ja sairauksien ennaltaehkäisyyn.

Tulevaisuuteen suhtauduttiin yleensä luottavaisesti. Useimmat haastateltavat ilmoittivat, että he haluavat elää omassa kodissaan mahdollisimman pitkään. He ovat valmiita kunnostamaan kotiaan sellaiseksi, että huonosti liikkuvanakin voisivat siellä asua. He luottavat myös siihen, että liikunta, terveet elämäntavat ja yhteisössä vallitseva välittäminen tukee ja lisää heidän hyvinvointiaan. Näiden vastaajien kertomuksissa elää vahvasti paikallisuus, selkosten ihmisten yhteenkuuluvuus, yhteisöllisyys ja naapuriavun merkitys. Myöhäisvanhuudessa he toivovat saavansa elää tuttujen ihmisten parissa tutussa ympäristössä. Tulevaisuuteen he suhtautuivat tyyneydellä ja asettivat sanansa siihen merkityskehykseen, jossa he toivovat loppuelämänsä hyvinvoinnin koostuvan korostaen autonomiaa ja terveyttä. (Ks. Kärnä 2009.)

Syrjäkylällä asuvien ikääntyvien mielessä välkkyi myöhäisvanhuudessa ehkä pakollinen muutto kuntakeskukseen. Kotisairaanhoidtaja oli käynyt useiden haastateltavien kotona kyselemässä heidän tulevaisuuden suunnitelmiaan mm. asumisen suhteen ja mahdollisista liikunnan apuvälineiden tarpeesta. Suhteellisen hyväkuntoiset haastateltavat eivät ole tehneet kovin pitkälle meneviä suunnitelmia varsinkaan nykyisestä kodista pois muuttoon. Heidän kertomuksessaan häivähti kuitenkin pelko itsemääräämisoikeuden kyseenalaistamisesta siinä vaiheessa, kun vointi huononee ja toiset päättävät heidän puolestaan. Myöhäisvanhuudessa syrjäkylässä asuva ikääntynyt on eriarvoisessa

asemassa palvelujen saatavuuden suhteen. Tässäkin asiassa haastateltavat kuitenkin osoittivat luottavansa siihen, että naapuriapu toimii ja kyläyhdistyksissä järjestellään tulevaisuuden käytäntöjä. (Vrt. Heikkinen 2003.)

Monet syrjäkylällä asuvat haastateltavat kokevat itsensä pienistä vaivoistaan huolimatta toimintakykyisiksi ja osallistuviksi. Viimeisenä tulevaisuuden näkymänä he toivat esille palvelutaloon muuton jos on terveysongelmia tai kulkeminen kaukana olevaan taajamaan on vaikeaa. Haastateltavat viittasivat myös mahdolliseen sairausmenojen kasvuun, taloudellisesta avusta riippuvaiseksi tulemiseen sekä muistin heikkenemiseen. Monet heistä näkivät tulevaisuuden palvelutalossa ongelmallisena. Haastattelutilanteessa aktiiviset kolmannen iän haastateltavat näkivät palvelutalon istuvien ja vuoteessa makaavien ikääntyneiden kodiksi, jossa omien asioiden hoito loppuu ja omat arkiset työt joutuu jättämään. Muutos pelottaa ja aiheuttaa iäkkäimmille henkilöille turvattomuuden tunnetta. (Vrt. Niiranen 2011.) Haastateltavan esimerkki ystävän elämästä palvelukodissa kuvaa sitä ajattelua, mikä liittyy nykyiseen vanhuuskeskusteluun. ”Jos joudun palvelutalloon, ei nuita töitä saa mukkaansa, ja minä en ossaa olla ilman tekemistä”. Tulevaisuus palvelutalossa näyttää tyhjältä. Arkiset askareet omakotitalossa nousevat entistä suurempaan arvoon mielihyvää tuottavana elementtinä.

Toimintakykyiset, aktiiviset ja toimijuuttaan ylläpitävät kolmannen iän haastateltavat eivät pidä itseään vielä avuttomina, toimintakyvyttöminä ja holhottavina. Kykeneminen saattaa tosin ikääntyessä hiipua, mutta silti ihminen on edelleen toimijuuttaan kantava, ilmentävä ja toteuttava inhimillinen olento. Fyysiset voimavarat vaikuttavat merkittävästi ikääntyneen henkilön toimintakykyyn ja sitä kautta hänen arkensa sujuvuuteen. Haastattelutilanteessa ikääntyvät toivat esille huolensa arjen jaksamisesta voimavarojen vähentyessä. Fyysiset voimavarat käsittävät mm. liikkumisen, viestimisen, syömisen ja juomisen, nukkumisen, erittämisen, henkilökohtaisen puhtauden ja pukeutumisen. Haastateltavat kolmasikäiset kokemuksestaan tiedostivat, että ruumiillisen toimintakyvyn ylläpito ja aktivoiminen parantaa arjessa selviytymistä, lisää turvallisuutta ja luo myös henkistä hyvinvointia. (Ks. Hirvensalo 2008, 60; Kivelä 2006.) Hyvän yhteiskunnan perustana on tasapaino koko yhteiskuntaa koskevien ja toisaalta yhteisöllisten arvojen, yksilön autonomian ja yhteisen hyvän välillä. (Ks. Harju 2003.)

Maaseudulla liikkumisen ongelmat, palvelujen puute ja yhteisön ulkopuolelle ajautuminen johtavat vanhan ihmisen yksinäisyyteen, eristymiseen ja sosiaaliseen syrjäytymiseen. (Ks. Jyrkämä 1996, 211; Keating 2008 11 - 21, 97.) Nämä argumentit ovat nyt jo todellisia kolmannen iän haastateltavien elämässä, varsinkin Taivalkosken syrjäkylillä. Tämä tutkimus osoitti, että syrjäisellä maaseudulla Taivalkoskella myöhäisessä vanhuusiässä syrjäytyminen voi olla ainakin kolmen tyyppistä: syrjäytyminen omasta kyläyhteisöstä, uskonyhteisöstä ja kuntayhteisöstä. Syrjäytymisellä tarkoitan yhteisön ulkopuolelle, sivuun, ulkopuoliseksi joutumista. Syrjäytyneen kokemusmaailmassa aiemmin vallinnut käsite ”me” hiipuu vähitellen olemattomiin ja muuttuu entistä enemmän vastakkainasetteluksi ”minä – ne”. Minuus ja sen merkitys, omaan maailmaan ajautuminen, korostuu sitä mukaa mitä kauemmaksi ”ne” (muut ihmiset, lähiyhteisö) etäännyvät syrjäytyneen arkisesta kokemuspieristä. Syrjäytyminen on myös uhattuna, mikäli ikääntyvä vanhus joutuu lähtemään kodistaan/yhteisöstään tai hänelle avautuu uusi ympäristö, sosiaalinen verkko katkeaa ja hän kokee identiteetti muutosta. (Vrt. Tedre & Pulkkinen 2010. 48.)

Haastateltavat kertoivat tulevaisuuden pelostaan, jossa he joutuvat lähtemään kodistaan taajamassa olevaan hoitokotiin, palvelutaloon tai tehostetun hoidon palvelutaloon. Pitkien matkojen pitäjässä Taivalkosken syrjäkylällä asuvat vanhukset voivat joutua viimeistään myöhäisvanhuudessa valitsemaan kahden perustuslaillisen oikeutensa välillä: he joko luopuvat oikeudestaan saada palveluja kodissaan tarpeittensa mukaisesti sosiaali- ja terveyspalveluihin tai oikeudestaan valita asuinpaikkansa (ks. Tedre 2011, 302). Molemmat vaihtoehdot asettavat syrjäkylällä asuvan vanhuksen syrjäytymisuhan alaisiksi. Haastateltavat käsittivät, että sosiaali- ja terveyspalveluja ei nyt eikä ehkä tulevaisuudessakaan voi saada syrjäkylän kotiin, joten muutto on edessä jos reunaehdot omassa kodissa asumiselle eivät toteudu. Uusi koti palvelujen lähellä, esimerkiksi kerrostalossa, voi merkitä ystäväpiiriin ja tuttujen naapurien puuttumisen vuoksi yksinäiseltä ja väliaikaiselta. Aktiivinen kolmasikälinen pitää kuitenkin muuttoa hoitokotiin tai palvelutaloon ongelmallisempänä kuin muuttoa kerrostaloon.

Mikäli ikääntyneitä tuetaan heidän toiveittensa mukaan asumaan omissa kodeissaan myös laaja-alaisen Taivalkosken syrjäkylillä, se asettaa suuria

haasteita vanhuuspolitiikasta vastaaville henkilöille. Sosiaali- ja terveys-toimessa tarvitaan ”pinta-alalinssejä”, jolla voidaan ratkaista ikääntyvän hyvinvoinnin ja palvelujen kustannustason välinen realistinen tasapaino. Yhteisöllisyyden kannalta muutto kuntakeskukseen siinä vaiheessa, kun ei enää tule toimeen fyysisesti, psyykkisesti tai sosiaalisesti kyläyhteisön ja naapureiden tuella, voi ikääntyneelle aiheuttaa stressiä ja syrjäytymisen uhkaa. (Vrt. Kilpeläinen & Pohjola 2007; Tedre 2007.)

Muutos voi tuntua suurelta varsinkin syrjäkylällä asuvan ikääntyneen elämässä, jos hänen arkeensa on liittynyt naapurien taholta saatua vuoro-avokutteista sosiaalista tukea ja vastavuoroista toimijuutta eli ”palvelus korvataan jossain muodossa takaisin”. Usein ikääntyneen oma toimijuus on luontoon liittyvää, esimerkiksi marjastusta, kalastusta, puutöitä ja kasvimaanhoitoa. Arkeen on voinut kuulua kyläyhdistyksen toimintaan osallistuminen, turismin ja yrittäjyyden tukeminen. Tilanne muuttuu, jos kulkeminen taajamaan joko omalla autolla tai kutsutaksilla ei ehkä enää myöhäisvanhuudessa onnistu. Muutto kirkonkylälle voi olla myös edessä, jos kyläyhteisössä tapahtuu muutoksia tai terveyteen ja asumiseen kasaantuu ongelmia. Syrjäytymisen uhka on ilmeinen mikäli sosiaaliset verkot katkeavat eikä tuttuja löydy uudessa yhteisössä. Muutos voi merkitä vanhukselle uutta raskasta evakkoa. Tutkimuksessa ilmeni, että Taivalkosken taajamassa ja myös syrjäkylällä asuvilla vanhuksilla syrjäytymisen uhkaa koetaan sosiaali- ja terveydenhuollon muutospainetta, johon liittyy myös mahdollinen kuntayhteisön hajoaminen.

Vanhetessa ikääntyvän kyvyt, osaamiset, haluamiset, voimiset ja tuntemiset muuttuvat. Ne vaikuttavat toisiinsa ja ilmenevät eri tavoin, mutta eivät loppu. (Vrt. Jyrkämä 2008, 196; Zechner 2010.) Esimerkkinä tästä voi olla muistisairaana ihmisen muuttuvassa elämässä tapahtuva haavoittuvan tai murenevan toimijuuden ristiriitainen eteneminen, jossa voi olla mukana toimijuutta ja syrjäytymisen uhkaa. (Ks. Kontos 2003.) Tähän liittyy tutkimukseen osallistuneiden haastatteluista välittynyt epävarmuus ja pelko tulevaisuudestaan, jossa heidän mieltään painoi mahdollinen avuttomuus ja siitä nouseva hoivantarve. Näiden puutteiden ja argumenttien huomiointi hoivassa on ratkaisevan tärkeää yksilön autonomialle ja hänen syrjäytymisensä estämiselle. (Ks. Kontos 2003; Jyrkämä 2008.) Tähän liittyy

myös syrjäisessä maaseutukunnassa asuvien ikääntyvien suuri mahdollisuus joutua eristetyksi ja syrjäytetyksi omasta toimijuudestaan ja hoivan antajien toimijuudesta.

Maaseudun yhteisöllisyyden vahvistamisessa tavoitteena tulisi olla alueen ihmisten hyvinvoinnin lisääminen ja syrjäytymisen vähentämisen (ks. Pirnes & Tiihonen 2011, 436 - 440). Syrjäkylien asutuksen hiipussa kunnan taa-jaman kaavoitus- ja rakennussuunnittelussa tulisi vahvistaa rivitalotyypistä rakentamista, jotta nämä aktiiviset kolmasikäläiset voisivat jatkaa arjen toimijuutta esimerkiksi pihatöissä ja osallistua yhdistystoimintaan ja liikun-tapiireihin, joissa he voivat kokea yhteisöllisyyttä vahvistavaa me-henkeä.

Taivalkoskelaisten vanhoillilestadiolaisten haastattelu vahvisti käsitystä, että ko. uskonyhteisöstä syrjäytyminen myöhäisvanhuudessa ei ole todennä-köistä. Vanhoillilestadiolaisille asuinpaikan muutto ei ehkä aiheuta saman-laista yhteisöllisyyden särkymistä kuin esimerkiksi liikkeen ulkopuoliselle syrjäkylällä asuvalle ikääntyvälle seurakuntalaiselle. Vanhoillilestadiolaisessa uskonyhteisössä vallitsee vahvaa sisäistä yhteisöllisyyttä, joka lisää myös yksilöiden inhimillistä pääomaa. Tähän joukkoon kuulumisen tunne ja tuttuus ulottuu jopa yli kuntarajojen, ja muuttajaa kannattelee kommuni-taarinen refleksis-esteettinen kansallinen yhteiskuntamalli. (Vrt. Bauman 2002; Haatainen 2004.)

Tutkimuksen tuloksena todentui, että jaettu uskonnollisuus vahvistaa lestadiolaisessa liikkeessä keskinäistä yhteenkuuluvuutta, luottamusta ja sosiaalisia siteitä, jotka kannattelevat yhteisöön kuuluvaa asuinpaikasta riippumatta. Asuivatpa liikkeeseen kuuluvat myöhäisvanhuuttaan syr-jäkylällä, taajamassa tai palvelutalossa, heitä kannattelee Taivalkoskella samoin ajattelevien joukko, jonka yhteisöllisyyttä kuvaa vahva, mutta muita erotteleva me-henki. Vanhoillilestadiolaisen liikkeen ulkopuolella olevalle taivalkoskelaistelle kolmasikäläiselle tämä merkitsee yhteisöllisyyden säröilyä ja myöhäisiässä olevalle syrjäyttävää arvottomuuden tunnetta.

Vanhoillilestadiolaisen liikkeen yhteisöllisyyttä jakava opinkäsitys tunnistetaan kaikkien taivalkoskelaisten keskuudessa paikalliskulttuurissa läsnä olevana. Vanhoillilestadiolaisten opillisia käytäntöjä selittää liikkeen seurakuntaoppi, jossa pelastusta ei nähdä liikkeen ulkopuolella. (Ks. Salomäki 2010.) Uskonnollisenkin yhteisöllisyyden kääntöpuolena voi olla syrjäyty-

minen. Opillisen eristämisen negatiiviset vaikutukset voivat korreloitua liikkeen ulkopuoliseen vanhukseen, joka myöhäisvanhuudessa muuttaa uuteen yhteisöön hoitokodeissa tai palvelutaloissa. (Ks. Hyyppä 2002.) Jos näissä yhteisöissä pidetyissä seuroissa on mainitun seurakuntaopin eristävä viesti vahvana esillä, se saattaa aiheuttaa liikkeen ulkopuoliselle vanhukselle arvottomuuden tunnetta ja syrjäytymistä.

Syrjäkyläläisten kirkossa käyntiä ja siellä kokemaansa yhteisöllisyyttä haastateltavat kuvasivat niukemmin. Syrjäkylällä asuvat haastateltavat kertoivat, että aiemmin oli mahdollisuus kokoontua kodeissa tai koululla pidetyssä diakoniaryhmissä, ja seurakuntasisar teki kotikäyntejä vanhusten luokse. Työntekijäpulan vuoksi näistä on luovuttu, jolloin sosiaaliset siteet taajamassa toimivaan kirkkoon ja aktiivisiin seurakuntalaisiin ovat katkenneet. Evankelisluterilaisen kirkon tv-jumalanpalveluksien lähetykset ovat nykyisin myös hiipuneet. Syrjäkylän haastateltavat olivat tyytymättömiä Ylen tarjontaan, jossa ehkä kerran kuussa näytetään jossakin studiossa pidettyjä hartaushetkiä. Ne eivät tuo perinteistä kirkkoa ja jumalanpalvelukseen osallistuvaa yhteisöä ikääntyvän kotiin. Radiosta kuunneltu jumalanpalveluskaan ei korvaa silmillä ja korvilla koetun pyhän kohtaamista ja muita sanan äärellä olevia. Syrjäisen maaseudun ihmisten uskonnollisuuden ja paikallisen yhteisöllisyyden suhdetta murennetaan tälläkin tavalla.

Muutto kirkonkylälle ja ehkä siellä olevaan palvelukotiin edellyttää uutta suuntautumista, uutta polkua kirkkoon, kokemusta hyväksytyksi tulemisesta ja me-henkeä. Kirkossa kävijän yhteisöllisyyden kokemukseenhan tarvitaan säännölliseen tapaamiseen liittyvä vahva uskonnollinen suuntautuminen ja sosiaalinen verkosto sekä näiden välillä vallitseva vuorovaikutus (ks. Lim & Putnam 2010). Syrjäytymiskehitys voi olla jo alullaan ja etenee yksilön tahdon vastaisesti, useiden tekijöiden summana, lopulta ikään kuin ajopuun tavoin virran viemänä. Tietoisuus tästä tulisi jakaa ja pyrkiä estämään seurakunnan ja kuntayhteisön preventiivisellä toiminnalla.

Kolmanneksi syrjäytyminen uhkaa kuntayhteisöä ja kuntayhteisössä asuvia ihmisiä, jos kunnan itsenäisyys on uhattuna. Haastateltavat ilmaisivat huolensa kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon ja koko kunnan tulevaisuudesta kuntauudistuspaineesa. Tiedotusvälineissä ja erilaisissa kokoontumisissa asiaa on pohdittu monta vuotta. Kuntayhteisössä vallitseva

yhteisöllisyys merkitsee sen asukkaille symbolista, paikallisesta arjen kulttuurisuudesta ja toimintatavoista integroitunutta kokonaisuutta. (Ks. Metteri 2004, 55; Jyrkämä 2008, 192 - 194.) Yhteisöllisyys alueen ominaisuutena viittaa siihen tapaan, jolla ihmiset identifioituvat alueeseensa ja tuntevat yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yhteisön olemassaolo ja jatkuvuus tarvitsee yhteisiä tavoitteita, symbolista yhteyttä, tapahtumia ja tilanteita, joissa jäsenet kokevat yhteisönsä turvalliseksi ja joissa he pystyvät rationaalisesti edistämään erilaisia palkitseviksi kokemiaan tarkoitusperiä ja päämääriä. (Vrt. Lappalainen 1999; Haveri 2000; Nivala 2008; Kilpeläinen 2008, 15.)

Tässä tutkimuksessa monet kolmannen iän haastateltavat kantoivat huolta lääkäripalvelujen toiminnan sujumisesta tulevaisuudessa omassa terveyskeskuksessa Taivalkoskella. He kertoivat kokemuksia, joissa heidän oma itsemääräämisoikeutensa hoitopaikan suhteen syrjäytettiin kuntien keskinäisistä sopimuksista johtuvien käytäntöjen sanelemana. Tämä haastateltavien esille ottaman uhkakuvan käsittely on ajankohtainen, koska ikääntyvien keskuudessa asia puhututtaa ja sumentaa tulevaisuuden näkymiä. Pelko suuntautuu vahvasti kuntaliitoksia vastaan, ja sitä ruokkii huoli sosiaali- ja terveystoimen toimijuuden vaikeutumisesta omalla paikkakunnalla. Haastatteluissa nämä kolmasikäiset toivoivat, että ”Kuusamoon ei liitytä”. Valtion ohjaus suurkuntien perustamiseen aiheuttaa suurta epävarmuutta asukkaissa harvaan-asutulla Taivalkoskella, jossa terveyskeskuksen sairaanhoitajien ja lääkärien yhteisvastaanotot toimivat vielä suhteellisen hyvin (ks. Alatalo 2012).

Syrjäisen maaseutukunnan Taivalkosken yhdistäminen syrjäiseen Kuusamoon, josta puuttuu akuuttiin erikoissairaanhoidon tarvittava valmius ja laitteet, on keskussairaalaan nähden vastakkaisessa suunnassa. Haastateltava, joka oli kuljetettu kiireellistä apua sydänsairauteensa tarvitsevana ensiksi päivystyspotilaana Kuusamoon ja sieltä siirretty samana päivänä takaisin Taivalkosken ohi Ouluun (noin 500 km), piti tällaista edestakaisin kuljettamista vastuuttomana ja byrokraattisena hallinnon toteuttamisena. Tämä aiheuttaa pelkoa hoidon viivästyisestä ja potilaan joutumisesta sopimusten vuoksi heittokapulaksi. Pelko tarttuu, ja se sumentaa, ei ainoastaan ikääntyvien, vaan myös muidenkin taivalkoskelaisten arkea. Samoin luottamus kunnassa toteutettavaan terveydenhuoltoon rapistuu, ja se aiheuttaa myös säröjä yhteisöllisyyteen. Ikääntyvät omaishoitajat kokevat usein luottamuspulaa

hoidonjärjestelyiden onnistumisessa. Toisen raskashoitaisen ikääntyneen omaishoitajana toimiminen saattaa tuottaa jaksamiseen liittyviä ongelmia. (Vrt. Vaarama 2010; Vilkkö 2010.)

Haastateltavat toivovat, että normaali lääkärin päivystystoiminta voitaisiin järjestää edelleen Taivalkoskella ja erikoissairaanhoidon kuuluvat palvelut Oulun Yliopistollisessa keskussairaalassa, jotta edestakaisin matkustamista ei tarvitsisi tehdä. Perustuslaki ja siihen nojautuvat lait ja säädökset takaavat asukkaiden samanlaisen kohtelun alueesta tai asuinkunnasta riippumatta. Kunnissa erikoissairaanhoidon lähettäminen ei kuitenkaan toteudu em. lakien edellyttämällä tavalla, koska taloudelliset seikat saattavat vaikuttaa erikoissairaanhoidon lähettämisessä. (Vrt. Vaarama 2009; Tuori 2012.)

Tutkijana, terveydenhuoltoalan ammattilaisena ja entisenä kuntapäätäjänä ymmärrän syrjäisen maalaiskunnan näkökulmasta haastateltavien esiin ottaman ongelman ja syrjäytymispelon. Haastatteluissa käytyjen keskustelujen pohjalta ja oman intuitioni ilmentämänä esitän niitä ajatuksia, joita kolmannen iän haastateltavat kuntalaisina toivat esille. Toivomuksena oli, että kunta voisi jatkaa itsenäisenä ja edelleen kehittää ennaltaehkäisevää ja kuntouttavaa toimintaa yhdessä muiden kunnallisten toimijoiden kanssa. Haastateltavat kokivat Taivalkosken kunnallisen identiteetin säilymisen tärkeäksi ja yhteisön erikoislaatua ilmentäväksi. Se on vahvistanut yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteisöllisyyttä. Kansalaisjärjestökenttä ja seurakunta ovat järjestäytyneet nykyisten kuntarajojen mukaisesti. Esillä oleva kuntauudistus voi aiheuttaa säröjä Taivalkosken kunnan asukkaiden toimijuuteen ja yhteisöllisyyteen. Kehittämällä väestön hyvinvointia ja sosiaali- ja terveydenhuollon tasa-arvoa parannetaan samalla harvaan asutun Pohjois-Suomen maaseudulla asuvien palvelujen saatavuutta ja toimijuutta.

Harvaan asutulla maaseudulla tulisi varmistaa mahdollisesta kuntauudistuksesta huolimatta ikääntyneille lähipalvelujen saavutettavuus, esteettömyys ja turvallisuus sekä mahdollisuus itsenäiseen liikkumiseen arjessa. Tedre (2010) on todennut, että suomalaisen vanhuuspolitiikkaan tarvitaan kartanlukutaitoa ja ”pinta-alalinsssiä”. Niitä tarvitaan myös yhteiskuntapolitiikkaan niin sosiaali- ja terveydenhuoltoon kuin myös koulutuspolitiikkaan. Siten saadaan näkyviin välimatkojen merkitys erilaisille alan toimijoille myös Taivalkoskella. Samoin tulisi selvittää, kuinka kaukana sairaanhoidollista

apua tarvitseva ikääntynyt voi asua perusterveydenhuollon toimipisteestä (ks. Tedre 2010, 13 - 14). Maaseudulla luonnon läheisyys tai lähivirkistysalueet ovat tärkeitä elämänkaaren kaikissa vaiheissa niin syrjäkylällä kuin taajamassakin asuville ikääntyville. Haastateltavien mielestä koillismaalainen maaseutu on vielä hyvä paikka asua. (Ks. Keating 2009.) Tutkimustulos vahvistaa tutkimuskysymykseeni liittyvää olettamusta ikääntyvien tyytyväisyydestä asumiseen syrjäisellä maaseudulla.

6.6 Sosiaalisen pääoman läsnäolo yhteisöllisessä arjessa

Inhimillinen pääoma ja sosiaalinen pääoma yhdessä yhteisöllisyyden kontekstissa johtavat päätelmään, jossa kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa. Yhteisöllisyys ja yhteisön jäsenten välinen vuorovaikutus synnyttävät sosiaalista pääomaa. Yksilön kokemus yhteisöllisyydestä lisää yksilön inhimillistä pääomaa. Nämä yhdessä yhteen kietoutuneena merkitsevät yksilöille ja yhteisölle voimavarantoa, jossa piilee tulevaisuudenkin hyvinvoinnin menestystekijät. Ikääntyvälle henkilölle on hänen elämänsä aikana varastoitunut inhimillistä pääomaa, jolla hän sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kartuttaa yhteisöllisiä voimavaroja. Toimintakyky muovautuu ihmisen elämän aikana vuorovaikutuksessa oman yhteisön ja yhteiskunnan kanssa. Yhteisöllisyys ja sen kerryttämä sosiaalinen pääoma on ihanneltilassa tärkeä voimavara, jonka vaikutus ulottuu vipuvaikutuksena yli yksilöiden. Yhteisö myös kantaa arvoja, monia käytäntöjä ja tottumuksia yli sukupolvirajojen mahdollistaen siten kulttuurin uusiutumisen. (Vrt. Putnam 2000; Jyrkämä 2008.)

Yksilöiden ja yhteiskunnan hyvinvointia tuottavia tekijöitä on yhteisöissä koettu yhteisöllisyys, joka merkitsee tähän tutkimukseen osallistuneille haastateltaville voimavaraa vastavuoroisen tuen kontekstissa. (Ks. Hyypää 2002; Manka 2011, 150 - 152.) Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat, että kolmannen iän haastateltavien yhteisöllisyys voimavarantoinen ilmenee vuorovaikutuksen ja toimijuuden sosiaalista elämää ylläpitävässä luonteessa, jossa on mukana sosiaalisen pääoman ja inhimillisen pääoman elementtejä. Yhteisöllisyyden kokemus on ikääntyvän itsearviointi oman hyvinvointinsa

ja aktiivisuutensa asteesta, jota määrittelee yksilön kokeman sosiaalisen tuen ja omien resurssien suhde. Analyysissäni olen paikantanut ikääntyvien yhteisöllisyyden kokemuksia eri tilanteissa. Siinä vuorovaikutteiset yksilön oman rikkaan inhimillisen pääoman ja yhteisössä läsnä olevan sosiaalisen pääoman elementit yhdistyvät yhteisöllisyyden kokemukseksi ja lisäävät samalla yksilön voimavaroja. (Vrt. kuvio 1.)

Tutkimuksen näkökulmaan, yksilöstä yhteisöllisyyteen, liittyy teoria sosiaalisen pääoman kasvusta yksilöä yhteisöön yhdistävänä lisäarvona. Sosiaalista pääomaa katsotaan syntyvän erityisen paljon varsinkin yleishyödyllisissä yhdistyksissä, mutta myös syrjäkylän ikääntyneen arjen kontekstissa. Yhteys johtaa vastavuoroisuusperiaatteeseen ja luottamukseen. Tällaisten yhteyksien lisäarvona kasvaa myös inhimillinen pääoma, joka on yksilöiden ominaisuuksia. Kokemusperäisten tutkimusten mukaan sosiaalinen pääoma liittyy myös yhteisön hyvään terveyteen. (Ks. Perttula 2006, 115; Putnam 2000, 19.) Tutkimusaineiston analyysissä kaikki edellä mainitut argumentit olivat läsnä ja todentuivat yksittäisissä kuvauksissa sekä yksilöllisellä että yhteisöllisellä tasolla.

Tutkimuksessa sivuttiin myös yksilöstä riippumattomia yhteisön menestystekijöitä. Taivalkoskella on paljon erilaisia ryhmiä, yhteisöjä ja yhdistyksiä, joiden merkitys sosiaalisina verkostoina muodostuu yhteisölliseksi ominaisuudeksi, sosiaaliseksi pääomaksi. Osa haastateltavista totesi, että yhteisön johtajuudella ja viestinnän onnistumisella on merkitystä yhteisön menestykselle ja yhteisöllisyyden toteutumiselle. Taivalkosken alueella toimivat yhteisöt, yleishyödylliset yhdistykset ja myös kunnalliset toimikunnat tarvitsevat johtajia, joilla on kykyä ja taitoa vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön kunnan sisällä. Yhdistyksien kokoontumistilojen puute, toimintamuotojen informaatio ja jäsenten motivointi koettiin usein ongelmalliseksi. Kun yhdistys pystyy vakuuttamaan ihmiset siitä, että sen toiminta on tärkeää ja sillä on vaikutusta yksittäisten ihmisten elämään ja yhteiskuntaan, se kestää meneillään olevan murroksen ja epävarmuuden. Tähän tutkimukseen osallistuneista kolmannen iän taivalkoskelaisista valtaosa kuuluu useaan ryhmään, ja he ovat aktiivisia yhdistys- ja harrastustoimintaan osallistumisessaan.

Toinen tärkeä hyvinvointia välittävä ominaisuus koetun yhteisöllisyyden lisäksi on yksilön inhimillinen pääoma, joka pitää yllä yksilön itseluotta-

musta, toiveikkuutta, optimismia ja sitkeyttä. Taivalkoskelaisille kolmannen iän haastateltaville on historian saatossa kehittynyt sosiaalisesti toisiaan kannattelevia yhteisöjä, jotka vaalivat yhteenkuuluvuuden tunnetta omilla perinteillään. Itsereflektion ja evaluatiivisen funktion myötä elämäntarinoitaan haastattelutilanteessa kertovat ikääntyneet henkilöt tunnistivat omaa inhimillistä pääomaansa voimavaroineen ja saivat uusia näkökulmia omiin kykyihinsä selvitä erilaisista tilanteista. Kolmannen iän haastateltavista suurin osa koki tämän parempana suoriutumisenä, tyytyväisyytenä ja sitoutumisena. Inhimillistä pääomaa omistavat haastateltavat myös ilmensivät, että he ovat kykenevä ottamaan vastaan sosiaalista tukea ja antamaan sitä itse. (Ks. Honkasalo 2004; Manka 2011, 151.)

Haastateltavat kantoivat huolta yhteisöllisyyteen mahdollisesti liittyvistä tulevaisuuden riskeistä, jotka koskettavat ikääntyvienkin elämää. Seuraavaan sukupolveen kulttuurinen perintö näyttää heidän mielestään siirtyvän kasvavana vapaamielisyytenä, ja samalla yhteisöllinen osallistuminen on vähentynyt ja eriytynyt. Tämä ilmenee yhdistyksien toiminnan hiipumisena ja yhdistystoiminnan lakkautumisena. Harvaanasutun maalaiskunnan Taivalkosken tulevaisuuden kannalta tämä kehitys on huolestuttavaa, sillä kolmannen iän teoria uuden vanhustutkimuksen alkulähteenä on sisältänyt paljon hyviä elementtejä, kuten avoimuutta mahdollisuuksille ja toimijuuden korostamista (ks. Jyrkämä 2008). Haastateltavien keskuudessa ei ollut havaittavissa korostunutta individualismia, mutta he toivoivat, että tasapaino yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden välillä säilyy.

Taivalkoskella on syytä käydä yhteiskuntapolitiista pohdintaa siitä, miten asukasmäärältään pieni, mutta alueellisesti suuri pohjoinen ja syrjäinen paikkakunta, kykenee jatkossa tukemaan ikääntyvien yhteisöllisyyttä ja siihen liittyvänä vuorovaikutteisen toimijuuden säilymistä uusien sukupolvien aktiivisuuden osatekijänä. Mistä löytyy kaikille taivalkoskelaisille yhteinen, yhteisöllisyyden muodostumisen kannalta tärkeä me-henki, joka toisi yhteisöllisyyttä ja voimavaroja kaikille ikäluokille? Taivalkosken syrjäkylät ovat muuttuneet haasteelliseksi ikääntymisympäristöksi. Tällöin ei enää riitä vahva paikallisidentiteetti tai mukavat ja avuliaat naapurit, vaan on pohdittava vakavasti, miten yhteiskuntapolitiikalla voidaan tukea ja vaikuttaa

siihen, ettei alentunut toimintakyky johda tahattomaan riippuvuuteen muista ihmisistä tai osallistumismahdollisuuksien heikkenemiseen.

Taivalkosken tulevaisuusfoorumissa tulisi etsiä avointa tasapainotilaa yksilön ja yhteisön, mutta myös yhteisön ja sen ympäristön välillä. Lähtökohtana on yksilön arkitodellisuus ja siinä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyvät kokemukset ja käytännöt. Arkipäivän kokemukset ja käytännöt syntyvät dialogissa ja avoimessa vuorovaikutuksessa. Yhteisö sallii yksilölle liikku-
mavarän, jonka avulla hän muodostaa yksilöllisen tietoisuuden itsestään suhteessa yhteisöön. Persoonaksi ja subjektiksi yksilö muotoutuu yhteisössä suhteissa muihin. Tämä taas edellyttää autenttista dialogia yhteisön sisällä, mikä näin mahdollistaa samalla arvojen välittymisen muille ja estää yksilön vieraantumisen muista. (Vrt. Kurki 1996, 178.)

Kootessani kokonaisuutta paljon tärkeää joutui syrjään tai oli jätettävä pois. Aineistosta syntyi kuitenkin koostuneisuudestaan tietoinen kuvaus, ”tilkkutäkki”. Haastateltavien kertomukset kattoivat heidän koko tähänastisen elämänsä eli kysymyksessä oli haastateltavien refleksiivinen evaluaatio, jossa he kertoivat kokemuksensa elämänsä matkalta tärkeimpine tapahtumi-
neen yli 70 vuoden ajalta keskittyen lopuksi tähän aikaan ja tulevaisuuden näköaloihin. Tällaisena, elämän esityksen ja kulttuurisen tuotteen yhdistel-
män figuurina, tilkkutäkki ja sen tilkut yhteen soviteltuna pohjakankaalle on sattuva ja ilmaisuvoimainen metafora kuvaamaan taivalkoskelaisissa yhteisöissä vallitsevaa yhteisöllisyyttä, josta myös ikääntyvien voimavarat nousevat (ks. Vilkkö). Jos yhteisöllisyyden kokeminen oli vajanaista, kaikille oli kuitenkin yhteistä voimavarojen löytyminen jostakin, jos ei itsestä, läheisistä tai epävirallisesta yhteisöstä, ainakin virallinen sektori toimii sen puolesta. Ikääntyneiden elämänmatka jatkuu toivon näköala mielessä, kuten eräs haastateltava totesi: ”Historian jäljet syvällä meissä - piirretty mieliin ja maastoon, sitkeys, luja usko selviytymiseen, silloinkin kun vaihtoehdot puuttuvat”.

7 TUTKIMUSMATKAN PÄÄTTYESSÄ

Tutkimusmatkani yhteisöllisyyteen on päättymässä. Valitsin Vilkon (2001) tavoin tutkimusmatkani yhteisöllisyyteen metaforana, joka on koostuneisuudestaan tietoinen kertomus ”tilkkutäkistä”. Vilkon sanoin jatkan: *Mielen matkat ja elämän matka – sovittautuvat toisiinsa siinä tilkkuja lajitellessa ja yhteen ommellessa.*

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut tuottaa ajankohtaista tietoa syrjäisen laaja-alaisen maalaiskunnan Taivalkosken kolmanteen ikään kuuluvien asukkaiden yhteisöllisyyden kokemuksista ja yhteisöllisyyden merkityksestä ikääntyneen ja koko yhteisön voimavarantona. Tutkimuksen tuloksiin perustuen esitän merkittävät tulokset perusteltuina johtopäätöksinä eli argumentteina, jotka ovat tunnusomaisia juuri kolmatta ikää elävien taivalkoskelaisten yhteisöllisyyden kokemuksissa. Samalla argumentoin niitä tekijöitä, joilla on merkitystä tämän tutkimuksen kvaliteetille, eettisyydelle, luotettavuudelle ja tulosten pätevyydelle.

7.1 Tutkimusanalyysin arviointia

Tutkimusmatkan päättyessä on paikallaan vielä käsitellä analyysin arviointivaiheita, josta tutkimuksen tulokset johtopäätöksineen on löydettävissä. Haastateltavien kertomukset kattoivat heidän koko tähänastisen elämänsä, eli kysymyksessä oli haastateltavien refleksiivinen kuvaus kokemuksistaan elämänsä matkalta tärkeimpine tapahtumineen 75 vuoden ajalta keskittyen lopuksi tähän aikaan ja tulevaisuuden näköaloihin. Olen kulkenut samaa matkaa taivalkoskelaisessa kontekstissa kuusikymmentäluvulta lähtien ja nyt korostetusti kolmen viimeisen vuoden aikana vuorovaikutteisena tutkijana ja syrjäisellä maaseudulla asuvien taivalkoskelaisten kanssakulkijana.

Tämän tutkimuksen validiteetin kannalta on merkittävää, että haastatteluvien kielen (murteen), käsitteiden ja kulttuurin tuntemus auttoi minua tutkimuksen teossa, olenhan itsekkin ikääntynyt ja syrjäisellä Taivalkoskella kymmeniä vuosia terveydenhuollon ammattilaisena elämäntyötäni tehnyt tutkija. Syntymäpaikkani, kasvu- ja koulutusympäristöni olivat rannikolla, joten tähän koillismaalaiseen kulttuuriin tullessani olin alueen ihmisiä, kulttuuria ja luontoa arvostava ulkopuolinen. Tutkimustyöhön ryhtyessäni koin olevani toisaalta ulkopuolinen ja toisaalta kuuluvani joukkoon. Yhdistettynä nämä molemmat, sekä tarkkailijana ulkopuolisuus että kuuluminen vertaishenkilönä paikalliseen yhteisöön, ovat ehkä tämän tutkimusanalyysin vahvuuksia. Tässä kontekstissa tutkija voi nähdä asioita ja syy-yhteyksiä, jotka ulkopuoliselta voivat jäädä näkemättä. (Ks. Peräkylä 1995, 40 - 41.)

Koska tutkijan tavoitteena on ymmärtää kokemuksellinen ilmiö sellaisena, kuin se on, ja kuvata se niin, että se säilyttää oman merkitysyhteytensä muuttumatta tutkijan merkitysyhteydeksi, olen ulkoisen validin saavuttamiseksi pyrkinyt kuvaamaan tutkimushavainnot täsmälleen sellaisena, kuin ne ovat. (Vrt. Lehtomaa 2006, 163; Perttula 2006, 154.) Sanasta sanaan litteroitua haastatteluaineistoa oli 567 sivua. Haastateltuja oli esihaastattelujen kanssa yhteensä 21 sekä lisäksi puoliset, jotka olivat mukana kahta pariskuntaa haastateltaessa. Tutkimustehtävän, tutkimusmetodin ja tutkimusaineiston analyysin esittelyn ja käytännön toteutuksen olen kuvannut pääluvussa 4.

Koska tavoitteenani on tutkittavana olevan ilmiön monipuolinen ymmärtäminen ja teoreettisen näkökulman löytäminen aineistosta nousevia luokkia yhdistelemällä, pyrin tarkastelemaan sitä deduktiivisesti eli omasta ajatusmaailmastani käsin. Yhteisöllinen arki kolmannessa iässä olen tuonut esille haastatteluista ”tilkkuja” lukijan luettavaksi ja myös oman tulkintani tilkuista (pääluku 5). Onnistuneen tulkinnan kriteerit ovatkin siinä, että myös tämän tutkimuksen lukijat löytävät saman näkökulman kuin tutkija. Tässä tutkimuksessa lukijalle aukenee haastattelumateriaalia (”tilkkuja”) itse haastattelusta ja hän voi lukea myös tutkijan tulkintoja niistä. Kokonaistulkinnan varmistamiseksi olen kirjoittanut tarkan kuvauksen siitä, miten olen päätenyt kulloiseenkin tulkintaan. (Ks. Vilkkö 1997; Hirsjärvi & Hurme 2000, 149 - 150; Metsämuuronen 2005, 213 - 214.) Luotettavuuden arviointi koskee siis koko tutkimusprosessia.

Tutkimusprosessini malli kulkee aineistolähtöisesti eli havainnoista teoriaan (induktiivinen päättely). Tutkimukseni analyysissä etenin empiirisen aineiston pohjalta siten, että asettamiini näkökulmiin liittyvät aikaisemmat tutkimukset, teorit ja käsitteet toimivat tulkintakehyksinä, joiden avulla minun oli mahdollista tulkita aineistoa ja tutkimuksen kohteena olevaa yhteisöllisyyttä voimavarantoinen. Haastattelut ja niiden analyysi osoittivat, että mainittu tulkintakehys sopi hyvin tähän aineistoon. Käytännössä kuljetin näkökulmaan liittyvää teoriaa mukana koko raportoinnin ajan siten, että jokaisen aineistopohjaisen alaluvun lopussa pyrin peilaamaan havaintojani asianomaiseen teoriataustaan. (Ks. Eskola & Vastamäki 2001, 24 - 42.)

Tässä tutkimuksessa on korostunut erityisesti haastattelun toimivuus kolmatta ikää taivalkoskelaisessa kulttuurissa eläviä kohdattaessa. Katson, että kokemus on ollut mieluinen sekä haastateltavalle että minulle tutkijana. Haastateltava on vuorovaikutteisen sosiaalisen tuen kontekstissa tullut kuulluksi ja voinut itsereflektion avulla vahvistaa inhimillistä pääomaansa ja voimavarantoaan. Tutkijana olen saanut vuorovaikutteista tukea omalle intentiolleni saada tutkimuksen lopputulokseksi merkittävää tietoa syrjäisen maaseutukunnan asukkaiden hyvinvointia parantavien keinojen löytämiseksi yhteiseen käyttöön.

Tutkijan eettinen vastuu korostuu tutkimuksessa, jossa käsitellään ihmisten henkilökohtaisia ominaisuuksia ja kokemuksia. Eettisyyteen sisältyy haastateltavan arvostus ainutlaatuisena yksilöllisenä ihmisenä. Siihen liittyy myös tutkijan vuorovaikutteista lähestymistapaa korostava ja haastateltavan kulttuurisen kontekstin huomioonottava, yksilöä kunnioittava käyttäytyminen. Tutkijana varmistin, että haastateltava ja hänen kertomansa kokemukset jäivät meidän keskeisiksi asioiksi. ”Tilkkuihin” ei merkitty kertojan nimeä, ja niitä lyhennettiin sopivalla tavalla, jotta kertojaa ei voinut tunnistaa. Haastattelussa tuli esille myös asioita, joita haastateltava ei ollut ehkä aiemmin tiedostanut, esimerkiksi omien yksilöllisten voimavarojensa läsnäoloa. Tutkimuseettiseltä kannalta tämä tarkoittaa, että haastattelu sinänsä on voinut vaikuttaa heihin. Tutkijana koin haastattelutilanteet hyvin myönteisenä, joten kuuntelijana pidin haastateltavan itsetietoisuuden lisääntymistä positiivisena asiana, koska hän voi siitä saada käyttöönsä jatkossakin enenevässä määrin uusia voimavaroja. Aineiston säilyttäminen tapahtuu luottamuksellista

periaatetta noudattaen. (Ks. Kuula 2006, 82.) Haastateltavien luettelon olen palauttanut sopimuksen mukaisesti Taivalkosken sosiaali- ja terveyslautakunnan arkistoon.

Laadullisessa tutkimuksessa raportointia pidetään luotettavuuden kannalta erittäin merkittävänä tutkimusprosessin vaiheena. Tämä koskee myös elämäntarinoiden raportointia (ks. Huhtinen ym. 1994). Tämän tutkimuksen raportoinnissa olen pyrkinyt antamaan mahdollisimman selkeän kuvauksen toteutuneesta tutkimusprosessista ja sen luonteesta sekä perustelemaan tekemäni valinnat. Tutkimusprosessin tarkalla kuvauksella on tarkoitus antaa lukijalle mahdollisuus arvioida tutkimuksen pätevyyttä ja luotettavuutta. Aineiston reliabiliteetin tarkistamiseksi palasin useaan kertaan tutkimusaineistoon, jolloin analyysi eteni eräänlaisena induktion ja deduktion vuorotteluna. Tässä päättelyn muodossa voidaan liikkua joustavasti teorian ja aineiston välillä siten, että teoriaa ja aineistoa voidaan jatkuvasti verrata toisiinsa. Tehdessäni johtopäätöksiä kokoamistani ”tilkuista” niiden kirjosta nousi käsiteltäväksi uusia mielenkiintoisia asiayhteyksiä, joiden kuvaus oli tutkimuksen kannalta relevanttia. Abduktio eli päättelysuunnan vuorottelu on selkeä apuväline perusteltujen ilmiöiden kuvaajana. (Ks. Alasuutari 2005, 22 - 30.)

Päättelyssä verifioin fiktiivisen oletuksen koettuna yhteisöllisyytenä voimavarantoinen. Näiden lisäarvona on sosiaalinen pääoma, jossa toteutuu pyyteetöntä vastavuoroisuuden periaatteen mukaista toimintaa. Yksilön kokeman yhteisöllisyyden lisäarvona on myös yksilön omaa inhimillisen pääoman kasvua, josta kumpuaa motivaatio vastavuoroiseen toimijuuteen ja joka vahvistaa yksilöllisten voimavarojen kasvua, kykyä sosiaalisen tuen vastaanottamiseen ja sen edelleen jakamiseen.

7.2 Tutkimustulosten yhteiskuntapoliittinen merkitys

Tämän tutkimuksen tuottamat kuvaukset kolmannesta iästä, yhteisöllisyyden kontekstiin kuuluvista yksilöille ja yhteisöille hyvinvointia tuottavista ominaisuuksista ovat samansuuntaisia aiempien tutkimusten kanssa. (Ks. Jyrkämä 1995; Hyyppä 2002; KyläELVI-tutkimus 2002.) Tutkimuksen tulokset täydentävät aiempia tutkimustuloksia ja tuovat esille uusia syrjäisten

harvaan asuttujen maaseutujen kontekstiin liittyviä näkökulmia ja haasteita. (Vrt. Keating 2008; Vuorinen 2009.) Tutkimuksen tuloksena saatiin monipuolista tietoa kolmatta ikää Taivalkoskella elävien ja siellä lapsuuteensa ja nuoruutensa kasvaneiden henkilöiden yhteisöllisyyden kokemuksista. Ikääntyneille on historian ja sosiaalistumisen kautta rakentunut vahva kokemus yhteenliittymisen välttämättömyydestä ja sen arvosta hyvinvoinnin lähteenä, josta yhteisöllisyys pulppuaa (ks. Tedre & Pehkonen 2011).

Tämän tutkimuksen päätuloksena on argumentti, jossa haastateltavien kokema yhteisöllisyys ja heille merkityksellinen ikääntymisympäristö vahvistavat taivalkoskelaisten ikääntyvien identiteettiä ja voimavaroja. Tutkimuksen tärkeimmiksi tuloksiksi nousevat myös haastateltavien persoonallisuuksien erityispiirteiden merkitsevyys ja verifioituvuus yksilön yhteisöllisyyden kokemuksessa. Lähes kaikki tutkimukseen osallistuneet olivat suhteellisen hyväkuntoisia ja aktiivisia toimijoita, joiden sosiaalinen tukiverkko oli rikas ja monipuolinen. Tämän tutkimuksen valossa harvaanasuttu maalaiskylä, taajama ja rikas luonto kulttuuriympäristöineen välittivät positiivisen vaikutelman alueen ihmisistä ja asuinpaikasta, jossa kolmannen iän taivalkoskelaisille avautuu useita foorumeja ja aktiviteettejä elää tyydyttävää ja mielekästä elämää.

Haastateltavien keskuudessa ei ollut havaittavissa korostunutta individualismia, ja he toivoivatkin, että tasapaino yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden välillä säilyy. Tasapainon horjuminen yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden välillä voi tapahtua, jos polku nykypäivän kolmannelle iälle tyypilliseen sodan, evakkouden ja jälleenrakennusajan kokeneeseen sukupolveen häviää. Harvaanasuttu maalaiskunnan Taivalkosken tulevaisuuden kannalta tämä kehitys olisi huolestuttavaa, sillä kolmannen iän teoria uuden vanhustutkimuksen alkulähteenä on sisältänyt paljon hyviä elementtejä, kuten avoimuutta mahdollisuuksille ja toimijuuden korostamista (ks. Jyrkämä 2008). Tässä tutkimuksessa olevien kolmannen iän haastateltavien sanoma oli ”Veljeä ei jätetä”. Ajatteleeko seuraava sukupolvi ”Veljelle ei jätetä”?

Yhteisöllisyyden kannalta olisi toivottavaa, että vapaaehtoistyötä, järjestö- tai muuta kansalaistoimintaa harrastavat toimijat perustavat edelleenkin itselleen tärkeitä ryhmiä, ja osa heidän lisääntyneestä vapaa-ajastaan käytetään asuinpaikkakunnan ja koko yhteiskunnan asioiden seuraamiseen,

vaikuttamiseen ja kehittämiseen. Keskinäisen huolenpidon rakentuminen kunta- ja seurakuntayhteisöissä edellyttää mahdollisuutta kiintyä ja liittyä sekä yhteisössä eläviin ihmisiin että yhteiseen merkityskehikseen. Kasvamisen vastuun ja osallisuuden yhteisöksi tapahtuu yhteisössä koetun hyväksynnän ja lähimmäisenrakkauden kontekstissa. Rakentuvan yhteisöllisyyden merkittävä tekijä ikääntyvien arjessa on sosiaalinen tuki ja sen edelleen jakaminen. Sosiaalisen tuen kaunein ilmentymä on pyyteettömän vastavuoroisen tuen toteutuminen paikallisessa elämänpiirissä. Tästä kiinnittyy alueelle myös sosiaalista pääomaa, joka on sekä yhteisön että yksilön voimavara. Tämän vuoksi yhteisöissä tulisi kannustaa sellaista toimintaa, joka lisää suvaitsevaisuutta, luottamusta ja vastavuoroista toimintaa sekä yhteisön jäsenten että sen johtajien kesken.

Taivalkoskella on syytä käydä yhteiskuntapoliittista pohdintaa siitä, miten asukasmäärältään pieni, mutta alueellisesti suuri pohjoinen ja syrjäinen paikkakunta, kykenee jatkossa tukemaan ikääntyvien yhteisöllisyyttä ja siihen liittyvänä osallistumisen ja vuorovaikutteisen toimijuuden säilymistä myös uusien sukupolvien aktiivisuuden osatekijänä. Tulevaisuuskeskusteluissa on paikallaan pohtia, mistä löytyy kaikille taivalkoskelaisille yhteinen yhteisöllisyyden muodostumisen kannalta tärkeä me-henki, joka toisi yhteisöllisyyttä ja voimavaroja kaikille ikäluokille? Yhteisöllisyys muodostuu tämän tutkimuksen mukaan taivalkoskelaisen ikääntyvän voimavaraksi, kun hän ikääntyy yhteisössä, joka sisältää runsaan paikallisen kulttuurin- ja sosiaalisen pääoman lisäksi ikääntyneen omaa inhimillistä pääomaa.

Kolmatta ikää elävien taivalkoskelaisten haastateltavien keskuudessa tekemäni havainnot yhteisöllisyyden myönteisestä vaikutuksesta alueen sosiaalisen pääoman ja yksilön inhimillisen pääoman kasvulle ovat merkittäviä. Tulokset ovat laajemminkin yleistettävissä kuvaamaan ikääntyvien hyvinvointia yhteisöllisyyden kontekstissa harvaanasutuissa maalaiskunnissa Pohjois-Suomessa, joten niillä on myös laaja yhteiskuntapoliittinen merkitys. Ikääntyvien yhteisöllisyys ja voimavarakerromukset muodostavat tiheän, monikerroksisen aineiston, joka antaa mahdollisuuksia jatkotutkimuksiin, uusiin tulkintoihin ja analyyseihin. Aineistosta nousi esiin uusia asioita, jotka ovat aktuelleja ja tutkimuksellisesti mielenkiintoisia. Ne eivät kuitenkaan kuuluneet tämän tutkimuksen piiriin.

7.3 Jatkotutkimushaasteet

Jatkotutkimuksen näkökulmasta näen tärkeänä laadullisessa tutkimuksessa monitieteisen otteen hyödyntämisen. Erilaisista näkökulmista katsominen auttaa parhaalla tavalla ymmärtämään yhteisöllisyyden ja siihen sisältyvän voimavarannon ilmiötä niin kulttuurisessa kontekstissa kuin yksilöllisenä vuorovaikutteisena ilmiönä. Tutkittaessa koillismaalaisessa kulttuuriympäristössä elävien ihmisten yhteisöllisyyttä ja siitä kumpuavaa hyvinvointia pidän kokemukseni perusteella kvalitatiivista tutkimusta teemahaastatteluineen ensisijaisena. Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on todellisen elämän monimuotoisuuden kokonaisvaltainen kuvaaminen. Taustalla on ajatus, että yksityistä tapausta tutkimalla voidaan saada esille ilmiön merkittävyys ja mahdollinen toistuvuus laajemminkin mittakaavassa. Tutkija on mukana omine arvolähtökohdineen yrittäessään ymmärtää tutkittavaa ilmiötä. (Ks. Eskola & Suoranta 1996, 15 - 22.)

Kokemuksestani tiedän, että ikääntyvä taivalkoskelainen haluaa puhua, mutta ei kirjoittaa vastauksia yksilön omaa hyvinvointia mittavissa tutkimuksissa. Syrjäytyminen ja pahaolo voivat alkaa siitä, että kukaan ei enää kuuntele ikääntyvän elämäntarinaa harvaanasutun maalaiskylän kyläyhteisössä. Tämän tyyppinen teemahaastattelu ja läsnä oleva tutkimusote soveltuvat parhaiten varsinkin tutkittaessa ikääntyvän selviytymistä voimien ehtyessä ja tilanteessa, jossa jäljellä olevat voimavarat täytyy käyttää arjesta selviytymiseen. (Ks. Vakimo 2001, 290.)

Tätä tutkimusta tehdessäni jatkotutkimushaasteiksi nousivat yhteisötutkimukset, jotka liittyvät Pohjois-Suomen harvaanasutun, syrjäisen maaseutukunnan asukkaiden tulevaisuuden näkymiin. Kunnissa tulisi tutkia syrjäkylissä asuvien ihmisten yhteisöllisyyden säröilyä ja sen merkitystä asukkaiden vähittäin etenevälle syrjäytymiselle. Tähän liittyy myös uhat kunnan itsenäisyyden menetyksestä ja seurakunnan epävarmasta tilanteesta alueella asuvien ihmisten kristillisyyden näkyvän symbolin, kirkon, merkityksen vähenemisestä ja hajoamisesta. Näiden säröjen läsnäolo viittaa myös kuntayhteisössä yhteisöllisyyden vajeeseen ja vanhoillilestadiolaisuuden liikkeen yhteisöllisyyttä jakavaan otteeseen. Liikkeen ulkopuolella olevalle taivalkoskelaiselle kolmasikääläiselle tämä opillinen erottelu merkitsee yh-

teisöllisyyden säröilyä ja myöhäisiässä olevalle syrjäyttävää arvottomuuden tunnetta. Yhteisöllisyyden vahvistamisen kannalta on tärkeää, että juuri näillä alueilla pyritään poistamaan vanhoillislestadiolaisen liikkeen ja muiden kirkollisten tahojen uskonopillisiin näkemyksiin kytkeytyneitä raja-aitoja, hyväksymällä ihmisarvon koskemattomuus seurakunta- ja kuntayhteisössä.

Syrjäkylät autioituvat ja taajamistakin muutetaan kaupunkikeskuksiin. Taivalkoskelaiset kolmatta ikää elävät asukkaat kokevat, että paikallisuus ja siellä asuvat ihmiset ovat tärkeitä. He toivovat, että he voisivat asua mahdollisimman pitkään omassa kodissaan ja siinä paikallisessa yhteisössä, jossa he ovat saaneet sosiaalista tukea ja kokeneet yhteisöllisyyttä. Jatkotutkimuksena olisi hyvä selvittää aiheuttaako ikääntyvien muutto omasta kodistaan palvelutaloihin, terveyskeskuksen sairaalaan tai kirkonkylän vuokratuloon syrjäytymistä? Onko ”pakkomuutto” palvelutaloon syrjäkylästä vanhukselle uusi evakko, josta läheisten kannustava läsnäolo puuttuu?

Tutkimukseen osallistuneita aktiivisia kolmannen iän haastateltavia huoletti erikoisesti seuraavien sukupolvien liikkumaton elämäntapa sekä tasapainon horjuminen yhteisöllisyyden ja yksilöllisyyden välillä. Näiden ilmiöiden tutkimus voisi toimia jatkotutkimushaasteena harvaan asutun Pohjois-Suomen ikääntyvien hyvinvointiin pyrkivien kehittämissuunnitelmien argumentoinnissa. Ehkäisevä ja kuntouttava näkökulma tulisi saada läpäiseväksi periaatteeksi yhteiskuntapolitiikassa. Kehittämissuunnitelmat, joita tehdään ikääntyneen hyvinvoinnin edistämiseen, tulee koskea vanhuksen koko loppuelämää. Ikääntynyt on siinä oman hyvinvointinsa edistäjänä ja vahvistajana.

Ikääntyvän omaan hyvinvointisuunnitelmaan olisi hyvä sisällyttää yksilöllinen liikuntasuunnitelma yksilön eläkkeelle jäädessä. Viimeistään 70-vuotiaana tulisi ikääntyvälle tehdä oma yksilöllinen hyvinvointisuunnitelma. Viimeksi mainittuun olisi otettava mukaan seuraavat elementit: osallistuva liikunta, toimijuuden toteuttaminen, osallistuminen harrastustoimintaan paikallisessa kulttuurissa, mahdollisuus sosiaaliseen tukeen sekä yksilön omien inhimillisten resurssien kartoittaminen. Syrjäkylästä uuteen kotiin taajamassa muutettaessa vanhukselle tulisi tehdä muuttosuunnitelma, joka sisältää arjen toimijuuden säilyttämisen, harrastusten ja ystävien löytämisen

sekä yhdessä liikkumisen. Näiden kaikkien tekijöiden läsnäolo ikääntyvän arjessa uudistaa me-henkeä ja on yhteisöllisyyteen kannustavaa.

Kunnan tehtävänä on laatia asukkaalleen yhteinen hyvinvointisuunnitelma, jonka suunnitteluvälineenä on yksilöllisistä hyvinvointikertomuksista saadut tiedot. Kunnan hyvinvointikertomus on optimaalinen kuvaus kunnan kyvyistä ja välineistä kehittää ikääntyneiden hyvinvointia, kaavoituksen, kulttuurin, opetuksen, rakentamisen kontekstissa, ja se on kuntakartta suhteutettuna sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin.

Haastateltavat kantoivat myös huolta yhteisöllisyyteen mahdollisesti liittyvistä tulevaisuuden riskeistä, jotka koskettavat ikääntyvienkin elämää. Seuraavaan sukupolveen kulttuurinen perintö näyttää heidän mielestään siirtyvän kasvavana vapaamielisyytenä, ja samalla yhteisöllinen osallistuminen on vähentynyt ja eriytynyt. Tämä ilmenee yhdistyksien toiminnan hiipumisena ja yhdistystoiminnan lakkautumisena. Jatkotutkimushaasteiksi kohdentuukin ikääntyneiden yhdistystoiminnan tukeminen ja johtamiskäytäntöjen selvittäminen. Tähän kuuluu ikääntyneiden arvostaminen luottamustehtävissä, vapaaehtoistyössä ja kuluttajina sekä heidän voimavarojensa hyödyntäminen yhteiseen käyttöön yhteisössä ja yhteiskunnassa ja lisäksi niiden tukeminen yhteiskuntapoliittisilla toimenpiteillä.

LÄHTEET

- Aalto, Tuija & Uusisaari, Marylka Yoe 2009. Nettiä lämmä. Sosiaalisen median maailmat. Gummerus, Kirjapaino. Jyväskylä.
- Ahvenainen M, Hietanen O & Huhtinen H (2009) Älykkäästi kotona pidempään - hankkeen tulevaisuusprosessin loppuraportti. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, TUTU-julkaisuja 4/2009.
- Alasuutari P (2005) Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa: P. Räsänen, A-H. Anttila & H. Melin (toim.) Tutkimusmenetelmien pyönteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus, Juva.
- Albrecht, T & Adelman, M (1987) Communicating social support: A theoretical perspective. Teoksessa T. Albrecht & M. Adelman (toim.) Communicating social support. Newbury Park: Sage, 18 - 39.
- Antikainen, Maria & Miittilä, Tuula (2007) Seniorit verkkoyhteisöissä. Mitkä tekijät verkkoyhteisöissä vetävät senioreita puoleensa? Teoksessa M. Lammi; R. Järvinen & J. Leskinen (toim.) Kuluttajat kehittäjinä. Kuluttajakeskustutkimuksen vuosikirja 2007. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.
- Anttonen, Anneli (1997) Feminismi ja sosiaalipoliittikka. Miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2012) Suomalaista sosiaalipoliittikkaa. Vastapaino Tampere.
- Asplund, Johan (1991) Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft. Göteborg.
- Ayalon, Ofra (1995) Yhteisön tuki ja selviytyminen. MML, SPR, SMS-tuotanto, Helsinki.
- Backa, Peter (2009) Initiativ och folkomröstningar som demokratiska redskap. Tankesmedjan Lokus, Helsingfors.
- Barnes, Bill (2000) Understanding agency. Social theory and responsible action. Sage, London 2000.
- Barnes, M. K. & Duck, S. (1994) Everyday communicative contexts for social support. Teoksessa B. Burleson, T. Albrecht & I. Sarason (toim.) Communication of social support. Messages, interactions, relationships, and community. Thousand Oaks: Sage, 175 - 194.
- Bauman, Zygmund (2002) Notkea moderni. (Alkuteos: Liquid Modernity 2000) Tampere: Vastapaino.

- Bowling, Ann (2007) Quality of life in older age: What the old people say. In Mollenkopf, Heidrun, Walker, Alan (eds.): *Quality of life in old age. International and Multi-Disciplinary perspectives*. New York: Springer, 15 - 30.
- Bury, M (1995) Ageing, gender and sociological theory. Kirjassa: *Connecting gender and ageing: a sociological approach*, s. 15 - 28, Toim. Arber S, Ginn J. Open University Press Buckingham
- Cassel, J. (1976) The Contribution of the Social Environment to Host Resistance. *Am J Epid* 104: 107 - 123.
- Cobb, S. (1976) Social Support as a Moderator of Life Stress. *Psychosom Med* 38: 300-314.
- Cohen, S. & Syme, SL. (1985) (Editors). *Social support and health*. Orlando: Academic Press Inc.
- Cummins, Robert A. (1997) Assessing Quality of life. In Brown, Roy I. (eds.) *Quality of life for people with disabilities. Models, research and practice*. Second edition. Cheltenham, UK: Stanley Thornes (publishers) Ltd, 116-150.
- Delanty, Gerard (2003) *Community* Routledge. New York.
- Delanty, Gerard (2010) *Community*. Second edition. Routledge, Taylor & Francis Group,
- Dunér, Anna (2007) *To maintain control. Negotiations in the everyday life of older people who can no longer manage on their own*. Göteborg: Göteborg University, Department of Social Work.
- Durkheim, Emile (1897) *Itsemurha: Sosiologinen tutkimus (Le suicide: Etude de sociologie 1897)* Suomentanut Seppo Randell. Forum-kirjasto. Helsinki: Tammi.
- Eckersley, Richard (2000) The mixed blessings of material progress: diminishing returns in the pursuit of happiness. *Journal of Happiness Studies* 1, 267–292.
- Elder, Glen & Kirkpatrick-Johnson, Monica (2003) *The life course and aging: Challenges, lessons, and new directions*. Teoksessa: *Invitation to life course: Toward new understandings of later life*. Toim. Settersten R A. Baywood, Amityville and New York
- Ellonen, Noora (2008) *Tuki ja kontrolli yhteisöllisenä resurssina*. Teoksessa Irene Roi-vainen, Marianne Nylund, Hilikka Korkeamäki & Suvi Raitakari (toim.) *Yhteisöt ja sosiaalityö*. PS. Kustannus. Juva.
- Eloranta, Sini (2009) Supporting older people independent living at home through social and health care collaboration 869. *Annales Universitatis Turkuensis D* 869.
- Eronen, Anne & Eskelinen, Marjut & Kinnunen, Petri & Tiermas, Paula (1997) *Hyvinvointi kansalaispuntarissa. Kansalaisten kokemuksia hyvinvointipalvelujärjestelmästä*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Helsinki.
- Ervasti, Seppo (1981) *Kuusamon seurakunnan kolme vuosisataa*. Teoksessa Seppo Ervasti, Matti Kyllönen & Ossian Näppä (toim.) *Kuusamon seurakunnan historia. Koillissanomat Oy*. Kuusamo.
- Eräsaari, Leena (2002) *Moderni mummo*. *Gerontologia* 16 (1) 10 – 12.
- Eräsaari, Risto (2000) *Sosiaalipoliittinen viitekehys: aika, yhteiskunta, yhteisö maailma*. Teoksessa Nurminen Eija (toim.) *Sosiaalipoliittikan lukemisto*. Tammer-Paino Tampere.

- Eskola Jari & Suoranta, Juha (1996) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja C 13. Lapin yliopisto.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Juhani Aaltoila ja Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I: Metodi valinta ja aineiston keruu; virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä; PS-kustannus.
- EVA (1998) Harmaantuvat härmäläiset. Raportti väestön ikääntymisestä ja yhteiskunnan muutoksesta. Helsinki; Taloustieto Oy.
- Frankil, Viktor E. (2006) Ihmisyuden rajalla. 2 painos. Otava, Helsinki.
- Frankl, Viktor E. (1994) Itsensä löytäminen. Otava, Keuruu.
- Gatto, Susan & Tak, Sunghae, H (2008) Combuter, Internet and E-mail use among. [haettu 14.5.2012]
- Giddens Anthony (1984) The constitution of society. Polity Press, Cambridge
- Giddens, Anthony (1995) Elämää jälkitraditionaalisisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash (toim.) Nykyajan jäljillä. Tampere Vastapaino
- Giddens, Anthony (2006) Debating the social model: Thoughts and suggestions, The-Hampton Court Agenda: a Social Model for Europe (95–152). London: Policy Network.
- Gilleard, Chris. & Higgs, Paul (2002) The Third Age: Class, Cohort or Generation. Ageing and Society 22, 369–382.
- Goldsmith, D, J., McDermott, V. M & Alexander, S. C. (2000) Helpful, supportive and sensitive: Measuring the evaluation of enacted social support in personal relationships. Journal of Social and Personal Relationships 17. 369 – 392
- Gothöni, Raili (1987) Pitkääikäisäirään vanhuksen maailma ja uskonnollisuus. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 149. Vammalan kirjapaino, Vammala.
- Gottdiener, Mark (2005) The New Urban Sociology. New York.
- Gottlieb, Benjamin (1983) Social support strategies. Guidelines for mental health practices. Sage Publication, Beverly Hills.
- Gray, David & Shaw, Jon & Farrington, John (2006) Community transport, social capital and social exclusion in rural areas. Area 38.1 (2006): 89–98
- Haatainen, Kalle (2004) Menneisyyden ennustaminen: kommunitaristinen aikalaisdiagnoosi ja yhteisöllisyyden palauttamisen ongelma. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) Sosiologisia nykykeskusteluja. Tammer-Paino Tampere.
- Harju, Aaro (2012) Kansalaisyhteiskunta. Kansalaisfoorumi. Jyväskylän yliopisto. Nettijulkaisu [luettu 15.4.2012]
- Harju, Aaro (2003) Kansalaisyhteiskunta. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Jyväskylän yliopisto. Nettijulkaisu [luettu 12.3.2011]
- Haulos Risto (1979) Lestadiolaisuuden vaiheita Taivalkoskella 1879 - 1979. Kuusamo: Koillissanomien kirjapaino.
- Hautamäki, Antti (2005) Yhteisöllisyyden paluu. Julkaisu: Antti Hautamäki, Tommi Lehtonen, Juha Silvola, Ilkka Tuomi, Heli Vaaranen, Soili Veijola (toim.) Gaudeamus 2005.

- Hautamäki, Jaakko (2009) Eskolan kylän palveluiden monituottajamalli. KAMPA I ”Kansalaisosallistuminen ja yhteisöllisyys maaseudun hyvinvointipalveluissa” –seminaarin esitys 18.11.2009, Kokkola.
- Haveri, Arto (2000) Alueellisten ja organisatoristen muutosprosessien hallinta. Kuusamossa pidetty luento. Lapin yliopisto.
- Heikkinen, Eino (2008) Fyysinen aktiivisuus iäkkäiden henkilöiden hyvinvoinnin edistäjänä. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 212. Jyväskylä; Gerocenter - Likes.
- Heikkinen, Riitta-Liisa (2003) Kokemuksellinen vanheneminen. Teoksessa Heikkinen, Eino & Rantanen, Taina (toim.) Gerontologia. Duodecim. Tampere, 193 - 201.
- Helander, Voitto (2006) Seniorikansalainen voimavarana. Havaintoja ja pohdintoja ikäpolitiikan suuntaamiseksi. Suomen Kuntaliitto. Helsinki: Kuntatalon paino.
- Helkama, Klaus & Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Karmela (1998) Johdatus sosiaalipsykologiaan. 1. p. Oy Edita Ab. Helsinki.
- Helkama, Klaus (1998) Arvot ja oikeudenmukaisuus vuorovaikutuksessa. Teoksessa A.R. Lahikainen ja A-M. Prittilä-Backman (toim.) Sosiaalinen vuorovaikutus. Rauni Myllyniemen juhlaKirja. Helsinki: Otava.
- Himanen, Pekka (2007) Suomalainen unelma. Innovaattioraportti. Teknoliateollisuuden 100-vuotissäätiö. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirvensalo, Mirja (2008) Iäkäs henkilö liikunnanharrastajana. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 212. Jyväskylä; Gerocenter - Likes.
- Holmila, Marja (2001) Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. Toimituksia 850. Hämeenlinna; Suomen kirjallisuuden seura.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2004) ”Elämä on ahasta täällä.” Otteita maailmasta, joka ei pidä kiinni. Teoksessa: Honkasalo, Marja-Liisa, Utraiainen, Terhi & Leppo, Anna: Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino.
- Huomisen kynnyksellä 2010: Kysely 55 – 79 -vuotiaiden tulevaisuudennäkymistä. Eläkeläisjärjestöjen etujärjestö EETU ry:n tutkimus. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Huusko, Tiina & Stranberg, Timo & Pitkälä, Kaisu (2006) Voiko ikääntyneiden elämänlaatua mitata? Geriatrinen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke, raportti 12.
- Hyypä, Markku T. (2002) Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä; PS-kustannus.
- Hyypä, Markku T. (2005) Me-hengen mahti. Jyväskylä: PS-Kustannus
- Hyypä, Markku T. (2010) Talkoohengestä koituu hyvinvointia. Stafettikarnevalen yhteishengen lujittaja. Liikunta & Tiede 43. 4 - 9.
- Hyypä, Markku T. (2013) Kulttuuri pidentää ikää. Kustannus Oy. Duodecim.
- Hyryläinen, Torsti & Rannikko, Pertti (2002) Sosiaalinen pääoma ja paikallinen kehittäminen. Teoksessa Seppo Sivonen (toim.) Yhteisö kehittämisen kentällä. Joensuun yliopiston täydennyskeskuksen julkaisuja. Sarja B. 20 Joensuu.
- Hännikäinen-Uutela, Anna-Liisa (2004) Uudelleen juurtuneet. Jyväskylä; Jyväskylän yliopisto.

- Ikääntyvän väestön palvelut syrjäseuduilla (2006) Keskustelualoitteet. Sisäasianministeriön julkaisuja 55/2006.
- Ilmonen, Kaj (2000) Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus. Yliopistopaino. Jyväskylä
- Ilmonen, Kaj (2007) Suomalaiset yhdistykset ja luottamus vuosituhannen vaihteessa. *Sociologia* 44/1, 3-18.
- Israel, Bush (1982) Social networks and health status: linking theory, research and practice *Patient Couns and Health Educ* 4: 65 - 73.
- Jaakkola, Eevi (2002) On se kuluttavaa tuo työn oottelu... Tutkimus ikääntyvien työttömien selviytymisprosessista Taivalkoskella. Yhteiskuntatieteiden pro gradu -tutkielma. Naturpolis Kuusamo; Lapin yliopisto.
- Jaakkola, Eevi (2005) Jokijärven kappeliseurakunnan synty. Teologian pro gradu -tutkielma. Helsinki. Helsingin yliopisto.
- Jaakkola, Eevi (2011) Yhteisöllisyys Koillismaan ikäihmisten voimavarana. Lisensiaatintutkimus. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Juhela, Pirjo (2006) Missä on isäsi, kuinka voi äitisi? Sukupolvet ikääntymisen muutoksissa. Kirjapaja. Helsinki.
- Jyrkämä, Jyrki & Nikander, Pirjo (2008) Ikäsyrrjintä, ageismi. Teoksessa Outi Lepola ja Susan Villa (toim.) *Syrrjintä Suomessa 2006. Ihmisoikeusliitto*. Helsinki.
- Jyrkämä, Jyrki (1995) Rauhaisasti alas illan lepoon? Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jyrkämä, Jyrki (2003) Vanheneva yksilö, toimijuus ja toimintatilanteet. Teoksessa Eino Heikkinen ja Taina Rantanen (toim.) *Gerontologia. Duodecim*. Helsinki
- Jyrkämä, Jyrki (2005) Syntynyt 1947, kuollut... ? Suuret ikäluokat ja elämäntilanteet. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Jyväskylä; Vastapaino 347-363
- Jyrkämä, Jyrki (2007) Sosiaaligerontologian näkymiä taakse eteenpäin. *Gerontologia* vol 21(2). 104-108.
- Jyrkämä, Jyrki (2008) Emootiot, toimijuus ja vanhuuden arkitilanteet. Teoksessa: *Kokemus ja kokemuksellisuus ikääntyessä*. Seminaariesityksiä 26.-27.11.2007. Toim. S. Heimonen & I. Syrén . Ikäinstituutti, Helsinki
- Järventie, Irmeli (1993) Selviytyä hengiltä. Sosiaalipsykologian ja sosiaalipsykiatrian näkökulma itsemurhiin. *STAKES*;in tutkimuksia 34. Jyväskylä: Gummerus.
- Kantola, A. & Kautto, M. (2002) Hyvinvoinnin valinnat: Suomen malli 2000-luvulla. OECD. Helsinki: Edita.
- Karisto, Antti & Konttinen, Riikka (2008) Kotiruokaa, kotikatua ja kaukomatkailua: Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä. Helsinki; Palmenia -kustannus.
- Karisto, Antti (2002) Mitä on kolmas ikä? Käsitteestä ja sen käytöstä. *Gerontologia* 16:3/2002.
- Karisto, Antti (2005) Suuret ikäluokat kuvastimessa. Teoksessa A. Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere, Vastapaino. 17 – 58.

- Karisto, Antti (2008) Hyvinvoinnin käsite on hukassa. Kolumni, Hyvinvointikatsaus 2/2008, hyvinvointitilastollinen aikakauslehti, 19. vuosikerta. Helsinki, Tilastokeskus.
- Kattilakoski, Mari (2011) Maaseudun uudet toimijat. Tutkimus paluu- tulomuuttajien toimijuudesta maaseutuyhteisössä ja keittämisverkostoissa Keski- Pohjanmaalla. Siirtolaisinstituutti. Tutkimuksia A 37. Turku.
- Kaunistmaa, Pekka (2000) Yhdistyselämä ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa: Ilmonen, Kai (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Yliopistopaino. Jyväskylä.
- Kauppi, Raili (2001c) Ihmisestä eksistenssifilosofian valossa. Teoksessa I. Koskinen & J. Palomäki (toim.) Raili Kaupin kirjoitukset 3.1. Filosofia. Tampere University Press.
- Keating, Norah C. (2008) Rural Ageing. Good Place to Grow Old. Policy Press. University of Alberta.
- Keesing, Roger (1981) Cultural Anthropology. New York; Holt Rinehart and Winston.
- Katz S. Cultural aging. Life Ireland and Pennsylvania. Journal of Rural Studies 23 (1), 52 - 61.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa (2000) Hyvä itsetunto. WSOY. Helsinki
- Kilpeläinen, Arja & Pohjola, Anneli (2007) Kyläläiset keskiössä. Tutkimus kylien hyvinvointipalveluista. Lapin Yliopistopaino. Rovaniemi.
- Kilpeläinen, Arja (2012) Virtuaaliyhteisöllisyys hakeutuu maaseudulle. Maaseutututkimuspolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/2012.
- Kim, K-K (2003) Order and agency in modernity. Talcott Parsons, Erving Goffman, and Harold Garfinkel. State University of New York Press, New York 2003.
- Kirkon toimintatilastot 2009, diakoniatyö. www.evl.fi [haettu 22.10. 2012]
- Kivelä, Sirkka-Liisa (2006) Geriatrisen hoidon ja vanhustyön kehittäminen. Selvityshenkilön raportti. Selvityksiä 30. STM.
- Knuutila, Simo (1989) Aristotelen politiikka. Nikomkhoksen etiikka. Suomennos ja selitykset I painos. Simo Knuutila. Gaudeamus. Helsinki.
- Kontos P. (2004) Embodied selfhood: Redefining agency in Alzheimer's disease. Teoksessa: Old age and agency. Toim. Tulle E. Nova Science Publishers, New York.
- Korpinen, Eira (1990) Peruskoululaisen minäkäsitys. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 34. Jyväskylän yliopisto.
- Kortteinen, Matti (1992) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Tampere: Hanki ja jää.
- Koskinen, Simo (2004) Ikääntyneiden voimavarat. Teoksessa: Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. Helsinki.
- Koskinen, Simo (2005a) Elämäntarinoita kirjoittamassa. Teoksessa Heikinheimo, Kerttu ym. Vuosilustoja. Ikäihmisten elämäntarinoita. Lapin yliopisto. Ikääntyvien yliopisto Rovaniemi, 9-22.
- Koskinen, Simo (2005b) Ikääntymisen voimavarat gerontologisen sosiaalityön taustalla. Gerontologia 4/2005, 193 – 199.

- Koskinen, Simo (2013) Ikääntymisstrategia. Pohjois-Suomen Vanhusneuvostopäivät 2013/6. Oulu.
- Kotkavirta, Jussi (1998) Hegel, yksilöllisyys ja yhteisöllisyys. Teoksessa J. Kotkavirta ja A. Laitinen (toim.) Yhteisö - filosofisia näkökulmia yhteisöllisyyteen. SoPhi. yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 16. Jyväskylä; Jyväskylän yliopisto
- Kotkavirta, Jussi (1998) Hyvän elämän yksilöllisiä ja yhteisöllisiä ehtoja. Teoksessa Jukka Keskitalo & Jussi Kotkavirta (toim.) Järki, Usko, Eettisyys. Filosofian ja teologian kohtaamisia. Yhteiskuntatieteiden, valtion-opin ja filosofian julkaisuja 17. Jyväskylän yliopisto.
- Kumpusalo, Esko (1988) Omatoimisuus, sosiaalinen tuki ja terveys. Teoreettinen analyysi ja väestötutkimus neljässä savolaiskylässä. Lääkintöhallituksen julkaisuja. Helsinki.
- Kurki, Leena (1996) Kasvatustiede sosiaalipedagogiikan peilissä. Tampereen Yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B nro 14.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Osuuskunta Vastapaino. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Kylmä, Jari & Juvakka, Taru (2007) Laadullinen terveystutkimus. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Kylmä, Jari, Vehviläinen-Julkunen, Katri & Lähdevirta, Juhani (2003) Laadullinen terveystutkimus: Mitä, miten ja miksi, Katsaus. Duodecim 2003/119: 609 – 157.
- KyläELVI – elämisen välineitä ikääntyjille -hanke (2002) Netti:www.ulapland.fi. [luettu 13.5.2010]
- KyläELVI-hankkeen raportti (2000) Toim. Ismo Alakärppä & Jukka Hassinen. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Kärnä, Sirpa (2009) Hyvinvoinnin pysyvyyttä ja muutosta kolmannessa iässä. Ikääntyvien elämäntutkimuksen seuranta vuosina 1991 ja 2004 Varkauden kaupungissa. Väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 166. Kuopion yliopisto, Kuopio.
- Labov, William & Waletzky, Joshua (1967) Narrative analysis. Oral versions of personal experience. - Helm, June (ed.) Essays on the verbal and visual arts. University of Washington Press, Seattle, 12-44.
- Lafargue, P. (1981) Oikeus laiskuuteen. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki
- Lappalainen, Pertti (1999) Sosiaalinen ja poliittinen pääoma. Helsinki; STAKES Yhteiskuntapolitiikka 1/1999.
- Laslett, Peter (1989) A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age. Weidenfeld and Nicolson, London.
- Laslett, Peter (1996) A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age. Second Edition. London: Macmillan Press.
- Lazarus, R. (1993) Coping theory and research: Past, present and future. Psykosomatic Medicine 55, 234 – 247.
- Lehtomaa, Merja (2006) Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu ja ymmärtäminen. Teoksessa Juha Perttula & Timo Lomamaa (toim.) Kokemuksen tutkimus: Merkitys, tulkinta ja ymmärtäminen. Helsinki: Dialogia Oy.
- Lehtonen, Heikki (1991) Yhteisö. Tampere; Vastapaino.

- Lim, C. & Putnam, Robert (2010) Religion, Social Networks and Life Satisfaction. *American Sociological Review* 75(6) 914-933.
- Lyons, Karen, S., Zarit, Steven, H., Sayer, Aline, G. & Whitlach, Carol, J. (2002) Caregiving as a dyadic process: Perspectives from caregiver and receiver. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences* 57B (3), 195-204.
- Maffesoli, Michel (1995) *Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista*. Suom. Mika Määttänen Helsinki: Gaudeamus.
- Manka, Marja-Liisa (2011) *Työnilo*. ISBN
- Maslow, Abraham (1943) *A Theory of Human Motivation*. Teoksessa Vesa Routamaa: *Isetuntemuksesta voimaa työssä jaksamiseen* (2004).
- Metsämuuronen, Jari (2005) *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Jyväskylä: Gummerus.
- Metteri, Anna (2004) *Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY ry Edita*. Helsinki. s. 35
- Mikkola, Leena (2006) *Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa. Väitöskirja*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Mikkola, Arto (2005) *Hyvä arki vanhuudessa. Toimintamalleja hengellisiä tarpeita huomioivaan vanhustyöhön. Kirkkopalvelujen julkaisuja nro 11*. Pieksämäki.
- Mikkonen, Irja (2009) *Sairastuneen vertaistuki. Väitöskirja. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsykologian laitos*. Kuopion yliopisto
- Muhonen, Reetta & Ojala, Hanna (2004) *Ajassa muuttuva kolmas ikä*. *Gerontologia* 18; 1, 10-17.
- Multimäki, Kaarlo & Venna, Yrjö (1983) *Psykologian perustietoa ja käytäntöä*. WSOY. Porvoo.
- Mäenpää, Mari (2008) *”Laajempi ystäväpiiri keveämpi mieli”*. Yliopisto-opiskelijoiden sosiaalinen tuki ja positiivinen mielenterveys. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Mäkelä Marko (2006) *Sosiaalinen tuki sosiaalisen pääoman käytäntönä – Vertaileva tutkimus sosiaalisen tuen vaihtelusta Suomessa ja Venäjällä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto Tampere.
- Mäkinen, Olli (2006) *Tutkimusetiikan ABC*. Helsinki: Tammi.
- Niiranen, Vuokko (2011) *Rakenteet, päätöksenteko ja toiminta sosiaali- ja terveyspalveluissa. SOTEPA – Sosiaali- ja terveyspalvelut Paras-hankkeessa. Väiliraportti. Paras ARTTU-ohjelman tutkimuksia nro X. Acta nro XXX. Itä-Suomen yliopisto ja Suomen Kuntainliitto*. Helsinki. 224 – 227.
- Nivala, Elina (2008) *Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa. Kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys. Väitöstutkimus*. Kuopio; Kuopion yliopisto.
- OECD (2005) *Ensuring Quality long term care for older people*. Policy Brief.
- Ojanen, Markku (1994) *Mikä minä on? Minän rakenne, kehitys, häiriöt ja eheytyminen*. Kirjatoimi, Tampere.

- Ojanen, Markku (1995) Liikunnan ja psyykkisen hyvinvoinnin yhteyksiä. Teoksessa T. Lintunen, K. Koivunen, H. Säilä (toim.) *Jalka polkee mieli notkee*. Liikunta mielenterveystyön tukena. Suomen Mielenterveysseura. Helsinki. 9–27.
- Ojanen, Markku (2002) *Elämän mieli ja merkitys*. Kirjapaja. Helsinki.
- Ojanen, Markku (2009) *Hyvinvoinnin lähteillä*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 226. Suomen Mielenterveysseura. Helsinki.
- Oliver, Paul (2004) *The Student's Guide to Research Ethics*. Berkshire: Open University Press older adults: Benefits and Barriers. *Educational Gerontology*, 34 (9), 800–811.
- Passerini, Luisa (1989) *Women's Personal Narratives: Myths, Experiences, and Emotions*. - Personal Narrative Group (ed.), *Interpreting Women's Lives. Feminist Theory and Personal Narratives*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Perttula, Juha (2006) *Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria*. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus: Merkitys, tulkinta ja ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia Oy. (115–163) 50.
- Pflug, J. (2011). Contextuality and computer-mediated communication: a cross cultural comparison. *Computers in Human Behavior*. 27(1), 131–137.
- Piekkari, Jouni & Hakapää, Liisa (2007) *Pohjoinen kaupunki kolmasikälaisten elinympäristönä*. Teoksessa: Simo Koskinen, Liisa Hakapää, Pirkko Maranen & Jouni Piekkari: *Kolmasikälaisten elämää pohjoisissa kaupungeissa - KaupunkiElvi-hankkeen tutkimustuloksia*. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi.
- Pihlaja, Ritva (2010) *Kolmas sektori ja julkinen valta*. Kunnallisanon kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut nro 61. Pole kuntatieto Oy.
- Pirnes, Esa & Tiuhonen, Arto (2011) *Merkityksellisen ja kokemuksellisen kansalais-toimijuuden pelikenttä*. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (4), 436–448.
- Ponsi, V & Karvinen, E (2007) *Ulkona liikkuminen iäkkään ihmisen arjen voimavarana*. Julkaisussa J. Rajaniemi, S. Heimonen, A. Sarvimäki, A. Tiuhonen (toim.) *Ikääntyneiden arki. Näkökulmia ikäihmisten arjen kysymyksiin*. Oraita 2/2007. Ikäinstituutti.
- Pulkkinen, Tuija (1990) *Hegelin Oikeusfilosofia*. Teoksessa Kaarlo Tuori ja Jaana Matikainen (toim.) *Yhteiskuntasopimuksesta yhteisöön*. Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisu 10. Helsinki.
- Purjo Timo (2011) *Väkivaltaisesta nuoruudesta vastuulliseen ihmisyyteen*. Eksistentiaalis-fenomenologinen ihmiskäsitys elämäntaidollis-eettisen nuorisokasvatuksen perustana. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Pursiainen, Terho (1990) *Välittämisen tauti*. Jyväskylä; ISBN.
- Putnam, Robert (1994) *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. New Jersey; Princeton University Press.
- Putnam, Robert (2000) *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York; Simon & Schuster.
- Raamattu: *Evankeliumi Matteuksen mukaan*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 1993 käyttöön ottama suomennos. Suomen Piipiseura. Mikkeli.

- Raitasalo, Raimo (1995) Elämänhallinta sosiaalipolitiikan tavoitteena. Kansaneläkelaitos Sosiaali- ja terveysturvan jatkotutkimuksia I, 1995: 42 - 43.
- Rannikko, Pertti (2009). Kylä kaupungin laidaksi: Autoetnografinen tutkimus paikallisyhteisöjen ja identiteettien liikkeistä. Maaseudun uusi aika. Maaseutututkimuksen ja -politiikan aikakauslehti 1/ 2009, s. 5-19. Tampere.
- Rantala, Hannu (1987) Uskonnon ja yhteiskunnan vuorovaikutus. Kirkkososiologian julkaisuja A 6/1987. HYKTL. Helsinki.
- Riesmann, David (2001) The Lonely Crowd; A Study of the Changing American Character. New Haven; Yale University Press.
- Riihiaho, Sinikka (2007) Kolmosikälisten sosiaalinen aktiivisuus pohjoisissa kaupungeissa. KaupunkiElvi-hankkeen osaraportti I. Lapin yliopisto. Rovaniemi. Julkaistu netissä: [haettu 24.4.2010]
- Roos J.P. (1988) Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2. Tutkijaliiton julkaisusarja 53. Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- Rose, Niklas (1996) Vallan ja vapauden välissä: hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa. Teoksessa Nurminen, Eija (toim.) Sosiaalipolitiikan lukemisto. Tampere; Tammer-Paino.
- Rubinstein, Robert L (1988) Stores told: In – Depth Interviewing and the Structure of Its Insights. Kirjassa: Qualitive Gerontology. Toim. S. Reinharz & G. Rowles. Springer Publishing company, New York.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiitula, Liisa (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus (toim.) Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Saarenheimo, Marja (1992) Muisteleminen terapiana, ajanvietteenä sekä minän ja maailman rakentamisena. - Gerontologia 4.
- Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa – vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Vastapaino, Helsinki.
- Saarenheimo, Marja (2003a): ”Merkityksellinen elämä”. Teoksessa: Seniori- ja vanhuustyö arjen kulttuurissa. Toim. Marjatta Marin & Sinikka Hakonen. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Saarenheimo, Marja (2003b) Vanhuus ja mielenterveys. Arkielämän näkökulma. WSOY, Helsinki
- Saarenheimo, Marja (2008) Liikunta ja psykososiaalinen hyvinvointi vanhuudessa. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 212. Gerocenter ja Likes.
- Salomäki, Hanna (2010) Herätysliikkeeseen sitoutuminen ja osallistuminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 113, Tampere. Diss.
- Savola, Elina & Koskinen-Ollonqvist, Pirjo (2005) Terveiden edistäminen esimerkein. Käsitteitä ja selvityksiä. Terveiden edistämisen keskuksen julkaisuja sarja 3/2005.
- Siisiäinen, Martti (2002) Yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina. Teoksessa; Ruuskanen, Petri (toim.): Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. PS-kustannus. Jyväskylä. siv.118 - 146
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2009a) netti: www.ika ihmiset/ikaantumispolitiikka.fi

- Sundeen, Sandra (1987). Hoitoprosessi. Teoksessa; S. Sunden & S. Cohen (toim.) Vuorovaikutus – avain hoitotyöhön. WSOY/SHKS. Juva.
- Suokas. L. (1992) Ihminen ihmisten joukossa. Kirjallinen omaelämäkerta-aineistoon perustuva tutkimus vammaisuuden aiheuttamista elämänmuutoksista. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja 14: 83. Helsinki.
- Taatusti turvassa – huolehtiva kyläyhteisö – projekti Koillismaalla (2011) Nettijulkaisu: www.taivalkoski.fi. [haettu 23.03.2011].
- Taivalkosken kunta (2012) nettijulkaisu; www.taivalkoski.fi. [haettu 16.02.2012]
- Takala, Martti (1964) Sosiaalistuminen. Yhteiskuntatieteiden käsikirja. Helsinki; Otava.
- Takkinen, Sanna (2003) Elämän tarkoituksellisuuden tunne. Teoksessa Eino Heikkinen & Taina Rantanen (toim.) Gerontologia. Duodecim. Tampere: Vastapaino.
- Talvitie-Ryhänen, Tuula (2000) Taloudellinen turvallisuus ja hyvinvoinnin vajeiden hallinta. Teoksessa P. Niemelä & A. Lahikainen (toim.) Inhimillinen turvallisuus. Tampere: Vastapaino.
- Tedre, Silva & Ilmarinen, Katja & Nuutinen, Teija (2010) Ikänäköä maaseutupolitiikkaan, pinta-alalinssit ikäpolitiikkaan! Artikkelisarja. Gerontologia 1 (2010): 42–49
- Tedre, Silva & Pehkonen, Aini (2011) Miltei omalla kylällä loppuun asti – Hoivakodin asukkaiden paikkasidoksia ja kyläsuhteita. Janus s. 174 – 183. Janus 2/2011. Tampere Universitas Press. Tampere.
- Tedre, Silva & Pulkkinen, Anneli (2010) Vanhuksen paikka maaseudulla. Vanhustyönjohtajien näkemyksiä. Maaseudun Uusi Aika 1/2010. s. 5–16.
- Tedre, Silva (2007) Vanhuuden vaivat ja avuttomat. Teoksessa Marjaana Seppänen, Antti Karisto & Teppo Kröger (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 95–119.
- Tedre, Silva (2011) Kulkeminen avaimena ikääntyvien maalla asumisen mahdollisuuksiin. Yhteiskuntapolitiikka 76. 3/2011. 300 - 307
- Thitz, Päivi (2006) Yhteisöllisyys diakoniatyössä. Diakonian tutkimusaikakausikirja 2006/2. Diakonian tutkimuksen seura. Helsinki.
- Tuori, Kaarlo (2012) Kuntaudistuksessa sudenkuoppia. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan ja Kuntainliiton seminaari 2.10.2012. Helsinki.
- Tönnies, Ferdinand (1887) Community and society. (Gemeinschaft und Gesellschaft, 1887) Translated and edited by Charles P. Loomis (2002). Mineola, N.Y. Dover Publications.
- Uotinen, Virpi (2005b) Suomalaisten ihanneikä usein oma ikä. Lectio praecursoria. Gerontologia vol 19(4), 203–206
- Urry, John (2002) Mobility and proximity. Sociology 36. 255–274
- Utriainen, Terhi (2004) Suojaavat kehukset ja alaston kärsimys. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo, Terhi Utriainen ja Anna Leppo (toim.) Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere; Vastapaino
- Vaarama Marja, Moisio Pasi & Karvonen Sakari (2010) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki 278 – 286,

- Vaarama, Marja & Ollila, Kati (2008) Koettu hyvinvointi ja elämä kolmannessa iässä. Teoksessa: Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisen hyvinvointi 2008. Stakes Helsinki. 116 - 136
- Vaarama, Marja (2008) Vanhuspalvelujen tuottavuus – hyvä renki mutta huono isäntä? Kunnallistieteellinen aikakauskirja 4/2008, 457-468.
- Vaarama, Marja (2009) Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyuden alaryhmän raportti. Raportteja 3/2009. Valtioneuvoston kanslia. Helsinki.
- Vahtera, Jussi (1994) Sosiaaliset verkostot ja sosiaalinen tuki terveysresursseina. Ryhmätyö 3. Helsinki. 28 - 37
- Vakimo, Sinikka (2001) Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntilanteista. Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimituksia 818. Helsinki; Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Walker, Alan & Mollenkopf, Heidrun (2007) International and multidisciplinary perspectives on quality of life in old age: Conceptual issues. In Mollenkopf, Heidrun & Walker, Alan (eds.) Quality of life in old age: international and multi-disciplinary issues. New York, NY: Springer., 3–13.
- Wallin, M., Talvitie U. & Cattani, M. (2008) Vanhuksen toimijuus ja kuntoutuksen vuoroaikutilanteet. Gerontologia 22: 156 - 162,
- Wilenius, Reijo. (1991) Mihin maailma menee? näkymä kriisien aikaan kehityksen mahdollisuuksiin. WSOY: Porvoo, Helsinki, Juva.
- Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 663. Tammer-paino Oy. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Vilkko, Anni (2001) Elämäntilanne ja elämäntilanne. Teoksessa Eino Heikkinen ja Jouni Tuomi (toim.) Suomalainen elämäntilanne. Helsinki: Tammi.
- Vuori Ilkka (2008) Liikunta lisää hyvinvointia – mutta miten lisätä liikuntaa. Teoksessa: Raija Leinonen & Eino Havas (toim.) Fyysinen aktiivisuus iäkkäiden henkilöiden hyvinvoinnin edistäjänä. Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu III. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 212. Jyväskylä.
- Vuori, Ilkka (2003) Lisää liikuntaa. Helsinki. Edita.
- Vuorinen, Leena (2009) Ikääntyminen maalaiskylässä. Sosiaalipolitiikan väitöskirja. Helsingin yliopisto. Lahti: Verso –julkaisu 3/ 2009.
- Vuorinen, Marja (1995) Vertaistuki psykiatristen potilaiden kuntoutuksessa. Kuntoutus 3/1995. Helsinki.
- Vuoti, Maire (2011) Pohjoissuomalaisen suurten ikäluokkien tulevaisuudenkuvat ikääntymisestäään, hyvinvoinnistaan ja sosiaali- ja terveyspalveluistaan. Yhteiskuntatieteiden väitöskirja. Oulun yliopisto. Oulu.
- Yeung, Anne (2003) Sosiaalinen pääoma vapaaehtoistyössä. Futura. Helsinki.
- Yeung, Anne (2005) Seurakuntien vapaaehtoistoiminta ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Eila Helander (toim.) Muutoksen tulkinta. Kirkot ja yhteiskunnallinen elämä osana yhteiskuntaa. Helsinki; Kirjapaja.

Zechner, Minna (2010) Informaalinen hoiva sosiaalipoliittisessa kontekstissa. Acta Universitatis Tamperensis 1543. Tampere: Tampere University Press.
Åstedt-Kurki, Päivi (1997) Hoitotieteen tutkimusmetodiikka. Juva WSOY.

Painamattomat lähteet:

Alatalo, Kirsi (2012) Taivalkosken eläkeliiton syyskokouksessa pidetty luento ja epävirallinen mielipidemittaus Taivalkosken sosiaali- ja terveystoimen toiminnasta.

LIITTEET

Liite 1. Tutkimuslupa-anomus

Liite 2. Haastattelupyyntölomake

Liite 3. Haastattelulomake

Liite 4. Taivalkosken kunta, karttaliite

Liite 1

Eevi Jaakkola, YTM; TM
Yhteiskuntatieteiden jatkokoulutus
Lapin yliopisto

TUTKIMUSLUPA-ANOMUS

Sosiaali- ja terveyslautakunta Taivalkoski

Anon kunnioittaen, että Taivalkosken kunnan sosiaali- ja terveyslautakunta myöntäisi minulle tutkimusluvan ikääntyneiden taivalkoskelaisien henkilöiden yhteisöllisyyden selvittämiseksi ja antaisi käyttöni heidän yhteystietojaan tutkimusaineiston keräämistä varten.

Tutkimuksen nimi: Ikäihmisten yhteisöllisyys Taivalkoskella

Tutkimuksen tarkoitus: Tutkin Taivalkoskella kotonaan asuvien ikäihmisten yhteisöllisyyttä kirkonkylän ja kyläyhteisöjen muodostamassa kontekstissa. Tarkoituksena on selvittää minkälaisen merkityksen tutkittavat antavat toiminnalleen yhdistyksissä, vapaaehtoistyössä tai lähipiirissään. Tärkeitä teemoja tutkimuksen kannalta ovat toimijuuden ja aktiivisuuden käsitteet. Haastattelututkimuksessa pyrin reflektion keinoin selvittämään tutkittavien ikäihmisten kulttuurisia ja sosiaalisia vuorovaikutussuhteita kontekstissa, jossa yhteisöllisyyttä ilmenee.

Tutkimuksen kohderyhmä: Tutkimusjoukko koostuu kotona asuvista 75+vuotiaista vuonna 1935 syntyneistä taivalkoskelaisista. Tutkimusta varten pyydän ko. ikäryhmiin kuuluvista listaa, jossa näkyy heidän nimensä ja osoitteensa (ei henkilötunnuksia). Nimet osoitelistoineen luovutetaan takaisin lautakunnalle aineiston hankinnan jälkeen. Varsinaiseen haastatteluun pyydän asianomaisilta itseltään haastatteluluvan.

Tutkimuksen aikataulu: Haastattelut suoritetaan vuoden 2010 aikana ja tutkimuksen arvioitu valmistumisaika on kesäkuussa 2011.

Kysymyksessä on yhteiskuntatieteen lisensiaattitutkimus Lapin yliopistoon. Tutkimuksen vastuullisena ohjaajana toimii sosiologian professori Asko Suikkanen Lapin yliopistosta. Tutkimusraportti ja sen tulokset ovat valmistuttuaan Taivalkosken kunnan sosiaali- ja terveyslautakunnan käytettävissä.

Taivalkoskella 03.06.2010

Eevi Jaakkola
Eevi Jaakkola

Osoite: Timontie 14

93400 Taivalkoski

sähköposti: eevi.jaakkola@pp1.inet.fi

Liite 2

Haastattelulupapyyntö

1.12.2010

Eevi Jaakkola
Timontie 14
93400 Taivalkoski

ARVOISA VASTAANOTTAJA

Opiskelen Lapin yliopistossa aluekehityksen ja innovaatio-osaamisen jatkokutkintokoulutusohjelmassa pääaineena sosiologia. Olen kiinnostunut selvittämään yhteisöllisyyden merkitystä ikääntyvien taivalkoskelaisten hyvinvoinnille.

Pyydän ystävällisesti, että saisin mahdollisuuden haastatella teitä paikassa, joka teille soveltuu. Otan yhteyttä lähipäivinä puhelimitse tai muuten sopiaksemme asiasta. Kaikki haastatteluun liittyvät tiedot ovat ehdottoman luottamuksellisia ja tulevat vain tutkijan tietoon.

Arvokkaasta avusta etukäteen kiittäen

Eevi Jaakkola
Eevi Jaakkola

Liite 3

Haastattelulomake:

1. Syntymäpaikkaan ja elämäkalkkuun liittyviä tietoja ennen ikäihmisten joukkoon siirtymistä
 - Koti: syntymäpaikka/nykyinen asuinpaikka
 - Perhesuhteet ennen ja nyt, perheen arvot, työkuulttuuri (työhulluus, jälleenrakennussukupolvi)
 - Työikä: ammatti/työsuhteet, luottamustoimet (kunnan) ja muu aktiviteetti (yhdistyksiin kuuluminen)
 - Terveys – sairaus jatkumo työiässä – eläkkeellä (oma arviointi)
2. Eläkkeelle jääminen; eläkeläisen arki
 - Koitteko eläkkeelle siirtymisen mieluisana vai pakkona (missä iässä eläkkeelle)
 - Suhteet kyläläisiin, lähiomaisiin, muihin tuttuihin, vierailut (vuorovaikutus)
 - Liitytkö siinä vaiheessa johonkin yhdistykseen (moneenko) Miten usein mukana tapaamisissa, toimiiko yhdistyksessä aktiivisesti, lisäkysymykset yhteisön odotuksista
 - Vapaaehtoistyö, luottamustoimet
3. Nykyinen konteksti, yhteydet sukulaisiin, naapureihin, ystäviin tai muihin ihmisiin.
kuinka monta ystävää...
4. Millaiseksi arvioitte oman kuntonne ja terveydentilanne
5. Elämän varsitiellä on jokainen kohdannut vastoinkäymisiä ja epäonnistumisia – millä tavalla olette niistä selvinnyt? Kriisi-selviytyminen, sosiaalinen tuki

6. Miten vuorovaikutuksenne toisten ihmisten kanssa on muuttunut iän mukana.
 - Koetteko yksinäisyyttä. Yksinäinen – joskus yksinäinen – mieluisassa seurassa viihtyä – seurallinen. Millaista tukea itse annatte ja mitä saatte muilta ihmisiltä.
7. Toiminta vapaaehtoistyössä. Lähimmäisenä, naapurina, avun saajana
8. Tietokone ja sen käyttö
9. Tulevaisuuden suunnitelmat ja mitä ne ovat?

Liite 4. Taivalkosken kunta karttaliite

Kartan tulostussivu

Sivu 1/2

TAIVALKOSKEN KUNTA
PL 25
93401 TAIVALKOSKI

Puhelin 040 860 9040
Fax 08 841 086
<http://www.taivalkoski.fi>

